

2022'DE TÜRKİYE

SIYASET · DIŞ POLİTİKA · GÜVENLİK VE GÖÇ
EKONOMİ · ENERJİ · HUKUK VE YARGI

2022'DE TÜRKİYE

Editörler

Muhittin Ataman • Cem Duran Uzun

COPYRIGHT © 2022

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

ISBN: 978-625-8322-36-1

1. Baskı: Aralık 2022, İstanbul

Redaksiyon : Mustafa Said İşeri, Berrin Çalışkan
Kapak ve Uygulama : Erkan Söğüt, Said Demirtaş
Kapak Fotoğrafları : Anadolu Ajansı
Baskı : Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202 223 9885 | Faks: 202 223 6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstraße 1, 10117 Berlin GERMANY

berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 27, 1000 Brussels BELGIUM

Tel: +322 652 0486

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	5
2022'DE SİYASET	9
GİRİŞ	11
2022'DE CUMHURBAŞKANLIĞI	13
2022'DE ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ)	21
2022'DE CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP)	31
2022'DE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ (MHP)	41
2022'DE İYİ PARTİ	49
2022'DE HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ (HDP)	58
2022'DE DIŞ POLİTİKA	67
GİRİŞ	69
TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ	73
TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ	85
TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ	91
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	99
TÜRKİYE-BALKANLAR İLİŞKİLERİ	107
TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ	115
TÜRKİYE-FİLİSTİN İLİŞKİLERİ	120
TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ	124
TÜRKİYE-İRAK İLİŞKİLERİ	128
TÜRKİYE-ISRAİL İLİŞKİLERİ	132
TÜRKİYE-KKTC İLİŞKİLERİ	139
TÜRKİYE-KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ	144
TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ	149
TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ	155
TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ	162
TÜRKİYE-TÜRK DÜNYASI İLİŞKİLERİ	168
TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	175
TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ	181

2022'DE GÜVENLİK VE GÖÇ	189
SAVUNMA SANAYİİ	191
PKK/YPG İLE MÜCADELE	199
GÖÇ YÖNETİMİ	208
2022'DE EKONOMİ	215
GİRİŞ	217
KÜRESEL ENFLASYON VE RESESYON	219
EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM	221
ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI	224
KAMU MALİYESİ	228
ORTA VADELİ EKONOMİ PROGRAMI	231
DIŞ TİCARET	233
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	238
2022'DE ENERJİ	243
GİRİŞ	245
TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÖRÜNÜMÜ	247
ENERJİ İTHALATI	251
ENERJİ PROJELERİ	257
ENERJİ PİYASASINI ETKİLEYEN DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ VE ENERJİ DİPLOMASİSİ	260
SONUÇ	265
2022'DE HUKUK VE YARGI	269
GİRİŞ	271
YASAMA FAALİYETLERİ	273
YÜRÜTMENİN DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ: CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ	278
YARGI	280
ULUSAL İNSAN HAKLARI KORUMA MEKANİZMALARI	288

TAKDİM

2022’de Türkiye’nin iç siyasetinde yaklaşan 2023 seçimleri, ittifaklar ve parti içi gelişmelerin yanı sıra ekonomi, güvenlik ve dış politikada yaşanan gelişmeler belirleyici oldu. 2022 hem Türkiye siyaseti hem de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan açısından oldukça yoğun geçti. Cumhurbaşkanının faaliyetlerinde yeni ekonomi modeli, “müjdeler”, reform girişimleri, altyapı ve üstyapı yatırımları ana gündem maddeleriydi. Dış politikada ise her yıl olduğu gibi bu yıl da Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye’nin aktif diplomasi yaklaşımını sürdürdü.

Bütün siyasi partilerde olduğu gibi AK Parti’nin de 2022’deki en önemli gündemi 2023’te gerçekleştirilecek seçimlere hazırlıktı. Bu doğrultuda parti içinde teşkilat çalışmalarının hızlandırıldığı ve gençlerin ön plana çıktığı görüldü. Ayrıca uzun süredir üzerinde çalışılan “Türkiye Yüzyılı Vizyonu” Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından açıklandı. Yılın son ayında AK Parti geniş bir alanda başörtüsünü anayasal güvence altına alacak anayasa değişikliğini kamuoyuyla paylaştı.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) de 2023 seçimlerini eksene aldığı geçtiğimiz yılda “açılım siyasetine” ağırlık vermiş ve “helalleşme” söylemini devam ettirmiştir. 2022’nin ilk aylarında başlayan “altılı masa” toplantıları CHP’nin önemli bir gündem maddesi olmuştur. Altı partinin gerçekleştirdiği yuvarlak masa toplantıları “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem”e dönüş gerekçesiyle başlamış, yıl içinde belirli aralıklarla devam etmiş ve farklı tartışmalarla gündeme gelmiştir. Bu tartışmaların en önemlisi HDP ile ilişkiler ve cumhurbaşkanı adaylığı konularıdır. 2022’de CHP için tartışma doğuran bir diğer konu da Kemal Kılıçdaroğlu’nun Batı başkentlerine (Washington, Londra ve Berlin) gerçekleştirdiği yurt dışı ziyaretleridir.

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) yılın ikinci yarısından itibaren seçim çalışmalarını yoğunlaştırmış ve “2023’e Doğru Adayımız Belli, Kararımız Net” sloganıyla seçim mitinglerine başlamıştır. MHP ittifak ortağı AK Parti ile özellikle yasama faaliyetlerinde yakın iş birliği gösterirken Cumhurbaşkanı Erdoğan ve MHP lideri Devlet Bahçeli arasındaki uyum yıl içerisinde oldukça güçlü bir şekilde devam etmiştir.

İYİ Parti açısından 2022 CHP ile yürütülen inişli çıkışlı ilişki ile ön plana çıkmış ve bu durum altılı masada parti liderleri Meral Akşener ve Kemal Kılıçdaroğlu arasında örtülü bir rekabete yol açmıştır. Özellikle İYİ Parti ile CHP arasında ortak

cumhurbaşkanı adayının kim olacağı ve Kılıçdaroğlu'nun muhtemel adaylığı üzerinden yaşanan tartışmalar gündem olmuştur.

HDP ise 2022'yi kapatma davası ve partililere açılan çeşitli davalarla geride bırakmıştır. HDP altılı masada kendine açıktan yer bulamaması üzerine sol sosyalist partiler ile yeni bir ittifak kurmuştur.

Hukuk, yargı ve insan hakları alanında 2022 önemli gelişmeler olduğu bir yıldır. Yılın başında Adalet Bakanlığında görev değişimi olmuş ve yaklaşık beş yıldır bu görevi yürütmekte olan Abdülhamit Gül 29 Ocak 2022'de bakanlığı Bekir Bozdağ'a devretmiştir. 1 Aralık itibarıyla TBMM'de 77 kanun ve 36 meclis kararı kabul edilmiştir. Yasama faaliyetleri açısından bir diğer önemli gelişme 10 Aralık'ta TBMM'ye sunulan Anayasa değişikliği teklifidir. Teklif ile başörtüsüne anayasal güvence getirmenin yanında aileyi korumayı amaçlayan bir düzenleme vardır.

Uzun süredir strateji belgeleri çerçevesinde sürdürülen yargı reformunda 3. Yargı Reformu Strateji Belgesi'nde belirtilen hedefler ışığında geride bıraktığımız yılda adalete güveni ve erişilebilirliği önceleyen kritik adımlar atılmıştır. 12 Mayıs'ta kabul edilen 7406 sayılı Kanun ile hem sağlık çalışanlarına hem de kadına yönelik şiddetle mücadele ve "iyi hal" olarak bilinen "takdiri" indirim sebeplerinde keyfilğin önlenmesi amaçlarıyla düzenleme yapılmıştır. Son olarak Altıncı Yargı Paketi olarak bilinen 24 maddelik 7413 sayılı Kanun ile hakim ve savcı yardımcılığı müessesesi hayata geçirilmiştir.

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türk yargısının en önemli gündem başlıklarından birisi şüphesiz darbe ve FETÖ hakkında yürütülen adli süreçler olmuştur. Örgüte dair 100 bine yakın adli soruşturma yürütülmüştür. Darbe girişimine ilişkin açılan ve 15 Temmuz'u aydınlatan 289 davanın tamamı hakkında 2022 içerisinde ilk derece mahkemelerindeki yargılamalar tamamlanarak hükümler verilmiştir. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Anayasa Mahkemesi, Kamu Denetçiliği Kurumu, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, OHAL Komisyonu ve Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulundan oluşan insan hakları koruma mekanizmaları ulusal düzeyde temel hak ve özgürlüklerin korunmasına dönük faaliyetlerine 2022 içinde de devam etmiştir.

Öte yandan Türkiye sön dönemde sürdürdüğü terörle mücadelesine 2022'de de devam etmiştir. Değiştirilen terörle mücadele konseptine göre Türkiye artık terörü kaynağında yok etme politikası izlemektedir. 2022'de bu politika etkili bir şekilde uygulanmıştır. Hem yurt içerisinde hem de Irak ve Suriye başta olmak üzere başka devletlerdeki terör şebekelerine etkili bir şekilde müdahale edilmiştir.

2022 Türk dış politikası bakımından oldukça verimli ve etkili geçmiştir. Özellikle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde yürütülen lider diplomasisi alanında çok etkili adımlar atılmıştır. Türkiye Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna savaşında en etkili rol oynayan devlet olmuştur. Hem savaşan taraflarını Antalya ve İstanbul'da müzakere masasına oturtması hem de BM'nin de himayesinde İstan-

bul'da Tahıl Anlaşması'nın imzalanmasına öncülük etmesinden dolayı dost düşman bütün tarafların takdirini kazanmıştır. Türkiye savaşın en önemli ve hayati iki doğrudan küresel ölçekli sonucunun olumsuz etkisini kırmak amacıyla oynadığı etkili rol ile hem küresel gıda krizini çözmüş hem de enerjinin Avrupa ülkelerine ulaştırılması konusunda alternatifli çözüm önerilerinde bulunmuştur. Türkiye ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Rusya-Ukrayna savaşının çözüme kavuşturulması konusundaki aktif arabuluculuk çalışmaları devam etmektedir.

Bütün bu gelişmelere rağmen Türkiye'nin Batılı devletlerle yaşadığı gerilimli ilişkilerde ciddi bir değişiklik olmamıştır. AB ile kurumsal ilişkilerdeki düşük düzey korunurken Türkiye'nin daha çok tek tek devletlerle ilişkilerini geliştirme çabası içinde olduğu görülmüştür. Öte yandan ABD ile ilişkilerde de gerilim devam etmektedir. Hem AB hem de ABD ile ilişkilerdeki gerilimin önemli sebeplerinin başında Türkiye'nin Yunanistan ile ilgili izlediği politikanın etkisi olmuştur. 2022'de de Yunanistan'ın en önemli gündem maddesi Türkiye'deki gelişmelerdir. Her türlü iç ve dış politika adımını sıfır toplamı bir bakış ile kendi aleyhine yorumlayan Yunanistan Batılı devletleri Türkiye'ye karşı ısrarlı kışkırtmalarından vazgeçmemiştir.

Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Türkiye çok taraflı uluslararası platformlarda gündem olmaya ve gündem belirlemeye devam etmiştir. Özellikle Ekim başında Çekya'nın başkenti Prag'da toplanan 40'tan fazla Avrupa ülkesinin liderler toplantısında ve hemen öncesinde Özbekistan'ın Semerkant şehrinde toplanan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün zirvesinde gündemin en ön sıralarında yer almıştır. Bu iki toplantıda verilen görüntü bile tek başına Türkiye'nin dengeli ve bağımsız dış politika çizgisini göstermeye yeterlidir.

Türkiye'nin son dönemde farklı temsil düzeylerinde küresel ölçekte yürüttüğü aktif diplomasi faaliyetleri 2022 boyunca da devam etmiştir. Özellikle 2022'de ikincisi düzenlenen Antalya Forumu gerçek manada bir uluslararası siyasi festivale dönüşmüştür. Büyük küçük demeden hemen bütün dünya ülkelerine ulaşmaya çalışan Türkiye 2022'de dış temsilcilik sayısını da artırmayı sürdürmüştür.

Dünya ekonomisinde yaşanan gıda, enerji ve tedarik krizleri ile son kırk yılın en yüksek rakamlarına ulaşan küresel enflasyon 2022'ye damgasını vurmuştur. Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle gıda ve enerji fiyatlarında yaşanan yükseliş koronavirüs (Covid-19) salgını sonrasında küresel enflasyonu birçok ülkede çift haneli rakamların üzerine taşımıştır. Türkiye bu enflasyon dalgasından etkilenmesine rağmen kamu öncülüğünde başlatılan teşvik, destek ve denetleme mekanizmaları ile bu türbülansı daha az zararlı yönetmeye devam etmektedir. Ukrayna Tahıl Koridoru ve Türkiye Enerji Tedarik Merkezi gibi girişimler hem dünya hem de Türkiye ekonomisinin toparlanmasına yardımcı olmuştur.

2022'nin ilk üç çeyreğinde Türkiye ekonomisi gelişmiş ülkelere kıyasla daha iyi bir büyüme performansı göstermiştir. Birinci çeyrekte karşılaşılan küresel şoklara rağmen yüzde 7,5 büyüyen ekonominin yıl genelinde yüzde 5 büyüme göstermesi

beklenmektedir. Küresel gıda, enerji ve tedarik krizlerinin etkisiyle artışa geçen enflasyon, cari açık ve dış ticaret açığı yılın önemli gelişmeleri arasında yer almıştır. Türk lirasında geçen yılın son aylarında yaşanan değer kaybı ise enflasyona olumsuz yansımıştır. Cumhuriyet tarihinin en yüksek istihdam rakamlarına ulaşılırken Türkiye ilk defa küresel ihracattan yüzde 1'in üzerinde pay almıştır. Salgın nedeniyle ciddi kayba uğrayan turizm sektörü ise genel bir toparlanma yaşayarak ulusal ekonomiye olumlu katkı sunmuştur. Bu yılın en önemli gelişmelerinden biri de Türkiye Ekonomi Modeli'nin devreye alınmasıdır. İhracat, istihdam ve büyüme merkezli bir yaklaşımla oluşturulan model üretimi ve büyümeyi teşvik etmektedir.

Prof. Dr. Burhanettin Duran
SETA Genel Koordinatörü

2022'DE

SIYASET

BÖLÜM EDITÖRLERİ: NEBİ MİŞ • BAKİ LALEOĞLU

YAZARLAR: BAKİ LALEOĞLU • FATMA ZEHRA ÖZDEMİR • YUNUS ŞAHBAZ • FATMA KÜBRA ALDEMİR
HASENE ER

GİRİŞ

Bu bölümde Türkiye’de siyasetin ana aktörü konumunda bulunan Cumhurbaşkanlığı makamı ile önde gelen diğer aktörler olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), İYİ Parti ve Halkların Demokratik Partisi’nin (HDP) 2022’deki bazı önemli gündem maddeleri ele alınmıştır. Bu bağlamda söz konusu aktörlerin iç ve dış politikadaki gelişmeler, 2023 seçimlerine yönelik hazırlıklar, partilerin kendi içerisindeki tartışmalar ve gündemdeki diğer önemli konulara yönelik söylem, tutum ve pozisyonları incelenmiştir.

2022 hem Türkiye siyaseti hem de Cumhurbaşkanı Erdoğan açısından oldukça yoğun geçti. İç siyasette özellikle yeni ekonomi modeli, “müjdelere”, reform girişimleri, altyapı ve üstyapı yatırımları ana gündem maddeleriydi. Dış politikada ise her yıl olduğu gibi bu yıl da Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye’nin aktif diplomasi yaklaşımını sürdürdü. Buna paralel olarak başta Rusya-Ukrayna savaşında yürüttüğü lider diplomasisi sayesinde Türkiye’nin bölgesel ve küresel aktör konumunu pekiştirdi. Öte yandan Cumhurbaşkanlığı kabinesine iki yeni bakan atadı. Terörle mücadele ve Cumhurbaşkanlığına bağlı kurumlarda yaşanan değişimler ise Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın diğer önemli gündem maddeleriydi.

AK Parti’nin 2022’deki en önemli gündemi 2023’te gerçekleştirilecek seçimlere hazırlıktı. Bu doğrultuda parti içinde özellikle teşkilat çalışmaları hızlandırıldı ve çeşitli programlar düzenlendi. Diğer taraftan çalışmalarda gençler ön plana çıktı ve gençlere yönelik birçok program gerçekleştirildi. Bunların yanı sıra AK Parti Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından uzun süredir üzerinde çalışılan Türkiye Yüzyılı Vizyonu açıklandı. Bununla birlikte AK Parti başörtüsünü anayasal güvence altına almak için anayasa değişikliğini kamuoyuyla paylaştı. Hazırlanan teklif CHP, İYİ Parti ve HDP ile de paylaşıldı. Son olarak AK Parti’nin bu seneki yasama gündemi de oldukça yoğundu.

CHP’nin de 2022’deki en önemli gündem maddesi 2023 seçimleriydi. Bu doğrultuda CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu “açılım siyaseti”ne ağırlık verdi. Bu kapsamda 2021’in ikinci yarısından itibaren “helalleşme” söylemini başlatan Kılıçdaroğlu, 2022’de de bu söylemi devam ettirdi. 2022’nin ilk aylarında başlayan altılı masa toplantıları da CHP’nin bir diğer önemli gündem maddesiydi. Kılıçdaroğ-

lu'nun çağrısıyla İYİ Parti, Demokrat Parti, Saadet Partisi, Deva Partisi ve Gelecek Partisi ilk kez Şubat'ta aynı masada buluştu. Altı partinin gerçekleştirdiği yuvarlak masa toplantıları sene içinde belirli aralıklarla devam etti. Altı parti "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem"e dönüş gerekçesiyle toplansa da seçimler yaklaştıkça farklı tartışmalar gündeme geldi. Bu tartışmaların en önemlisi HDP ile ilişkiler ve cumhurbaşkanı adaylığı oldu. 2022'de CHP için ilginç konu başlıklarından biri de Kılıçdaroğlu'nun gerçekleştirdiği yurt dışı ziyaretleriydi. Bu ziyaretler parti içi, kamuoyu ve muhalefet partileri arasında birtakım tartışmalara sebep oldu.

Diğer partiler gibi MHP de özellikle yılın ikinci yarısından itibaren seçim çalışmalarına yoğunlaştı. Bu kapsamda MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, "2023'e Doğru Adayımız Belli Kararımız Net" sloganıyla seçim mitinglerine başladı. Buna ek olarak ittifak ortağı AK Parti ile özellikle yasama faaliyetlerinde iş birliği gösterirken Cumhurbaşkanı Erdoğan ve MHP lideri Devlet Bahçeli arasındaki uyum sene içerisinde oldukça güçlü bir şekilde devam etti. Parti diğer konularda ise milliyetçi söylemini sürdürdü.

İYİ Parti açısından 2022 CHP ile yürütülen inişli çıkışlı ilişkiyle ön plana çıktı. Altılı masa ve Akşener-Kılıçdaroğlu arasında yaşanan örtülü rekabet dikkat çekti. Bu bağlamda özellikle İYİ Parti ile CHP arasında ortak cumhurbaşkanı adayının kim olacağı ve Kılıçdaroğlu'nun muhtemel adaylığı üzerinden yaşanan tartışmalar gündem oldu. Bunun dışında teşkilatlar ve yöneticiler saha çalışmalarını yoğunlaştırdı.

HDP ise 2022'yi geçmişte olduğu gibi partililere açılan çeşitli davalar ve kapatma davası ile geride bıraktı. Buna ek olarak HDP, altılı masada kendine açıktan yer bulamaması üzerine sol sosyalist partiler ile yeni bir ittifak kurdu. Öte yandan kapatma davası devam ederken ek savunmasını Anayasa Mahkemesine sundu. Son olarak yıl içerisinde partililerden gelen çeşitli çıkışlar kamuoyundan tepki gördü.

2022'DE CUMHURBAŞKANLIĞI

2022'de Türkiye siyasetinin en önemli aktörü her yıl olduğu gibi yine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dı. İç ve dış politika, ekonomi, terörle mücadele gibi Türkiye siyasetinin çeşitli alanlarında yaşanan gelişmelerde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklama ve hamleleri çoğu zaman gündemi belirledi. Dolayısıyla Erdoğan siyasi gündemdeki ilk başlığın sahibi ve gündemi oluşturan isim olmayı bu yıl da sürdürdü.

Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan iç siyasette başlattığı tartışmalar ile ön plana çıkarken birçok yeni atılım ve açılış gerçekleştirmeye de devam etti. Dış politikada ise özellikle başta Rusya-Ukrayna savaşı olmak üzere yürüttüğü güçlü diplomasi, küresel anlamda çeşitli kriz anlarında ön plana çıkan bireysel rolü, "aktif ve güçlü" dış politika vizyonu doğrultusunda devam ettirdiği yaklaşım dikkat çekti. Yine benzer şekilde Cumhurbaşkanı Erdoğan hem birçok devlet ve hükümet başkanını ağırladı hem de çeşitli uluslararası organizasyonlarda Türkiye'yi temsil etti. Terörle mücadele ve Cumhurbaşkanlığına bağlı kurumlarda yaşanan değişimler ise diğer önemli gündem maddeleriydi.

İÇ POLİTİKA

İç politikada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın en önemli gündem maddesi ekonomiydi. Özellikle koronavirüs (Covid-19) salgınının sebep olduğu küresel belirsizlik ve sorunlar, buna ek olarak Rusya-Ukrayna savaşı ve Türkiye'nin yakın dönemde tecrübe ettiği istikrarsız döviz kuru son yıllarda enflasyon başta olmak üzere çeşitli ekonomik problemlere sebep oldu. Bu noktada Cumhurbaşkanı Erdoğan geçen sene ilan ettiği ve temel olarak "düşük faiz-geniş istihdam-yüksek üretim ve ihracat" yaklaşımına dayanan yeni ekonomik modelin uygulamasını sürdürdü. Buna paralel olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan yıl sonuna kadar faizin tek haneye indirilmesi hedefini koydu.¹

¹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Faiz Mesajı: Yıl Sonuna Kadar Tek Haneye İndirmeliyiz", *Hürriyet*, 29 Eylül 2022.

Merkez Bankası da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın faiz karşıtı yaklaşımını takip ederek geçen sene başladığı faiz indirimlerini bu yıl da sürdürdü ve 25 Ekim'de politika faiz oranını yüzde 9'a düşürdü.²

Öte yandan ekonomide enflasyon ve hayat pahalılığı en önemli sorun alanı olmayı sürdürdü. Merkez Bankası verilerine göre enflasyon Ocak'ta yüzde 49, Kasım'da ise yüzde 84 bandında seyretti.³ Ancak buna rağmen Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın savunduğu yeni ekonomik model etkilerini göstermeye başladı. Döviz kurları özellikle son aylarda belli oranda istikrar yakaladı. TÜİK verilerine göre işsizlik oranı her ne kadar sonraki ay tekrar çift haneye çıksa da dört yılın ardından ilk kez Ağustos'ta tek haneye düştü (yüzde 9,8).⁴ İhracat cari açıkla beraber rekor seviyelere yükseldi.

Tüm bunlar belli ekonomi çevreleri tarafından sert bir şekilde eleştirilse de Cumhurbaşkanı Erdoğan, yeni modelin başarılı olduğunu, dünya tarafından takip edildiğini ve yüksek enflasyonun yegane sorun olarak 2023 ile birlikte düşmeye başlayarak çözüleceğini söyledi. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan yüksek enflasyon sorununun olumsuz etkilerini özellikle alt gelir grubundaki çalışanlara yapılan iyileştirmeler ile asgari düzeyde tutmaya çaba harcadıklarını birçok kez dile getirdi.⁵ Bu doğrultuda en önemli adımlardan biri de asgari ücrette atıldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan asgari ücretin Ocak 2022'de yaklaşık yüzde 50 zam ile 4 bin 250 TL, Temmuz'da ise yaklaşık yüzde 30 zam ile 5 bin 500 TL olduğunu duyurdu ve asıl artışın Ocak 2023'te gerçekleşeceğini açıkladı.⁶

2022'de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başlıca gündem maddelerinden biri açıkladığı projeler ve toplumun çeşitli kesimlerine verdiği "müjdelere" oldu. Bunlar arasında özellikle "İlk Evim-İlk İş Yerim" olarak duyurulan ve TOKİ tarafından oldukça düşük faiz ve ücretle satılacak 500 bin sosyal konut, 250 bin konut amaçlı arsa ve 50 bin iş yerini kapsayan proje büyük dikkat çekti. Cumhurbaşkanı Erdoğan projeyi "Cumhuriyet tarihinin en büyük sosyal konut hamlesi" olarak duyurdu.⁷

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir diğer "müjde" açıklaması ise Kredi ve Yurtlar Kurumu (KYK) öğrenci kredi borçlarıyla ilgiliydi. KYK kredi geri ödemelerinin enflasyona endeksli olması ve enflasyon oranlarındaki aşırı yükseliş bazı kesimlerde mağduriyet oluşturmaya başladı. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı Erdoğan KYK

2 "Merkez Faiz Oranlar -1 Hafta Repo", T.C. Merkez Bankası, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Merkez+Bankasi+Faiz+Oranlari/1+Hafta+Repo>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2022).

3 "Fiyat Endeksi (Tüketici Fiyatları)", T.C. Merkez Bankası, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatlari>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2022).

4 "TÜİK Verilerine Göre İşsizlik 4 Yıl Sonra Tek Hanede", Bloomberg HT, 10 Kasım 2022.

5 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Enflasyonun Olumsuz Etkilerini Bertaraf Etmeye Çalışırken, Düşürecek Tedbirleri De Alıyoruz", DHA, 23 Ağustos 2022.

6 "2022 Yılı için Yeni Asgari Ücret 5 Bin 500 TL Olarak Belirlendi", T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 1 Temmuz 2022.

7 "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sosyal Konut Projesini Tanıttı", Anadolu Ajansı, 13 Eylül 2022.

borçlarına uygulanan enflasyon farkının/faizin sıfırlandığını ve kredi alan öğrencilerin yalnızca ana paralarını geri ödeyeceklerini açıkladı.⁸

İç politikada Cumhurbaşkanı Erdoğan her sene olduğu gibi çeşitli proje ve yapıtların açılışlarını gerçekleştirdi ve buralarda yaptığı konuşmalarla gündemi belirledi. Bu doğrultuda özellikle Etlik Şehir Hastanesi, Rize-Artvin Havalimanı, 2000 Köy Yaşam Merkezi, 105 Yurt Binası ve Yusufeli Barajı açılışı yapılanlar arasında dikkat çeken projelerdi. Öte yandan Cumhuriyet Bayramı'nda gerçekleştirilen TOGG Gemlik Kampüsünün açılışı ve TOGG modellerinin tanıtım programı oldukça dikkat çekti. Cumhurbaşkanı Erdoğan burada yaptığı konuşmada "TOGG, ülkemizin güçlü yarınları için işte bu ortak hayali kurmanın tadını hepimize yaşatan projenin adıdır. Seri üretim bandından indirip sizlerin huzuruna çıkardığımız bu ilk araçla, altmış yıllık hayalin gerçeğe dönüşüne şahitlik ediyoruz" ifadelerini kullandı.⁹ Öte yandan Erdoğan bu ve benzeri açılışlar ile Teknofest, Malazgirt Zaferi Yıl Dönümü Kutlamaları gibi programlara katılmak üzere sene içerisinde 18 Aralık itibarıyla 35 farklı ili toplam 39 kez ziyaret etti.¹⁰

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söz konusu ziyaretleri arasında Diyarbakır gezisi ayrıca önemliydi. Burada toplu açılış programına katılan Erdoğan, Diyarbakır Cezaevinin boşaltılarak Kültür ve Turizm Bakanlığına devredildiğini ve müze olacağını açıkladı.¹¹ Cumhurbaşkanı Erdoğan gezisi sırasında Diyarbakır Annelerini de ziyaret etti ve Batılı insan hakları savunucularını "Bir kere gelip de evlatları Kandil'e kaçırılan Diyarbakır Annelerini gelip ziyaret ettiler mi? Gördüler mi? Niye? Onların insan hakları savunuculuğuyla alakası yok. Onlar sadece sahne artisti" sözleriyle eleştirdi.¹²

Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir diğer gündem başlığı Alevi vatandaşların ihtiyaçlarına yönelik hizmet ve reformlardı. Bu bağlamda 7 Ekim'de dört cemevinin açılışı ve yedi cemevinin temel atma törenini kapsayan programa katılan Erdoğan buralarda yaptığı konuşmalarda Alevi vatandaşların beklentilerini karşılamak ve sorunlarını çözmek adına kapsamlı çalışmalar yürütüldüğünü söyledi. Bu bağlamda 1.585 cemevinin ziyaret edildiğini ve başta fiziki ve altyapı problemleri olmak üzere çeşitli sıkıntıların çözüme kavuşturulduğunu açıkladı. Ayrıca cemevleri başta olmak üzere Alevi vatandaşların sorun yaşadığı alanları çözüme kavuşturmak adına Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının kurulacağını duyurdu.¹³ 9 Kasım'da ise söz konusu yeni yapıyı kuran Cumhurbaşkanlığı kararnamesi *Resmî Gazete*'de yayımlandı.

8 "Son Dakika Haberi: KYK Kredi Faizleri Sıfırlandı! Milyonlarca Genci İlgilendiren Müjde Böyle Duyuruldu", *Aksam*, 18 Temmuz 2022.

9 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: TOGG, Prestijli Bir Türk Markası Olarak Dünyanın Birçok Ülkesinde Yolları Süsleyecektir", *Anadolu Ajansı*, 20 Ekim 2022.

10 "Yurt İçi Ziyaretler", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/receptayyip Erdogan/yurticiziyaretler/?&page=1>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2022).

11 "Son Dakika Haberi: Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Açıklamalar", *Habertürk*, 23 Ekim 2022.

12 "Cumhurbaşkanı Erdoğan Diyarbakır Anneleri ile Bir Araya Geldi", *Yeni Şafak*, 23 Ekim 2022.

13 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı Kuracağız", *Anadolu Ajansı*, 7 Ekim 2022.

Son olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın iç politikadaki bir diğer önemli gündem maddesi de 14 Ekim'de Bartın-Amasra'da yaşanan maden kazası oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan 41 maden işçisinin hayatını kaybettiği kazanın hemen ardından 15 Ekim'de Amasra'ya giderek çalışmaları inceledi. Buna ek olarak yaralıları ve hayatını kaybeden işçilerin ailelerini ziyaret etti. Ayrıca bazı işçilerin cenaze törenine katıldı.¹⁴ Cumhurbaşkanı Erdoğan daha sonrasında yaptığı açıklamada faciada hayatını kaybeden madencilerin ailelerine ilk etapta toplam 1 milyon 350 bin lira yardım yapılacağını ve en ufak ihmalin dahi cezalandırılacağını söyledi.

DIŞ POLİTİKA

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan "aktif" diplomasi ve dış politika yaklaşımını 2022'de de sürdürdü. Özellikle dış geziler ve ziyaretler açısından 2022, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın siyasi kariyerindeki en yoğun yıllardan biri olarak geride kaldı. Bu bağlamda 18 Aralık itibarıyla Erdoğan 21 farklı ülkeyi toplamda 26 kez ziyaret etti.¹⁵ Öte yandan 30 farklı ülkenin devlet veya hükümet başkanını ağırladı ve kabul etti.¹⁶

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın dış politika alanındaki ana gündem maddelerinin başında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrası başlayan savaş yer aldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın iki ülkeyle yürüttüğü lider diplomasisi Türkiye'yi savaş süresince iki tarafla da görüşebilen istisna ülkelerden biri haline getirdi. Bu bağlamda Erdoğan sene içerisinde hem Rusya hem de Ukrayna'ya geziler düzenleyerek söz konusu ülkelerin liderleriyle görüştü. Öte yandan özellikle Ukrayna'nın dünyanın en büyük tahıl ihracatçılarından biri olması sebebiyle savaş, küresel bir gıda krizini tetikleme tehlikesini ortaya çıkardı. Ancak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yürüttüğü diplomasi sonucu taraflar İstanbul'da bir araya gelerek görüşmeler gerçekleştirdi. Bunun sonucunda Türkiye, BM, Rusya ve Ukrayna arasında "Tahıl Koridoru" anlaşması imzalandı. Böylelikle Rusya Ukrayna'ya ait gemilerin Karadeniz limanlarından geçerek İstanbul'a gelmesine izin verdi ve dünyaya tahıl dağıtımını güvence altına alındı.¹⁷ Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan kriz anlarında ve anlaşma süresinin uzatılması konusunda devreye girerek etkin rol oynadı ve anlaşmanın sürmesini sağladı.

Dış politikada bir diğer mesele Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında NATO üyesi olmak için başvuran İsveç ve Finlandiya'nın durumuydu. Cumhurbaşkanı Erdoğan iki ülkenin özellikle PKK ve FETÖ başta olmak üzere terörle mücadelede konusunda Türkiye'ye destek vermediklerini, aksine söz konusu örgüt mensuplarını koruduklarını, üstelik Türkiye'ye karşı silah ambargosu uyguladıklarını belirterek söz

14 "Cumhurbaşkanı Erdoğan Maden Bölgesinde: Son İşçimize De Ulaştık, Sorumlular Ortaya Çıkacaktır", *Hürriyet*, 15 Ekim 2022.

15 "Yurt Dışı Ziyaretler", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/receptayyip Erdogan/yurtdisiziyaretler>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2022).

16 "Günlük Program", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/program>, (Erişim tarihi: 19 Aralık 2022).

17 "Tahıl Sevkiyatı Nasıl İşleyecek? Sekiz Maddede Tarihi Anlaşmanın Detayları", *Yeni Şafak*, 23 Temmuz 2022.

konusu duruşları değişmediği müddetçe üyeliklerine karşı çıkılacağını açıkladı.¹⁸ 28-30 Haziran arasında Madrid'de düzenlenen NATO liderler zirvesinde üç ülke liderleri ve NATO genel sekreteri arasında gerçekleşen görüşmeler sonucu ortak bildiri/memorandum imzalandı. Bildiride İsveç ve Finlandiya, Türkiye'ye terörle mücadele konusunda tam destek sözü verdi. Bu noktada özellikle PKK/YPG/PYD ile birlikte FETÖ, terör örgütü olarak uluslararası bir anlaşmada ilk kez bu kadar net ortaya kondu.¹⁹ Cumhurbaşkanı Erdoğan ise ilerleyen süre içerisinde bunun söz konusu ülkelerin üyeliklerini onayladıkları anlamına gelmediğini, sadece sürecin başlamasına rıza gösterdiklerini söyledi. Şartlar yerine getirilmediği takdirde Türkiye'nin duruşunun çok net olacağını da birçok kez vurguladı.²⁰

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın etkin rol üstlendiği başlıklardan biri de dış politikada ilişkilerin sorunlu olduğu ülkelerle normalleşme oldu. Özellikle geçtiğimiz senelerde ilk normalleşme adımları atılan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve İsrail ile ilişkiler 2022'de daha da geliştirildi. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı Erdoğan bir kez Suudi Arabistan'ı, iki kez BAE'yi ziyaret ederken İsrail ile karşılıklı büyükelçi atamaları gerçekleştirildi.

Normalleşme doğrultusunda bir diğer adım da Mısır ile atıldı. Geçtiğimiz senelerde alt kademelerde başlayan görüşmeler sonrası Cumhurbaşkanı Erdoğan Katar'da düzenlenen 2022 Dünya Kupası açılış töreninde Mısır Cumhurbaşkanı Abdülfettah Sisi ile görüştü. Kendisine gelen eleştirilere ise "siyasette küslük olmaz" cevabını verdi ve benzer şekilde Suriye ile de ilişkileri düzeltmek istediklerini açıkladı.²¹

Cumhurbaşkanı Erdoğan son yıllarda özel önem verdiği Türk dünyası ile ilişkilerde de aktif bir diplomasi izledi. Bu bağlamda 10-11 Kasım'da Özbekistan'da düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı 9. Zirvesine katıldı. Zirvenin en önemli kararı ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın girişimi sonrası Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin teşkilata gözlemci üye olarak kabul edilmesi oldu.²²

Cumhurbaşkanı Erdoğan 13-14 Aralık arasında Türkmenistan'da gerçekleştirilen Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan üçlü zirvesine de katıldı. Zirvede Azerbaycan ve özellikle Türkmen doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya transferi konusu ele alındı. Cumhurbaşkanı Erdoğan üç devletin bu hususta yapacağı iş birliğinin Türk dünyasının stratejik önemini artıracaklarını vurguladı.²³ Cumhurbaşkanı ayrıca özel davet üzerine 15-16 Eylül arasında Özbekistan'da düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü 22. Devlet Başkanları Zirvesine katıldı. Zirveye ilk kez katılan Erdoğan Türkiye'nin

18 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Finlandiya ve İsveç Açıklaması", Bloomberg HT, 30 Mayıs 2022.

19 "Madrid'deki 4'lü Zirveden Mutabakat Çıktı! Türkiye İstediklerini Aldı", *Milliyet*, 28 Haziran 2022.

20 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: İsveç ve Finlandiya'nın NATO Üyeliğinde Duruşumuz Çok Net", Anadolu Ajansı, 18 Temmuz 2022.

21 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Sisi ile 45 Dakika Görüştük Siyasette Küslük Olmaz'", *Yeni Şafak*, 27 Kasım 2022.

22 "KKTC, Türk Devletleri Teşkilatı'na Gözlemci Üye Oldu", TRT Haber, 11 Kasım 2022.

23 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkmenistan Ziyareti: Gündem Enerji", TRT Haber, 14 Aralık 2022.

örgüte üye olma hedefinde olduğunu açıkladı.²⁴ Ek olarak zirve esnasında Azerbaycan, Pakistan, Çin, Moğolistan, Hindistan, Özbekistan, Rusya ve İran liderleriyle ikili görüşmeler gerçekleştirdi.

Öte yandan 2022'de dış politikadaki en büyük gerilim Yunanistan ile yaşandı. Özellikle Ege'deki silahsızlandırılmış adalara askeri yığınaklar yapılması, buna ek olarak yine Yunanistan'ın tansiyonu artırıcı adımları yıl içerisinde gerilimlere sebep oldu. Ayrıca Yunanistan'ın ABD ve bazı AB ülkeleriyle birlikte yürüttüğü askeri programlar dikkat çekti. Bu durum karşısında Cumhurbaşkanı Erdoğan birçok kez Yunanistan'a karşı Türkiye'nin menfaatlerini tüm imkanları kullanarak savunmaktan geri kalmayacağını açıkladı.²⁵ Ayrıca sınır ötesi operasyonlar için kullandığı "Bir gece ansızın gelebiliriz" ifadesini Yunanistan'a karşı ve özellikle G20 liderler zirvesinde sarf etmesi dikkat çekti.²⁶

Bunların yanı sıra Cumhurbaşkanı Erdoğan sene içerisinde birçok uluslararası zirvede Türkiye'yi devlet başkanı olarak temsil etti. 24 Mart'ta Belçika'da düzenlenen NATO Olağanüstü Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesine katılan Erdoğan burada Fransa, İtalya, Estonya ve İngiltere liderleriyle ikili görüşmeler gerçekleştirdi. Benzer şekilde 28-30 Haziran arasında Madrid'de düzenlenen NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinin olağan toplantısına katıldı. Buradaki ikili temaslar doğrultusunda ABD, Fransa, İngiltere, Avusturya, AB Konseyi, Romanya, İspanya, Almanya ve Hollanda liderleriyle görüştü.²⁷

Cumhurbaşkanı Erdoğan her sene olduğu gibi Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna (BMGK) da bizzat katılarak Türkiye'nin tezlerini tekrarlamayı sürdürdü. Konuşmasında tüm uluslararası platformlarda ısrarla vurguladığı "Dünya beşten büyüktür" ve "Daha adil bir dünya mümkündür" argümanlarını tekrarladı.²⁸ Buna ek olarak çoğu Türkevî'nde olmak üzere Libya, Yemen, Guatemala, Gürcistan, Almanya, Ürdün, İsrail, Japonya, Avusturya, Lübnan, İngiltere, Polonya ve KKTC liderleriyle ikili görüşmeler gerçekleştirdi. Tüm bunların yanında ilk kez Çekya'da düzenlenen Avrupa Siyasi Topluluğu Zirvesi ve bu sene Endonezya'da gerçekleştirilen G20 liderler zirvesine de katıldı.

Dış politikadaki dikkat çeken diğer başlıklar Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Afrika ve Balkan gezileri oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan Afrika gezisi kapsamında 20 Şubat'ta Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ni ziyaret etti. Ardından 21-22 Şubat arasında Senegal'i ziyaret ederek çeşitli programlara katıldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan

24 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Hedefimiz Şanghay Beşlisi'ne Üye Olmak", TRT Haber, 18 Eylül 2022.

25 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Yunanistan'a Karşı Ülkemizin Menfaatlerini Tüm İmkanları Kullanarak Savunmaktan Geri Kalmayız'", Anadolu Ajansı, 26 Eylül 2022.

26 "Erdoğan'dan G-20'de Yunanistan'a Net Mesaj: 'Bir Gece Ansızın Gelebiliriz, Hadlerini Bilsinler'", *Yeni Şafak*, 16 Kasım 2022.

27 "Yurtdışı Ziyaretler".

28 "Cumhurbaşkanı Erdoğan BM Genel Kurulu'nda Dünyaya Seslendi: 'Dünya 5'ten Büyüktür ve Daha Adil Bir Dünya Mümkündür'", *Yeni Şafak*, 20 Eylül 2022.

Senegal ziyareti sırasında Gine Bissau ve Almanya cumhurbaşkanları ile de görüştü. Balkan gezisi sırasında ise 6-8 Eylül arasında sırasıyla Bosna Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan'ı ziyaret ederek çeşitli açılış ve programlara katıldı.

Cumhurbaşkanı Erdoğan ayrıca 2022 içerisinde *The Economist*, *Yeni Özbekistan*, *AllAfrica*, *Khaleej Times* (Birleşik Arap Emirlikleri) ve *Panorama* (Arnavutluk) gibi çeşitli medya kuruluşlarında makaleler yayımladı.

TERÖRLE MÜCADELE

Cumhurbaşkanı Erdoğan açısından 2022'nin ana gündem başlıklarından biri de terörle mücadele oldu. Bu noktada özellikle PKK/PYD'ye karşı yurt içi, Suriye ve Irak başta olmak üzere yurt dışındaki operasyonların yanı sıra FETÖ'ye karşı içeride ve dışarıda sürdürülen küresel mücadele ön plana çıktı. Cumhurbaşkanı Erdoğan geçmişte olduğu gibi bu sene de Türkiye'nin terörle mücadelesine liderlik etmeyi sürdürdü. Buna ek olarak Milli Güvenlik Kurulu Cumhurbaşkanı Erdoğan başkanlığında 19 Aralık tarihi itibarıyla toplam altı kez toplandı.

Terörle mücadele bağlamında en önemli gelişmeler PKK'nın yıl içerisinde Mersin ve İstanbul'da gerçekleştirdiği saldırılar oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan söz konusu saldırılara sert bir şekilde tepki gösterilirken "Terör tehdidini kaynağında bertaraf etme stratejimizi kararlılıkla uygulamaya devam edeceğiz" açıklamasını yaptı.²⁹ Ardından Türk Silahlı Kuvvetleri Suriye'deki terör hedeflerine Pençe Kılıç Harekatı düzenledi. Cumhurbaşkanı Erdoğan ayrıca gerektiği takdirde Ayn el-Arap başta olmak üzere Suriye'de yeni hedeflere yönelik bir kara harekatı başlatılabileceğini açıkladı.³⁰

Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü dolayısıyla bir mesaj yayımladı. Mesajında "15 Temmuz gecesi Cumhuriyetimize, demokrasimize ve tüm kazanımlarımıza canımız pahasına sahip çıktık, Türkiye'nin asla esir edilemeyeceğini gösterdik" dedi. Erdoğan İstanbul Saraçhane'de düzenlenen programa da katılarak bir konuşma gerçekleştirdi ve şehitleri andı.

CUMHURBAŞKANLIĞI TEŞKİLATI

2022 içerisinde Cumhurbaşkanlığı Kabinesi, Cumhurbaşkanı Erdoğan başkanlığında 19 Aralık tarihi itibarıyla toplam 23 kez toplandı. Buna ek olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan üç kez Yüksek İstişare Kurulu, bir kez de Varlık Fonu Yönetim Kurulu toplantılarına başkanlık yaptı.

Cumhurbaşkanı Erdoğan 2022 içerisinde iki bakanın "görevden affını" kabul etti ve yeni bakanlar atadı. Bu doğrultuda 29 Ocak'ta Abdulhamit Gül'den boşalan Adalet Bakanlığı görevine Bekir Bozdağ atandı. Yine 4 Mart'ta Bekir Pakdemirli'den

29 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Terör Örgütüne Destek Verenler Dökülen Her Damla Kana Ortaktır'", TRT Haber, 16 Kasım 2022.

30 "Suriye'ye Yeni Harekat Yapılacak mı? Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Açıklama", *Yeni Şafak*, 21 Kasım 2022.

boşalan Tarım ve Orman Bakanlığı görevine Vahit Kirişçi atandı. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan yıl içerisinde yine 19 Aralık tarihi itibarıyla 25 Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve 17 genelge yayımladı.³¹

Sonuç olarak 2022 hem Türkiye siyaseti hem de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan açısından oldukça yoğun geçti. İç siyasette ekonomi ve yeni ekonomi modeli, müjdelere, reform girişimleri, altyapı ve üstyapı yatırımları ana gündem maddeleriydi. Dış politikada ise her yıl olduğu gibi 2022'de de Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin aktif siyasetinin lideri olmayı sürdürdü. Buna paralel olarak başta Rusya-Ukrayna savaşında yürüttüğü lider diplomasisi sayesinde Türkiye'nin bölgesel ve küresel aktör konumunu pekiştirdi. Öte yandan Cumhurbaşkanlığı kabinesine iki yeni bakan atadı.

KRONOLOJİ: 2022'DE CUMHURBAŞKANLIĞI	
29 Ocak	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Adalet Bakanlığına Bekir Bozdağ'ı atadı.
20-22 Şubat	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Senegal'i kapsayan Afrika gezisi düzenledi.
4 Mart	Tarım ve Orman Bakanlığına Vahit Kirişçi atandı.
24 Mart	Cumhurbaşkanı Erdoğan, NATO Olağanüstü Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesine katılmak üzere Belçika'ya gitti.
28 Mayıs	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Azerbaycan'da düzenlenen Teknofest'e katıldı.
28 Haziran	Türkiye, İsveç ve Finlandiya arasında terörle mücadelede ortak mekanizma kurmak için memorandum imzalandı.
18 Temmuz	Cumhurbaşkanı Erdoğan, KYK öğrenci kredisi borçlarının enflasyon farkı/faizlerinin sıfırlanacağını açıkladı.
22 Temmuz	Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın girişimleri sonucunda BM, Türkiye, Ukrayna ve Rusya arasında "Tahil Koridoru Anlaşması" imzalandı.
6-8 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Bosna Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan ziyaretlerini kapsayan Balkan gezisi düzenledi.
13 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, "İlk Evim-İlk İş Yerim" sosyal konut projesini duyurdu.
15-16 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Şanghay İşbirliği Örgütü 22. Devlet Başkanları Zirvesine katıldı.
23 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Diyarbakır Anneleri'ni ziyaret etti.
29 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan, TOGG Gemlik Kampüsü açılışı ve TOGG modellerinin tanıtım programına katıldı.
9 Kasım	Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kuruldu.
20 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan, FIFA 2022 Dünya Kupası açılış törenine katılmak üzere Katar'ı ziyaret etti. Cumhurbaşkanı Erdoğan törende Mısır Cumhurbaşkanı Sisi ile görüştü.

31 T.C. Cumhurbaşkanlığı *Resmî Gazete*, <https://www.resmigazete.gov.tr>, (Erişim tarihi: 21 Aralık 2022).

2022'DE ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ)

AK Parti'nin 2022'deki en önemli gündemi 2023'te gerçekleştirilecek cumhurbaşkanı ve milletvekili seçimlerine hazırlıktı. Bu doğrultuda parti içinde özellikle teşkilat çalışmaları hızlandırıldı ve il başkanları, il danışma meclisi, istişare toplantıları ve şehir buluşmaları gibi programlar düzenlendi. Diğer taraftan çalışmalarda gençler ön plana çıktı ve gençlere yönelik birçok program gerçekleştirildi.

Bunların yanı sıra sene içinde en çok dikkat çeken gelişme "Türkiye Yüzyılı" programının açıklanmasıydı. Uzun süredir üzerinde çalışılan Türkiye Yüzyılı vizyonu 28 Ekim'de gerçekleştirilen tanıtım toplantısında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklandı. Bununla birlikte AK Parti başörtüsünü anayasal güvence altına almak için anayasa değişikliğini kamuoyuyla paylaştı. Hazırlanan teklif CHP, İYİ Parti ve HDP ile de paylaşıldı.

Bunlara ek olarak AK Parti'nin 2022 yasama gündeminde Seçim Kanunu, kadına ve sağlık çalışanlarına yönelik şiddet, 6. Yargı Paketi, kira artış oranının sınırlandırılması, KYK kredi borç faizlerinin silinmesi ve dezenformasyonla mücadele gibi başlıklar ön plana çıktı. Meclise söz konusu başlıklarla ilgili kanun teklifleri sunuldu ve bu tekliflerin çoğu kabul edilerek yasalaştı.

SEÇİM VE TEŞKİLAT ÇALIŞMALARI

AK Parti 2022'ye Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısı ile başladı. 4 Ocak'ta söz konusu toplantının 151'incisi gerçekleştirildi. Düzenli aralıklarla gerçekleştirilen bu toplantılar Şubat, Mart, Mayıs, Haziran, Ağustos, Eylül, Ekim ve Kasım aylarında tekrar edildi. Böylelikle AK Parti il başkanları sene içinde toplam dokuz defa bir araya gelerek istişarelerde bulundu. Cumhurbaşkanı Erdoğan bu toplantıların tamamına iştirak etti.

İlki 7 Ocak'ta Şanlıurfada gerçekleştirilen Genişletilmiş İl Danışma Meclisi Toplantıları ise sene sonuna kadar devam etti. AK Parti lideri Erdoğan; Karaman, Aydın, Giresun, Trabzon, Erzurum, Ankara, İzmir, Balıkesir, İstanbul, Samsun ve Konya'daki toplantılara katıldı. Programı sebebiyle katılamadığı toplantıların bir kısmına ise uzaktan bağlandı. Diğer taraftan koronavirüs salgını sebebiyle iki yıldır ertelenen 30. İstisare ve Değerlendirme Toplantısı 3-5 Haziran arasında "Türkiye için Güven ve İstikrar" temasıyla Kızılcahamam'da gerçekleştirildi. Toplantıya bakanlar, bakan yardımcuları ve milletvekillerinin yanı sıra Merkez Karar ve Yönetim Kurulu (MKYK), Disiplin Kurulu, Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu, Siyasi Erdem ve Etik Kurulu, Kurucular Kurulu, Kadın ve Gençlik Kolları MKYK üyeleri katıldı. Toplantılarda Meclis faaliyetleri, güvenlik, dış politika, tarım, enerji başta olmak üzere birçok başlık ele alındı.³²

Bunların yanı sıra seçim çalışmaları parti içinde hız kazandı. Bu kapsamda 17 Eylül'de "2023'e Doğru Şehir Buluşmaları" programı başlatıldı. Program doğrultusunda bakanlar, milletvekilleri, il ve ilçe başkanları, kadın ve gençlik kolları temsilcileri sahaya inerek vatandaşla temasını artırdı. 81 ilde yapılması hedeflenen programın ilki Tekirdağ'da gerçekleştirildi. AK Parti, Şehir Buluşmaları'na eski milletvekili, bakan, belediye başkanı ve teşkilat yöneticilerini de davet etti. Konuyla ilgili açıklama yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan, eski partililere kapılarının her zaman açık olduğunu ve kendilerini parti kadrosu içinde değerlendirdiklerini vurguladı.³³

Seçim çalışmalarında gençlere ayrıca önem verildi. Bu kapsamda Adana'da "Bir Gençlik Şöleni", Ankara'da "Tam Bana Göre Gençlik Festivali", "Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi Söyleşileri" ve birçok ilde "Gençlerle Söyleşi" gibi etkinlikler düzenlendi. Cumhurbaşkanı Erdoğan bu etkinliklerde gençlerle sık sık bir araya geldi. Bunların yanında AK Parti, "İlk Oyum Erdoğan'a, İlk Oyum AK Parti'ye" kampanyasını başlattı. 24 Eylül'de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın katılımıyla Sakarya'da başlayan kampanya birçok ilde devam etti.³⁴ Kampanya kapsamında gençlerle bir araya gelen Erdoğan 2023 seçimlerinde altı milyon gencin ilk kez oy kullanacağına vurgu yaparak seçime kadar 81 ilde gençlere yönelik bu programın devam edeceğini açıkladı.³⁵

2023 seçimlerine yönelik bir diğer çalışma ise parti içi eğitim programı oldu. Daha önce iki defa gerçekleştirilen "Teşkilat Akademisi" eğitimlerinin üçüncüsü 5 Kasım'da başladı. AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Şen eğitimlerin ana temasının "Türkiye Yüzyılı" olduğunu ve 81 ilde üç kademe il-ilçe yönetimlerini kapsayacağını belirtti.³⁶

32 "Cumhurbaşkanı ve AK Parti Genel Başkanı Erdoğan, AK Parti 30. İstisare ve Değerlendirme Toplantısı'na Katılarak Konuşma Yaptı", T.C. İletişim Başkanlığı, 6 Haziran 2022, https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/cumhurbaskani-ve-ak-parti-genel-baskani-erdogan-ak-parti-30-istisare-ve-degerlendirme-toplantisina-katilarak-konusma-yapti, (Erişim tarihi 20 Kasım 2022).

33 "AK Parti'de Eski ve Yeni Bir Arada! Başkan Erdoğan: 'Davaya Kırgınlık Olmaz'", *Sabah*, 12 Eylül 2022.

34 "İlk Oyum Erdoğan'a, İlk Oyum AK Parti'ye Sakarya'dan Başladı", *Anadolu Ajansı*, 24 Eylül 2022.

35 "AK Parti'de Eski ve Yeni Bir Arada! Başkan Erdoğan: 'Davaya Kırgınlık Olmaz'".

36 "AK Parti Teşkilat Akademisinde 3'üncü Dönem Eğitimleri Başlıyor", *Anadolu Ajansı*, 4 Kasım 2022.

Son olarak 27 Kasım'da İstanbul'da "İstanbul'un Sözü: Birlik, İrade, Zafer" programı düzenlendi. Programa Cumhurbaşkanı Erdoğan başta olmak üzere Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, genel başkanvekilleri, genel başkan yardımcıları, bakanlar, milletvekilleri, belediye başkanları il ve ilçe teşkilatları katıldı. Programda konuşan Erdoğan 2023 seçimlerine dikkat çekti ve İstanbul'un tüm ilçelerinde çalışmalarını sürdürdüklerini, bu çalışmaları 81 il genelinde devam ettirdiklerinin altını çizdi.³⁷

TÜRKİYE YÜZYILI

Uzun zamandır üzerinde çalışılan ve partililer tarafından "ülkenin gelecek tasarımı" olarak nitelendirilen "Türkiye Yüzyılı" beyannameyi AK Parti Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından 28 Ekim'de açıklandı. 11 muhalefet partisinin genel başkanları, gazeteciler, STK, dernek ve vakıf temsilcilerinin davet edildiği tanıtım toplantısına katılım oldukça genişti. Programda protokol düzeni ve parti amblemelerinin olmaması dikkat çekti. AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Şen konuyla ilgili "Bu bir siyasi toplantı değildi, ülke toplantısıydı" şeklinde açıklama yaptı.³⁸

"100. yaşına girmeye hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni yüzyılını şekillendirmek amacıyla" ortaya konulan programda 16 başlık öne çıktı. Cumhurbaşkanı Erdoğan bu başlıkları; sürdürülebilirlik, huzur, kalkınma, değerler, güç, başarı, barış, bilim, halk, verim, istikrar, şefkat, iletişim, dijital, üretim ve istikbal olarak sıraladı. Erdoğan söz konusu başlıklar konusunda AK Parti iktidarının bugüne kadar gerçekleştirdiği atımlardan söz ederek bugünden sonra benimseyecekleri tutum hakkında açıklamalarda bulundu. Bu bağlamda sosyal, ekonomik ve çevresel konularda sürdürülebilir yatırım planlarının öncelikli olacağını, farklılıkları huzur ve refah içinde buluşturan bir yönetim anlayışı ile ilerleneceğini, bugüne kadar atılan ve atılacak olan adımların Türkiye Yüzyılı'nı dünyada "kalkınma ekolü" haline getireceğini vurgulayarak söz konusu hedefin "yeni Kızıl Elma" olduğunu belirtti. Ayrıca yönetimde istikrara sahip çıkacaklarını, yeni ve etkin üretim stratejilerini hayata geçireceklerini ve yapılacak tüm faaliyetleri verimlilik ilkesiyle daha da geliştireceklerini vurguladı. Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye'nin dijital devrim ekonomisine ve bilimsel çalışmalara öncülük edeceğini, bilgide güvenilirliği sağlayacaklarının, insani ve vicdani tavrı sürdüreceklerinin, ülke değerlerine sahip çıkacaklarının, bireysel hakları teminat altına almaya ve vatandaşa kuşatıcı hizmetler sunmaya devam edeceklerinin altını çizdi.³⁹

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı açıklamada başka hususlar da dikkat çekti. Bu bağlamda Erdoğan, Türkiye Yüzyılı'nın ülkemizle birlikte dünyanın her yerine de-

37 "İstanbul'un Sözü: Birlik İrade Zafer", AK Parti, <https://www.akpartiistanbul.com/Haberler/3182/istanbulun-sozu-birlik-irade-zafer>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

38 Hande Firat, "Türkiye Yüzyılı'nın Hikayesi", *Hürriyet*, 30 Ekim 2022.

39 "Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 'Türkiye Yüzyılı' Tanıtım Toplantısı Konuşması", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 28 Ekim 2022, https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2022-10-28-turkiye_yuzyil.pdf, (Erişim tarihi: 11 Kasım 2022).

mokrazi, kalkınma, barış ve refah götüreceğ bir devrimin adı olduğunu belirtti. Türkiye Yüzyılı'nda kimlik siyaseti yerine birlik, kutuplaştırma siyaseti yerine bütünleştirme, inkar siyaseti yerine kucaklama, tahakküm siyaseti yerine özgürlük ve nefret siyaseti yerine sevgi siyasetinin ikame edileceğini vurguladı. Cumhurbaşkanı Erdoğan son olarak Türkiye Yüzyılı'nı milli mutabakat zemini haline dönüştürme ve özgürlüklerin çerçevesini "pozitif özgürlük" anlayışıyla tekrar çizme çağrısında bulundu.

BAŞÖRTÜSÜ MESELESİ

AK Parti halihazırda yeni anayasa çalışmalarına devam ederken CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu başörtüsünün yasal güvence altına alınması gerektiğini söyleyerek konuyla ilgili Meclise kanun teklifi sunacaklarını, diğer partilerden de teklife destek beklediklerini açıkladı. Buna karşılık Cumhurbaşkanı Erdoğan "Gelin çözümü yasa değil Anayasa düzeyinde sağlayalım" çağrısında bulunarak başörtüsünün anayasal düzlemde güvence altına alınabileceğini söyledi.⁴⁰ Bunun üzerine anayasa çalışmalarında başörtüsü konusuna ayrı bir başlık açıldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan başı açık veya örtülü tüm kadınların çalışma haklarını güvence altına alan ve aile kurumunu "sapkın akımlar"ın tehdidinden koruyacak bir anayasa değişikliği teklifi hazırladıklarını belirtti.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın talimatıyla Adalet Bakanı Bekir Bozdağ başkanlığında bir heyet kuruldu. Heyette AK Parti Grup Başkanvekili Mustafa Elitaş ve Genel Başkan Yardımcısı Ali İhsan Yavuz yer aldı. Bu doğrultuda AK Parti heyeti Anayasa'nın din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen 24. ve aileyle ilgili düzenlemeyi içeren 41. maddeleri üzerinde çalışmalar yaptı. Çalışma MHP'ye de sunuldu. Daha sonra teklif üzerinde uzlaşma sağlamak amacıyla Bekir Bozdağ başkanlığındaki heyet 3 Kasım'da CHP, İYİ Parti ve HDP'yi ziyaret etti.⁴¹ AK Parti'nin HDP'yi ziyaret etmesi muhalefet tarafından sert bir şekilde eleştirilse de ittifak ortağı Devlet Bahçeli "AK Parti'nin siyasi partileri ziyaret etmesi doğrudur. Biz demokratik çözümün nasıl olacağına bakıyoruz" açıklamasını yaparak desteğini sürdürdü.

Bu süreçte çalışmaları tamamlanan teklif AK Parti ve MHP'li vekillerin imzasıyla 9 Aralık'ta Meclise sunuldu. Teklifteki 24'üncü maddede temel hak ve hürriyetlerin kullanılması ile kamu veya özel kesim tarafından sunulan mal ve hizmetlerden yararlanılması, hiçbir kadının başının örtülü veya açık olması şartına bağlanmayacak şekilde düzenlendi. 41'inci maddede yer alan "Ailenin korunması ve çocuk hakları" başlığı "Ailenin korunması, evlilik birliği ve çocuk hakları" şeklinde değiştirildi. Ayrıca aynı maddede yer alan "Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır" ifadesinde "eşler arasında" ibaresi muğlak bulunduğu için yeni çalışmada

⁴⁰ "Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Gelin Başörtüsü Konusunda Çözümü Yasa Değil Anayasa Düzeyinde Sağlayalım'", Anadolu Ajansı, 5 Ekim 2022.

⁴¹ "AK Parti'den Başörtüsü için CHP, İYİ Parti ve HDP'yi Ziyaret", *Habertürk*, 2 Kasım 2022.

“kadın ve erkek” olarak düzenlendi. Evlilik birliğinin ise kadın ve erkek arasında eşitliğe dayandığı ifade edildi.⁴²

YASAMA GÜNDEMİ

AK Parti'nin bu seneki yasama gündeminde Seçim Kanunu, kadına ve sağlık çalışanlarına yönelik şiddet, 6. Yargı Paketi, kira artış oranı, KYK kredi borç faizlerinin silinmesi ve dezenformasyonla mücadele gibi başlıklar ön plana çıktı. Meclise söz konusu başlıklarla ilgili kanun teklifleri sunuldu ve bu teklifler kabul edilerek kanunlaştı.

31 Aralık 2021'de AK Parti tarafından Meclise sunulan “Öğretmenlik Meslek Kanunu” teklifi, 14 Şubat'ta *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Bu doğrultuda öğretmenler ilk defa kendilerine mahsus kanuna sahip oldu. Kanunla birlikte öğretmenlik mesleği adaylık döneminden sonra “öğretmen”, “uzman öğretmen” ve “başöğretmen” olarak üç kariyer basamağına ayrıldı. Belirlenen şartlara göre uzman öğretmen ve başöğretmen unvanı almaya hak kazananların eğitim ve öğretim tazminatında iyileştirmeye gidildi. Uzman öğretmenlere ödenen eğitim öğretim tazminatı yüzde 20'den yüzde 60'a, başöğretmenler için ise yüzde 40'tan yüzde 120'ye yükseltildi.

AK Parti ve MHP'nin bir yılı aşkın süredir üzerinde çalıştığı “Milletvekili Seçimi Kanunu” ile “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” 15 Mart'ta Meclise sunuldu ve 5 Nisan'da kanunlaştı. Yeni kanunda yüzde 10 olan seçim barajı yüzde 7'ye düşürüldü. Eski düzenlemede milletvekili dağılımı önce ittifaklara sonra partilere yapılırken yeni kanunla birlikte doğrudan partilere kendi oyları üzerinden yapılmasına karar verildi. Kanun değişikliğinde öne çıkan bir diğer husus partilerin seçime girebilme yeterlilikleri arasında “TBMM'de grubu bulunması” seçeneğinin kaldırılması oldu.⁴³

Kadına ve sağlık çalışanlarına yönelik şiddet 2022'de de AK Parti'nin öncelikli başlıkları arasında yer aldı. Bu doğrultuda 16 Mart'ta Meclise sunulan “Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” 27 Mayıs'ta kabul edildi. Yasaya göre kasten yaralama, işkence, eziyet, vücut veya cinsel dokunulmazlığa yönelik saldırı gibi suçların cezası kadına karşı işlenmesi durumunda artırıldı. Kanunla birlikte ısrarlı takip olarak nitelendirilen fiiller müstakil bir suç haline getirildi. Aynı zamanda kadına ve sağlık çalışanlarına yönelik kasten yaralama suçu katalog suçlar arasına dahil edildi. Ayrıca tıbbi işlem ve uygulamalardan kaynaklanan suçlar nedeniyle adli soruşturma yapılabilmesi adına sağlık çalışanlarıyla ilgili Mesleki Sorumluluk Kurulu oluşturulmasına karar verildi.⁴⁴ Bunun yanı sıra sağlık çalışanlarının çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler de gerçekleştirildi.

42 “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, TBMM, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4779.pdf>, (Erişim tarihi: 13 Aralık 2022).

43 Baki Laleoğlu, “Seçim Kanunu Değişikliği: İttifaklar Gerçek Anlamını Buluyor”, *Sabah*, 19 Mart 2022.

44 “Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, TBMM, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4290.pdf>, (Erişim tarihi: 14 Kasım 2022).

Bu kapsamda “Beyaz Reform” uygulaması hayata geçirildi. Söz konusu düzenlemeyle birlikte performansla göre ek ödeme yönetmeliği kaldırıldı, ödül ve teşvik esaslı yeni bir modele geçildi. Asistan hekimlere ayda en fazla sekiz nöbet verilmesi kararlaştırıldı. Son olarak Beyaz Reform kapsamında Tıpta ve Dış Hekimliğinde Uzmanlık Eğitimi Yönetmeliği yayımlandı.⁴⁵

5 Nisan’da Meclise sunulan “Avukatlık Kanunu ile Türk Borçlar Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”nin kabul edilmesiyle birlikte 1 Temmuz 2022-1 Temmuz 2023 arasında kira bedeline yapılacak artış yüzde 25 ile sınırlandırıldı. Aynı kanunda avukatlık stajına fiilen engel olmamak şartıyla herhangi bir işte sigortalı olarak çalışanların avukatlık stajı yapabilmelerinin önü açıldı.⁴⁶ “6. Yargı Paketi” olarak bilinen “Hakimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” ise 23 Haziran’da Mecliste kabul edildi. Kanunla birlikte hakim adaylığı yerine hakim ve savcı yardımcılığı müessesesi getirilirken yardımcılarının görev süresi üç yıl olarak belirlendi.⁴⁷

Dezenformasyonla Mücadele Yasası olarak bilinen “Basın Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Teklif” 26 Mayıs’ta Meclise sunuldu ve Ekim’de kabul edilerek kanunlaştı. Kanunda gerçeğe aykırı bir bilgiyi kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayımlanan kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası öngörüldü. Ayrıca internet haber siteleri süreli yayın kapsamına alındı. Sosyal ağlara ise Türkiye’de ofis açma ve temsilci bulundurma zorunluluğu getirildi.⁴⁸

7 Ekim’de ise Meclise Gelir Vergisi Kanunu ile ilgili torba yasa teklifi sunuldu. Kanun teklifinde KYK kredi borç faizlerinin silinmesi, sonraki yıllar için gecikme faizinin yüzde 10 ile sınırlandırılması, tıp ve dış hekimliği fakültesi son sınıf ve intörn hekim öğrencilerin net asgari ücrete endeksli ödeme alması gibi hususlar yer aldı. Bununla birlikte işverenin işçiye yaptığı günlük yemek bedelini aşmayan ödemelerin gelir vergisi istisnası kapsamına alınması ve salgın döneminde verilen cezaların silinmesi teklif edildi.⁴⁹ Teklif Mecliste kabul edilerek 4 Kasım’da yasalaştı.

Meclise sunulan “Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”nde ise cemevlerine yönelik düzenlemeler dikkat çekti. Buna göre cemevlerinin aydınlatma giderlerinin Kültür ve Turizm Bakanlığınca karşılanacağı, belediye ve bağlı kuruluşlar tarafından verilen indirimli veya ücretsiz içme

45 Fatma Zehra Özdemir, “Beyaz Reform ve Sağlıkta Şiddet Tartışmaları”, *Sabah*, 10 Eylül 2022.

46 “Avukatlık Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, TBMM, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4364.pdf>, (Erişim tarihi: 14 Kasım 2022).

47 “Hakimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, TBMM, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4484.pdf>, (Erişim tarihi: 14 Kasım 2022).

48 “Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, TBMM, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4471.pdf>, (Erişim tarihi: 14 Kasım 2022).

49 “Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”, TBMM, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4618.pdf>, (Erişim tarihi: 14 Kasım 2022).

ve kullanma suyu imkanından faydalandırılacağı, belediyeler ve il özel idarelerinin yapım, bakım ve onarımlarını gerçekleştirebileceği belirtildi.⁵⁰

CUMHUR İTTİFAKI

AK Parti Meclis faaliyetlerinin tamamında ittifak ortağı MHP ile birlikte çalışmayı sürdürdü ve yasama çalışmalarının önemli bir kısmı ortak yürütüldü. Öte yandan AK Parti ve MHP sadece yasama faaliyetlerinde değil cumhurbaşkanı adayı başta olmak üzere birçok konuda ortak tutum sergiledi. Cumhurbaşkanı Erdoğan 9 Haziran'da İzmir İl Danışma Meclisi Toplantısı'nda yaptığı konuşmada "İşte söylüyorum, Cumhur İttifakının adayı Tayyip Erdoğan'dır" ifadesini kullandı.⁵¹ Uzun zamandır 2023 seçimlerinde Cumhurbaşkanı adayının Erdoğan olduğunu belirten Bahçeli, "2023'e Doğru: Aday Belli, Karar Net" sloganıyla seçim mitingleri gerçekleştirdi. Büyük Birlik Partisi (BBP) Genel Başkanı Mustafa Destici de Erdoğan'ın adaylığını her fırsatta vurguladı.

Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Bahçeli yıl içinde yedi defa bir araya geldi. Bu görüşmelerin üçünde Bahçeli, Erdoğan'ı ağırladı. Diğer görüşmelerde ise Erdoğan, Bahçeli'yi Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde kabul etti. Basına kapalı bir şekilde bir araya gelen iki lider ilk defa 5 Ocak'ta görüştü. İkilinin sene içindeki son görüşmesi ise 13 Aralık'ta gerçekleşti. Görüşmelerde gündeme dair konular ele alındı. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı Erdoğan 14 Nisan'da BBP Genel Merkezi'ni ziyaret ederek Destici ile bir araya geldi. 25 Ekim'de ise Destici'yi Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde kabul etti.

Aynı zamanda ittifak ortakları pek çok programda bir arada bulundu. Türkiye Yüzyılı tanıtım programına Bahçeli ve Destici de katıldı. Program sonunda Cumhurbaşkanı Erdoğan, Bahçeli ve Destici birlikte katılımcıları selamladı.⁵² Aynı zamanda liderler Rize-Artvin Havalimanı, Atatürk Havalimanı Millet Bahçesi, TOGG Gemlik Kampüsü açılışı gibi birçok törende bir arada bulundu.

PARTİ İÇİ GELİŞMELER

Sene içinde hem partiye katılımlar hem de partiden istifalar gerçekleşti. 2020'de İYİ Parti'den istifa eden Balıkesir bağımsız milletvekili İsmail Ok AK Parti'ye katıldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan 20 Nisan'da yaptığı grup toplantısı konuşmasının ardından Ok'a AK Parti rozetini taktı. Ok ise Türkiye'nin özellikle savunma sanayiinde büyük gelişmeler kaydettiğinin altını çizerek oyun kuran ülke konumuna yükseldiğini, bu sebeple AK Parti saflarında yer aldığını belirtti.⁵³

AK Parti'ye katılan bir diğer milletvekili Mehmet Ali Çelebi oldu. Geçen yıl CHP'den istifa ederek Memleket Partisi'ne katılan, bu sene de söz konusu partiden

50 "Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi", TBMM, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-3854.pdf>, (Erişim tarihi: 14 Kasım 2022).

51 "Cumhur İttifakı'nın Adayı Erdoğan", *Hürriyet*, 9 Haziran 2022.

52 "Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye Yüzyılı Vizyonunu Açıkladı", *Anadolu Ajansı*, 28 Ekim 2022.

53 "İsmail Ok AK Parti'ye Geçti", *Habertürk*, 20 Nisan 2022.

istifa eden İzmir bağımsız milletvekili Çelebi 11 Ekim'de AK Parti'ye katıldığını açıkladı. Çelebi milli konuları önceleyen siyasi anlayışın gereği olarak AK Parti'ye geçtiğini belirtti ve "PKK-Öcalan severlerin hoş görüldüğü denklemlerde olmam düşünülemez" ifadelerini kullandı.⁵⁴ Çelebi'ye rozetini 19 Ekim'de Cumhurbaşkanı Erdoğan taktı.

Bunların yanı sıra parti içinde birtakım istifalar da yaşandı. AK Parti üyesi Ethem Sancak, bir konferansta yaptığı açıklamalar sebebiyle İstanbul İl Yönetim Kurulu tarafından kesin ihraç istemiyle İl Disiplin Kuruluna sevk edildi. Buna karşılık olarak Sancak, AK Parti'den istifa ederek Vatan Partisi'ne katıldı. Bunlara ek olarak 20 Ekim'de AK Parti Şanlıurfa milletvekili Ahmet Eşref Fakıbaba sosyal medyada yaptığı bir paylaşım ile hem parti üyeliğinden hem milletvekilliğinden istifa ettiğini duyurdu. Fakıbaba 26 Ekim'de İYİ Parti'ye geçti.

Diğer taraftan parti yönetiminde bazı görev değişiklikleri yaşandı. AK Parti Grup Başkanvekili Mahir Ünal 31 Ekim'de görevinden "affını talep ettiğini" açıkladı.⁵⁵ Ünal'ın yerine Genel Başkan Yardımcısı Özlem Zengin seçildi. Zengin'den boşalan genel başkan yardımcılığına ise Balıkesir milletvekili Belgin Uygur getirildi.⁵⁶

DİĞER ÖNEMLİ GELİŞMELER

Terörle mücadele 2022'de de AK Parti'nin önemli gündem başlıkları arasında yer almaya devam etti. Bu bağlamda 18 Nisan'da Irak'ın kuzeyinde Metina, Zap ve Avaşin-Basyan bölgelerindeki terör hedeflerine yönelik Pençe-Kilit Harekatı başlatıldı. AK Parti sözcüsü Ömer Çelik, Türkiye'nin söz konusu operasyonu meşru müdafaa hakkını kullanarak terörden korunmak üzere başlattığını açıkladı.⁵⁷

Diğer taraftan 26 Eylül'de terör örgütü PKK, Mersin'in Mezitli ilçesindeki bir polisevine saldırdı. Saldırıda bir polis memuru şehit oldu, bir polis memuru ise yaralandı. Saldırıyı gerçekleştiren iki militan intihar yeleklerini patlatarak olay yerinde öldü. Olayın yaşandığı gün bir şüpheli, 28 Eylül'de ise 28 kişi gözaltına alındı. Konunun takipçisi olduklarını belirten Cumhurbaşkanı Erdoğan "Teröristler hak ettikleri karşılığı anında buldular" açıklamasını yaptı.⁵⁸ 13 Kasım'da ise Beyoğlu'nda bombalı saldırı gerçekleştirildi. Patlamada 6 kişi hayatını kaybetti, 81 kişi yaralandı. Saldırıyı gerçekleştiren fail ise kısa sürede tespit edildi ve ertesi gün yakalandı. Olayla ilgili 51 şüpheli gözaltına alındı.

Bunun yanı sıra 30 Temmuz'da Ankara'da Türkmen Alevi Bektaşî Vakfı, Ana Fatma Cemevi ve Şah-ı Merdan Cemevine arka arkaya saldırılar gerçekleşti. Olayın ardından üç şüpheli gözaltına alındı. Şüphelilerden biri tutuklanırken ikisi adli kont-

54 "Mehmet Ali Çelebi, AK Parti'ye Katıldığını Duyurdu", *Hürriyet*, 11 Ekim 2022.

55 "AK Parti Grup Başkanvekili Mahir Ünal Görevinden Affını İstedii", *Yeni Şafak*, 31 Ekim 2022.

56 "AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Özlem Zengin Görevini Belgin Uygur'a Devretti", *Yeni Şafak*, 1 Kasım 2022.

57 "Ömer Çelik'ten Pençe-Kilit Operasyonu Açıklaması", TRT Haber, 18 Nisan 2022.

58 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Teröristler Hak Ettiklerini Anında Buldular'", NTV, 27 Eylül 2022.

rol şartıyla serbest bırakıldı.⁵⁹ İstanbul'da ise Kartal Cemevi Başkanı Selami Sarıtaş evinin önünde iki kişi tarafından darp edildi. AK Parti sözcüsü Ömer Çelik saldırıları kınarken provokasyonlara izin verilmeyeceğinin altını çizdi.⁶⁰ Saldırıları kınayan Cumhurbaşkanı Erdoğan cemevleri konusunda önemli adımlar atılacağını ifade etti. Bu kapsamda Hüseyin Gazi Cemevini ziyaret ederek Alevi ve Bektaşî derneklerinin temsilcileriyle Muharrem ayı iftarına katıldı. Cemevleri Temel Atma ve Toplu Açılış Törenine katılan Cumhurbaşkanı Erdoğan burada yaptığı konuşmada “Alevi-Bektaşî vatandaşlarımızın ve mekanların tüm meselelerinin takibini yapacak kurumsal bir yapı kuruyoruz. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Kültür ve Cemevi Başkanlığı tüm cemevlerinin yönetimini yürütecektir. Cemevi hizmetlerinden eğitim faaliyetlerine kadar kamu güvencesi, desteği ile yürütülecektir” dedi.⁶¹

Yaşanan bir diğer önemli gelişme 14 Ekim'de Bartın'ın Amasra ilçesinde meydana gelen maden kazası oldu. Türkiye Taşkömürü Kurumuna (TTK) bağlı olan maden ocağının -300 kotunda patlama yaşandı. Patlamanın üzerine TTK tahlisiye, AFAD, UMKE, Türk Kızılayı, polis, jandarma ve gönüllülerden oluşan ekipler bölgeye giderek kurtarma çalışmalarına başladı. Ertesi gün tamamlanan çalışmalar neticesinde 42 işçinin yaşamını yitirdiği tespit edildi. Cumhurbaşkanı Erdoğan başta olmak üzere İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Vedat Bilgin, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez ve birçok yetkili kaza alanına gitti. Cumhurbaşkanı Erdoğan konuyla ilgili ivedilikle soruşturma başlatıldığını belirterek “En küçük mağduriyete dahi izin vermeyecek, ailelerimize sahip çıkacağız” ifadelerini kullandı.⁶² Kazaya ilişkin yürütülen soruşturma kapsamında 24 kişi gözaltına alındı. 16 şüpheli serbest bırakılırken 8 kişi tutuklandı.⁶³

Sonuç olarak 2022'de AK Parti'nin öncelikli gündemini cumhurbaşkanı ve milletvekili seçimleri oluşturdu. Bu bağlamda AK Parti 2021'den beri devam eden seçim çalışmalarını hızlandırdı. “Türkiye Yüzyılı” vizyonu çalışmalarda belirleyici rol oynadı. Bunun yanı sıra seçime giden süreçte AK Parti istikrarlı bir şekilde ittifak ortakları MHP ve BBP'nin desteğini almaya devam etti. Diğer taraftan AK Parti yoğun bir yasama dönemi geçirdi. Yasama faaliyetlerinde ekonomi, Seçim Kanunu, kadına ve sağlık çalışanlarına yönelik şiddet ve yargı reformu gibi hususlar temel gündem başlıklarını oluşturdu.

59 “Başkentteki Alevi STK'leri ile Cemevine Saldırı Olayının 1 Şüphelisi Tutuklandı”, Anadolu Ajansı, 3 Ağustos 2022.

60 “AK Parti Sözcüsü Çelik'ten Ankarada Alevi STK'leri ile Cemevine Saldırıya Tepki”, *Habertürk*, 31 Temmuz 2022.

61 “Cumhurbaşkanı Erdoğan: ‘Kültür ve Cemevi Başkanlığı Kurulacak’”, *Habertürk*, 7 Ekim 2022.

62 “Cumhurbaşkanı Erdoğan: ‘En Küçük Mağduriyete İzin Vermeyecek, Ailelerimize Sahip Çıkacağız’”, Anadolu Ajansı, 15 Ekim 2022.

63 “Amasra'da Maden Ocağındaki Patlamaya İlişkin 8 Şüpheli Tutuklandı”, Anadolu Ajansı, 31 Ekim 2022.

KRONOLOJİ: 2022'DE AK PARTİ	
4 Ocak	Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısının 151'incisi yapıldı.
7 Ocak	Genişletilmiş İl Danışma Meclisi Toplantılarının ilki Şanlıurfa'da yapıldı.
15 Mart	Milletvekili Seçimi Kanunu Teklifi Meclise sunuldu. Mecliste kabul edilen teklif 5 Nisan'da yasalaştı.
21 Mayıs	AK Parti Gençlik Kolları, Adana'da "Bir Gençlik Şöleni" düzenledi. Etkinliğe Cumhurbaşkanı Erdoğan da katıldı.
3-5 Haziran	30. İstişare ve Değerlendirme Toplantısı "Türkiye için Güven ve İstikrar" temasıyla 3-5 Haziran arasında yapıldı.
30 Temmuz	Ankara'da bazı Alevi vakıf ve cemevlerine saldırı gerçekleşti. Parti sözcüsü Ömer Çelik saldırıları kınarken provokasyonlara izin verilmeyeceğini söyledi.
17 Eylül	"2023'e Doğru Şehir Buluşmaları" programı Tekirdağ'da başladı.
24 Eylül	"İlk Oyum Erdoğan'a, İlk Oyum AK Parti'ye" kampanyası Sakarya'da başladı.
5 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan başörtüsü sorununu anayasal düzlemde çözme çağrısı yaptı.
28 Ekim	"Türkiye Yüzyılı" AK Parti Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından açıklandı.
5 Kasım	"Teşkilat Akademisi" eğitimleri başladı.
13 Kasım	Beyoğlu'nda bombalı saldırı gerçekleştirildi. Patlamada 6 kişi öldü, 81 kişi yaralandı.
27 Kasım	"İstanbul'un Sözü: Birlik, İrade, Zafer" programı düzenlendi. Programa AK Parti Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan katıldı.

2022'DE CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP)

CHP 2022'de öncelikli olarak seçim çalışmalarına yoğunlaştı. Bu doğrultuda seçim güvenliği ve ekonomi konuları ön plana çıkarıldı. Diğer taraftan İç Anadolu'da seçim çalışmalarını yürütmek üzere "İç Anadolu Masası" kuruldu. Aynı zamanda saha çalışmalarında yaşanabilecek krizlerin önüne geçmek için "Saha Çözüm Masası" oluşturuldu. Bununla birlikte geçen sene başlatılan Millet'in Sesi Mitingleri devam ettirildi.

Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu sene içinde açılım siyasetine ağırlık verdi. Bu kapsamda 2021'in ikinci yarısından itibaren başlattığı "helalleşme" söylemini 2022'de de devam ettirdi. Bununla birlikte 2022'nin ilk aylarında başlayan "altılı masa" toplantıları da CHP'nin bir diğer önemli gündem maddesiydi. Kılıçdaroğlu'nun çağrısıyla İYİ Parti, Demokrat Parti, Saadet Partisi, Deva ve Gelecek partileri ilk kez Şubat'ta aynı masada buluştu. Altı partinin gerçekleştirdiği yuvarlak masa toplantıları sene içinde belirli aralıklarla devam etti. Altı parti "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem"e dönüş gerekçesiyle toplansa da seçimler yaklaştıkça farklı tartışmalar gündeme geldi. Bu tartışmaların en önemlisi HDP ile ilişkiler ve cumhurbaşkanı adaylığı oldu.

2022'de CHP için ilginç konu başlıklarından biri de Kılıçdaroğlu'nun gerçekleştirdiği yurt dışı ziyaretleriydi. Bu ziyaretler parti içinde, kamuoyu ve muhalefet partileri arasında birtakım tartışmalara sebep oldu.

SEÇİM VE TEŞKİLAT ÇALIŞMALARI

2022'deki seçim çalışmalarında CHP'nin ana gündem maddelerinden biri seçim güvenliği meselesiydi. CHP bu konuyla ilgili İstanbul'da ekipler kurdu ve bu ekiplerin Anadolu'nun çeşitli illerinde eğitimler vereceği açıklandı.⁶⁴ Bu konu

⁶⁴ "CHP'den Seçim Güvenliği için Özel Ekipler Kurulacak", *Habertürk*, 5 Nisan 2022.

CHP'nin Merkez Yürütme Kurulu (MYK) toplantısında da gündeme geldi. Parti İçi Eğitim Sorumlusu Aytuğ Atıcı seçim ve sandık güvenliği konusunda yaptıkları çalışmayı MYK'da sundu.⁶⁵ Yine seçim çalışmaları kapsamında CHP'nin az oy aldığı İç Anadolu Bölgesi'ne özel masa kuruldu.⁶⁶ Bu anlamda daha önce 2021'de de Doğu Masası kurulmuştu. 2022'deki çalışmaları itibarıyla Doğu Masasının seçime giden süreçte biraz daha öne çıktığı görüldü. Genel Başkan Yardımcısı Oğuz Kaan Salıcı'nın koordine ettiği Doğu Masası çalışmaları sonucunda partiye yeni isimler katıldı. 2022'de CHP'nin kurduğu bir diğer masa da Saha Çözüm Masası oldu. Saha Çözüm Masasının amacı "Partinin oyunun az olduğu, ancak milletvekili çıkarma potansiyeli bulunup hiç belediye kazanılamayan 11 il için özel çalışmalar yapmak" olarak belirtildi.⁶⁷

2022'de CHP'nin önemli seçim çalışmalarından biri de Milletın Sesi mitingleriydi. 2021'de Mersin'de ilki düzenlenen ancak sonrasında ara verilen mitingler 21 Mayıs 2022'de İstanbul Maltepe mitingiyle tekrar başlamış oldu. Maltepe'den sonra Kılıçdaroğlu, Balıkesir'de bir miting daha gerçekleştirdi. Kılıçdaroğlu mitingdeki konuşmasında EYT, mülteciler ve ekonomiye dair sorunları çözeceğini vadetti.

Gençlerle buluşma programları da CHP'nin 2022'deki seçim çalışmaları arasındaydı. Bu kapsamda Tokat'ta gençlerle bir araya gelen Kılıçdaroğlu partisinin çözüm önerilerini anlattı.⁶⁸ İzmir de Kılıçdaroğlu'nun gençlik buluşması yaptığı yerlerden biri oldu. "Yeni bir siyaset anlayışı" getirdiklerini belirten Kılıçdaroğlu "CHP'ye katılmak yeni sorumluluklar üstlenmektir" dedi.⁶⁹ Gençlik buluşmalarına ek olarak Kılıçdaroğlu çeşitli illerde kanaat önderleri, muhtarlar ve STK temsilcileriyle görüştü.

CHP yönetimi zaman zaman büyükşehir belediye başkanlarıyla da buluşmalar gerçekleştirdi. Bu buluşmalardan biri 25-27 Mart arasında Aydın'da yapıldı.⁷⁰ 2022'de yapılan bir diğer çalışma da CHP elitleri ile yapılan değerlendirme toplantı-larıydı. 23 Eylül 2022'de İzmir'de yapılan 5. Çalışma ve Değerlendirme Toplantısında konuşan Kemal Kılıçdaroğlu "Ben sürekli yürümeye ve ilerlemeye kararlıyım ve hiçbir şey beni inandığım yoldan geri çeviremez. Bu ülkeyi seven insanların, gerçek vatanseverlerin umutları ve duaları her yerde bizimle birlikte yürüyor. Benimle birlikte misiniz?" diyerek daha önce yaptığı çağırını yineledi.⁷¹

Bunların yanı sıra CHP "İkinci Yüzyıla Çağrı" isimli bir toplantı yapılacağını açıkladı. Kılıçdaroğlu program için "siyaset üstü bir beyin takımı" şeklinde nitelen-

65 "CHP MYK'da Gündem Sandık Güvenliği", *Milliyet*, 22 Kasım 2022.

66 "CHP'de Üye Sayısını Artırmak için 'İç Anadolu Masası' Kuruldu", *Habertürk*, 12 Nisan 2022.

67 "Saha Çözüm Masası Kuruldu", *Milliyet*, 8 Haziran 2022.

68 "CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, Tokat'ta Gençlik Buluşmaları Programında Konuştu", *Habertürk*, 21 Ekim 2022.

69 "Kılıçdaroğlu: 'CHP'li Olmak Sıradan Bir Olay Değildir'", *Hürriyet*, 18 Haziran 2022.

70 "CHP'li 11 Büyükşehir Belediye Başkanı Kuşadası'nda Buluştu", *İHA*, 26 Mart 2022.

71 "Kılıçdaroğlu: 'Ben Sürekli Yürümeye ve İlerlemeye Kararlıyım. Benimle Birlikte misiniz?'" , TRT Haber, 23 Eylül 2022.

dirdiği 70 kişilik bir ekip oluşturulduğunu vurguladı. Söz konusu ekipte ABD'li ekonomist Jeremy Rifkin, Daron Acemoğlu, Hakan Kara ve Refet Gürkaynak gibi isimlerin yer aldığı açıklandı. Program 3 Aralık'ta gerçekleştirildi. Büyük beklentinin oluşturulduğu programa söz konusu isimlerin video konferans ile bağlanması eleştiri konusu oldu. Diğer taraftan söz konusu isimlerin "halkta karşılık bulmayacak" konular üzerinden konuştuğu da dile getirilen eleştiriler arasında yer aldı. Toplantıda CHP'nin ekonomik sorunlara yaklaşımı ve çözüm önerileri kamuoyuyla paylaşıldı.⁷²

ALTILI MASA VE ADAYLIK TARTIŞMALARI

CHP, İYİ Parti, Demokrat Parti, Saadet Partisi, Gelecek Partisi ve Deva Partisi'nden oluşan altı parti Kemal Kılıçdaroğlu'nun çağrısı üzerine Şubat'ta bir araya geldi. Altılı masa ilk toplantısını 12 Şubat'ta yaptı ve toplantı sonrasında "Öncelikli hedefimiz güçlendirilmiş parlamenter sistem" şeklinde bir açıklama yayımlandı.⁷³ Daha sonra altılı masa 28 Şubat'ta tekrar bir araya gelerek "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" mutabakat metnini açıkladı. Altı partinin genel başkanı metne birlikte imza attı.⁷⁴ 28 Kasım'da ise altılı masa, Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem ile ilgili anayasa değişikliği teklifini kamuoyuna açıkladı. "Yarının Türkiye'si" ismiyle açıklanan anayasa çalışması "Şimdi Demokrasi" sloganıyla duyuruldu.⁷⁵ Parlamenter sisteme dönüşü öngören anayasa çalışmasında en çok dikkat çeken hususlardan biri de cumhurbaşkanlığı düzenlemesi oldu. Yapılan anayasa çalışmasına göre cumhurbaşkanının yine halk tarafından seçileceği belirtildi. Görev süresi yedi yıl ile sınırlandırılırken yalnızca bir defa seçilmesi şeklinde bir düzenleme yapıldı.

Diğer taraftan altılı masa çeşitli tartışmalarla sık sık gündeme geldi. CHP'nin HDP ile ilişkileri ve söz konusu partinin altılı masadaki konumu önemli tartışma başlıklarından biri oldu. CHP'li parti yöneticilerinin HDP'ye dair açıklamaları özellikle İYİ Parti ile gerilimlerin yaşanmasına sebep oldu. Altılı masanın teşekkülünden itibaren CHP, HDP'nin bu masada olmadığını iddia etti. Genel Başkan Yardımcısı Oğuz Kaan Salıcı gibi isimler altılı masada HDP'nin olmadığını vurgulasa da yapılan açıklamalar tartışmaların önüne geçemedi.

Öte yandan CHP kanadından HDP ve Selahattin Demirtaş ile ilgili sık sık açıklamalar yapıldı. CHP İzmir milletvekili Tuncay Özkan "Demirtaş barış insanıdır" diyerek parti içinde bu yöndeki temayüle bir örnek teşkil etti.⁷⁶ Genel Başkan Kılıçdaroğlu da Demirtaş hakkında benzer değerlendirmelerde bulundu. Demirtaş'ın haksız yere tutuklu olduğunu iddia eden Kılıçdaroğlu "bir an önce serbest kalması

72 "Kılıçdaroğlu 'İkinci Yüzyıla Çağrı' Toplantısında Konuştu", *Hürriyet*, 3 Aralık 2022.

73 "Altı Muhalefet Liderinin Buluşması: Yuvarlak Masada 28 Şubat Mutabakatı", *Yeni Şafak*, 14 Şubat 2022.

74 "6 Muhalefet Partisi Lideri 'Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem' Mutabakatını İmzaladı", NTV, 28 Şubat 2022.

75 "Altılı Masa Anayasa Çalışmasını Açıkladı", *Habertürk*, 28 Kasım 2022.

76 "CHP'li Tuncay Özkan'dan Skandal Selahattin Demirtaş Açıklaması! Barış İnsanıdır", A Haber, 20 Mart 2022.

benim en büyük arzum” diyerek bu konudaki tavrını ortaya koymuş oldu.⁷⁷ Bununla birlikte HDP'nin 2019'daki yerel seçimlerde verdiği desteğin altını çizen Kılıçdaroğlu “HDP'yi şeytanlaştırmıyoruz” dedi. Ayrıca HDP'nin altılı masada yer almadığını fakat parti ile konuştuğunu açıkladı.⁷⁸ Ancak CHP içerisinde HDP'ye yönelik en radikal çıkış Gürsel Tekin'den geldi. Tekin katıldığı bir televizyon programında iktidara gelmeleri durumunda “HDP'ye elbette bakanlık verilebilir” şeklinde yorum yaptı.⁷⁹ İYİ Parti'li Yavuz Ağırlioğlu ve Koray Aydın gibi isimler ise bu açıklamalara tepki gösterdi. İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener, HDP'nin olduğu bir masada kendilerinin olmayacağını söyleyerek “O masaya oturmayız” dedi.⁸⁰ Konuyla ilgili değerlendirme yapan Kılıçdaroğlu “HDP, Millet İttifakının parçası değil. Bu durumda HDP'ye ne bakanlığı verilecek? Bizim mükellefiyetimiz Millet İttifakının ortağı olan İYİ Parti'ye, Saadet Partisi ve Demokrat Parti'ye. HDP'ye karşı bir mükellefiyetimiz yoktur” şeklinde konuştu.⁸¹

CHP içerisinde 2022 boyunca en çok tartışılan konulardan biri de cumhurbaşkanı adayı meselesiydi. Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun adaylığı meselesi hem CHP kurmayları hem de diğer muhalefet partileri tarafından tartışılmaya devam etti. Altılı masanın ilk toplantılarından itibaren adaylık meselesi hep masaya havale edilen bir konu oldu. Ancak masanın ilk kez bir araya gelmesinin hemen akabinde Kemal Kılıçdaroğlu diğer partilerin genel başkanlarının kendisine adaylık teklif etmesi halinde bunu kabul edeceğini söyledi.⁸² Kılıçdaroğlu yıl içerisinde de zaman zaman bu minvalde açıklamalarını tekrarladı.

Kılıçdaroğlu, 27 Nisan'daki grup toplantısında adaylık konusundaki çıkışlarından en dikkat çekicisini yaptı. “Bütün yol arkadaşlarıma sesleniyorum. Ne pahasına olursa olsun yürüyeceğiz. Ya bana katılın ya şimdi, şu anda yolumdan çekilin”⁸³ şeklindeki sözleri Kılıçdaroğlu'nun adaylık konusunda ısrarcı olacağı şeklinde yorumlandı. Kılıçdaroğlu'nun bu çağrısına özellikle de büyükşehir belediye başkanlarından destek geldi. Ekrem İmamoğlu, Mansur Yavaş ve Tunç Soyer gibi isimler sosyal medya hesaplarından yaptıkları açıklamalarla Kılıçdaroğlu'na desteklerini iletiler.

CHP'de adaylık meselesi parti kurmayları tarafından da sıklıkla gündeme getirildi. Ancak parti yöneticilerinin Kılıçdaroğlu'nun adaylığı konusundaki söylemleri zaman zaman altılı masada krizlere de yol açtı. CHP Genel Başkan Yardımcısı Bülent Kuşoğlu'nun açıklamaları bu türden bir krize dönüştü. Kuşoğlu'nun “Kı-

77 “Kılıçdaroğlu: ‘Selahattin Demirtaş’ın Bir An Önce Serbest Kalması En Büyük Arzum”, *Sabah*, 26 Temmuz 2022.

78 “Kılıçdaroğlu'ndan İttifak Ortağına Övgü Dolu Sözler: ‘HDP'yi Şeytanlaştırmak İstemiyoruz’”, *Yeni Şafak*, 2 Eylül 2022.

79 “Gürsel Tekin'in ‘HDP'ye Bakanlık’ Sözleri Tepki Çekti”, TRT Haber, 5 Eylül 2022.

80 “Meral Akşener'den HDP Çıkışı: O Masaya Oturmuyoruz”, *Akşam*, 6 Eylül 2022.

81 Abdülkadir Selvi, “Kılıçdaroğlu HDP'ye Bakanlık için Ne Dedi”, *Hürriyet*, 9 Eylül 2022.

82 “Kemal Kılıçdaroğlu'ndan Adaylık Konusunda 5 Parti Liderine Mesaj”, *Haber7*, 21 Şubat 2022.

83 “Kılıçdaroğlu'ndan ‘Ya Bana Katılın Ya Yolumdan Çekilin’ Sözleriyle İlgili Açıklama”, *NTV*, 27 Nisan 2022.

lıçdaroğlu aday olmazsa altılı masa dağılır” açıklaması altılı masaya yönelik olarak yorumlandı.⁸⁴ Yine CHP Grup Başkanvekillerinden Engin Altay da 1 Ağustos'ta yaptığı açıklamada “Öyle gönüllerdeki aday falan değil düz söylüyorum. Adayımız Bay Kemal” sözleriyle Kılıçdaroğlu'nun adaylığını vurgulayan isimlerden biri oldu.⁸⁵ Ayrıca Engin Altay'ın seçimler hakkında “Kılıçdaroğlu ile döke saça kazanılır” şeklindeki sözleri de özellikle İYİ Parti çevrelerinde eleştiriyile karşılandı.⁸⁶

2022 boyunca Kemal Kılıçdaroğlu'nun yanı sıra CHP içerisinde adaylık için İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu ile Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Mansur Yavaş'ın isimleri de ön plana çıktı. Ancak Kılıçdaroğlu belediye başkanlarının aday olmamaları ve görevlerine devam etmeleri gerektiğini açıkladı. Bu konuyla ilgili 13 Mayıs'ta yaptığı açıklamada da benzer ifadeleri kullandı. “CHP'nin belediye başkanlarına gelince. Belediye başkanlarımızın işlerine kilitlenmeleri gerekiyor. Seçildikleri dönemin sonuna kadar görevlerini sürdürmeliler” diyen Kılıçdaroğlu bu konudaki tavrını sürdürdüğünü gösterdi.⁸⁷ Ayrıca sadece ismi geçen büyükşehir belediye başkanları için değil tüm belediye başkanları için de Kılıçdaroğlu'nun benzeri bir tutum sergilediği görüldü. Belediye başkanlarına “Milletvekilliği için görevlerinizden ayrılmayın” talimatı veren Kılıçdaroğlu'nun bu hamlesi Yavaş ve İmamoğlu'nun muhtemel adaylık sürecine yönelik bir hamle olarak değerlendirildi.

Ekrem İmamoğlu ve Mansur Yavaş'ın yaptığı hamleler de CHP'deki adaylık sürecine dair tartışmaları hareketlendirdi. Özellikle Ekrem İmamoğlu'nun üç günlük Karadeniz gezisi parti içinde ve kamuoyunda tartışma meydana getirdi. Gezi sonrasında gazetecilerin de içinde bulunduğu bir fotoğraf servis edildi. Bu fotoğrafa CHP tabanı dahil olmak üzere kamuoyundan tepki geldi.⁸⁸ İmamoğlu'nun gelen tepki ve eleştirilere “Vız gelir, tırıs gider, umurumda değil” şeklinde cevap vermesi tartışmayı büyüttü.⁸⁹ İmamoğlu daha sonra bu ifadeleri için özür dilemek zorunda kaldı. Bununla birlikte İmamoğlu'nun adaylık konusunda CHP İstanbul İl Başkanı Canan Kaftancıoğlu ile tartıştığı iddia edildi. İmamoğlu'nun Kaftancıoğlu'na “Artık tarafını belli et. Benimle misin yoksa Kılıçdaroğlu ile mi?” diye sorduğu iddia edildi.⁹⁰ Kaftancıoğlu'nun hem bu sözlerle tepki gösterdiği hem de değişik ortamlarda İmamoğlu'na hakaretamiz ifadeler kullandığı iddia edildi.

84 Hande Fırat, “CHP Genel Başkan Yardımcısı Kuşoğlu: ‘Kılıçdaroğlu Dışında Bir Aday Çıkarsa Masa Dağılır’”, *Hürriyet*, 16 Eylül 2022.

85 “CHP Grup Başkanvekili Engin Altay: ‘Gönüllerdeki Aday Falan Değil Düz Söylüyorum Adayımız Bay Kemal’”, *A Haber*, 1 Ağustos 2022.

86 “CHP ve İYİ Parti Arasında Kulak Çekme Polemiği”, *Hürriyet*, 27 Kasım 2022.

87 “CHP’li Kemal Kılıçdaroğlu’ndan İmamoğlu’na: ‘Belediye Başkanları İşlerine Kilitlenirler’”, *Takvim*, 13 Mayıs 2022.

88 “İmamoğlu'nun Karadeniz Turu ve Otobüs Pozuna Tepkiler Dinmiyor! Binlerce Kişi Takipten Çıktı Bazı Sanatçılar Eleştiri Yağmuruna Tuttu”, *A Haber*, 7 Mayıs 2022.

89 “İmamoğlu: ‘Vız Gelir, Tırıs Gider, Umurumda Değil’”, *CNN Türk*, 7 Mayıs 2022.

90 Zafer Şahin, “İmamoğlu'na İstanbul Freni”, *Milliyet*, 22 Kasım 2022.

Mansur Yavaş ise ismi sıklıkla adaylık için geçmesine rağmen konuyla ilgili açıklama yapmaktan kaçındı. Öte yandan Yavaş'ın Selahattin Demirtaş'ın cezaevinden çıkarılması talebine verdiği cevap bir tartışmaya neden oldu. Yavaş, Van'da bir vatandaşın "Selahattin Demirtaş'ın cezaevinden çıkarılmasını istiyoruz" şeklindeki ifadesine "İnşallah" diyerek cevap verdi. Bu ifade Yavaş'ın Demirtaş'ın çıkarılmasına destek verdiği ve cumhurbaşkanı adaylığı için HDP'ye yakınlaşmaya çalıştığı şeklinde yorumlandı.⁹¹ Ancak Ankara Büyükşehir Belediyesi Basın ve Yayın Halkla İlişkiler Dairesi tarafından bu diyaloga ilişkin bir açıklama yayımlandı. Açıklamada "Sn. Başkan, yüzlerce insanın bulunduğu gürültülü ortamda yönetsel şikayetini dile getiren bir kişiye sıkça 'İnşallah' sözüyle yanıt vermiştir. Özellikle 'Selahattin Demirtaş'ı istiyoruz' sözüne bu yanıtın verildiği şeklindeki manipülatif haberler gerçeği yansıtmamaktadır" denilerek Yavaş'ın sözleri açıklanmaya çalışıldı.⁹² HDP'den de yapılan bu düzeltme açıklamasına tepki geldi. HDP Grup Başkanvekili Meral Danış Beştaş "Dese ne olur demese ne olur" diyerek partisinin bu konudaki tepkisini ortaya koydu.

KILIÇDAROĞLU'NUN AÇILIM ÇABALARI

CHP, Kemal Kılıçdaroğlu liderliğinde 2021'in sonunda başlattığı "helalleşme" söylemlerine 2022'nin ilk aylarında da devam etti. Bu kapsamda Kemal Kılıçdaroğlu 28 Şubat'ın sene-i devriyesinde söz konusu dönemin mağdurları ile bir araya geldi. Toplantıda "28 Şubat mağdurları ile de barışacağız 28 Şubatçıların açtığı yaraları kapatıp helalleşeceğiz" diyen Kılıçdaroğlu helalleşme söyleminin kapsamını da genişleteceklerini açıkladı.⁹³ 7 Temmuz'da 28 Şubat mağduru bir öğretmeni ziyaret eden Kılıçdaroğlu geçmişte insanların mağdur edildiğini belirterek "Birbirini anlayan, kucaklayan topluma dönüşmek istiyoruz" dedi.

CHP söz konusu söylemini genişletme kapsamında Kürt seçmene yönelik de helalleşme ziyaretleri gerçekleştirdi. 10 Mart'ta Diyarbakır'a bir ziyaret gerçekleştiren Kılıçdaroğlu "CHP'nin Diyarbakır'da fazla oyu yok, onun da farkındayım. Ama bunun kabahati Diyarbakırlılarda değil, bunun kabahati bizde" şeklinde değerlendirmelerde bulundu.⁹⁴ Yine bu kapsamdaki bir diğer ziyaret de Şırnak'ın Uludere ilçesine yapıldı. Eşi Selvi Kılıçdaroğlu ile Uludere ilçesine giden Kemal Kılıçdaroğlu Roboski'de 34 kişinin hayatını kaybettiği olayın mutlaka aydınlatılması gerektiğini belirtti.⁹⁵

91 "Van Gezisinde 'Selahattin Demirtaş'ı İstiyoruz' Diyen HDP'liye Mansur Yavaş'tan Destek: 'İnşallah'", *Sabah*, 28 Mayıs 2022.

92 "HDP Çıldırdı: 'İttifak'ta Demirtaş'ı da İstiyoruz' Diyen Vatandaşa 'İnşallah' Diyen Yavaş Geri Adım Attı", *Yeni Şafak*, 30 Mayıs 2022.

93 "Kılıçdaroğlu: '28 Şubat Mağdurları ile Barışacağız'", *Milliyet*, 27 Şubat 2022.

94 "Kılıçdaroğlu: 'Türkiye'nin Var Olan Sorunlarının Tamamını Çözeceğiz'", *Hürriyet*, 10 Mart 2022.

95 "Uludere'ye 'Helalleşme' Ziyareti", *Milliyet*, 4 Ağustos 2022.

Helalleşme söyleminin CHP adına ses getiren olayı ise Kemal Kılıçdaroğlu'nun başörtüsü konusundaki çıkışıydı. Son dönemde evinin mutfağından kısa videolar çeken Kılıçdaroğlu bu videolardan birinde başörtüsü kullanımını yasal güvenceye alacak kanun teklifi hazırladıklarını söyledi. “Kadınların giyim kuşamını siyasetin tekelinden çıkartıyoruz” diyen CHP lideri bu konudaki tartışmaları da bitirmek istediklerini beyan etti.⁹⁶ İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener konuya dair yaptığı açıklamada başörtüsünün çözülmüş bir konu olduğunu, kapanmış yolların açılmaması gerektiğini belirtip “Böyle bir çıkışa gerek yoktu” dedi.⁹⁷ Kılıçdaroğlu'nun açıklaması CHP tabanında da eleştiriler aldı. Mevcut durumda böyle bir çıkışa gerek olmadığı söylenmesinin yanında bunun başka düzenlemelere de kapı aralayacağı şeklinde değerlendirmeler yapıldı. Bu açıklamalarda da “başörtüsü ile ilgili tartışmaların gereksiz ve zamansız biçimde” dile getirildiği öne çıkan hususların başında geldi.⁹⁸

Diğer taraftan Kılıçdaroğlu helalleşme söylemini devam ettirirken parti içinde bu söyleme aykırı bir şekilde “hesaplaşma” ve “yargılama” ifadelerini içeren açıklamalar yapıldı. CHP Mersin milletvekili Ali Mahir Başarır, AK Parti'li milletvekili ve bakanları yargılamakla tehdit etti.⁹⁹ Yine CHP İstanbul milletvekili Sezgin Tanrıkulu da iktidara gelmeleri halinde Selçuk Bayraktar'ı yargılayacaklarını söyledi.¹⁰⁰

Kemal Kılıçdaroğlu 2022 içerisinde sempozyum, panel ve anma programlara da katıldı. Bunlardan ilki 27 Şubat'ta yapılan Necmettin Erbakan'ı anma toplantısıydı. Diğer muhalefet liderleriyle programa katılan Kılıçdaroğlu toplantıyı “kutuplaşma ve çatışmayı hızla azaltmayı başardıkları bir sürecin nişanesi” olarak gördüğünü söyledi.¹⁰¹ Yine 19 Mart'ta düzenlenen Elmalılı Hamdi Yazır paneli de Kılıçdaroğlu'nun bu minvalde katıldığı bir diğer etkinlikti. Kılıçdaroğlu bu programda yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığını ele alan bir konuşma yaptı. Kılıçdaroğlu Türk Ocakları İstanbul Şubesinin düzenlediği İslam Konferansında da bir konuşma yaptı. Konuşmasında Karl Marx'tan alıntı yapması ise eleştiri konusu oldu.¹⁰²

PARTİ İÇİ GELİŞMELER VE İSTİFALAR

2022'de CHP'de parti içinde önemli gelişmeler oldu. Bunlardan ilki bir süredir devam eden davada Kaftancıoğlu'na verilen cezanın Yargıtay tarafından onaylanması

96 “CHP Lideri Kılıçdaroğlu: ‘Başörtüsü için Kanun Teklifi Vereceğiz’”, *Habertürk*, 4 Ekim 2022.

97 “Başörtüsü Çıkışına Gerek Yoktu”, *Hürriyet*, 26 Ekim 2022.

98 “Kemal Kılıçdaroğlu'nun ‘Başörtüsü’ Çıkışı Sonrasında Eski CHP'liler Rahatsız Oldu”, *TGRT Haber*, 10 Ekim 2022.

99 “AK Parti ve Bakanları Tehdit Eden CHP'li Vekil Ali Mahir Başarır Hakkında Fezleke Hazırlandı”, *A Haber*, 28 Ekim 2022.

100 “CHP'li Tanrıkulu'nun Skandal Paylaşımına Tepki Yağıyor!”, *Akşam*, 18 Haziran 2022.

101 “Eski Başbakanlardan Merhum Necmettin Erbakan, Vefatının 11. Yılında Anılıyor”, *Habertürk*, 27 Şubat 2022.

102 “Kılıçdaroğlu, Türk Ocakları'nın İslam Dünyası Sempozyumunda Karl Marx'tan Örnek Verdi!”, *Haber7*, 27 Haziran 2022.

oldu. Buna göre 4 yıl 11 ay 20 günlük ceza onandı ve Kaftancıoğlu siyasi yasaklı hale geldi.¹⁰³ Ekrem İmamoğlu'nun YSK üyelerine hakaret ettiği iddiasıyla devam eden davada da karar çıktı. İmamoğlu'na 2 yıl 7 ay 15 gün hapis ve siyasi yasak cezası verildi.¹⁰⁴ Davanın görüleceği gün İmamoğlu sosyal medya hesabından yaptığı paylaşım ile “Herkesi Saraçhane’ye bekliyorum” diyerek vatandaşlara çağrıda bulundu. Akşener, İmamoğlu'nun çağrısına cevap vererek Saraçhane’ye gitti. Duruşmanın ardından İmamoğlu ve Akşener otobüs üzerinden alana gelen kişilere seslendi. Kılıçdaroğlu'nun ise bu süreçte Berlin’de olması pek çok kişi tarafından eleştirildi. Diğer taraftan İmamoğlu ve Akşener’in bu süreçteki tutumu, İmamoğlu'nun cumhurbaşkanı adaylığına bir adım daha yaklaştığı şeklinde yorumlandı.

Parti içi istifalar ve ihraçlar da CHP içindeki bir diğer gündem başlığıydı. Bu bağlamda rüşvet iddiaları sebebiyle İçişleri Bakanlığı tarafından geçici olarak görevden alınan Bilecik Belediye Başkanı Semih Şahin CHP’den ihraç edildi.¹⁰⁵ Parti içinde disiplin süreci başlatılan bir başka isim olan Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan da kesin ihraç talebiyle Yüksek Disiplin Kuruluna sevk edildi.¹⁰⁶ İhraçlar dışında parti içinde krizler ve istifalar da yaşandı. İlk olarak birtakım ses kayıtları yayımlanan İstanbul milletvekili Aykut Erdoğan ve eşi Yüksek Disiplin Kurulu üyesi Tuba Torun CHP’den istifa etti.¹⁰⁷ Yine bir süredir parti politikalarına eleştirileri olan eski genel başkan Deniz Baykal’ın kızı Aslı Baykal da istifa etti. Aslı Baykal istifa sonrası yaptığı açıklamada “Partinin gidişatından mutlu değilim” dedi.¹⁰⁸ Baykal sonraki süreçte CHP’ye yönelik eleştirileriyle de sık sık gündeme geldi.

CHP’nin parti yönetiminde de dikkat çeken gelişmeler oldu. Bunlardan biri de Kemal Kılıçdaroğlu'nun atadığı danışmanlardı. Özellikle İkinci Yüzyıla Çağrı toplantısına telekonferans yöntemiyle bağlanan Jeremy Rifkin bu konuda öne çıkan isim oldu.¹⁰⁹ Yine eski Şırnak Barosu Başkanı Nuşirevan Elçi de CHP’ye katıldı ve Kılıçdaroğlu'nun başdanışmanlığına getirildi.

YURT DIŞI GEZİLERİ VE DIŞ POLİTİKA

2022 boyunca dış politika konularında CHP’nin farklı tutumlar takındı. 28-30 Haziran’da Madrid’de yapılan NATO zirvesinde İsveç ve Finlandiya’nın İttifaka girme talebini müzakere eden ve bu konuda istediğini büyük ölçüde alan Türki-

103 “Yargıtay’dan Canan Kaftancıoğlu Kararı: 4 Yıl 11 Ay 20 Günlük Hapis Cezasına Onama”, NTV, 12 Mayıs 2022.

104 “Ekrem İmamoğlu’nun Yargılandığı Davada Karar Çıktı: 2 Yıl 7 Ay 15 Gün Hapis Cezası”, *Sabah*, 14 Aralık 2022.

105 “Bilecik Belediye Başkanı Şahin CHP’den İhraç Edildi”, TRT Haber, 14 Haziran 2022.

106 “CHP, Bolu Belediye Başkanı Özcan’ı Kesin İhraç Talebiyle Disipline Sevk Etti”, Anadolu Ajansı, 14 Haziran 2022.

107 “İstanbul Milletvekili Aykut Erdoğan CHP’den İstifa Etti”, NTV, 29 Haziran 2022.

108 “Aslı Baykal CHP’den İstifa Etti: ‘Partinin Gidişatından Hiç Mutlu Değilim’”, *Yeni Şafak*, 31 Ekim 2022.

109 “Ekonomist Jeremy Rifkin, CHP lideri Kılıçdaroğlu’nun Danışmanı Oldu”, *Habertürk*, 2 Aralık 2022.

ye'nin tutumu Kemal Kılıçdaroğlu tarafından eleştirildi. Dış politika konularında içeride ve dışarıda farklı bir dil ve üslup kullanıldığını iddia eden Kılıçdaroğlu karara ilişkin “Yurt dışına gidildiği zaman yelkenler indiriliyor” şeklinde açıklamalarda bulundu.¹¹⁰

Öte yandan Kemal Kılıçdaroğlu'nun zaman zaman NATO ve ABD karşıtı açıklamalar yaptığı da görüldü. “Türkiye'deki ABD askeri tesislerini kapamayı getirsinler Meclise, Kuva-yı Milliye ruhuyla destekleyeceğiz” diyen Kılıçdaroğlu CHP'nin bu konularda hazır olduğunu vurguladı.¹¹¹ 2022'nin önemli dış politika konularından olan Rusya-Ukrayna savaşı için de Kılıçdaroğlu tartışma meydana getiren açıklamalarda bulundu. Rusya-Ukrayna savaşına ilişkin Türkiye'nin iki tarafa yürüttüğü diplomatik süreçleri eleştiren Kılıçdaroğlu “Rusya ile kavga etmenin bir mantığı yok zaten. Rusya-Ukrayna savaşında, Ukrayna'nın yanında yer almamız gerektiğini düşünüyoruz” dedi.

2021'de CHP Suriye ve Irak tezkerelerine “hayır” oyu vermişti. 2022'nin sonlarında yapılan Suriye'ye yönelik sınır ötesi harekate CHP sözcüsü Faik Öztrak'tan destek geldi. Öztrak “TSK'nın teröre ve terör örgütlerine yönelik mücadelesini destekliyoruz” diyerek bu konudaki görüşlerini izhar etmiş oldu.¹¹²

Dış politika alanında CHP için önemli gelişmelerden biri de Kemal Kılıçdaroğlu'nun ABD ve İngiltere gezileriydi. Planlama, iletişim ve zamanlaması bakımından bu gezilerin çok fazla eleştirildiği görüldü. Özellikle ABD'de Kılıçdaroğlu'nun gezi ekibindeki kimsenin dahi bilmediği bir sekiz saat geçirmesi ve daha sonra da bunu “Hamburger yemeğe gittim” şeklinde geçiştirmesi eleştirilere sebep oldu. Yine İngiltere'ye giden Kılıçdaroğlu'nun Türkiye'ye yönelik iddialarını dile getirmesi eleştirildi. İngiltere'den yatırımlar ve “temiz para” getireceğini iddia eden Kılıçdaroğlu'nun bu gezisi de “küresel tefecilerden para bulma” arayışı şeklinde değerlendirmelere konu oldu.¹¹³ Son olarak Kılıçdaroğlu 14 Aralık'ta Almanya'ya bir ziyarette bulundu.

Sonuç olarak 2022'de CHP'nin en önemli gündem başlığı 2023 seçimleri oldu. Bu kapsamda parti teşkilatlarında çalışmalar devam etti. Diğer taraftan altılı masa ile birlikte Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem çalışmaları sürdürüldü. Çalışmaların yanı sıra CHP parti içinde ve altılı masa arasında yaşanan tartışmalarla sık sık gündeme geldi. Bu bağlamda Kılıçdaroğlu'nun açılım siyaseti, CHP'nin yurt dışı ziyaretleri, cumhurbaşkanı adaylığı ve HDP ile ilişkiler en çok gündeme gelen tartışma konuları oldu.

110 “Dünya Övüyor Muhalefet Eleştiriyor: Türkiye'nin İstedikini Aldığı Madrid Zirvesini Hezimet Olarak Gördüler”, *Yeni Şafak*, 30 Haziran 2022.

111 “Kılıçdaroğlu'ndan Erdoğan'a Bürokrat Yanıtı”, *Hürriyet*, 27 Mayıs 2022.

112 “CHP'den Sınır Ötesi Harekat Açıklaması: TSK'nın Terörle Yönelik Mücadelesini Destekliyoruz”, Haber7, 21 Kasım 2022.

113 “Kılıçdaroğlu Londra'da Küresel Tefecilerin Kapısında! IMF'ye Teslim Pazarlığı mı?”, Haber7, 4 Kasım 2022.

KRONOLOJİ: 2022'DE CHP	
12 Şubat	Kemal Kılıçdaroğlu'nun davetiyle altılı masa ilk toplantısını yaptı.
28 Şubat	Altılı masa liderleri "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" mutabakatını imzaladı.
10 Mart	CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu Diyarbakır'a gitti.
27 Nisan	Kemal Kılıçdaroğlu partililere "Ya bana katılın ya yolumdan çekilin" çağrısı yaptı.
13 Mayıs	CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu belediye başkanlarının adaylıkları hakkında "Belediye başkanlarımızın işlerine kilitlenmeleri gerekiyor" dedi.
29 Haziran	CHP İstanbul milletvekili Aykut Erdoğan ve eşi Yüksek Disiplin Kurulu üyesi Tuba Torun CHP'den istifa etti.
26 Temmuz	CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu "Demirtaş haksız yere tutuklu, serbest kalması en büyük arzum" dedi.
2 Eylül	Kemal Kılıçdaroğlu "HDP'yi şeytanlaştırmıyoruz" açıklamasını yaptı.
5 Eylül	Kemal Kılıçdaroğlu adaylık için "Altılı masa uzlaşırsa hazırım" dedi.
16 Eylül	CHP'li Bülent Kuşoğlu "Kılıçdaroğlu dışında aday çıkarsa masa dağılır" dedi.
3 Ekim	Kemal Kılıçdaroğlu kamuoyunda "başörtüsü çıkışı" olarak bilinen açıklamasını yaptı.
9 Ekim	Kemal Kılıçdaroğlu ABD'ye gitti.
1 Kasım	Kılıçdaroğlu ikinci yurt dışı ziyaretini İngiltere'ye yaptı.
28 Kasım	Altılı masa anayasa değişikliği çalışmasını açıkladı.
3 Aralık	CHP "İkinci Yüzyıla Çağrı" toplantısını gerçekleştirdi.

2022'DE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ (MHP)

2022'de MHP'nin gündemi iç ve dış siyasetteki gelişmeler ile 2023 seçimleri sebebiyle oldukça yoğundu. MHP iç siyasette terörle mücadele öncelikli bir söylem geliştirdi ve bu hususta özellikle muhalefete eleştiriler getirdi. Dış politikada ise milliyetçi söylemini sürdürdü. Öte yandan ittifak ortağı AK Parti ile özellikle yasama faaliyetlerinde iş birliği gösterirken Cumhurbaşkanı Erdoğan ve MHP lideri Devlet Bahçeli arasındaki uyum devam etti. Ayrıca MHP, 2023 seçim çalışmalarına ve "2023'e Doğru: Adayımız Belli Kararımız Net" sloganıyla seçim mitinglerine başladı.

İÇ SİYASET

MHP'nin 2022'deki ana gündem maddelerinden biri her sene olduğu gibi terörle mücadeleydi. Bu noktada MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli teröre karşı alışlagelmiş duruşunu sürdürmekle beraber HDP ve CHP başta olmak üzere bazı muhalefet partilerinin teröre karşı tutumlarını sert bir şekilde eleştirdi. Özellikle HDP hususunda sert duruşunu sürdüren Bahçeli, yıl içerisinde yaptığı açıklamalarda pek çok kez partinin kapatılması çağrısını yineledi. Bahçeli "PKK'nın siyasi uzantısı" olarak tanımladığı HDP'yi "Meclis çatısı altında görmeye tahammül edemediğini" söyledi. Son olarak 13 Kasım 2022'de Taksim İstiklal Caddesi'nde gerçekleştirilen terör saldırısı sonrası çağrısını yineleyen Bahçeli, Anayasa Mahkemesinin "hala neyi beklediğini" sordu.¹¹⁴

Bahçeli başta terörle mücadele olmak üzere CHP'yi oldukça sert bir şekilde eleştirmeye 2022'de de devam etti. İlk olarak Irak ve Suriye'de sınır ötesi operasyonlara

114 "Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma", MHP, 22 Kasım 2022, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/5088/index.html, (Erişim tarihi: 28 Kasım 2022).

müsaade eden tezkerenin iki yıl süreyle uzatılmasına CHP'nin "hayır" oyu vermesi Bahçeli'nin tepkisini çekti ve yıl boyunca hatırlatıldı. Öte yandan Bahçeli açıklamalarında CHP ve Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun "Türkiye düşmanlarıyla aynı hizada durduğunu" iddia etti. Buna ek olarak "CHP'nin HDP'den farksız olduğunu" birçok kez tekrarladı. Bahçeli, Kılıçdaroğlu'nun Ekim'de gerçekleştirdiği ABD ve İngiltere ziyaretlerini de eleştirerek bu ziyaretleri 2023 genel seçimleri sebebiyle "icazet" almak için yaptığını iddia etti.¹¹⁵ Millet İttifakının cumhurbaşkanı adayını "belirleyememesi" de Bahçeli ve partililer tarafından sıklıkla dillendirildi.¹¹⁶

Geçtiğimiz yıl MHP ile CHP arasında krize sebep olan bir diğer gelişme ise 27 Haziran'da İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Türk Ocakları İstanbul Şubesi iş birliğinde düzenlenen "İslam Dünyası Meseleleri ve Çözüm Yolları Sempozyumu" idi. Devlet Bahçeli organizasyona Kemal Kılıçdaroğlu, Ekrem İmamoğlu ve Canan Kaftancıoğlu'nun davet edilmesini ve Kılıçdaroğlu'nun konuşmasını sert bir şekilde eleştirdi.¹¹⁷ Türk Ocakları Genel Merkezi ise yaptığı açıklamada Türk Ocaklarının parti siyasetinin dışında olduğunu ancak "Ermeni soykırımı yalanının propaganda-sını yapanlarla asla bir arada olamayacaklarını" söyledi. Daha sonra Türk Ocakları Genel Merkezi tarafından Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yönetim Kurulunun görevden alındığı açıklandı.¹¹⁸

MHP ve Bahçeli'nin sene içerisinde eleştirdiği bir diğer kurum da Türk Tabipleri Birliği (TTB) idi. Özellikle TTB Başkanı Şebnem Korur Fincancı'nın katıldığı bir programda TSK'nın kimyasal silah kullandığı iddiasından sonra Bahçeli, daha önce de yaptığı birliğin kapatılması çağrısını yineledi.¹¹⁹ Kasım'da MHP Gaziantep milletvekili Ali Muhittin Taşdoğan, Türk Tabipleri Birliği'nin isminden "Türk" kelimesinin çıkarılarak "Tabipler Birliği" şeklinde değiştirilmesini içeren kanun teklifini TBMM Başkanlığına sundu. Kanun teklifinde ayrıca sağlık çalışanlarının Türk Tabipleri Birliği'ne üye olmasının zorunlu olmaktan çıkarılması da öngörüldü.¹²⁰

MHP'nin sene içerisinde tartışmaların odağında olduğu bir diğer konu da 2023'te çıkacağı iddia edilen "genel af" meselesi oldu. Eylül'de MHP'nin Hukuki İşlerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Feti Yıldız'ın Adalet Bakanı Bozdağ ile "infaz hesaplamalarının gözden geçirilmesi" için görüşeceklerini açıklaması "genel af" tartışmasını gündeme getirdi. Ancak görüşme sonrası Yıldız, Bozdağ ile genel affi konuşmadıklarını açıkladı. Yıldız savcılık tarafından hükümlünün cezaevine tes-

115 "Bahçeli: 'Türkiye'de İktidarın Yolu Yabancı Başkentlerden Geçmez'", TRT Haber, 23 Ekim 2022.

116 "Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma", MHP, 12 Nisan 2022, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4993/index.html, (Erişim tarihi: 28 Ekim 2022).

117 "Bahçeli'den CHP ve Türk Ocakları Tepkisi", CNN Türk, 28 Haziran 2022.

118 "Türk Ocakları İstanbul Teşkilatı Görevden Alındı", *Milliyet*, 29 Haziran 2022.

119 "MHP Lideri Bahçeli'den TTB Başkanı'na 'Kimyasal Silah' Tepkisi: 'Kapısına Kilit Vurulmalı'", *Hürriyet*, 25 Ekim 2022.

120 "MHP'den Kanun Teklifi: Türk Tabipler Birliği'nden Türk İbaresi Kaldırılsın", *Sabah*, 17 Kasım 2022.

limi sonrasında hazırlanan ve müddetname adı verilen belgedeki hesap hatalarından kaynaklanan sorunları konuştuklarını ifade etti.¹²¹ Öte yandan genel af meselesi sene boyunca tartışılmaya devam etti.

Bahçeli'nin sene içerisinde gerçekleştirdiği idam çıkışı da iç siyasette tartışılan gündem maddelerinden biri oldu. Şiddeti durdurmak ve suçluları caydırmak amacıyla mahkemelerin özellikle cinayet davalarında süratle karar vermeleri gerektiğinin altını çizen Bahçeli, çocuk istismarı, kadın cinayetleri ve tecavüz suçlarında “caydırıcı, kalıcı ve kapsayıcı sonuçlar alabilmek için” gerekirse idam cezasının yeniden tartışmaya açılması gerektiğini söyledi.¹²² Bahçeli bir başka açıklamasında kadın cinayetleri, orman yangınları, cinsel saldırı ve terör suçları için idam tartışmasını çok faydalı gördüğünü ve Meclise teklif getirilmesi halinde destekleyeceklerini belirtti.¹²³

Son olarak Bahçeli'nin “Türkiye Ekonomi Modeli” ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'a verdiği destek de tartışılan bir diğer konu oldu. Bahçeli enflasyonun yüksek olmasının küresel salgın ve Rusya-Ukrayna savaşı sonrası meydana gelen küresel kriz kaynaklı olduğunu ifade etti. Türkiye'nin “milli ve manevi değerlerle bezenmiş yeni bir finansal mimariye” ihtiyaç duyduğunu vurgulayan Bahçeli, TÜSİAD başkanının “Fakirleşerek büyüyoruz” ve “Geleneksel politikalara dönmeliyiz” açıklamalarına da tepki gösterdi.

CUMHUR İTTİFAKI

2022 MHP'nin Cumhur İttifakı çatısı altında AK Parti ile güçlü ilişkilerini ve iş birliğini devam ettirdiği bir yıl oldu. Bahçeli, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2023 genel seçimlerinde cumhurbaşkanı adaylığına güçlü desteğini sürdürdü. 7 Şubat'ta yaptığı açıklamada “Bizim cumhurbaşkanı adayımız nettir, o da Sayın Recep Tayyip Erdoğan'dır. İnanıyorum ki, 2023 yılının Haziran ayında yapılacak seçimde Sayın Erdoğan açık ara farkla seçimi kazanacak ve Cumhur İttifakı da yeni bir zafere imza atacaktır” ifadesini kullandı.¹²⁴ Böylelikle seçim sürecinde MHP cumhurbaşkanı adayını oldukça erken bir tarihte açıklayarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'a verdiği desteği tekrar ilan etti.

Bahçeli ve Erdoğan 2022'de de baş başa görüşme ve istişarelerini sürdürdü. Taraflar 5 Ocak, 3 Mart, 19 Nisan, 7 Haziran, 5 Ekim, 9 Kasım ve 13 Aralık'ta olmak

121 “Adalet Bakanı ile Görüşen MHP'li Yıldız: ‘Görüşmemizin Af ile İlgisi Yok’”, *Habertürk*, 21 Eylül 2022.

122 “Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma”, MHP, 21 Haziran 2022, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/5030/index.html, (Erişim tarihi: 27 Kasım 2022).

123 “Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma”, MHP, 28 Haziran 2022, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/5031/index.html, (Erişim tarihi: 28 Kasım 2022).

124 “Bahçeli: ‘Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Tekrar Aday Olmasının Önünde Herhangi Bir Engel Bulunmamaktadır’”, *Anadolu Ajansı*, 7 Şubat 2022.

üzere toplam yedi kez baş başa görüştü. Söz konusu görüşmelerde Cumhurbaşkanlığı İttifakının birlikte yürüttüğü projeler, tasarılar ve iç ve dış siyaset gündemi hakkında fikir alışverişinde bulunulduğu açıklandı.¹²⁵ Özel görüşmelerin yanı sıra Bahçeli ve Erdoğan ortak programlara da katıldı. Taraflar 25-26 Ağustos Malazgirt Zaferi'nin 951. yıl dönümü kutlamaları sebebiyle Bitlis'in Ahlat ilçesindeki etkinliklere katılan ikili 28 Ekim 2022'de "Türkiye Yüzyılı" vizyon belgesinin açıklandığı toplantıda bir araya geldi. Erdoğan, "Türkiye Yüzyılı'nın inşası"nda Cumhurbaşkanlığı İttifakı çatısı altında verdiği destek için Bahçeli ve MHP'ye özellikle teşekkür etti.¹²⁶ Bahçeli de partisinin TBMM'deki grup toplantısında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıkladığı on yedi maddenin her birini doğru bulduklarını ve Türkiye'nin Yüzyılı vizyonunu desteklediklerini söyledi.¹²⁷ Bahçeli ve Erdoğan 29 Ekim'de Türkiye'nin ilk yerli otomobil markası TOGG'un fabrika açılışında da bir araya geldi. Buna ek olarak Bahçeli ve Erdoğan 30 Ağustos, 29 Ekim ve 10 Kasım'da Anıtkabir'de düzenlenen anma törenlerine de birlikte katıldı.

Cumhurbaşkanlığı İttifakı olarak AK Parti ve MHP'nin iş birliği yasama faaliyetlerine de yansıdı. Özellikle seçim sistemi ve dezenformasyon ile alakalı yasa tekliflerinde iki parti kurmayları birlikte çalıştı ve öneriler Meclise ittifak olarak sunuldu. On beş maddelik seçim sisteminde değişiklik teklifi 31 Mart'ta Mecliste yasalaştı. "Dezenformasyonla mücadele düzenlemesi" olarak bilinen 40 maddelik "Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" Mecliste kabul edilerek 18 Ekim'de *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Her sene muhalefet tarafından öne sürülen Cumhurbaşkanlığı İttifakı içinde anlaşmazlıklar olduğu iddiası 2022'de de gündeme geldi. Özellikle AK Parti heyetinin Kasım'da başörtüsüne anayasal güvence sağlayacak değişiklik teklifi için Mecliste grubu bulunan diğer partilerle beraber HDP'yi de ziyaret etmesinin ittifakta soruna yol açacağı iddia edildi. Ancak Bahçeli, AK Parti heyetinin Mecliste grubu olan partilerle görüşmesinin "son derece doğru ve doğal olduğunu" belirterek tartışmaları bitirmiş oldu.¹²⁸ Buna ek olarak Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, Anayasa'da başörtüsü ve aile ile ilgili düzenlemeler öngören değişikliği MHP ile birlikte hazırladıklarını açıkladı.¹²⁹

2023 SEÇİMLERİNE HAZIRLIK

MHP'nin 2022 gündemindeki bir diğer başlık gelecek sene düzenlenecek seçimlere hazırlıktı. Bu doğrultuda ilk olarak parti organları, Şubat ve Mart'ta Devlet Bahçeli başkanlığında yapılan kamplarda 2023 genel seçimleri için yol haritası üzerine çalıştı. Bahçeli

125 "Cumhurbaşkanı Erdoğan MHP Lideri Bahçeli ile Bir Araya Geldi", *Hürriyet*, 9 Kasım 2022.

126 "Cumhurbaşkanı Erdoğan 'Türkiye Yüzyılı' Vizyonunu Açıkladı", *Anadolu Ajansı*, 28 Ekim 2022.

127 "Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma", MHP, 1 Kasım 2022, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/5080/index.html, (Erişim tarihi: 28 Kasım 2022).

128 "Bahçeli: 'AK Parti'nin HDP Ziyareti Son Derece Doğaldır'", *Yeni Şafak*, 8 Kasım 2022.

129 "Bakan Bozdağ Açıkladı! Başörtüsü Düzenlemesine Hangi Parti Ne Cevap Verdi?", *Habertürk*, 3 Kasım 2022.

seçim mitinglerine Eylül itibarıyla başlarken parti teşkilatları da genel seçim çalışmaları kapsamında ilçe ve köylerde düzenledikleri toplantılarda vatandaşla bir araya geldi.

Devlet Bahçeli 4-6 Şubat arasında Merkez Yönetim Kurulu ve Merkez Disiplin Kurulu üyeleri ve milletvekilleriyle, 11-13 Şubat arasında ise il başkanlarıyla birlikte Kızılcahamam'da seçim hazırlık kampına girdi. Bahçeli belediye başkanları ile ise 25-27 Mart arasında Antalya'daki kampta bir araya geldi. Kamplarda 2022'de yapılacak çalışmalar, iç ve dış siyasi gündemin yanı sıra partinin seçim stratejileri ele alındı.¹³⁰

Öte yandan Şubat 2022'den itibaren MHP Genel Merkezi tarafından "Adım Adım 2023 İlçe İlçe Anadolu - Anlatma ve Aydınlatma Toplantıları" başlatıldı. Söz konusu toplantıların 2023 seçimlerine giden süreçte vatandaşlarla yakın temas kurmak amacıyla başlatıldığı açıklandı. Genel Başkan Yardımcısı Semih Yalçın parti teşkilatının yurdun her tarafına yayılarak "Çağrım Sana" sloganıyla MHP ve Cumhuriyet İttifakının çeşitli konulardaki görüş ve projelerini anlattıklarını belirtti. Yalçın bu toplantılarla muhalefetin oluşturmaya çalıştığı "karamsar" algıları yıkacaklarını ve "CHP'nin başını çektiği siyasi şer ittifakını ifşa edeceklerini" ifade etti.¹³¹

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli de Eylül itibarıyla 2023 genel seçimleri için mitinglere başladı. "2023'e doğru: Aday Belli Karar Net" isimli mitinglerin ilki 4 Eylül'de Sivas'ta gerçekleştirildi. Bahçeli mitinglerine Bursa, Kayseri, Erzurum, Konya, Manisa, Elazığ, Samsun ve Mersin'de devam etti. Mitinglerin 2023'te de devam edeceği açıklandı.

8 Ekim'de ise "Adım Adım 2023: 'Köyüm Benim'" sohbet toplantıları başlatıldı. Genel Başkan Yardımcısı Semih Yalçın bu toplantılarda köy köy dolaşarak "MHP ve Cumhuriyet İttifakının taşıdığı hayati önemin" halka anlatılacağını belirtti.¹³² Toplantılar aracılığıyla MHP il ve ilçe teşkilatı üyeleri pek çok köyü ziyaret ederek vatandaşlarla bir araya geldi. MHP kadrolarının Kasım'ın sonu itibarıyla başlattığı bir diğer saha çalışması ise "Komşum Nasılsın?" programıydı.¹³³ Büyükşehirlerde başlatılan çalışmayla apartman ve ev ziyaretleri yapılarak dünya ve Türkiye gündemi ele alındı.

2022'de sık sık gündeme gelen bir diğer konu ise erken seçim iddialarıydı. Bahçeli'nin miting çalışmalarına Eylül itibarıyla başlaması erken seçim tartışmalarını yeniden gündeme getirdi.¹³⁴ Bahçeli seçim tarihinde değişiklik yapıp yapılmayacağına ilişkin soru üzerine yaptığı açıklamada başta Cumhuriyet İttifakı ortakları AK Parti ve diğer siyasi partiler ile istişare edilerek seçim tarihinin TBMM'de görü-

130 "MHP'li Başkanlar Antalya'da Kampa Girecek", TRT Haber, 23 Mart 2022.

131 "Sayın Semih Yalçın: 'Adım Adım 2023 İlçe İlçe Anadolu - Anlatma ve Aydınlatma Toplantıları 13 Mayıs 2022 Tarihinde Tekrar Başlatılacaktır'", MHP İstanbul İl Başkanlığı, 12 Mayıs 2022, <https://www.mhpistanbul.org.tr/adim-adim-2023-ilce-ilce-anadolu-toplantilari-tekrar-basliyor>, (Erişim tarihi: 28 Kasım 2022).

132 "MHP 'Köyüm Benim' Sohbetleri 8 Ekim'de Başlıyor", *Habertürk*, 23 Eylül 2022.

133 "MHP 'Komşum Nasılsın?' Ziyaretlerine Başlıyor", TRT Haber, 22 Kasım 2022.

134 "Bahçeli Seçim Startını Sivas Mitingi ile Verdi: '103 Yıl Önceki Gibi Sivas'tan...'", *Yeni Şafak*, 5 Eylül 2022.

şülüp karara bağlanabileceğini ancak halihazırda seçimler için tarihin 18 Haziran olduğunu söyledi.¹³⁵

DIŞ POLİTİKA

MHP'nin dış politika gündem maddelerinin başında Doğu Akdeniz ve “Mavi Vatan” bağlamında Yunanistan ile yaşanan gerilim yer aldı. Bahçeli, Yunanistan'ın izlediği politikanın gerilimi artırdığını ve Doğu Akdeniz için güvenlik tehdidi oluşturduğunu söyledi. Yunanistan'ın, ABD'nin Türkiye'ye F-16 satmaması yönündeki talebini eleştiren Bahçeli, Atina yönetiminin askeri statüde olmayan adaları silahlandırması ve Türkiye'yi uluslararası kamuoyunda “kötülemekteki ısrarı”nın kutuplaşmayı artırdığını söyledi. Öte yandan Bahçeli'nin Temmuz'da Ülkü Ocaklarını ziyareti sonrasında Twitter üzerinden paylaşılan bir fotoğrafta tuttuğu harita Yunanistan tarafından tepkiyle karşılandı. Haritada “Denizlerdeki Misak-ı Milli'miz” ibaresi yer alırken birçok Yunan adası ve Girit'in de Türkiye'ye ait olduğu görüldü. Yunanistan Başbakanı Kiriakos Miçotakis de sosyal medya hesabından yaptığı açıklamayla haritaya tepki gösterdi.¹³⁶

Bahçeli ayrıca Rusya'dan alınan S-400'ler için Türkiye'ye tepki gösteren NATO ve ABD'nin; Yunanistan'ın S-300'lerle Türk jetlerine radar kilidi atmasına sessiz kalmalarını “ikiyüzlülük” olarak değerlendirdi.¹³⁷ Benzer şekilde Ege Adaları'nda ABD menşeli silahların Türkiye'nin etrafını çevrelediğini ifade eden Bahçeli, Washington yönetiminin Kıbrıs'ta eşit ve egemen iki devletli çözümün önüne engel koyduğunu vurguladı. Bahçeli, ABD'nin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne uyguladığı silah ambargosunu kaldırmasını da sert bir biçimde eleştirdi.¹³⁸ Buna ek olarak ABD'nin Ankara Büyükelçisi Jeffrey Flake, Bahçeli'nin eleştirilerine, “Ege'de taraf tutmuyoruz” sözleriyle cevap verdi. Flake'in bu sözlerine tepki gösteren Bahçeli “Türkiye'de aptal yok” ifadelerini kullandı.¹³⁹

MHP ve Bahçeli, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya-Ukrayna savaşındaki stratejisini de destekleyen bir tutum sergiledi. Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna arasında Antalya zirvesindeki diplomatik başarısını ve iki ülke arasında savaşın son bulması adına gösterdiği tarafsız çabayı takdir etti.¹⁴⁰ Bahçeli “tahıl koridoru” anlaşmasındaki rolü ve başarısı sebebiyle de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı tebrik etti.

135 “Bahçeli'den Erken Seçim İddialarına Yanıt”, NTV, 8 Ekim 2022.

136 “Yunanistan'ı Çıldırtan Harita”, *Star*, 11 Temmuz 2022.

137 “Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma”, MHP, 29 Ağustos 2022, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/5047/index.html, (Erişim tarihi: 29 Kasım 2022).

138 “Devlet Bahçeli'den MHP Grup Toplantısında Önemli Açıklamalar: ‘Ege'de Hakkımızı Yedirmeyiz, Gözlerini Oyarız!’”, *Takvim*, 4 Ekim 2022.

139 “MHP Genel Başkanı Bahçeli'den, ABD Büyükelçisi Flake'e Cevap”, İHA, 18 Ekim 2022

140 “Bahçeli: ‘Türkiye Barış Yolunda Çok Başarılı Bir Adım Atmıştır’”, *Hürriyet*, 12 Mart 2022.

2022'de dış politikanın en önemli gelişmelerinden biri de TSK'nın Suriye ve Irak'ta PKK ile mücadele için 18 Nisan'da başlattığı Pençe-Kilit hava ve kara harekati ile 20 Kasım'da başlattığı Pençe-Kılıç Hava Harekati oldu. Bahçeli de sık sık Türkiye'nin sınır güvenliğini koruma konusundaki kararlılığının altını çizdi. Operasyon bölgesinin Türkiye için meşru hedef olduğunu belirten Bahçeli öncelikle Tel Rıfat, Münbiç ve Ayn el-Arap'ın teröristlerden arındırılması gerektiğini söyledi. Bahçeli Kasım'ın son haftası TBMM'de gerçekleştirilen partisinin grup toplantısında TSK'nın bölgede kara harekati başlatmasının gerekliliğini vurguladı.¹⁴¹ Bahçeli operasyon sürecinde ABD'yi de pek çok kez "müttefiklik hukuku"na uygun davranmadığı gerekçesiyle eleştirdi.¹⁴²

MHP'nin dış politika gündeminin bir diğer maddesini ise İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliği süreci oluşturdu. Bahçeli, söz konusu iki ülkenin terör örgütlerine yardım etmesi sebebiyle NATO üyeliği konusunda Türkiye'nin haklı çekinceleri olduğunu belirtti. Öte yandan Madrid'de Türkiye, İsveç, Finlandiya ve NATO liderleri arasında gerçekleştirilen görüşme sonrası imzalanan anlaşmayı desteklediğini açıkladı. Bahçeli, ayrıca uluslararası bir organizasyonun bünyesinde ilk kez FETÖ, PYD ve YPG'nin terör örgütü olarak tanımlanmasının da tarihi bir başarı olduğunu vurguladı.

Öte yandan Bahçeli, Ermenistan'ın Eylül'de Azerbaycan topraklarına yönelik saldırısına da sert tepki gösterdi. Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın elde ettiği Karabağ Zaferi'ni hazmedemediğini belirten Bahçeli, Laçın, Kelbecer ve Daşkesen istikametinde şehit olan 50 Azerbaycan askerine Allah'tan rahmet diledi. Türkiye'nin Azerbaycan ile dayanışma içinde olduğunu, Ermenistan ve "arkasındaki güçler"le mücadelesinde yalnız olmadıklarını ifade etti.¹⁴³

MHP'nin dış politikada bir diğer gündem maddesi de Avrupa Birliği'nin (AB) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Türk Devletler Teşkilatı'ndaki (TDT) gözlemci statüsüne getirdiği eleştiri oldu. Bahçeli Kasım'da Özbekistan'ın Semerkant şehrinde yapılan TDT zirvesinde KKTC'nin gözlemci ülke olarak kabul edilmesinin dünya çapında tanınmasının önündeki engelleri kaldıracak "tarihi bir adım" olduğunu ifade etti.¹⁴⁴ AB ise yaptığı yazılı açıklama ile bu kararın "organizasyonun bazı üyelerinin toprak bütünlüğü ilkesi ve Birleşmiş Milletler sözleşmesine olan bağlılıklarına verdikleri güçlü destekle çeliştiğini" söyledi. Bahçeli söz konusu açıklamaların

141 "Bahçeli'den Suriye'nin Kuzeyine Kara Harekati Mesajı: "Terör Örgütünün Kafası Koparılmalıdır", *Takvim*, 29 Kasım 2022.

142 "Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, Sosyal Medya Hesabı Twitter Üzerinden Yayınladıkları Mesajları", MHP, 10 Mart 2022, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4967/index.html, (Erişim tarihi: 29 Kasım 2022).

143 Devlet Bahçeli, Twitter, 14 Eylül 2022, <https://twitter.com/dbdevletbahceli/status/1570027434619305986>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

144 "Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma", MHP, 15 Kasım 2022, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/5084/index.html, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

“Rum ağzı” ve “Yunan dili” ile yazılmış açıklamalar olduğunu ve hüküm ifade etmediğini belirtti.¹⁴⁵

Kasım'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2022 Dünya Kupası vesilesiyle bulunduğu Katar'daki resepsiyonda Mısır Cumhurbaşkanı Abdülfettah Sisi'yle de görüşmesi Türkiye'de gündem oldu. Devlet Bahçeli, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Sisi ile tolaşmasını doğru bulduğunu belirtti. Bununla birlikte Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed ile görüşülmesi ve bölgedeki terör örgütlerine karşı iş birliği yapılması gerektiğini de söyledi.¹⁴⁶

Özetlemek gerekirse özellikle iç ve dış siyasetteki gelişmeler ve 2023 seçimleri sebebiyle MHP'nin gündemi oldukça yoğun geçti. MHP iç siyasette her zamanki gibi “devletin bekası” önceliğiyle hareket etti ve muhalefete özellikle terörle mücadele bağlamında eleştiriler getirdi. Dış politikada da milliyetçi söylemlerle hareket eden MHP, Türkiye ve diğer Türk devletlerin uluslararası alandaki mücadelesine destek verdi. Öte yandan ittifak ortağı AK Parti'nin Türkiye Yüzyılı vizyonu, TOGG projesi ve başörtüsüne anayasal güvence kazandırma teklifine destek oldu. Bahçeli “Milli Ekonomi Modeli”ne de desteğini sürdürdü. Ayrıca 2022'nin başından itibaren seçim çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdüren Bahçeli “2023'e Doğru: Adayımız Belli Kararımız Net” sloganıyla seçim mitinglerine başladı.

KRONOLOJİ: 2022'DE MHP	
5 Ocak	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Devlet Bahçeli, Bahçeli'nin evinde 2022'nin ilk görüşmesini gerçekleştirdi.
4 Şubat	Devlet Bahçeli Merkez Yönetim Kurulu ve Merkez Disiplin Kurulu üyeleri ve milletvekilleriyle kampa girdi.
31 Mart	Seçim Kanunu ile alakalı değişiklik teklifi TBMM Genel Kurulunda kabul edildi.
13 Mayıs	MHP “Adım Adım 2023 İlçe İlçe Anadolu – Anlatma ve Aydınlatma Toplantıları”na başladı.
21 Haziran	Libya'ya asker gönderilmesine izin veren tezkere AK Parti, MHP ve İYİ Parti'nin oylarıyla 18 ay uzatıldı.
11 Temmuz	Ülkü Ocakları tarafından Devlet Bahçeli'ye hediye edilen “Denizlerdeki Misak-ı Millimiz” çerçevesi harita Yunanistan'da tepki çekti.
29 Ağustos	Devlet Bahçeli, Türk jetlerinin Yunanistan S-300 hava sistemi tarafından taciz edilmesine tepki gösterdi.
4 Eylül	Devlet Bahçeli “2023'e Doğru: Aday Belli Karar Net” miting programına Sivas mitingiyile başladı.
8 Ekim	MHP il ve ilçe teşkilatları “Köyüm Benim” sohbet toplantılarına başladı.
28 Ekim	Bahçeli ve Erdoğan, Türkiye'nin Yüzyılı Vizyonu programında buluştu.
1 Kasım	AK Parti, başörtüsü ile alakalı anayasa değişiklik teklifini MHP ile paylaştı.
29 Kasım	Bahçeli MHP grup toplantısında Suriye'nin kuzeyine kara hareketi çağrısı yaptı.

145 “MHP Lideri Bahçeli'den İstiklal Caddesi Saldırısı Tepkisi: ‘TBMM'de Bölücü Sima İstemiyoruz’”, *Hürriyet*, 15 Kasım 2022.

146 “Devlet Bahçeli: ‘Sisi ile Kalmamalı Esad ile de Görüşülmeli’”, NTV, 22 Kasım 2022.

2022'DE İYİ PARTİ

İYİ Parti'nin 2022'deki ana gündemi 2023'te yapılacak seçimler ve altılı masa çalışmaları oldu. Seçim çalışmaları doğrultusunda Genel Başkan Meral Akşener, çeşitli illerde esnaf ziyaretleri gerçekleştirdi. Teşkilat kademesinde de devam ettirilen çalışmalarda ekonomiye yönelik söylemler ağırlıktaydı.

Diğer taraftan uzun süredir ikili görüşmeler gerçekleştiren İYİ Parti, CHP, Demokrat Parti, Gelecek Partisi ve Deva Partisi tek masada bir araya gelme kararı aldı. Altı partinin bir araya geldiği ilk toplantı 12 Şubat'ta gerçekleşti. "Altılı masa" olarak adlandırılan bu oluşumun temel gündemi ise "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" oldu. Bu doğrultuda altılı masa 28 Şubat'ta konuya dair bir mutabakat metni imzaladı. 28 Kasım'da ise anayasa değişikliği teklifini açıkladı. Bunun dışında altılı masa bu partiler arasında yaşanan gerilimlerle de sık sık gündeme geldi. Bu bağlamda özellikle İYİ Parti ve CHP arasında cumhurbaşkanı adayının kim olacağı ve CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun muhtemel adaylığı üzerinden yaşanan tartışmalar ön plana çıktı.

Son olarak parti kurulduğundan beri çeşitli anlaşmazlıklar sebebiyle yaşanan istifalar bu sene de devam etti. Sene başında parti kurucularından Vedat Yenerer istifa ederken il ve ilçe teşkilatlarında da birçok istifa yaşandı. Öte yandan AK Parti'den istifa eden Şanlıurfa milletvekili Ahmet Eşref Fakıbaba İYİ Parti'ye katıldı. Yine daha önce İYİ Parti'den istifa eden ve Ümit Özdağ ile birlikte Zafer Partisi'ni kuran Adana milletvekili İsmail Koncuk partiye geri döndü.

ALTILI MASA VE ÖNE ÇIKAN TARTIŞMALAR

İYİ Parti ve CHP başta olmak üzere Saadet Partisi, Demokrat Parti, Gelecek Partisi ve Deva Partisi arasında uzun süre ikili görüşmeler yürütüldü. Bu görüşmelerde muhalefet partileri parlamenter sisteme dönüş için çalışma başlattı. Çalışmalar devam ederken sene başında Kemal Kılıçdaroğlu tüm bu partilerin tek masada bir araya gelmesi için çağrı yaptı. Bu çağrı partiler tarafından olumlu karşılandı ve altılı masanın ilk toplantısı 12 Şubat'ta CHP'nin ev sahipliğinde gerçekleşti. Altılı masanın sonraki görüşmeleri sırasıyla Deva Partisi (28 Mart), Demokrat Parti (25 Nisan), Gelecek

Partisi (30 Mayıs), İYİ Parti (3 Temmuz) ve Saadet Partisi (21 Ağustos) ev sahipliğinde gerçekleşti. Ekim'de ise ikinci tur görüşmeler başladı. Bu bağlamda 2 Ekim, 14 Kasım ve 28 Kasım'da altı parti yeniden bir araya geldi.

Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Arayışı

28 Şubat'ta masada yer alan altı genel başkan basın toplantısı düzenleyerek "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Mutabakat Metni"ni açıkladı. Metinde en çok dikkat çeken hususlar seçim barajının yüzde 3'e düşürülmesi, yüzde 1 oy alan siyasi partilerin hazine yardımıyla faydalanmaya hak kazanması, cumhurbaşkanının tarafsız olması, sadece bir kere seçilmesi ve görev süresinin yedi yıla çıkarılması oldu.¹⁴⁷ Bununla birlikte metinde cumhurbaşkanının veto yetkisinin kaldırılacağı, gensoru uygulamasının geri getirileceği, yurt dışı seçim çevresi oluşturulacağı gibi vaatler yer aldı. Ayrıca OHAL yetkisinin Bakanlar Kurulunda olacağı ve TBMM'nin onayına tabi tutulacağı, KHK'lara hukuk sisteminde yer verilmeyeceği, yargının "bağımsızlaştırılacağı" ifade edildi. Metinde insan hakları ve özgürlüklerin de geliştirileceği ileri sürüldü.¹⁴⁸

Altı muhalefet partisinin uzun süredir üzerinde çalıştığı metin açıklandığı andan itibaren yoğun bir şekilde eleştirildi. Öncelikle "güçlendirilmiş" ifadesiyle muhalefetin önerdiği sistemin eski parlamenter sistemden çok farklı olmadığı vurgulandı. Bununla birlikte metnin idari ve hukuki reform vaatlerini belirsiz bıraktığı, parlamenter sisteme nasıl ve hangi takvimde geçileceği, cumhurbaşkanının nasıl seçileceği gibi kritik sorulara cevap veremediği sıklıkla dile getirildi.¹⁴⁹ Bunlara ek olarak HDP'nin konumunun tam olarak belirlenmemesi de eleştirilen bir diğer husus oldu.¹⁵⁰

Altı parti ise bu aşamadan sonra Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem'e geçiş için gereken anayasa değişikliği üzerinde çalışmaya devam etti. Bu doğrultuda hazırlanan değişiklik teklifi 28 Kasım'da altı genel başkanın katıldığı tanıtım toplantısıyla kamuoyuna açıklandı. Teklif 9 başlık ve 84 madde içeriyordu. Değişiklik teklifinin büyük bir bölümü mutabakat metninde yer alan maddelerden oluştu. En çok dikkat çeken konu ise cumhurbaşkanlığı seçimine dair madde oldu. Mutabakat metninde konuyla ilgili bir bilgi verilmezken değişiklik önerisinde cumhurbaşkanının halk tarafından seçileceği yer aldı.

Öte yandan milletvekili dokunulmazlığının kaldırılması ve parti kapatmalarının zorlaştırılmasına yönelik değişiklikler ön plana çıktı. OHAL ilan etme yetkisinin Bakanlar Kuruluna verileceği ve sürelerinin kısıtlanacağı, OHAL KHK'larının kaldırılacağı ifade edildi. Hükümetin kuruluşunda basit çoğunluk, düşürülmesinde ise

147 "Altı Muhalefet Partisi 'Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem' Mutabakat Metnini Açıkladı", Anadolu Ajansı, 28 Şubat 2022.

148 "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem", *Habertürk*, 28 Şubat 2022.

149 Baki Laleoğlu, "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem: Nedir, Ne Değildir?", *SETA Analiz*, Sayı: 364, (Mart 2022).

150 Baki Laleoğlu, "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem ve Cevapsız Sorular", *Kriter*, Cilt: 6, Sayı: 67, (2022).

salt çoğunluğun aranacağı ve hükümet krizlerini önlemek için yapıcı güvensizlik oyu aranacağı belirtildi.

Yapılacak bir diğer düzenlemeyle yerel yöneticilerin içişleri bakanı tarafından görevden uzaklaştırılmasına son verileceği dile getirildi. Ayrıca YÖK'ün kaldırılması, sosyal ve ekonomik hakların genişletilmesi, sağlık, çevrenin korunması ve hayvan haklarının anayasal güvenceye alınması gibi değişiklikler sunuldu.

Yaşanan Gerilimler

Masanın en büyük iki partisi olan CHP ve İYİ Parti arasında sık sık gerilim yaşandı. Yaşanan gerilimlerde her iki partinin üst düzey yöneticilerinin yaptığı açıklamalar, HDP ile ilişkiler ve cumhurbaşkanı adaylığı gibi konular önemli rol oynadı.

Sene başında Kılıçdaroğlu'nun yaptığı "Bu ülkeye demokrasi gelecekse yolu Diyarbakır'dan geçer" açıklaması İYİ Parti kanadında rahatsızlığa sebep oldu. Genel Başkan Yardımcısı Yavuz Ağırlioğlu "Demokrasi ve hukukun yegane adresi Ankara'dır" diyerek rahatsızlıklarını dile getirdi. Ayrıca Ağırlioğlu, CHP'nin İYİ Parti ile kurduğu iş birliği sayesinde Cumhur İttifakından oy alabildiğini ileri sürdü.¹⁵¹ Benzer ifadeleri zaman zaman Akşener de kullandı. Akşener 31 Mart yerel seçimlerindeki iş birliğine dikkat çekerek "İYİ Parti olmasaydı İstanbul, Ankara, Adana, Antalya ne olacaktı? Unutanlar açısından arada bir hatırlatmak lazım" ifadeleriyle uyarıda bulundu.¹⁵² Bunların yanı sıra İYİ Parti Genel Sekreteri Uğur Poyraz altılı masanın ittifak anlamına gelmediğini açıkladı. Poyraz mevcut durumda İYİ Parti'nin masada yer alan partilerle ittifak içinde olmadığını ve Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem amacıyla bir araya gelindiğini ifade etti. Ayrıca seçim sürecinde masadaki birkaç partinin ittifak kurabileceğinin altını çizdi.¹⁵³

Bunlara ilaveten genel başkanların üzerinde uzlaşmadığı bir başka husus altılı masanın genişletilmesi oldu. Bağımsız Türkiye Partisi (BTP) Genel Başkanı Hüseyin Baş, 26 Ekim'de yaptığı bir açıklamada "Beni Millet İttifakına alsınlar. Daha açık bir çağrı da olamaz" ifadelerini kullandı. Baş'ın sözleri üzerine İYİ Parti sözcüsü Kürşad Zorlu "Sayın Genel Başkanımız Meral Akşener ve İYİ Partimiz sizleri Millet İttifakında görmekten mutluluk duyacaktır" açıklamasını yaptı. 28 Ekim'de ise Akşener, BTP Genel Merkezi'ne giderek Baş ile görüştü. Görüşme sonrasında Akşener, Baş'ın teklifini altılı masanın 14 Kasım'da gerçekleştireceği toplantıda dile getireceğini belirtti.¹⁵⁴ İYİ Parti'nin olumlu tutumuna rağmen altılı masanın toplantısında BTP'nin katılım talebi reddedildi.¹⁵⁵

151 "İyi Partili Ağırlioğlu'ndan Millet İttifakı'ndaki Gerilimi Artıracak Sözler: 'Biz Olmasak CHP Ne Kadar Oy Alabilir'", *Yeni Şafak*, 30 Ocak 2022.

152 "İyi Parti Lideri Akşener'den Açıklamalar", *Habertürk*, 23 Şubat 2022.

153 "İyi Partili Uğur Poyraz: 'CHP ile İttifak İçinde Değiliz'", *Yeni Şafak*, 9 Eylül 2022.

154 "6'lı Masa 7'li mi Oluyor? Akşener BTP Genel Başkanı Baş ile Görüştü", NTV, 28 Ekim 2022.

155 "Sekizinci Kez Toplandı", *Yeni Şafak*, 15 Kasım 2022.

Adaylık Tartışması

CHP ile İYİ Parti arasında yaşanan gerilimlerin en önemli sebeplerinden biri cumhurbaşkanı adaylığı konusu oldu. 2021'in sonlarından itibaren Kılıçdaroğlu'nun adaylığı tartışılmaya başladı. Tartışmalarda tutumu merak edilen Akşener daha önce yaptığı cumhurbaşkanlığına değil "başbakanlığa" aday olduğu açıklamasını birçok kez tekrarladı.

Buna karşın Kılıçdaroğlu'nun aday olma durumu parti içinde rahatsızlığa sebep oldu. Koray Aydın kazanmama riski olan bir aday kabul etmeyeceklerini açıkladı.¹⁵⁶ Bu doğrultuda İYİ Parti'de cumhurbaşkanı aday olarak Ekrem İmamoğlu ve Mansur Yavaş'ın ismi ön plana çıktı. Akşener katıldığı bir canlı yayında "Sayın Yavaş'ın adının anılmasından gurur duyuyorum çünkü Millet İttifakının belediye başkanı" ifadelerini kullandı. Bu süreçte Akşener ve Yavaş arasında gerçekleşen görüşmeler dikkat çekti. İkili üç defa bir araya geldi. Akşener, 8 Eylül'de de Ekrem İmamoğlu'nu ziyaret etti.

Adaylık konusunda İmamoğlu ve Yavaş'ın adı ön plana çıksa da parti içinde Yavaş'ın adaylığı daha fazla dile getirildi. İstanbul İl Başkanı Buğra Kavuncu adaylık konusunda "Bizim sahada en çok duyduğumuz isim Mansur Yavaş" açıklamasını yaptı. İYİ Parti'nin bu tutumu CHP tarafından tepkiyle karşılandı.¹⁵⁷ Kılıçdaroğlu ise sık sık belediye başkanlarının kendi işine odaklanması gerektiğini vurguladı. Yaşanan tartışmaların gölgesinde altılı masanın cumhurbaşkanı adaylığı ile ilgili ortak bir karar alması beklenirken Akşener "Kemal Bey 'Bu masa cumhurbaşkanı adayını tespit edecek' dedi. Bu masaya bu görevi verip, kendini bağlayan Sayın Kılıçdaroğlu. O masanın bir noter olma görevi yok" şeklinde konuştu.¹⁵⁸ Akşener son yaptığı açıklamasında da "Ekrem İmamoğlu veya Mansur Yavaş'tan biri aday gösterilirse hayır demeyeceğiz" ifadelerini kullandı.¹⁵⁹

Adaylık konusundaki son tartışma Yavuz Ağırlioğlu ve CHP Grup Başkanvekili Engin Altay arasında yaşandı. Ağırlioğlu "Kılıçdaroğlu aday olursa kazanamaz endişesi duyuyoruz. Sağ seçmen, camide bile safın soluna durmaz" açıklamasını yaptı. Bu açıklamaya karşılık olarak Altay, Ağırlioğlu'nun "kulağının çekilmesi gerektiğini" belirtti. Gerilimin artması üzerine Ağırlioğlu "Kendileri gibi düşünmeyenlerin kulağının çekilmesini istemek, iktidar iddiası olan bir parti için pek hayırlı ve de saygın bir heves değildir! Tam olarak bu üsluptan endişelenir seçmen" şeklinde bir açıklama yaptı.¹⁶⁰ Tartışmalar bu şekilde devam ederken altılı masanın aday konusunda nasıl bir strateji izleyeceği 2023 senesine kaldı.

156 "Kazanamayacak Bir Adayı Kabul Etmiyoruz", *Milliyet*, 8 Aralık 2021.

157 "Buğra Kavuncu'nun Adaylık için Mansur Yavaş'ı İşaret Etmesi CHP'de Hoş Karşılanmadı: 'Nezaketsizlik'", *Yeni Şafak*, 24 Ağustos 2022.

158 "Akşener: 'Altılı Masanın Noter Görevi Yok'", *Milliyet*, 28 Eylül 2022.

159 "Meral Akşener'den İmamoğlu ve Yavaş için Adaylık Mesajı: 'Hayır Demeyeceğiz'", *Hürriyet*, 3 Aralık 2022.

160 "Kulağı Çekilmeli Kavgası", *Yeni Şafak*, 27 Kasım 2022.

HDP'ye Yönelik Tutum ve Tartışmalar

2022 içinde Akşener birçok şehirde esnaf ziyaretleri gerçekleştirdi. Ziyaretlerde Akşener'e sık sık "İYİ Parti'nin HDP ile iş birliği içinde" olduğu eleştirisi yöneltildi. Bu sebeple Akşener birçok ziyaretinde "HDP ile iş birliğimiz yok" açıklamasını yinelemek zorunda kaldı.¹⁶¹ Ancak CHP kanadından yapılan açıklamalar Akşener'in ifadelerini gölgede bıraktı ve ittifak ortağını çoğu kez zor duruma düşürdü. CHP İstanbul milletvekili Gürsel Tekin katıldığı bir programda Millet İttifakının iktidara gelmesi halinde HDP'ye bakanlık verilebileceğini söyledi. Akşener konuyla ilgili "Böyle bir cümle kurduğuna göre partisinin görüşünü yansıtıyor demektir" dedi.¹⁶² Koray Aydın bu açıklamanın Millet İttifakını zedeleyeceğini belirtirken İYİ Parti Grup Başkanvekili Müsavat Dervişoğlu "Herkes haddini ve hududunu bilmelidir" şeklinde tepki gösterdi.¹⁶³ CHP kanadı ise geri adım atmadı. Bu durum CHP'nin HDP konusunda ısrar ettiği şeklinde yorumlandı.¹⁶⁴ Akşener de "Muhalefetin içinde HDP ile bizim yan yana gelmemiz gerektiğini iddia eden bir grup var. Tutumumuza saygı duymalarını da bekliyoruz" ifadelerini kullanarak CHP'yi uyardı.¹⁶⁵

Diğer taraftan CHP, İYİ Parti, Deva Partisi ve Gelecek Partisi kurmayları Avrupa Parlamentosu Türkiye Raportörü Nacho Sanchez Amor ile Brüksel'de bir araya geldi. Akşener'in "HDP'nin olduğu masada biz olmayız, bizim olduğumuz masada da HDP olmaz" açıklamasına rağmen İYİ Parti Genel Başkan Yardımcısı Ahmet Erozan ve HDP Diyarbakır milletvekili Hişyar Özsoy'un söz konusu toplantıda bir araya gelmesi tepki çekti.¹⁶⁶

PARTİ İÇİ GELİŞMELER

Parti içindeki en önemli gelişmelerden biri, Akşener'in 30 Mart'ta Başkanlık Divanında yaptığı değişikliklerdi. Yeni Başkanlık Divanında Türk Dünyası ve Yurtdışı Türkler Eski Başkanı Yavuz Ağırlioğlu ve Milli Güvenlik Politikaları Eski Başkanı Nuri Okutan'ın yer almaması dikkat çekti. Ağırlioğlu kendisine soru yönelten gazetecilere "Değişikliği ben de sizinle öğrendim" açıklamasını yaptı. Birçok gazeteci bu değişiklik "MHP'den kopan parti" imajından kurtulmak için atılan bir adım olarak değerlendirdi.¹⁶⁷

İYİ Parti'de dikkat çeken gelişmelerden biri de partiye yeni katılımlardı. 22 Mayıs'ta Ergenekon ve Balyoz davaları sebebiyle dört yıl dokuz ay cezaevinde kalan eski

161 "Vatandaşın Akşener'e Tepki: 'HDP ile Gidersen Biz de Yokuz, Millet de Yok", *Habertürk*, 21 Nisan 2022.

162 "HDP'ye Bakanlık Açıklamasına Akşener'den Cevap", *NTV*, 6 Eylül 2022.

163 "6'lı Masada 'HDP'li Bakan' Tartışması Büyüyor!", *Milliyet*, 6 Eylül 2022.

164 Burhanettin Duran, "Asıl Çıkmaz: Masayı Dağınık mı Tutmalı, Yoksa Toparlamalı mı?", *Sabah*, 10 Eylül 2022.

165 "Meral Akşener'den Muhalefete HDP Resti", *Milliyet*, 13 Eylül 2022.

166 "Aynı Masaya Oturmamız Diyordlardı: İyi Parti ile HDP Avrupa'da Buluştu", *Yeni Şafak*, 26 Ekim 2022.

167 Yavuz Donat, "Meral Akşener Nereye Koşuyor?", *Sabah*, 8 Nisan 2022; Muharrem Sarıkaya, "İyi Parti'de 'Merkez' Değişimi", *Habertürk*, 31 Mart 2022.

askeri hakim Ahmet Zeki Üçok İYİ Parti'ye katıldı. Öte yandan 2020'de kurultaydaki "liste tartışmaları" sonrası istifa eden ve Ümit Özdağ ile Zafer Partisi'nin kuruluş sürecinde yer alan Adana milletvekili İsmail Koncuk 25 Mayıs'ta yeniden İYİ Parti'ye katıldığını açıkladı. Deva Partisi genel başkan yardımcılığı görevinden istifa eden eski TÜİK Başkanı Birol Aydemir de İYİ Parti'ye geçerek Akşener'in başdanışmanı oldu. AK Parti Şanlıurfa milletvekili Ahmet Eşref Fakıbaba da AK Parti'den ve milletvekilliğinden istifa ettikten sonra İYİ Parti'ye geçtiğini duyurdu. Son olarak 2008'de AK Parti'den ihraç edilen 22. Dönem AK Parti Balıkesir milletvekili Turhan Çömez partiye katılan bir diğer isim oldu. Yeni isimlere parti rozetini Akşener taktı.

Partiye katılan isimlerin yanı sıra sene içinde istifalar da gerçekleşti. 17 Ocak'ta parti kurucularından olan ve Ergenekon davası sebebiyle yaklaşık bir yıl tutuklu kalan gazeteci Vedat Yenerer İYİ Parti'den istifa ettiğini açıkladı. Yenerer sosyal medya hesabından yaptığı açıklamada partinin milliyetçi ruhtan uzaklaştığını belirtti. Ayrıca Atatürk düşmanları ve etnik bölücülerin parti içinde üst düzey görevlere getirildiğini belirten Yenerer "İl dolaşıp mücadele ederek kurduğumuz partimiz zaman içinde Meral Akşener Fun Club'a dönmüş durumdadır" ifadelerini kullandı.¹⁶⁸ Yenerer aynı zamanda parti yönetimindeki birçok kişinin ailesinde FETÖ'cü isimler olduğunu açıkladı. Diğer taraftan istifalar il ve ilçe teşkilatları düzeyinde de devam etti. Malatya, Eskişehir, Aksaray ve Uşak il başkanları istifa eden isimler arasında yer aldı. İstifaların bir kısmı "CHP ve HDP" ile iş birliği yapıldığı gerekçesiyle, bir kısmı da parti yönetimiyle anlaşılabilmesi sebebiyle gerçekleşti. Son olarak 23 Kasım'da Aydın Nazilli Belediye Başkanı Kürşat Engin Özcan İYİ Parti'den istifa ederek AK Parti'ye katıldı.¹⁶⁹

2023 SEÇİM ÇALIŞMALARI

2022'de partinin ana gündem maddelerinden biri yaklaşan genel seçim oldu. Sene içinde İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener başta olmak üzere partinin üst düzey yöneticileri sık sık erken seçim çağrısında bulundu. Bununla birlikte seçime yönelik saha çalışmaları yürütüldü. Bu kapsamda Akşener birçok şehirde esnaf ziyareti gerçekleştirdi.

Seçim çalışmaları parti teşkilatlarında da hız kazandı. İYİ Parti Ocak'ta "Gönüllü müşahit" kampanyası başlattı. İYİ Parti Seçim İşleri Başkanı Mehmet Tolga Akalın rakip partilerin yüzde 60-80 ve yüzde 80 üzeri oranda oy aldığı sandıkların belirleneceğini ve vatandaşlardan bu sandıklarda gönüllü müşahitlik yapmalarını istediklerini açıkladı. Gönüllü müşahitlere sandık güvenliği konusunda eğitim verildi.

25 Şubat'ta ise Akşener başkanlığında İstanbul'da iki günlük parti kampı gerçekleşti. Kampa partinin Genel İdare Kurulu (GİK) üyeleri ve milletvekilleri katıldı.

¹⁶⁸ "İyi Parti'de Vitrin Boşaldı: Vedat Yenerer de İstifa Etti", *Yeni Şafak*, 18 Ocak 2022.

¹⁶⁹ "Nazilli Belediye Başkanı Kürşat Engin Özcan, AK Parti'ye Geçti", *Milliyet*, 23 Kasım 2022.

Burada yapılan toplantılarda partinin ekonomi kurmaylarının hazırlanan sanayi, tarım, turizm ve teknoloji alanındaki sorunlar ve çözüm önerilerinin yer aldığı projeler gözden geçirildi. Bu projelerin GİK üyeleri ve milletvekilleri tarafından halka aktarılacağı açıklandı.

Diğer taraftan Aralık 2021'de birinci oturumu gerçekleştirilen "İyi Kalkınma Kongresi"nin ikinci oturumu 10 Şubat, üçüncü oturumu ise 31 Mart'ta düzenlendi. İkinci oturum "İstikrarlı Türkiye", üçüncü oturum ise "Üreten Türkiye" ana teması ile gerçekleştirildi. Oturumlarda Ekonomi Politikaları Başkanı Bilge Yılmaz, TBMM Grup Başkanvekili Erhan Usta ve Kalkınma Politikaları Başkanı Ümit Özlale sunum yaptı. Aynı zamanda her bir oturumda iki panel gerçekleştirildi.

22 Mayıs'ta İstanbul'da "Omuz Omuza 100 Bin" sloganıyla organizasyon düzenlendi. Programda konuşan Akşener, Millet İttifakının adayının 13. cumhurbaşkanı olacağını, İYİ Parti'nin İstanbul'da birinci olacağını ve kendisinin de başbakan olacağını iddia etti.¹⁷⁰

Çalışmalar devam ederken İYİ Parti'nin öne çıkan seçim sloganı "Az Kaldı" oldu. Partinin resmi hesaplarından yapılan paylaşımlarda "Türkiye'yi, el ele, kol kola, hep birlikte inşa etmemize az kaldı" ifadeleri kullanıldı. Ayrıca "Az Kaldı" kampanyası bağlamında İYİ Parti'nin vaatleri açıklandı. Bu doğrultuda İYİ Parti sığınmacıların geri gönderileceği, İstanbul Sözleşmesi'nin yeniden imzalanacağı, EYT sorununun çözüleceği ve çiftçiye destek olunacağı gibi vaatlerde bulundu.¹⁷¹

Bunların yanında İYİ Parti seçim çalışmaları kapsamında "bölge toplantıları" başlattı. Akşener ve parti yönetiminin de katılacağı bölge istişare toplantılarında yedi bölgeye gidileceği, il ve ilçe başkanlarından bölgelerin sorunlarının dinleneceği ve bu doğrultuda politika oluşturulacağı ifade edildi. İYİ Parti ilk toplantısını 21 Temmuz'da İç Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirdi.

Ekonomi Politikaları Başkanlığı tarafından hazırlanan "Ekonomide Kurtuluş Planı: İstikrar ve Eylem Planı"nın tanıtım toplantısı 18 Ağustos'ta gerçekleşti. Toplantıda İYİ Parti'nin iktidara gelmesi durumunda gerçekleştireceği kısa, orta ve uzun vadeli ekonomik çözümler açıklandı. Bu kapsamda kısa vadede politika faiz oranının fiyat istikrarının teminine uyumlu bir seviyeye getirileceği ve para politikası araçlarının kullanımında sadeleşmeye gidileceği belirtildi. Ayrıca Türkiye Varlık Fonunun lağvedilmesi uzun vadeli eylemler arasında sıralandı.¹⁷²

Bir diğer seçim çalışması yurt dışında yaşayan seçmene yönelik oldu. Çalışma kapsamında İYİ Parti'li bir heyet yurt dışındaki esnaf, iş insanları, sivil toplum kuruluşları (STK) ve kanaat önderleriyle bir araya gelerek yurt dışındaki seçmenin oy kullanmama gerekçelerini tespit etmeye çalıştı. Heyetin başında yer alan Türk Dün-

170 "İyi Parti'nin İstanbul'da 100 Bin Üyeye Ulaşması Kutlaması", *Hürriyet*, 22 Mayıs 2022.

171 "Az Kaldı", İYİ Parti, <https://iyiparti.org.tr/az-kaldi>, (Erişim tarihi: 22 Kasım 2022).

172 "Ekonomide Kurtuluş Programı: İstikrar ve Eylem Planı", İYİ Parti, <https://iyiparti.org.tr/ekonomide-kurtulus-programii-istikrar-ve-eylem-planı>, (Erişim tarihi: 24 Kasım 2022).

yası ve Yurtdışı Türkler Başkanı Rıdvan Uz amaçlarının oy kullanmayan vatandaşları sandığa götürmek olduğunu söyledi.¹⁷³

DIŞ POLİTİKA

24 Şubat'ta Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması Türkiye'deki partilerin ana gündem maddelerinden biri oldu. İYİ Parti'den yapılan resmi açıklamalarda Rusya askerlerini geri çekmeye çağrıldı ve kınandı. Bununla birlikte Akşener bu süreçte Türkiye'nin Ukrayna'ya yaptığı SİHA satışlarını olumlu bulduklarını ve desteklediklerini belirtti. Öte yandan Türkiye'nin Rusya ile ilişkisini doğru bulmadıklarını, S-400'leri geri vermesi ve Kanal İstanbul Projesi'ni durdurması gerektiğini savundu.¹⁷⁴ Ayrıca "Putin'in zulmüne maruz kalan onca insanı kaderlerine terk edemeyiz. Putin haddini aşmıştır. Vakit, boş laf değil, yaptırım vaktidir" diyerek Rusya'ya yaptırım uygulanması çağrısını yaptı.¹⁷⁵

Rusya'nın Ukrayna'ya askeri hareket başlatmasının en önemli sonuçlarından biri harekattan endişe duyan İsveç ve Finlandiya'nın güvenliklerini sağlamak amacıyla NATO'ya üyelik başvurusunda bulunması oldu. İYİ Parti 17 Mayıs'ta yaptığı açıklama ile Türkiye'nin güvenlik endişelerinde haklı olduğunu belirtti. Açıklamada "Özellikle İsveç'in, milli güvenliğimizi tehdit eden terör örgütleriyle ilişkisi, Türkiye açısından, haklı bir güvenlik sorunu ve iki ülke arasındaki ilişkilerde altı çizilecek önemli bir konudur" ifadeleri yer aldı. Ayrıca Finlandiya ve İsveç ile ilişkilerin sorunlardan arındırılması gerektiği belirtildi. 28 Haziran'da Türkiye'nin şartlarını kabul eden iki ülke ile ortak bir metne imza atıldı ve NATO üyesi olmalarının yolu açıldı. Akşener ise kararı eleştirerek bu gelişmeyi Türkiye tarafından verilen bir "taviz" olarak yorumladı.¹⁷⁶

Bunların yanı sıra CHP'den kısa bir süre sonra İYİ Parti heyetinin ABD'yi ziyaret etmesi dikkat çeken bir diğer gelişme oldu. İYİ Parti Dış İlişkilerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Ahmet Kamil Erozan ve yardımcısı Mehmet Ali Karamemiş 15 Ekim'de ABD'ye gitti. Heyet iki gün süren ziyarette "değişik seviyelerdeki" muhatapları ve düşünce kuruluşlarıyla görüşmeler gerçekleştirdi. Erozan Türk-Amerikan ilişkilerinde 13 başlıkta sorun tespiti yaptıklarını, bunların çözüm yollarını ve müstakbel iktidarlarında ABD ile daha sağlıklı bir ilişki kurabilmenin yollarının ele alınacağını açıkladı. Ayrıca yaptıkları ziyaretin CHP ile bir ilgisi olmadığını, daha önceden planlanmış bir program olduğunu fakat küresel salgın sebebiyle bu tarihe sarktığını ifade etti.¹⁷⁷

173 "İYİ Parti Berlin'de", *Hürriyet*, 20 Ekim 2022.

174 Meral Akşener, Twitter, 24 Şubat 2022, https://twitter.com/meral_aksener/status/1496879334744903680, (Erişim tarihi: 5 Aralık 2022).

175 "Akşener: Bu İşgale Uluslararası Toplum Daha Fazla Sessiz Kalamaz", TRT Haber, 2 Mart 2022.

176 "Akşener: İktidarın Atığı Bu İmza, Ülke Çıkarlarıyla Bağdaşmayan Tavizdir", DHA, 29 Haziran 2022.

177 "CHP'den Sonra İyi Parti Heyeti de ABD'ye Gitti", CNN Türk, 16 Ekim 2022.

ABD ziyaretinin yanı sıra İYİ Parti'li bir heyetin Suriye'ye giderek Beşar Esed ile görüşeceği açıklandı. 1 Aralık'ta açıklama yapan İYİ Parti sözcüsü Kürşad Zorlu ziyaret için gerekli başvurunun Dışişleri Bakanlığına yapılacağını ve ziyarette ele alınacak dört gündem maddesi olduğunu açıkladı. Bu gündem maddelerini ise Suriyeli göçmenlerin geri dönüşü, PKK/YPG terör örgütünün faaliyetlerine son verilmesi, bölgede faaliyet gösteren diğer terör örgütleriyle mücadele edilmesi ve ülkenin yeniden imarı olarak sıraladı.¹⁷⁸

Sonuç olarak cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimleri İYİ Parti için 2022'deki en önemli gündem maddesiydi. Çalışmalarda altılı masa ile birlikte yürütülen "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" önerisi belirleyici oldu. Buna karşın İYİ Parti her sene olduğu gibi bu sene de daha ziyade ittifak içi gerilimler, parti içi tartışmalar ve HDP ile ilişkiler gibi konularla gündeme geldi.

KRONOLOJİ: 2022'DE İYİ PARTİ	
17 Ocak	İYİ Parti'nin kurucularından olan Vedat Yenerer istifa etti.
10 Şubat	"İyi Kalkınma Kongresi"nin ikinci oturumu "İstikrarlı Türkiye" temasıyla gerçekleştirildi.
12 Şubat	Altılı masanın ilk toplantısı CHP'nin ev sahipliğinde yapıldı.
28 Şubat	Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Mutabakat Metni açıklandı.
30 Mart	Akşener, Başkanlık Divanında değişiklik yaptı. Yeni Başkanlık Divanında Yavuz Ağırlioğlu ve Nuri Okutan'ın yer almaması, Teşkilat Başkanı Koray Aydın'ın ise görevden alınarak Siyasi İşler Başkanı olarak atanması dikkat çekti.
31 Mart	"İyi Kalkınma Kongresi"nin üçüncü oturumu "Üreten Türkiye" temasıyla gerçekleştirildi.
25 Mayıs	2020'de İYİ Parti'den istifa eden ve Ümit Özdağ ile Zafer Partisi'nin kuruluş sürecinde yer alan Adana milletvekili İsmail Koncuk yeniden partiye katıldı.
21 Temmuz	Seçim çalışmaları kapsamında "bölge toplantıları" başlatıldı. Akşener, toplantının ilkini İç Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirdi.
18 Ağustos	"Ekonomide Kurtuluş Planı: İstikrar ve Eylem Planı"nın tanıtım toplantısı yapıldı.
15 Ekim	CHP'den kısa bir süre sonra İYİ Parti Dış İlişkilerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Ahmet Kamil Erozan ve yardımcısı Mehmet Ali Karamemiş ABD'ye gitti.
26 Ekim	AK Parti'den istifa eden Şanlıurfa milletvekili Ahmet Eşref Fakıbaba İYİ Parti'ye geçti.
28 Kasım	Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Anayasa Değişiklik Teklifi kamuoyu ile paylaşıldı.
1 Aralık	Parti sözcüsü Kürşad Zorlu, İYİ Parti'li bir heyetin Suriye'ye giderek Beşar Esed ile görüşeceğini açıkladı.

178 "İyi Parti Sözcüsü Zorlu, Basın Toplantısı Düzenledi", *Habertürk*, 1 Aralık 2022.

2022'DE HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ (HDP)

HDP için 2022'nin en önemli gündem maddeleri 2023 seçimlerine yönelik hazırlıklardı. Buna ek olarak her sene olduğu gibi partili birçok isim hakkında terör suçları başta olmak üzere çeşitli davalar açıldı ve tutuklamalar gerçekleşti. Partiye karşı açılan kapatma davası bu sene de gündemdeki yerini korudu.

Seçimlere yönelik olarak ittifak tartışmaları yılbaşından itibaren devam etti. HDP, Millet İttifakını “dürüst olmamak”la suçlayarak ittifaka dahil olmayacaklarını açıkladı. Kısa bir süre sonra ise “üçüncü yol” olarak ifade edilen yeni bir ittifak çalışması başladı. Çeşitli sol sosyalist partilerle gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda 24 Eylül'de Emek ve Özgürlük İttifakının kurulduğunu ilan etti. Öte yandan HDP Türkiye'nin güvenlik ve terörle mücadele kapsamında gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlara karşı çıkmayı sürdürürken “Türk Silahlı Kuvvetlerinin kimyasal silah kullandığına” yönelik suçlamalarda bulundu. Yine her sene olduğu gibi İmralı ile görüşmelerin gerçekleştirilmesi gerektiği tekrarlandı.

SEÇİM ÇALIŞMALARI VE ÜÇÜNCÜ İTTİFAK

HDP'nin 2022'deki ilk gündem maddesi erken seçim önergesi teklifiydi. HDP 2021 Aralık ayının son günlerinde CHP, Saadet, Deva ve Gelecek partileriyle gerçekleştirdiği görüşmelerde genel başkanlardan erken seçim önergesi teklifi için destek istedi. İYİ Parti'den randevu talep edilmezken söz konusu partiler ile bir görüşme gerçekleştirilmemesi dikkat çekti.¹⁷⁹ Bunun sonucunda HDP beklediği karşılığı bulama-

179 “HDP ile Görüşme Sonrası Soruya İzin Yok”, *Yeni Şafak*, 28 Aralık 2021.

ması üzerine yeni bir ittifak arayışına girdi. Çoğu Mecliste yer almayan sol sosyalist siyasi parti ve örgüt temsilcileriyle toplantılar gerçekleştirdi. Emek Partisi (EMEP), Emekçi Hareket Partisi (EHP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Toplumsal Özgürlük Partisi (TÖP), Sosyalist Meclisler Federasyonu (SMF), Türkiye Komünist Partisi (TKP) ve Halkevleri ile yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye'deki bütün “demokratik, sol, sosyalist ve devrimci güçlerin” ortaklığının sağlanması gerektiği açıklandı.¹⁸⁰

2022 ilk Meclis toplantısında da daha sonraları “Demokrasi İttifakı” olarak ifade edilecek olan “üçüncü yol” çalışmasından bahsedildi. Toplantı sonuç bildirgesinde seçmenin iki seçeneğe “mahkum” olmadığı, bu iki seçeneğe karşı üçüncü yol ile gerçek bir seçenek sunulacağı vurgulandı. Etnik milliyetçi söylemler sürdürülürken terör örgütü elebaşı Öcalan'ın tutukluluk durumunun kaldırılması çağrısı yapıldı.¹⁸¹

Öte yandan altılı masanın 12 Şubat'ta gerçekleştirdiği ilk toplantıya HDP davet edilmedi. Bunun üzerine HDP Eş Genel Başkanı Pervin Buldan “Bizi tanımayan biz hiç tanımıyoruz” diyerek tepki gösterdi.¹⁸² Ancak HDP, CHP ile temaslarını sürdürdü. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu altılı masa toplantısının ardından Diyarbakır'a ziyaret gerçekleştirerek eski HDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş'ın babası ile görüştü. Bir diğer görüşme ise 2019'da “silahlı terör örgütüne üye olmak ve terör propagandası yapmak suçu” nedeniyle görevden alınan eski Mardin Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Türk ve CHP Genel Başkan Yardımcısı Oğuz Kaan Salıcı arasında gerçekleşti.¹⁸³

HDP, 5. Olağan Kongresini 3 Temmuz'da Ankara'da “Çözüm Biziz, Sözümüz Var” sloganıyla gerçekleştirdi. Pervin Buldan ve Mithat Sancar'ın yeniden eş genel başkan seçildiği kongreye AK Parti, MHP ve İYİ Parti davet edilmedi. Bununla birlikte CHP, Gelecek, Deva ve Saadet partilerinden temsilciler kongrede yer aldı. HDP'nin Demokrasi İttifakı kapsamında bir araya geldiği EMEP, EHP, TİP, TÖP ve SMF öncü isimleriyle kongreye katılım sağladı.¹⁸⁴

Kongrede üzerinde durulan konular özellikle 2023 seçimleri, ittifak çalışmaları ve PKK terör örgütüyle iltisaklı parti mensuplarının tutukluluk durumlarıydı. HDP eş genel başkanlar Pervin Buldan ve Mithat Sancar terör örgütü elebaşı Öcalan'a referans vererek yaptıkları açılış konuşmalarında devlete ve hükümete yönelik çeşitli suçlamalarda bulundu. Buldan ana dilde eğitim ve güçlü yerel demokrasi vurgusu yaparken Sancar ise Öcalan'ın serbest bırakılmasını istedi. Bunun gerçekleşmesi durumunda yeni bir barış sürecinin başlayabileceğini söyleyen Sancar “Kürt sorununa çözümün ancak

180 “8 Parti Temsilcisi 3'üncü İttifak için Bir Araya Geldi”, DHA, 18 Ocak 2022.

181 “2022 Yılında da Türkiye Siyasetinde Belirleyici Olmaya Devam Edeceğiz!”, HDP, 30 Ocak 2022, <https://hdp.org.tr/tr/2022-yilinda-da-turkiye-siyasetinde-belirleyici-olmaya-devam-edecegiz/16088>, (Erişim tarihi: 16 Aralık 2022).

182 “Altı Muhalefet Liderinin Buluşması: Yuvarlık Masada 28 Şubat Mutabakatı”, *Yeni Şafak*, 14 Şubat 2022.

183 “CHP Hem Adaylık Hem Genel Başkanlık için HDP ile Pazarlık Yapıyor! Oğuz Kaan Salıcı, Ahmet Türk ile Görüştü”, *Takvim*, 22 Haziran 2022.

184 “HDP'nin 5'inci Olağan Kongresi; Eş Başkanlar Yeniden Aday Oldu”, DHA, 3 Temmuz 2022.

Öcalan ile bulunabileceğini, muhalefetin de bu konuda destek olması” gerektiğini ifade etti.¹⁸⁵ Eş başkanların Öcalan vurgusu kongrede çeşitli sloganlarla yansıma buldu. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı kongrede atılan sloganlar nedeniyle “terör örgütü propagandası yapma” suçundan soruşturma başlatıldığını açıkladı.¹⁸⁶

HDP'nin 2023 seçimlerinde nasıl bir strateji izleyeceğinin de açıklandığı kongrede Buldan'ın “HDP, salt nehri geçmek üzere yapılan hiçbir siyasi hesapta köprü olmayacaktır” sözleri, Millet İttifakına bir gönderme olarak algılandı.¹⁸⁷ Cumhurbaşkanı aday konusunda tavırlarının net olduğunu söyleyen Sancar ise 27 Eylül 2021'de açıkladıkları “tutum belgesi”ne dikkat çekti. Aralarında Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kaldırılması ve sınır ötesi operasyonların durdurulmasına yönelik maddelerin bulunduğu belgenin kabul edilmesi durumunda adaylık konusunda herkesle görüşülebileceği belirtilirken parlamento seçimlerine “inşa edilen demokrasi ittifakı” ile girileceği vurgulandı.¹⁸⁸

HDP tarafından kongre sonrası iki miting gerçekleştirildi. İstanbul ve Diyarbakır'da “Çözüm Bizde, Savaş ve Sömürüye Hayır” sloganıyla gerçekleştirilen mitinglerde terör örgütü elebaşı Öcalan'ın söylemlerine yer vermeye devam edildi. Çözümün ancak Öcalan ile sağlanabileceği iddia edildi ve demokratik ittifakın genişletilmesi çağrısında bulunuldu.¹⁸⁹ Türkiye'nin sınır güvenliği için gerçekleştirdiği operasyonların “savaş politikaları” olarak nitelendirildiği mitinglerde “güçlü bir savaş karşıtı blok oluşturulması”nın ortak hedef olması gerektiği savunuldu.

1 Eylül'de Van'da gerçekleştirilen mitingde ise Pervin Buldan seçimlere “Hem Türkiye soluyla hem de Kürtlerin ittifakıyla” gireceklerini açıkladı.¹⁹⁰ 24 Eylül'de Haliç Kongre Merkezi'nde düzenlenen etkinlik ile bir araya gelen HDP, TIP, EMEP, TÖP, EHP ve SMF “Emek ve Özgürlük İttifakı”nın resmen kurulduğunu ilan etti.¹⁹¹

Buna paralel olarak ittifakın yol haritası olarak kabul edilen deklarasyon metninde ekonomik ve toplumsal meselelere dikkat çekildi. Terörle mücadele operasyonları “savaş” olarak ifade edilirken buna ayrılan bütçenin “doğrudan gelir destekleri için seferber edilmesi”nin ilk adım olacağı açıklandı. Deklarasyondaki diğer maddelerde “Kürt sorunu”, “İstanbul Sözleşmesi” ve “LGBTİ+” konularına değinildi.¹⁹²

185 “#ÇözümHDPde, Sözümüz Var! 5'inci Olağan Büyük Kongremizi Coşkuyla Gerçekleştiriyoruz”, HDP, <https://www.youtube.com/watch?v=fnrobV9AQLk>, (Erişim tarihi: 8 Aralık 2022).

186 “HDP 5. Olağan Kongresi'ne İlişkin Soruşturma Başlatıldı”, Anadolu Ajansı, 3 Temmuz 2022.

187 “6'lı Masaya İttifak Tehdidi: HDP Hiçbir Siyasi Hesapta Köprü Olmayacaktır”, *Takvim*, 3 Temmuz 2022.

188 “#ÇözümHDPde, Sözümüz Var! 5'inci Olağan Büyük Kongremizi Coşkuyla Gerçekleştiriyoruz”.

189 “Günay: Halkımızı Savaşa, Tecride, Sömürüye Karşı 6 Ağustos Amed, 7 Ağustos İstanbul Mitinglerimize Çağırıyoruz”, HDP, 4 Ağustos 2022, <https://hdp.org.tr/tr/gunay-halkimizi-savasa-tecride-somuruye-karsi-6-agustos-amed-7-agustos-istanbul-mitinglerimizimize-cagiriyoruz/16606>, (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022).

190 “HDP'li Buldan: Seçimlere İki İttifakla Giriyoruz”, DHA, 1 Eylül 2022.

191 Cemil Aksu, “Temel: Şimdi Emek ve Özgürlük İttifakı ile Daha Güçlüyüz”, HDP, 28 Eylül 2022, <https://hdp.org.tr/tr/temel-simdi-emek-ve-ozgurluk-ittifaki-ile-daha-gucluyuz/16737>, (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022).

192 “Cumhuriyetin 2. Yüzyılında Yangın Yerine Çevrilen Ülkeyi Özgür ve Demokratik Şekilde Yeniden İnşa Edelim”, HDP, 24 Eylül 2022, <https://hdp.org.tr/tr/cumhuriyetin-2-yuzyilinda-yangin-yerine-cevrilen-ulkeyi-ozgur-ve-demokratik-sekilde-yeniden-insa-edelim/16727>, (Erişim tarihi: 16 Aralık 2022).

KAPATMA DAVASI VE TUTUKLAMALAR

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 17 Mart 2021'de açılan kapatma davasındaki süreçte savcılığın dava dosyasına sunduğu yeni kanıtlar üzerine HDP savunma için ek süre talebinde bulundu. Anayasa Mahkemesi (AYM) partiye 25 Kasım'a kadar ek süre tanıdı. Böylece 25 Kasım itibarıyla HDP açısından kritik bir döneme girildi.¹⁹³ HDP, AYM'de görülen kapatma davasına dair ek savunmasını tamamladı.¹⁹⁴ Ek savunma Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına bildirildi. AYM tarafından belirlenecek tarihlerde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Bekir Şahin'in sözlü açıklama, HDP'li yetkililerin ise sözlü savunma yapacağı bildirildi.¹⁹⁵

Öte yandan HDP milletvekili Semra Güzel'in terör örgütü PKK'ya yönelik gerçekleştirilen bir operasyonda etkisiz hale getirilen terörist Volkan Bora ile fotoğraflarının ortaya çıkması kamuoyunda büyük tepki topladı. Harekete geçen yargı kurumlarına Güzel'e dava açarak dokunulmazlığının kaldırılması için başvuruda bulundu. Bunun üzerine Güzel'in 1 Mart'ta TBMM tarafından dokunulmazlığı kaldırıldı.¹⁹⁶ HDP milletvekili için hazırlanan iddianame Ankara 22. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kabul edildi.¹⁹⁷ Semra Güzel'e "silahlı terör örgütüne üye olma" suçundan on beş yıla yakın hapis cezası talebiyle dava açıldı. Güzel dokunulmazlığının düşmesi sonrası firar ederken 2 Eylül'de MİT ve Emniyetin düzenlediği operasyonla yurt dışına kaçarken yakalandı.¹⁹⁸

Öte yandan 2020'de TBMM tarafından milletvekilliği düşürülen ve silahlı terör örgütüne üye olma ve terör örgütü propagandası yapmak suçlarından tutuklanan Leyla Güven on bir yıl yedi ay hapis cezasına mahkum edildi. 2016'da terör örgütü yöneticisi olma suçundan tutuklanan Aysel Tuğluk, demans teşhisi nedeniyle Adli Tıp Kurumunun "cezaevinde kalamaz" raporu üzerine tahliye edildi. Bir diğer yargısal gelişme ise Selahattin Demirtaş ile alakalı gerçekleşti. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başta Demirtaş olmak üzere 40 HDP'li milletvekilinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasının Anayasa'ya aykırı olduğuna ve Demirtaş'ın serbest bırakılmasına hükmetti.

TERÖR SALDIRILARI

Terörle mücadele kapsamında PKK/YPG ve DEAŞ hedeflerine yönelik gerçekleştirilen operasyonlar HDP tarafından sık sık eleştirilere maruz kaldı. Bunu bir seçim

193 "HDP'ye Kapatma Davasında Savunma için Ek Süre", NTV, 26 Ekim 2022; "HDP Kapatma Davasında Son Durum Ne?", DW Türkçe, 22 Kasım 2022.

194 "HDP, Kapatma Davasına Dair Ek Savunmasını Tamamladı", DHA, 25 Kasım 2022.

195 "HDP'nin Kapatılması İstemli Davada Süreç İşliyor", Anadolu Ajansı, 20 Kasım 2022.

196 "HDP Diyarbakır Milletvekili Semra Güzel'in Yasama Dokunulmazlığı Kaldırıldı", Anadolu Ajansı, 1 Mart 2022.

197 "İddianame Kabul Edildi: HDP'li Semra Güzel, 15 Yıla Kadar Hapis İstemiyle Yargılanacak", TRT Haber, 14 Ekim 2022.

198 "HDP'li Semra Güzel'in Nasıl Yakalandığı Ortaya Çıktı", *Milliyet*, 8 Eylül 2022.

propagandası haline getiren HDP “savaş karşıtı blok” kurma söylemi üzerinden açıklamalarda bulundu.¹⁹⁹ Irak’ın Dohuk vilayetindeki Zaho ilçesinde gerçekleştirilen bir saldırı Türk Silahlı Kuvvetlerine (TSK) mal edilmeye çalışıldı.²⁰⁰ Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı suçlamayı yalanladı ve Irak hükümetine iş birliği çağrısında bulundu. HDP olay üzerine Meclis Genel Kuruluna acil toplanma çağrısı yaparak saldırıya yönelik AK Parti’yi suçladı.²⁰¹

Bir diğer önemli mesele ise Türkiye Tabipleri Birliği (TTB) Başkanı Şebnem Korur Fincancı’nın TSK’nın kimyasal silah kullandığına dair açıklamaları oldu. Milli Savunma Bakanlığı bu iddiaların asılsız olduğunu söyledi.²⁰² Bunun üzerine gözaltına alınan Fincancı tutuklandı. HDP yetkilileri TTB başkanı ve söylemlerine sahip çıkarak TSK’yı kimyasal silah kullanmakla suçladı.²⁰³

Buna ek olarak iki PKK’lı terörist Mersin’de bir polisevine saldırı gerçekleştirerek bir polis memurunu şehit etti. HDP bu saldırıyı “provokasyon” olarak tanımladı ve iktidarı suçladı. Öte yandan İstanbul’da da 13 Kasım’da bir terör saldırısı gerçekleşti. Kısa süre içerisinde bulunan failer ve kanıtlar neticesinde saldırıyı gerçekleştirenin PKK olduğu ortaya çıktı.²⁰⁴ 6 kişinin vefat ettiği ve 81 kişinin yaralandığı saldırı sonrasında Milli Savunma Bakanlığı Suriye ve Irak’ın kuzeyinde yer alan terör noktalarını imha etmeye operasyon başlattı.²⁰⁵ Bu operasyonlara karşı çıkan HDP Taksim’de gerçekleşen saldırının seçimlere yönelik hükümetin planladığı bir “katliam” olduğunu iddia etti.²⁰⁶

DIYARBAKIR ANNELERİ

PKK terör örgütü tarafından dağa kaçırılan çocukların anneleri, Diyarbakır HDP il binasının önünde başlattığı oturma eylemini sürdürdü. Parti yetkilileri Diyarbakır annelerinin mücadelesine karşı kayıtsız kalırken eylemler toplum nezdinde destek görmeye devam etti. TSK’nın gerçekleştirdiği operasyonlarla hem sayısı azalan hem

199 “Sancar: Güçlü Bir Savaş Karşıtı Blok Oluşturmak Ortak Hedef Olmalıdır”, HDP, 13 Ağustos 2022, <https://hdp.org.tr/tr/sancar-guclu-bir-savas-karsiti-blok-olusturmak-ortak-hedef-olmalidir/16624>, (Erişim tarihi: 23 Kasım 2022).

200 “AK Parti Sözcüsü Çelik: Irak’ın Kuzeyindeki Saldırı, Hemen Birilerinin Türkiye’yi Suçlaması Planlı Bir Provokasyondur”, Anadolu Ajansı, 25 Temmuz 2022.

201 “Zaxo’daki Katliam İkinci Roboski’dir”, HDP, 20 Temmuz 2022, <https://hdp.org.tr/tr/zaxodaki-katliam-ikinci-roboskidir/16571>, (Erişim tarihi: 8 Aralık 2022).

202 “TSK’nın Kimyasal Silah Kullandığına Dair Asılsız İddialara İlişkin Açıklama”, T.C. Milli Savunma Bakanlığı, 20 Ekim 2022, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/20102022-65107>, (Erişim tarihi: 22 Aralık 2022).

203 “Günay: Şebnem Korur Fincancı’nın Gözaltına Alınması Direngen Topluma Gözdağı Vermeye Yöneliktir”, HDP, 27 Ekim 2022, <https://hdp.org.tr/tr/gunay-sebnem-korur-fincancinin-gozaltina-alinmasi-direngen-topluma-gozdagi-vermeye-yonelikdir/16829>, (Erişim tarihi: 23 Kasım 2022).

204 “Taksim İstiklal Caddesi’nde Bombalı Saldırı: 6 Can Kaybı 81 Yaralı”, NTV, 15 Kasım 2022.

205 “Suriye ve Kuzey Irak’a Hava Harekatı! MSB: Alçaklardan Hain Saldırıların Hesabı Soruluyor!”, *Hürriyet*, 20 Kasım 2022.

206 “Buldan: Bu Savaş Politikalarına Derhal Son Verin, Kuzey ve Doğu Suriye’den Ellerinizi Çekin!”, HDP, 22 Kasım 2022, <https://hdp.org.tr/tr/buldan-bu-savas-politikalarina-derhal-son-verin-kuzey-ve-dogu-suriyeden-ellerinizi-cekini/16897>, (Erişim tarihi: 8 Aralık 2022).

de hareket edemez hale gelen PKK, Diyarbakır annelerinin çağrılarının duyulmasını engellemek için örgüt içinde iletişim araçlarının kullanımını yasakladı.²⁰⁷

Bir dizi ziyaret gerçekleştirmek üzere Diyarbakır'a giden CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu HDP il binası önünde eylemlerini sürdüren aileleri ziyaret etmeye otelde görüşmeyi talep etti. Kardeşi 2015'te dağa kaçırılan Ruken Canbey, Kılıçdaroğlu'nu protesto edip görüşmediklerini söyledi. Canbey, Kılıçdaroğlu'na iki temsilci göndererek kendileriyle HDP Diyarbakır il binasının önünde görüşmesi gerektiğini bildirdiklerini ancak Kılıçdaroğlu'nun bu anı fotoğraflayıp kamuoyuna farklı bir şekilde yansıttığını dile getirerek tepki gösterdi.²⁰⁸

DİĞER GELİŞMELER

HDP sene içerisinde yurt içi ve yurt dışında siyasi gündemde tartışma oluşturan birtakım görüşmeler gerçekleştirdi. HDP sözcüsü Ebru Günay, Eş Genel Başkan Yardımcısı Feleknas Uca ve Van milletvekili Sezai Temelli PKK terör örgütünün "Avrupadaki Kampı"²⁰⁹ olduğu iddia edilen Lavrion Kampı'na gitti.²¹⁰ Diğer taraftan ABD Ankara Büyükelçisi Jeffrey Flake, HDP Genel Merkezine "nezaket" ziyaretinde bulundu. HDP eş başkanları Pervin Buldan ve Mithat Sancar ile Türkiye-ABD ilişkileri üzerine kısa bir görüşme gerçekleştirdi.²¹¹ Almanya Dışişleri Bakanı Annalena Baerbock ve beraberindeki heyet resmi ziyaret kapsamında HDP ile bir araya geldi. HDP'den yapılan açıklamaya göre görüşmede kapatma davası, HDP'li tutuklular ve Türkiye'nin sınır ötesi operasyonları ele alındı.²¹² Bir diğer görüşme ise Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Başkanı Nikolaous Meyer-Şandrut ile Eş Başkan Mithat Sancar arasında gerçekleşti. Görüşmede gündeme dair fikir alışverişinde bulunulduğu açıklandı.²¹³

Yıl içerisinde dikkat çeken bir diğer konu ise basına yansıyan HDP ile İYİ Parti arasındaki tartışmalar oldu. CHP İstanbul milletvekili Gürsel Tekin katıldığı bir televizyon programında "HDP'ye bakanlık verilebilir" açıklamasında bulundu. İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener ise "Bizim olduğumuz masada olamazlar" dedi.²¹⁴ HDP sözcüsü Ebru Günay, Akşener'e "Hiçbir HDP'li senin olduğun masaya

207 "Terör Örgütü PKK'nın 'Diyarbakır Anneleri' Korkusu", TRT Haber, 2 Ocak 2022.

208 "Diyarbakır Annelerinden Kılıçdaroğlu'na Tepki", TRT Haber, 10 Mart 2022.

209 "Lavrion Kampı'nın İç Güvenliğini PKK, Dış Güvenliğini Yunanistan Sağlıyor", TRT Haber, 1 Kasım 2022.

210 "Heyetimiz Yunanistan'da", HDP, 14 Nisan 2022, <https://hdp.org.tr/tr/heyetimiz-yunanistan-da/16312>, (Erişim tarihi: 23 Kasım 2022).

211 "ABD Büyükelçisi Jeffrey Flake'den Çifte Ziyaret: Önce HDP Sonra İYİ Parti'ye Gitti", *Yeni Şafak*, 23 Mayıs 2022.

212 "CHP, İYİ Parti ve HDP Türkiye'yi Alman Bakan Annalena Baerbock'a Şikayet Etti!", A Haber, 30 Temmuz 2022.

213 "Eş Genel Başkanımız Mithat #Sancar, AB Türkiye Delegasyonu Başkanı Büyükelçi Nikolaus Meyer-Landrut ile görüştü. Görüşmede gündemdeki gelişmelere ilişkin görüş alışverişinde bulunuldu." Bkz. HDP, Twitter, 25 Ekim 2022, <https://twitter.com/HDPgenelmerkezi/status/1584918902445948928>, (Erişim tarihi: 8 Aralık 2022).

214 "Meral Akşener CHP'li Gürsel Tekin'in HDP'ye Bakanlık Sözüne Karşı Sessizliğini Bozdu", *Yeni Şafak*, 6 Eylül 2022.

gelmez” diyerek tepki gösterdi.²¹⁵ Anayasa değişikliği teklifi için parti ziyaretlerinde bulunan AK Parti’li heyetin HDP ile de görüşmesi Akşener tarafından eleştirildi. HDP Sözcüsü Günay bunun üzerine Akşener’e “Haddini bil” diyerek karşılık verdi.²¹⁶ HDP Eş Genel Başkanı Pervin Buldan ise Meral Akşener için “Kürt düşmanı” ifadelerini kullandı.²¹⁷

Parti içinde bir diğer gerginlik ise Selahattin Demirtaş ile yaşandı. Demirtaş yayımlanan bir yazısında HDP’ye yönelik eleştirilerde bulundu ve “Kürt açılımı bekliyorsak biz de HDP olarak Türkiye açılımı yapmak zorundayız. (...) Türkiye’de değişim istiyorsak bunu kendimizden başlatma cesareti göstermek zorundayız” ifadelerine yer verdi.²¹⁸ Buna yönelik HDP Eş Genel Başkanı Mithat Sancar “Demirtaş’la bizim aramızda fikir farklılıkları olabilir bu doğru” açıklamasında bulundu. Demirtaş’ın Öcalan ile görüşmek üzere HDP Genel Merkezinden izin istemiş olması ve bu talebin reddedilmesi, Demirtaş ile HDP yönetimi arasında bir gerginlik olduğu şeklinde yansıdı.²¹⁹

Diğer yandan Millet İttifakının hazırladığı Anayasa değişikliği önerisi de HDP’nin eleştirilerine maruz kaldı. HDP Eş Genel Başkanı Mithat Sancar, tasarıda olumlu maddelerin olduğunu ancak demokrasi için eksik ve zayıf kaldığını söyledi.²²⁰ Millet İttifakının cumhurbaşkanı adayı konusunda fikir birliğine varamamış olması kamuoyunda farklı isimlerin gündemde tutulmasına neden oldu. Bu isimlerden biri olan Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Mansur Yavaş, HDP’de tepkiyle karşılandı. Eş Genel Başkan Yardımcısı Tuncer Bakırhan “Mansur Yavaş veya ona benzeyen bir adaya asla ve kat’a oy vermeyiz” dedi.²²¹

Sonuç itibarıyla HDP için 2022 oldukça hareketli geçti. 2023 seçimlerini kritik gören HDP, Millet İttifakından açıktan ve kamuoyu önünde bir destek bulamadı. Bunun üzerine başka ittifak arayışlarına giren HDP, aşırı sol partilerle birlikte Emek ve Demokrasi İttifakını kurdu. Cumhur İttifakına karşı olumlu bir yaklaşım sergilemeyen HDP, Millet İttifakı ile ortak cumhurbaşkanı adayı konusunda anlaşabileceklerine yönelik açıklamalarını sürdürdü. Seçim kadar bir diğer önemli konu ise partiye açılan kapatma davası ve terörle iltisaklı parti mensuplarının tutukluluk durumlarıydı. Kapatma davasında savunma aşamasına gelinen süreçte Öcalan çağrısı yapılmaya devam edildi.

215 “HDP’den ‘Aynı Masada Oturmamız’ Diyen Akşener’e Cevap Geldi: Oturduğun Kiraathanede Çay İçmeyiz”, *Yeni Şafak*, 8 Eylül 2022.

216 “HDP’den Akşener’e Sert Yanıt: 17 Bin Faili Meçhulün Hesabını Ver”, *Yeni Şafak*, 9 Kasım 2022.

217 “HDPKK’nın Meral Akşener’e Öfkesi Dinmiyor”, *Takvim*, 11 Kasım 2022.

218 Selahattin Demirtaş, “İğneyi Kendimize”, T24, 5 Temmuz 2022.

219 “Öcalan’la Görüşmek İsteyen Demirtaş’a HDP’den Ret: Sırtını Sıvazlayıp Üzerini Çizdiler”, A Haber, 21 Ekim 2022.

220 “Olumlu Pek Çok Madde Var”, *Yeni Şafak*, 30 Kasım 2022.

221 “HDP’den Mansur Yavaş için Net Mesaj: Asla Ama Asla Oy Vermeyiz”, *Yeni Şafak*, 26 Kasım 2022.

KRONOLOJİ: 2022'DE HDP	
14 Ocak	HDP eş genel başkanları Pervin Buldan ve Mithat Sancar başkanlığında "üçüncü yol" ittifak çalışmaları kapsamında EHP, EMEP, TKP, TİP, TÖP, SMF ve Halkevleri ile toplantı yapıldı.
21 Ocak	Mithat Sancar, Millet İttifakı ile seçim birlikteliği düşünmediklerini söyledi.
14 Nisan	Parti yetkilileri Yunanistan'da bulunan ve PKK'lıların kontrolünde olduğu iddia edilen Lavrion Kampı'na gitti.
1 Mayıs	Mithat Sancar, cumhurbaşkanı seçimine ortak adayla girme fikrine açık olduklarını söyledi.
23 Mayıs	ABD Büyükelçisi Jeffry L. Flake, HDP'yi ziyaret etti.
3 Temmuz	HDP 5. Olağan Kongresi gerçekleşti.
30 Temmuz	Almanya Dışişleri Bakanı Annalena Baerbock, Türkiye ziyareti kapsamında HDP heyetiyle görüştü.
6-7 Ağustos	Diyarbakır ve İstanbul'da seçim mitingi gerçekleştirildi.
2 Eylül	Hakkında tutuklama kararı olan ve dokunulmazlığı kaldırılan HDP milletvekili Semra Güzel yurt dışına kaçarken yakalandı.
24 Eylül	Emek ve Özgürlük İttifakı kuruldu. İttifakın deklarasyonu açıklandı.
14 Kasım	HDP, PKK'ya yönelik başlatılan hava operasyonunu durdurma çağrısı yaptı.
25 Kasım	HDP, Anayasa Mahkemesinde görülen kapatma davasına dair ek savunmasını tamamladı.

2022'DE

DIŞ POLİTİKA

BÖLÜM EDİTÖRLERİ: MURAT YEŞİLTAŞ • HACI MEHMET BOYRAZ

YAZARLAR: MURAT YEŞİLTAŞ • HACI MEHMET BOYRAZ • KADİR ÜSTÜN • TUNÇ DEMİRTAŞ

M. ERKUT AYVAZ • MEHMET UĞUR EKİNCİ • DENİZ İSTİKBAL • MAHMUD ALRANTİSİ

MUSTAFA CANER • CAN ACUN • HAYDAR ORUÇ • SÜHEYL YASİR YILDIZ

MEHMET RAKİPOĞLU • MURAT ASLAN • AYDOĞAN KALABALIK • MUHAMMET KOÇAK

MEHMET YÜCE • KUTLUHAN GÖRÜCÜ

RIFAT ÖNCEL

GİRİŞ

MURAT YEŞİLTAŞ

2022, Türk dış politikası için oldukça hareketli bir yıl oldu. Yılın başından son anına kadar yaşanan gelişmeler nedeniyle dış işleri ve güvenlikten sorumlu organlar sürekli teyakkuz halinde oldu. 2022 boyunca yaşanan tüm olayları teker teker ele almak mümkün olmasa da dış politikaya ve güvenliğe dair belli başlı olayların ön plana çıktığı görülmektedir.

Rusya ve Ukrayna arasında başlayan savaş 2022’de Türk dış politikasına sirayet eden en kritik gelişmelerin başında geldi. Şubat’ta başlayan savaşın öncesinde Türkiye, taraflar arasında yoğun bir diplomasi trafiği yürüttü ancak savaşın kaçınılmaz olması nedeniyle müspet bir sonuç alınamadı. Savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye, Rusya ve Ukrayna ile olan diyalog kanallarını kapatmadı. Temelde savaşı reddeden ve taraflar arasındaki sorunların diplomasi yoluyla çözülmesine öncelik veren Türkiye, kendi milli çıkarlarını koruyabilmek için tam manasıyla bir denge politikası inşa etti ve Avrupa ülkelerinin aksine savaşa doğrudan angaje olmadı. Türkiye bu sayede yine Avrupa ülkelerinin aksine 2022’de ne enerji ne de gıda krizi yaşadı.

Hatta Türkiye, taraflar arasında öylesine güçlü bir denge yakaladı ki savaş nedeniyle dünyanın kısıtlı karşı karşıya olduğu bir dönemde inisiyatif olarak Rus ve Ukraynalı temsilcileri Temmuz’da İstanbul’da bir araya getirdi ve BM’nin sürece dahil edildiği bir şekilde Tahıl Koridoru Anlaşması’nın imzalanmasına öncülük etti. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Rus ve Ukraynalı mevkidaşlarıyla kurduğu güven odaklı bağ, sürecin başarıya ulaşmasını kolaylaştırdı. Nitekim Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin “Erdoğan tutarlı ve güvenilir bir ortak. Bu, onun en önemli özelliği” açıklamasında bulunarak Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kriz dönemlerindeki liderliğine atıf yaptı. Hakeza anlaşmanın imzalanmasını müteakiben ABD, AB ve BM gibi uluslararası siyasetin birçok önemli aktörü, ara buluculuğundan ötürü Cumhurbaşkanı Erdoğan’a teşekkür etti. Dolayısıyla Türkiye’nin ara buluculuğu ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın şahsi gayretleriyle imzalanan Tahıl Koridoru Anlaşması, Türk diplomasisinin son yıllarda icra ettiği en önemli başarılarından biri olarak kayıtlara geçti.

Rusya-Ukrayna savaşının başlamasını müteakiben NATO’ya üye olmayan Avrupa ülkelerinden Finlandiya ve İsveç’te güvenlik kaygıları had safhaya ulaştı. Bu iki ülke, yaklaşan Rus tehdidine karşı kolektif güvenlik şemsiyesine sığınmak için NATO’ya

üyelik başvurusu yaptı. Ancak NATO üyesi Türkiye; Finlandiya ve İsveç'in FETÖ ve PKK terör örgütlerine kucak açmasını gerekçe göstererek bu başvurulara onay vermedi. Türkiye'nin kendi milli menfaatlerine uygun olarak tam bağımsız dış politika izlediğine işaret eden bu yaklaşım, ABD gibi bazı ülkelerin tepkisine yol açsa da Türkiye bu kararından asla vazgeçmedi. Daha sonra Türk, İsveçli ve Finlandiyalı liderler Haziran'da Madrid'de gerçekleşen NATO zirvesinde bir araya geldi. Yapılan görüşmelerin ardından varılan mutabakat neticesinde Finlandiya ve İsveç, kendi sınırları içerisinde FETÖ ve PKK'nın faaliyetlerini durdurma ve Türkiye ile terörle mücadele konusunda iş birliği yapma sözü verdi. Buna karşın bu iki ülkedeki örgüt faaliyetlerinin sona ermemesi ve Türkiye'nin meşru sebeplere dayanarak iadesini istediği örgüt mensuplarının iade edilmemesi nedeniyle Finlandiya ve İsveç'in NATO üyeliğine dair olumlu bir gelişme yaşanmadı. Her halükarda Türkiye'nin bu politikası, dış politikada bir süredir benimsediği otonomi arayışına önemli kazanımlar sağladı.

Cumhuriyet'in 100. yılına giden süreçte Türkiye, bölgedeki gücünü tahkim etmek için bir süredir sorun yaşadığı komşu ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirmeye devam etti. Bu kapsamda özellikle İsrail'le ilişkilerde ilerleme sağlandı. İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog'un Şubat'ta Türkiye'ye yaptığı ziyaret normalleşme sürecinin en önemli adımlarından biri oldu. Sonraki süreçte taraflar arasında bakan seviyesinde görüşmeler gerçekleşti. Nihayetinde önce İsrail Eylül'de Türkiye'ye, ardından Türkiye Ekim'de İsrail'e büyükelçi atadı. Normalleşme süreci nedeniyle Ankara'nın Filistin'e verdiği desteğin azalabileceğine dair dezenformasyon odaklı bazı içerikler dolaşıma girse de Cumhurbaşkanı Erdoğan, konuyla ilgili yaptığı her açıklamada normalleşmenin Türkiye-Filistin ilişkilerini ve Türkiye'nin mazlum Filistin halkına verdiği desteği etkilemeyeceğini vurguladı.

İsrail'le normalleşmeye paralel olarak Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkiler de yumuşamaya başladı. Tarihi meseleler varlığını korusa da normalleşme süreci kapsamında 2020'den beri gerçekleşmeyen Türkiye-Ermenistan arasındaki uçuşlar 2 Şubat'ta yeniden başladı. Ayrıca 6 Ekim'de Prag'da gerçekleşen Avrupa Siyasi Topluluğu Zirvesi'nde Cumhurbaşkanı Erdoğan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ile gayriresmi bir görüşme gerçekleştirdi ve iki ülke liderlerini buluşturdu.

Bölge ülkeleriyle normalleşme süreçlerinin bir parçası olarak Türkiye, uzun zamandır sorun yaşadığı Mısır ve Suriye ile ilişkilerini de yeniden tesis etme sinyali verdi. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed ile görüşmeye açık kapı bırakması ve ardından Katar'da düzenlenen 2022 FIFA Dünya Kupası'nın açılışı dolayısıyla bulunduğu Doha'da Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah Sisi ile görüşmesi, Türkiye'nin bu iki ülkeyle ilişkilerinin yeniden rayına oturtulması yolunda önemli birer gelişme olarak kayıtlara geçti.

Türkiye, Suriye ile ilişkilerin normalleşmesine yönelik olumlu bir gündeme sahip olsa da 13 Kasım'da Taksim'de gerçekleşen terör saldırısının ardından Irak'ın

ve Suriye'nin kuzeyine yönelik Pençe-Kılıç Harekatı'nı başlattı. Türkiye böylece milli güvenliğini tehdit eden her türlü oluşuma karşı m¼cadeleye devam edeceğini ortaya koydu.

Öte yandan Türkiye-ABD ilişkilerindeki yapısal krizler 2022'de aynen devam etti. ABD'de ge¼en yıl göreve gelen Demokrat Joe Biden'la birlikte ikili ilişkilerde yeni bir dönemin başlayacağına dair beklentiler oluŐsa da Suriye krizi, Washington'un PKK ve uzantılarına verdiği destek ve ABD'deki FETÖ faaliyetleri gibi sorunlar varlığını korudu. Bundan dolayı iki ÷lke ilişkilerinde herhangi bir ilerleme sağlanamadı.

Aynı Şekilde 2013'te cereyan eden Gezi Parkı Şiddet eylemleri sonrasında Türkiye-AB ilişkilerine hakim olan karamsar hava 2022'de de varlığını korudu. Esasen konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ocak'ta AB üyesi ÷lkelerin büyükelçilerine verdiği yeni yıl resepsiyonunda Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri adil ilkeler temelinde yürümediği halde tam üyelikte kararlı olduğunu vurguladı. Ancak üyelik süreciyle ilgili herhangi olumlu bir gelişme yaşanmadı. 35 fasıldan müteşekkil katılım müzakerelerinde yeni bir fasıl açılmadığı için ilişkilerdeki siyasi ve teknik tıkanıklık devam etti. Ayrıca AB Konseyi, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) baskısı neticesinde Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetlerinden ötürü daha önce Türkiye aleyhinde aldığı yaptırım kararını 12 Kasım 2023'e kadar uzattı.

AB üyeliğiyle ilintili olarak Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Mayıs'ta yaptığı çağrı üzerine Rusya ve Belarus haricinde toplam kırk dört Avrupa ÷lkesinin lideri Ekim'de Prag'da bir araya geldi. Fransa'nın önc¼lük ettiği Avrupa Siyasi Topluluğu isimli bu oluşuma Türkiye de davet edildi. Avrupa ÷lkeleri arasındaki siyasi diyalogu ve iş birliğini teşvik amacı güden oluşumun zirvesine katılan Cumhurbaşkanı Erdoğan, hükümet olarak bu oluŐumu desteklediklerini fakat AB'ye alternatif olarak görmediklerini vurguladı. Her halükarda Rusya-Ukrayna savaşının devam ettiği bir süreçte Avrupa ÷lkeleri nezdinde oluşan güvenlik endişelerinin giderilmesi adına önem arz eden bu yeni girişime Türkiye'nin davet edilmesi dikkat çekici bir gelişme oldu.

“Serhat vatan” Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile güçlü ilişkiler de gündemdeki yerini korudu. Türkiye, yıl boyunca KKTC'nin diğer devletler tarafından tanınması için yoğun çaba sarf etti. Türkiye'nin yaptığı öneri neticesinde KKTC, Türk Devletler Teşkilatı'nın Kasım'da ger¼ekleŐen zirvesinde teşkilata gözlemci üye olarak kabul edildi. Hemen ardından Gambiya Devlet Başkan Yardımcısı Badara Joof, Ankara'da temaslarda bulunduktan sonra KKTC'ye resmi bir ziyaret ger¼ekleŐtirdi ve KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar ile görüştü. Böylece GKRY ve onun siyasi hamisi Yunanistan'ın KKTC'nin uluslararası toplum nezdinde yok sayılmasına yönelik izlediği stratejiye ciddi bir zarar verildi. KKTC'nin önümüzdeki süreçte diğer devletler tarafından tanınmaya başlanması durumunda bu strateji iŐlevini tamamen yitirmiş olacaktır.

Türk dış politikasının ajandasında özel bir yere sahip Sahra Altı Afrika ülkeleriyle ilişkiler de 2022'de olumlu atmosferini korudu. Türkiye'nin AK Parti dönemindeki en önemli kazanımlarından biri olan Sahra Altı Afrika ülkeleriyle kurulan yakın ve insani ilişkiler yıl boyunca devam etti. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Şubat'ta Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Senegal'e ziyaretler gerçekleştirerek bölge ülkeleriyle ilişkilerin canlı tutulmasına önem verdi. Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ilişkileri de tarihi mirasın etkisiyle müspet bir seyir izledi. Türkiye'nin Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) vasıtasıyla bölge ülkelere sağladığı yardımlar yıl boyunca devam etti ve bölge ülkeleriyle karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleşti.

Bunların haricinde milli güvenliğin parçası olarak Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesi yıl boyunca sürdü. Öyle ki yılın ilk on bir ayında 260 bin civarında düzensiz göçmen yakalandı. Ancak Türkiye, komşusu Yunanistan'ın aksine düzensiz göçle mücadele ederken insani ilkelerden taviz vermedi ve yılın sadece ilk beş ayında yaklaşık 13 bin düzensiz göçmenin hayatını kurtardı. Ayrıca Türkiye'de bulunan Suriyelilerin bir kısmı, Türkiye'nin daha önce gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı hareketleri neticesinde kuzeyde oluşturulan güvenli bölgelere dönmeye başladı. Yılın ilk dokuz ayında 40 bini aşkın Suriyeli Türkiye'den ayrılarak ülkelere döndü. Türkiye-Suriye ilişkilerinde olası bir normalleşme sürecinin başlaması durumunda Türkiye'den Suriye'ye geri dönüşlerin hızlanması beklenmektedir.

Netice itibarıyla 2022'de, dış politika açısından sonraki yıllara da tesir edebilecek birçok olaya şahit olundu.

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

KADİR ÜSTÜN

GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkileri 2022’de bölgesel ve küresel meselelerde sorunların kısmen devam ettiği ancak potansiyel birlikte çalışma alanlarının da aktif olarak değerlendirildiği bir yıl oldu. Rusya’nın 24 Şubat’ta Ukrayna’ya yönelik işgal hareketına girişmesi ciddi bir güvenlik krizine yol açarken bu girişim son yıllarda inişli çıkışlı bir süreç izleyen Türk-Amerikan ilişkilerindeki dengeleri de oldukça değiştirdi. Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısı Avrupa güvenliğini İkinci Dünya Savaşı’ndan beri görülmemiş biçimde tehdit ederken Ankara’nın Rusya’nın işgal girişimini reddetmesi, Montrö Sözleşmesi uyarınca İstanbul ve Çanakkale boğazlarını kapatması, diplomatik çözüm için çaba göstermesi ve özellikle de Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşması’nın imzalanmasındaki katkıları Washington’da memnuniyetle karşılandı. Rusya’nın saldırılarının NATO ülkelerini tehdit eder raddeye ulaşması, güvenlik açısından ittifakın önemini net bir şekilde ortaya koyarken jeopolitik konumu ve Rusya ile ilişkisi Türkiye’nin ittifak içindeki kritik rolünün daha fazla ön plana çıkmasını sağladı.

Türk-Amerikan ilişkilerinde görünen en somut gelişmelerden biri üst düzey yetkililer arasındaki diyalogun sıklığı oldu. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile ABD Başkanı Joe Biden ilki Madrid’de düzenlenen NATO zirvesinde,¹ ikincisi Bali’de gerçekleştirilen G20 zirvesinde² olmak üzere iki kez yüz yüze görüşme fırsatı buldu. İki lider ayrıca birçok kez de telefon görüşmesi yaptı. Liderler düzeyinde gerçekleştirilen görüşmelerin yanı sıra Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ABD’li mevkidaşı Anthony Blinken ile, Savunma Bakanı Hulusi Akar da mevkidaşı Lloyd Austin ile birçok görüşme gerçekleştirdi. Ayrıca muhtelif konularda heyetler arası görüşmelere de ağırlık verildi.

¹ “Readout of President Biden’s Meeting with President Recep Tayyip Erdogan of Turkey”, The White House, 29 Haziran 2022.

² “Readout of President Biden’s Meeting with President Recep Tayyip Erdogan of Turkey”.

Türkiye ve ABD arasındaki diplomatik temasların artmasıyla birlikte elde edilen en önemli sonuçlardan biri “stratejik diyalog mekanizması”nın canlandırılması oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başkan Biden arasında 2021’de Roma’da düzenlenen G20 zirvesinde yapılan görüşmede alınan karar ve akabinde gerçekleştirilen diplomatik temaslar neticesinde iki ülke dışişleri bakanlıkları, 4 Nisan’da yaptıkları ortak bir açıklamayla ikili ilişkilerde “stratejik mekanizma” döneminin başladığını duyurdu.³ Açıklamada Türk-Amerikan heyetleri arasındaki görüşmede ekonomik ve savunma iş birliği, terörle mücadele, bölgesel ve küresel meseleler dahil olmak üzere iki ülkenin ortak çıkarlarının bulunduğu konu başlıklarının gözden geçirildiği kaydedildi. Mekanizmanın canlandırılmasıyla birlikte ikili ilişkilerin bütün boyutlarıyla ele alınacağı bir çatı kurulması, her iki tarafın farklı kurumlarının birlikte yer alabilecekleri bir ortam oluşturularak konuların daha bütüncül biçimde ele alınması amaçlanıyordu. Mekanizmayla birlikte ikili ilişkilerde yaşanan sorunların ve iş birliği alanlarının yapısal bir bütünlük içinde ve düzenli aralıklarla ele alınmasına imkan sağlanmış oldu.

TÜRKİYE’NİN RUSYA-UKRAYNA SAVAŞINDAKİ ROLÜ

Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik işgal hareketi başlatması 2022’nin en önemli olaylarından biri oldu. Rusya-Ukrayna çatışmasını çözmek için sürdürülen diplomatik temaslar sonuçsuz kalırken Rus orduları 24 Şubat’ta Ukrayna’ya saldırı başlattı. Saldırıdan önce Ukrayna sınırına askeri yığınak yapan Kremlin, “kendi topraklarında askeri tatbikat yaptığını ve Ukrayna’ya saldırmak gibi bir niyeti olmadığını” ileri sürerken Rusya’nın her an bir saldırı başlatabileceği yönünde uyarılarda bulunan Washington yönetimi öngörüsünde haklı çıkmış oldu.

Rus ordularının Ukrayna’ya girmesi başta Avrupalı devletler olmak üzere birçok ülkeden tepki çekerken ABD ve NATO, Moskova’nın askeri müdahalesini “kasıtlı ve uzun süredir planlanan bir işgal girişimi” olarak değerlendirdi. Batılı liderler Rusya’nın uluslararası hukuku ihlal eden saldırısı karşısında Ukrayna halkının yanında olduklarını, ülkenin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savunduklarını ve meşru müdafaa hakkını desteklediklerini vurguladılar. AB’nin “Avrupa’nın istikrarına ve temel değerlerine saldırı” olarak tanımladığı bu işgal girişimi, Batılı devletler ve Rusya arasında yeni bir soğuk savaşın başlaması; gerilimin tırmanarak yayılması ve nükleer çatışmayı tetikleme yönünde kaygıları arttı.

Türkiye, Rusya’nın Ukrayna’ya saldırmasıyla patlak veren savaşın sona erdirilmesi için ilk günden itibaren ciddi bir çaba gösterdi. Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD Başkanı Biden ve Rusya Devlet Başkanı Putin de dahil olmak üzere birçok devlet başkanıyla görüşerek sorunun barışçıl yollarla çözülmesi için çaba sarf etti. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başkan Biden 10 Mart’ta bir telefon görüşmesi gerçekleştirerek

³ “U.S.-Turkey Joint Statement on the Strategic Mechanism”, U.S. Department of State, 4 Nisan 2022.

Ukrayna-Rusya savaşıyla ilgili gelişmeleri ve neler yapılabileceğini konuştu. Beyaz Saray'dan görüşmeyle ilgili yapılan açıklamada çatışmaların diplomasi yoluyla çözülmesi için Ankara'nın gösterdiği çabalardan ve barış ve istikrarın gelişmesine katkı sağlayacak şekilde Türkiye'nin bölge liderleri ile temaslarından memnuniyet duyulduğu kaydedildi.⁴

Savaşın başlarında Rusya ve Ukrayna arasında karşılıklı taleplerin görüşülmesi ve ateşkesin sağlanması için iki ülke heyetleri arasında gerçekleştirilen müzakerelerden somut bir netice alınmazken Türkiye'nin devreye girmesiyle dışişleri bakanları seviyesinde ilk üst düzey görüşme Antalya'da gerçekleştirildi.⁵ Rusya-Ukrayna-Türkiye üçlü toplantısında olası bir liderler toplantısı için zemin hazırlanmaya çalışıldı. İki ülke ile de iyi ilişkilerini devam ettirerek denge politikası sürdürmekte olan Türkiye'nin ara buluculuk çabaları takdir toplarken Cumhurbaşkanı Erdoğan, Biden ve Putin de dahil olmak üzere birçok devlet başkanıyla görüşerek sorunun barışçıl yollarla çözülmesi için uğraştı. Biden çatışmaların diplomasi yoluyla çözülmesi için Türkiye'nin gösterdiği çabalardan memnuniyet duyduğunu dile getirdi.

Ankara'nın Moskova ile olan yoğun ekonomik ve ticari ilişkilerine karşın Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik işgal girişimini kesin bir dille reddetmesi ve BM Genel Kurulundaki kınama oylamasında uluslararası toplumla birlikte hareket etmesi memnuniyetle karşılandı. Türkiye'nin Ukrayna'nın Rusya tarafından daha önce ilhak edilmiş olan Kırım dahil toprak bütünlüğünün korunmasına verdiği siyasi desteğin yanı sıra başta SİHA'lar olmak üzere Kiev'e verdiği askeri destek de takdir topladı. Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi uyarınca boğazları askeri gemilere kapatması ve özel ilişkilere sahip olduğu iki ülke olan Rusya ve Ukrayna arasındaki sorunu diplomatik yollarla çözme arayışında bulunması dikkat çekerken özellikle "gıda krizi" ni önlemeye yönelik imzalanan Tahıl Koridoru Anlaşması'nda oynadığı rol büyük bir başarı olarak gösterildi.

İklim krizi, ekonomik şok dalgaları ve koronavirüs (Covid-19) salgınının etkilerinden dolayı tüm dünyada hissedilen küresel gıda güvenliği sorunu Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle daha da vahim bir hal almaya başlamıştı. Dünyanın önde gelen tahıl ihracatçılarından olan Rusya ve Ukrayna'da üretilen tahılın dünya pazarlarına ulaştırılmasında sorunlar yaşanırken savaşın küresel çapta bir gıda krizine yol açmasından kaygı duyuluyordu.⁶ Rusya'nın Ukrayna limanlarına uyguladığı blokaj, Karadeniz'deki mayınlar ve muhtelif askeri engellemeler nedeniyle buğday ihracatının kesintiye uğraması gıda fiyatlarını yükseltirken dünya çapında kıtlık, açlık ve kitlesel göç endişelerini artırıyordu.

⁴ "Readout of President Biden's Call with President Recep Tayyip Erdogan of Turkey", The White House, 10 Mart 2022.

⁵ Tuvan Gümrükçü ve Ece Toksabay, "No Progress on Ukraine Ceasefire in Lavrov-Kuleba Meeting", Reuters, 10 Mart 2022.

⁶ Tom Espiner, "Ukraine War: WTO Boss Warns of Global Food Crisis", BBC, 8 Haziran 2022.

Washington yönetimi Rusya'yı gıda krizini "kasti olarak körüklemek" ve yaptırımlara karşı "şantaj" olarak kullanmakla suçlarken savaşın başından itibaren Rusya ve Ukrayna arasındaki sorunların çözümü için aktif diplomasi yürüten Türkiye, gıda krizini aşmak için de girişimlerde bulundu. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Rus mevkidaşı Sergey Lavrov Ankara'da bir araya gelerek "gıda koridoru" açılması konusunu ele aldı.⁷ Ukrayna'da tutulan tahılın ihraç edilebilmesi için bir güvenlik koridoru oluşturmaya çalışan Türkiye'nin Rusya, Ukrayna ve BM yetkilileri ile yürüttüğü müzakereler neticesinde Tahıl Koridoru Anlaşması 22 Temmuz'da İstanbul'da imzalandı. Anlaşma kapsamında İstanbul'da bir koordinasyon merkezi kurulması ve bu merkezde ev sahibi Türkiye'nin yanı sıra Ukrayna ve Rusya'dan da temsilcilerin bulunması kararlaştırıldı. Anlaşmayı memnuniyetle karşılayan Biden yönetimi Türkiye'nin yoğun ve titiz çabalarını takdir ettiklerini açıkladı.

Tahıl Koridoru Anlaşması dört aylık bir süreyi kapsayacak şekilde imzalanmıştı. Anlaşmanın süresinin dolmasına az bir zaman kala Kremlin, Ukrayna ordusunun İHA'larıyla Rusya'nın Sivastopol'deki Karadeniz filosuna saldırı gerçekleştirdiğini ileri sürerek "tahıl sevkiyatı anlaşmasını askıya aldığını" duyurdu. Bu gelişmenin ardından Türkiye tekrar devreye girerek Rusya'nın anlaşmaya geri dönmesine katkı sağladı. Rusya kısa bir süre sonra anlaşmanın 120 gün daha uzatılmasını kabul etti.⁸ Cumhurbaşkanı Erdoğan ile G20 zirvesi marjında yüz yüze görüşen Başkan Biden anlaşmanın uzatılmasındaki katkılarından dolayı Erdoğan'a teşekkür etti.⁹ Karadeniz tahıl girişimi ile dört aylık dönemde Ukrayna limanlarından tarımsal ürün ihracatı yapılmasına olanak sağlandı ve gerçekleştirilen 11 milyon tondan fazla tahıl ve gıda maddesi sevkiyatıyla tahıl arzındaki küresel sıkıntı hafifletilerek fiyatların düşmesi temin edildi. Moskova'nın Ankara'nın ara buluculuğuyla anlaşmaya geri dönmesi ve anlaşma süresinin uzatılmasını kabul etmesi Türkiye'nin artan nüfuzunun göstergesi olarak değerlendirildi.¹⁰

Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle Rusya'ya çok sert yaptırımlar uygulayan ABD, yaptırımların delinmemesi için büyük çaba sarf etti. Alınan bazı tedbirler Türkiye'yi de etkiledi. ABD Hazine Bakanlığı TÜSİAD'a bir mektup göndererek yaptırıma tabi Rusya ile iş yapmaya devam eden Türk şirketlerinin cezalarla karşı karşıya gelme riski olduğu uyarısında bulundu.¹¹ Mektupta, Rusya'nın yaptırımları Türkiye üzerinden delmek istediği belirtilerek "Türk bankaları, yaptırım uygulanan Rusya bankalarıyla ABD bankalarıyla olduğu gibi ilişki kuramazlar" ifadeleri kullanıldı.

7 "Turkey Pushes for Ukraine Grain Exports Deal As Key Meeting Due", *Daily Sabah*, 7 Haziran 2022.

8 Michelle Nichols, "Black Sea Grain Export Deal Extended, But Russia Wants More on Fertiliser Exports", Reuters, 17 Kasım 2022.

9 "Readout of President Biden's Meeting with President Recep Tayyip Erdogan of Turkey", The White House, 15 Kasım 2022.

10 Alexandra Prokopenk, "Russia's Return to Grain Deal is a Sign of Turkey's Growing Influence", Carnegie Endowment for International Peace, 8 Kasım 2022, <https://carnegieendowment.org>, (Erişim tarihi: 13 Aralık 2022).

11 "Turkey's Business Group Receives U.S. Letter on Russia Sanctions Risks", Reuters, 23 Ağustos 2022.

ABD Hazine Bakanlığının, SWIFT sisteminden çıkarılan Rusya ile alternatif ödeme sistemleri kullanarak iş yapan kişi ve kuruluşların dolaylı yaptırımlara maruz kalabileceği uyarısında bulunması Rusya'nın geliŐtirdiđi "Mir" adı verilen ödeme sistemini kullanan bazı kamu ve özel Türk bankalarını da etkiledi. Rusya'dan Türkiye'ye gelen turistlerin en fazla kullandığı ödeme sistemlerinden biri olan Mir, Türkiye'de beş banka tarafından kullanılıyordu. Yaptırıma uğramak istemeyen Türk bankaları bir süre sonra Rusya'nın yerel ödeme sistemi Mir uygulamasının kullanımını durdurduklarını açıkladı.¹²

Ankara ve Moskova arasında artan ekonomik ilişkileri yakından izlediğini açıklayan Washington yönetimi Rusya'ya uygulanan yaptırımların delinmemesini sağlamak için Türkiye'ye heyetler yollayarak bir dizi görüşme gerçekleştirdi. ABD Maliye Bakanlığından Terör Finansmanı ve Mali Suçlardan Sorumlu MüsteŐar Elizabeth Rosenberg, Rusya'ya uygulanan yaptırımları ve ihracat kontrollerini görüşmek üzere Türkiye'ye ziyarette bulunarak resmi yetkililerin yanı sıra özel sektör temsilcileri ile de bir araya geldi. Ziyaretle ilgili yapılan açıklamada ABD ile Türkiye arasındaki "yakın ortaklığın önemi" vurgulanarak Rusya'ya uygulanan yaptırımlar ve ihracat kontrolleri, enerji güvenliği, kara para aklamayla mücadele politikası ve terörizmin finansmanıyla mücadele gibi konuların ele alındığı belirtildi.¹³

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimini Türk-Amerikan ilişkileri açısından yumuŐatıcı ve yakınlaŐtırıcı bir rol oynama potansiyeli taŐırken bu fırsatın Washington tarafından iyi değerlendirildiğini söylemek pek de mümkün değildir. Biden yönetimi Türkiye'yle koordinasyon konusunda diğer bazı Avrupalı müttefiklere oranla daha az çaba gösterdi ve mesafeli bir duruş sergiledi. Rusya'ya yönelik yaptırımlara katılmayan Türkiye ile NATO içerisindeki birlik grntŐs konusunda sorun yaŐamak istemeyen Biden yönetimi, yaptırımlar konusunda Ankara'ya siyasi bir baskı yapma yoluna gitmekten kaçındı. Türkiye'nin diplomatik çabalarına gr sesli bir destek vermektense Ukrayna'ya askeri yardıma odaklanan ve politika geliştirme noktasında Ankara ile güçlü bir siyasi koordinasyon yürütmekte eksik kalan Biden yönetimi, Türkiye'yle iş birliğini daha çok NATO gibi uluslararası kurumlarda sağlamayı tercih etti. Bu da ikili ilişkilerdeki sorunlu alanların giderilmesi için gerekli olan seviyede bir stratejik diyalog kurulmasını sağlamakta yetersiz kaldı.

TÜRKİYE'DEN İSVEÇ VE FİNLANDİYA'NIN NATO ÜYELİĞİNE TERÖR ŐERHİ

Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan en hassas gelişmelerden biri İSveç ve Finlandiya'nın NATO'ya kabul süreci ve Türkiye'nin itirazlarının giderilmesi konusu oldu. Finlandiya ve İSveç'in hızlı bir Şekilde NATO'ya kabulüne nispeten istekli bir grn-

12 "After Private Lenders, Turkish State Banks to Drop Russian Mir Payments", *Daily Sabah*, 28 Eylül 2022.

13 "Assistant Secretary Elizabeth Rosenberg's Visit to Türkiye", U.S. Department of the Treasury, 19 Ekim 2022.

tü veren Washington yönetimi, Ankara'nın İsveç ve Finlandiya'nın üyelik başvuruları hakkındaki çekincelerini belirtmesinin ardından sürece direkt olarak müdahil olmayarak sorunun NATO bünyesinde çözülmesini tercih etti. Bu iki ülkenin muhtemel üyelikleri konusunda Ankara'da siyasi lobi yapma yoluna gitmekten imtina eden Washington, terör meselesinin ABD'nin YPG'ye desteğini tekrar gündeme getireceğinin farkında olduğu için bu konunun Türkiye'yle aday ülkeler arasında müzakere edilmesine müdahale etmedi.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal hareketini başlatmasının ardından artan güvenlik kaygıları nedeniyle hızlı bir şekilde NATO'ya üyelik başvurusunda bulunan İsveç ve Finlandiya sürecin ilerleyebilmesi için Türkiye'nin bazı taleplerini yerine getirmek zorunda kaldı. İsveç ve Finlandiya'nın başta PKK ve FETÖ olmak üzere terör örgütlerine karşı önlem almadığı gerekçesiyle iki ülkenin üyeliğine sıcak bakmayan Türkiye, NATO ülkelerinin ortak tehditlere karşı birlik içinde hareket etmesi gerektiğine dikkat çekerek bazı taleplerde bulundu. İki ülkenin ittifaka hızlı bir şekilde katılmasını isteyen NATO yetkilileri Ankara'nın taleplerini görüşmek üzere diplomatik temaslarını yoğunlaştırdı. Müzakere sürecinde Cumhurbaşkanlığı yetkilileri Brüksel'de NATO yetkilileriyle bir araya gelerek Türkiye'nin taleplerine dönük yasal düzenlemelerin yapılmasını ve Türkiye'ye yönelik resmi ve gayriresmi silah ambargolarının kaldırılmasını istedi.¹⁴

NATO'nun genişleme sürecine karşı olmadıklarını belirten Türk yetkililer, Türkiye'nin çekincelerinin ortadan kalkması için İsveç ve Finlandiya'nın kapsamlı adımlar atması gerektiğini belirtti. Görüşmelerle ilgili değerlendirmede bulunan NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg de Türkiye'nin terör konusunda meşru güvenlik endişeleri olduğunu dile getirdi.¹⁵ ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Jake Sullivan ile yapılan görüşmelerde hem NATO Madrid zirvesi hem de İsveç ve Finlandiya üyelik başvurusunun detayları ele alındı.¹⁶ Türkiye'nin NATO'daki kilit rolüne vurgu yapılan görüşmelerde, Madrid zirvesinde ele alınacak yeni stratejik konsept, Rusya-Ukrayna savaşı, terörle mücadele, gıda krizi ve diğer güvenlik konularıyla ilgili görüşler dile getirildi. Müttefiklerin ortak güvenlik ve terör tehditlerine karşı tam bir uyum, birlik ve dayanışma içerisinde olması gerektiğine işaret edilen görüşmelerde, İsveç ve Finlandiya'nın terörle mücadele konusunda Türkiye'nin talep ve beklentilerini karşılaması gerektiği ve bu konuda somut adımlar atılmadan ilerleme sağlanamayacağı ifade edildi.

28 Haziran'da Madrid'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Finlandiya Cumhurbaşkanı Sauli Niinistö ve İsveç Başbakanı Magdalena Andersson'un katılımıyla gerçekleşen üçlü zirve sonrasında NATO'nun genişlemesi konusundaki şartlar büyük oranda açıklığa kavuşmuş oldu ve üç ülke arasında bir mutabakat metni

14 "NATO Hosts Türkiye, Finland, Sweden Talks", NATO, 20 Haziran 2022.

15 Monika Pronczuk vd., "Representatives from Finland and Sweden Meet with Turkish Officials to Discuss NATO Membership", *The New York Times*, 21 Haziran 2022.

16 "NATO Allies Should Unite Against Common Threats, Kalin Tells Sullivan", *Daily Sabah*, 23 Haziran 2022.

imzalandı.¹⁷ Varılan mutabakatla birlikte Türkiye'nin taleplerini karşılamayı kabul eden İsveç ve Finlandiya PKK/PYD ve FETÖ terör örgütlerinin faaliyetleri konusunda Ankara'nın kaygılarını gidermeye yönelik destek sözü verdi. Türkiye ise silah ambargosu ve sınırlamalarını sona erdirmeye taahhüdünde bulunan İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya üyeliğine itirazını geri çekerek üyelik sürecinin önünü açmış oldu. Türkiye, kurulması kararlaştırılan "iş birliği mekanizması" ile verilen taahhütlerin uygulanıp uygulanmadığını denetleme imkanına da sahip oldu.

Finlandiya ve İsveç'in hızlı bir şekilde NATO'ya kabulünü tercih eden Başkan Biden Türkiye, İsveç ve Finlandiya'nın üçlü muhtıra imzalamasını tebrik etti.¹⁸ Ulusal Güvenlik Danışmanı Sullivan, İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliği konusunda ara buluculuk yapmayacaklarını, bunun yerine iki ülkenin üyeliğinin İttifakın çıkarını olduğunu göstermeye çalışacaklarını vurgulayarak şu ifadeleri kullandı:

Finlandiya ve İsveç'in Türkiye'nin endişelerini çözmeye yönelik önemli adımlar attığına inanıyoruz. Aynı zamanda Türkiye'nin endişelerinin tamamen çözüleceğine ve bu ülkelerin NATO üyesi olacağına da inancımız tam.¹⁹

Ankara'nın İsveç ve Finlandiya'nın üyeliği konusundaki çekincelerini Washington'da Rus taraftarlığı ve NATO'nun işlerini zorlaştırmak şeklinde yorumlayan bazı analizler dışında Türkiye'nin konuyla ilgili tavrına sert bir tepki gelmedi. Bazı uzmanların aslında özellikle başlarda Washington'ın da İsveç ve Finlandiya'nın başvurularının zamansızlığından şikayetçi olduğu şeklindeki analizleri Biden'ın Rusya-Ukrayna savaşına odaklanmak istediği bir dönemde bu başvuruların aciliyetine ikna olmadığını gösteriyordu. Bu ülkelerin askeri kapasitelerinin NATO'yu güçlendireceğine ikna olunması ve özellikle Rusya'nın sert bir karşılık vermeyeceğinin anlaşılmasından sonra Washington'ın üyelik başvurularına daha yüksek sesle destek verdiği görüldü. Bu konu Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir sorun alanı oluşturmadı ancak ABD'nin YPG'ye desteğini dolaylı da olsa tekrar gündeme getirdi.

YUNANİSTAN'LA YÜKSELEN TANSİYONUN WASHINGTON'DAKİ YANKILARI

Türkiye-ABD ilişkilerinde en fazla sorun ve bozucu etki meydana getiren unsurlardan birisi Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı giderek artan kışkırtıcı tutumu oldu. Türkiye-Yunanistan arasında uzun süredir sorun teşkil eden kıta sahanlığı, hava sahası, gayri askeri statüdeki adalar, Kıbrıs meselesi, Doğu Akdeniz'deki enerji rekabeti ve saldırgan silahlanma hamlesi gibi sorunların yanı sıra Miçotakis hükümetinin iç siyaset hesapları ile izlediği bilinçli gerilimi tırmandırma stratejisi bölgede tansiyonu yükseltti. ABD'nin

17 "Trilateral Memorandum", NATO, 28 Haziran 2022.

18 President Biden, Twitter, 28 Haziran 2022, <https://twitter.com/POTUS>, (Erişim tarihi: 13 Aralık 2022).

19 Brad Dress, "Sullivan: 'We will Not Tolerate Any Aggression' Toward Sweden, Finland During NATO Process", *The Hill*, 18 Mayıs 2022.

Yunanistan ile ilki 1990'da imzalanan Karşılıklı Savunma İş Birliği Anlaşması'nı²⁰ uzatması, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne (GKRY) uygulanan silah ambargosunu kaldırması, Yunanistan'daki askeri mevcudiyetini artırması ve silah yardımıyla bulunması Ankara açısından ayrıca kaygı uyandıran başlıca gelişmeler oldu.

Türkiye ve ABD arasında yaşanan S-400 ve F-35 krizleri ile artan Kongredeki Türkiye hoşnutsuzluğu ve Biden yönetiminin Ankara'ya mesafeli duruşunu fırsata çevirmeye çalışan Atina kendi aleyhine gelişen bölgesel güç dengelerindeki zayıflayan konumunu ABD'nin desteğiyle dengelemeye çalıştı. Yunanistan bir yandan Türkiye'ye F-16 satışını engellemeye çalışırken diğer yandan ABD'den edindiği hibe silahları adalara yerleştirerek gerilimi artırıcı faaliyetlerde bulundu. Her türlü silah satışında bölgesel dengeleri gözetken ve kısıtlayıcı şartlar öne süren Kongrenin Yunanistan'a verilen silahların konuşlandırılacağı bölgeler konusunda herhangi bir sınırlandırıcı hükümde bulunmaması Ankara'nın dikkatinden kaçmadı.

Yunanistan'ın Girit Adası'nda konuşlu S-300 füze sistemini Türk jetlerine kilitlemesi ve Ege Denizi'nde NATO görevi yapan Türk uçaklarına, NATO üyesi Yunan F-16'larınca radar kilidi atılarak tacizde bulunulması gibi hadiseler, Türkiye-Yunanistan gerilimini tırmandıran tetikleyici olaylar oldu. NATO angajman kurallarınca düşmanlık eylemi olarak nitelendirilen "radar kilitleme" vakasının Yunanistan tarafından Türk jetlerine yönelik olarak rekor seviyede uygulanması Atina'nın bilinçli bir şekilde Ankara'ya kışkırtmaya çalıştığı şeklinde yorumlanırken Washington yönetimi Ankara ve Atina'ya gerilimi artırıcı söylem ve eylemlerden kaçınma çağrısında bulundu ve iki ülkeyi bölgede barış ve güvenliğin korunması için birlikte çalışmaya ve anlaşmazlıkları diplomasi yoluyla çözmeye davet etti. Buna karşın Yunanistan geriliminin Türk-Amerikan ilişkilerinde özellikle Kongrenin Türkiye'ye karşı öteden beri devam eden negatif tavrına olumsuz yönde katkı yaptığını söylemek mümkündür.

F-16 SATIŞI: BİDEN YÖNETİMİ OLUMLU BAKIYOR, KONGRE ENGELLEYEBİLİR

Türkiye-ABD ilişkilerindeki olumlu gelişmelerden biri Türkiye'nin ABD'den satın almak üzere talep ettiği 40 adet F-16 ve 80 adet modernizasyon kiti satışının önünü kesebilecek maddelerin ABD 2023 Mali Yılı Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası'ndan (NDAA) çıkartılması oldu.²¹ Rusya'dan S-400 hava savunma sistemleri satın aldığı için beşinci nesil savaş uçağı F-35 programından çıkarılan Türkiye, ABD'den F-16 alarak ve mevcut uçaklarını modernize ederek hava kuvvetlerini güçlendirmeyi planlıyordu.

20 "Protocol of Amendment to the Mutual Defense Cooperation Agreement Between the Government of the United States of America and Government of the Hellenic Republic", U.S. Department of State, 5 Ekim 2019.

21 "Conditions on F-16 Sales to Türkiye Dropped from US NDAA Bill", *Daily Sabah*, 11 Ekim 2022.

Türkiye'ye F-16 satışı Başkan Biden ve Kongredeki Demokratlar arasında dış politika konusundaki en ciddi anlaşmazlıklardan biri olarak ön plana çıktı. Biden satışa onay verirken bazı Demokrat senatör ve Kongre üyeleri itirazlarını dile getirdi. Başkan Biden, Madrid'de gerçekleştirilen NATO liderler zirvesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüştü; Türkiye'ye F-16 satışına olumlu baktığını ve bu konunun çıkarlarıyla örtüş-tüğünü dile getirdi. Satış için Kongre onayı gerektiğini hatırlatan Biden gereken onayı alabileceğini belirtti.

Kongre ise satışa sıcak bakmıyor. Yunanistan Başbakanı Kiriakos Miçotakis'in ABD'ye yaptığı ziyaret sırasında Atina'ya F-35 savaş uçakları satılması ve Ankara'ya F-16 satışının engellenmesi için yoğun lobi yapması da Kongre üzerinde etki meydana getirmiş durumdadır.²² Senato Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Demokrat Senatör Bob Menendez komisyon başkanı olduğu sürece "Türkiye'ye F-16 savaş uçaklarının satışını onaylamayacağını" dile getirmiştir. Menendez satışa onay verebilmesi için Türkiye'ye satılacak savaş uçaklarının Yunanistan hava sahasını ihlal etmeyeceğine ve ABD'nin çıkarlarına uygun olacağına dair garanti verilmesi şartı koşuyor. Menendez dışında Kongrede Rum lobisine yakınlığıyla bilinen bazı senatör ve temsilciler de satışa karşı çıkıyor.

ABD Dışişleri Bakanlığı ise Madrid'de düzenlenen NATO zirvesinden bu yana konunun detaylı bir şekilde görüşüldüğünü dile getirerek savunma kapasitelerinin entegre edilmesini ve Türkiye'nin karşı karşıya olduğu zorlu tehditlerle başa çıkması için ihtiyaç duyduğu silahların temin edilmesini istediklerini kaydetti. Güvenlik alanındaki iş birliğinin kendileri için büyük önem taşıdığına vurgu yapan bakanlık yetkilileri "Hiçbir NATO müttefiki kendi topraklarında Türk müttefiklerimizden daha fazla terör saldırısına maruz kalmamıştır" ifadelerini kullanarak Türkiye'nin savunma kapasitesine destek mesajı verdi.²³

F-16'ların F-35 sistemlerinden farklı olarak S-400 sistemleriyle herhangi bir uyumsuzluk potansiyelinin olmaması ve Türkiye'nin bu uçakları çok eskiden beri kullanıyor olması bu satışın gerçekleşmesini kolaylaştıran unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. NATO'nun kapasitesinin güçlü tutulmasını savunan Washington'ın F-16 satışıyla Türkiye'nin kapasitesinin desteklenmesini NATO'nun gücüne katkı olarak görmesi gerekmektedir. Şu ana kadar Kongre üyelerinden satışa karşıt söylemler gelse de henüz resmi bir blokaj koyulmaması ve bazı şartların NDAA'dan çıkarılması bu süreç adına olumlu gelişmeler olsa da Kongrenin Beyaz Saray'la ilişkileri ve silah satışlarındaki rolü itibarıyla uçak teslimi gibi sürecin son aşamasında dahi sorun çıkarma ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle F-16 satışının Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir sorun alanı olarak öne çıkma potansiyeli var ancak bu satış Washington'ın Ankara'nın güvenlik kaygılarını ciddiye aldığını gösterme fırsatı da sunmaktadır.

22 Bryant Harris, "Greece Seeks to Join F-35 Program As It Lobbies Against Turkey F-16 Sale", Defense News, 18 Mayıs 2022, <https://www.defensenews.com/congress/2022/05/17/greece-seeks-to-join-f-35-program-as-it-lobbies-against-turkey-f-16-sale>, (Erişim tarihi: 13 Aralık 2022).

23 Ned Price, "Department Press Briefing", U.S. Department of State, 7 Aralık 2022.

ABD'NİN YPG'YE DESTEĞİ DEVAM ETTİ

Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen unsurların belki de en önemlisi ABD'nin Suriye Demokratik Güçleri (SDG) yapısı içerisinde kilit rol oynayan PKK'nın Suriye kolu olan YPG'ye verdiği destek olarak öne çıkmaktadır. Washington Ankara'yla koordinasyon halinde Suriye'de kontrol ettiği bölgelerdeki hava sahasını operasyonlar için açmış durumda ancak Türkiye'den askeri hareketliliğin bununla sınırlı kalmasını ve kara harekatı düzenlememesini talep etmektedir. Washington yönetimi Ankara'nın kendini savunma hakkını desteklese de Suriye'nin kuzeybatısına yönelik askeri operasyonlara “Bölgede istikrarsızlık oluşturabilir” ve “DEAŞ'a karşı elde edilen kazanımları riske atabilir” gibi gerekçelerle karşı çıkmaktadır. Suriye sınırı boyunca gerilimin tırmanmasının tehlikeli olacağını düşünen Washington, yapılacak bir kara harekatının sivillerin ve ABD personelinin güvenliğine tehdit oluşturacağını ileri sürmektedir. Öte yandan Suriye'deki Amerikan askerleri SDG ile Suriye'nin kuzeydoğusunda yeniden ortak devriyelere başlamış durumdadır. Suriye'de yaklaşık 900 Amerikan askeri görev yapmakta ve askerlerin çoğu SDG güçleri ile aynı üslerde kalmaktadır.²⁴

Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, ABD'nin Türkiye'nin planladığı kara harekatından kaçınması çağrılarıyla ilgili ABD'li mevkidaşı Lloyd Austin ile görüşüğünü belirterek müttefik ülkelere terör örgütü PKK/KCK/YPG'ye, DEAŞ'la mücadele bahanesi dahil her ne sebeple olursa olsun destek olmamaları, teröristlerden ayırt edilmeyi zorlaştıracak sembol ve üniforma kullandırmamaları, buldukları bölgelerden teröristleri uzak tutmaları ve bir an önce terör örgütleri ile tüm ilişkilerini kesmeleri yönünde uyarılarda bulunduğunu ifade etti.²⁵ Türkiye'nin bu konudaki kaygı ve rahatsızlığının devam ettiği 2022'de birkaç defa bölgeye askeri operasyon gündeme gelse de bu konuda Biden yönetiminin Ankara nezdinde diplomatik girişimlerle operasyonun yapılmasına yönelik itirazlarını dile getirdiği görüldü.

Biden yönetimi 2022 içerisinde Suriye'nin kuzeyine yönelik politikasında bir değişikliğe gitmedi ve Kongre de Pentagonun bu bölgedeki operasyonları ve SDG'ye yardım için istediği bütçeyi onaylamaya devam etti. Politika değişikliği emarelerine pek rastlanmazken Washington'ın Ankara'nın bazı operasyonlarla terör örgütü liderlerini ve örgüt lojistik kapasitesini hedef almasına ses çıkarmadığı gözlemlendi. YPG'ye “DEAŞ'la mücadelede ortağız ama sizi Türkiye'ye karşı koruyamayız” şeklinde bir mesaj olarak yorumlanabilecek bu politikaya karşın Taksim'deki terör saldırısı sonrasında Washington Türkiye tarafının daha kapsamlı bir askeri operasyona girişmesine karşı çıktı. Bu konuda devam eden politika çatışması bu hassas bölgedeki gelişmelerin Türk-Amerikan ilişkilerinde kırılgan bir alan oluşturmaya devam ettiğini göstermektedir.

²⁴ Dan Lamothe ve Louisa Loveluck, “U.S. Troops to Expand Patrols in Syria Despite Tension with Turkey”, *The Washington Post*, 6 Aralık 2022.

²⁵ Faruk Zorlu, “Turkish, US Defense Chiefs Discuss Defense, Security Issues”, Anadolu Agency, 1 Aralık 2022.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ	
Ocak 2022	ABD yönetimi İsrail gazını Avrupa'ya GKRY üzerinden taşımayı hedefleyen Doğu Akdeniz boru hattı projesine desteğini çektiğini açıkladı.
Şubat 2022	Türkiye ve ABD dışışleri bakanları Ukrayna'yla Rusya arasındaki gerginliği çözüme çabalarını değerlendirdikleri bir görüşme gerçekleŐtirdiler.
Şubat 2022	Anadolu Ajansına röportaj veren yeni ABD Büyükelçisi Jeffery Flake, dünya sahnesinde artan rolüne vurgu yaparak Türkiye'nin ABD'nin vazgeçilmez bir müttefiki olduğunu söyledi.
Mart 2022	Cumhurbaşkanı Erdoğan Başkan Biden'a Ankara'nın çatışmayı sona erdirmek adına Ukrayna ve Rusya'yla diyaloga devam etmesinin önemli olduğunu belirtti ve Türkiye savunma sanayiine karşı bütün haksız yaptırımların kaldırılması gerektiğini ifade etti.
Mart 2022	ABD Dışışleri Bakanı Blinken Ukrayna'ya yardımlarından dolayı Türkiye'ye teşekkür etti.
Nisan 2022	Türkiye ve ABD aralarındaki iş birliğini artırmak için stratejik mekanizma baŐlattıklarını açıkladılar.
Nisan 2022	ABD Dışışleri Bakanlığı Kongreye Türkiye'ye F-16 uçak satışının ABD ve NATO'nun güvenlik çıkarlarıyla uyumlu olduğunu söyledi.
Mayıs 2022	Ege'de Türkiye ve Yunanistan'ın hava sahası ihlalleri suçlamalarıyla artan gerilimle ilgili olarak Washington yönetimi bütün ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı göstermesi çağırısı yaptı.
Mayıs 2022	ABD Dışışleri Bakanı Blinken NATO'nun Finlandiya ve İsveç'in üyeliğini kabul edeceğinden emin olduğunu söyledi.
Mayıs 2022	Yunanistan Başbakanı Miçotakis Beyaz Saray ve Kongre ziyaretleri sırasında F-35 satın almak ve Türkiye'ye F-16 satışına karşı çıkmak üzere lobi yaptı.
Mayıs 2022	Türkiye Cumhurbaşkanlığı yetkilileri ABD'li muhataplarına Finlandiya ve İsveç'in NATO baŐvurularını değerlendirmeden önce terör organizasyonlarına karşı somut adımlar atması gerektiğini iletiler.
Haziran 2022	ABD Dışışleri Bakanı Blinken ABD'nin; Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde YPG/PKK'ya olası bir operasyonuna karşı istikrarsızlık oluŐturacađı kaygısıyla karşı olduğunu açıkladı.
Haziran 2022	ABD Başkanı Biden Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Finlandiya ve İsveç'in NATO üyeliğinin önünü açacak mutabakata ulaŐtıkları için teşekkür etti.
Haziran 2022	Başkan Biden ABD'nin Türkiye'ye F-16 satışını gerçekleŐtirmesi gerektiğini ve bunun için Kongre onayının alınabileceğinden emin olduğunu ifade etti.
Temmuz 2022	ABD Temsilciler Meclisinin Başkan Biden'ın F-16 satışı için engel çıkarabilecek bir yasa tasarısı geçirmesi sonrasında Savunma Bakanı Akar Türkiye'nin bu konuda sağduyunun galip gelmesini beklediğini söyledi.
Temmuz 2022	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Suriye'deki ABD güçlerinin Fırat Nehri'nin doğusuna çekilmesi gerektiğini söyledi.
Ağustos 2022	ABD, Türkiye'yi tahıl ihracatıyla ilgili anlaşmada sarf ettiği çabadan dolayı tebrik etti.
Eylül 2022	ABD, Türkiye'nin Yunanistan'ın Türk uçaklarını S-300'leri aktive ederek kitlediği yönündeki iddialarıyla ilgili doğrudan yorum yapmaktan kaçındı.
Eylül 2022	Ankara, Washington'a GKRY ile ticaret sınırlamalarını kaldırması kararını yeniden gözden geçirmesi ve her iki taraf arasında dengeli bir politika izlemesi çağırısında bulundu.
Eylül 2022	Cumhurbaşkanı Erdoğan, PKK/YPG ve FETÖ terör örgütlerine karşı ABD'den Türkiye ile iş birliği içerisinde hareket etmesini beklediğini söyledi.
Eylül 2022	ABD'den gelen Rusya'nın yaptırımlardan kaçınma çabalarıyla ilgili uyarılar sonrasında İŞ Bankası ve Türk devlet bankaları Rus ödeme sistemi Mir'i askıya aldığını açıkladı.
Eylül 2022	Cumhurbaşkanı Erdoğan ABD'yle Türkiye'nin ticaretindeki artışı övdü ve 100 milyar dolarlık potansiyel olduğunu söyledi. Cumhurbaşkanı ayrıca ABD'yi Türkiye ve Yunanistan arasındaki tansiyonda Yunan tarafına daha yakın durduğu için eleştirdi.

Ekim 2022	Demokrat senatörler Menendez ve Van Hollen tarafından F-16 satışına şartlar getiren yasa tasarısı maddeleri savunma bütçe tasarısından çıkarıldı.
Ekim 2022	ABD, GKRY'ye karşı silah yaptırımını kaldırmasının Washington'ın Kıbrıs politikasında bir değişikliğine tekabül etmediğini ve Ege'deki güvenlik duruşunu değiştirmedikini açıkladı.
Kasım 2022	ABD ve BM, Ukrayna tahlil anlaşmasının tekrar başlamasına ilişkin çabalarından dolayı Türkiye'ye teşekkür etti.
Kasım 2022	Genelkurmay Başkanı Yaşar Güler Taksim İstiklal Caddesi'ndeki terör saldırısını muhatabı Genelkurmay Başkanı Mark Milley ile görüşmesinde gündeme getirdi.
Kasım 2022	Cumhurbaşkanı Erdoğan Başkan, Biden ile G20 marjında görüştü. Biden F-16 satışına desteğini tekrarladı.
Kasım 2022	ABD Dışişleri Bakanlığı, ABD'nin Suriye'de istikrarsızlık oluşturacak herhangi bir askeri operasyona karşı olduğunu ve Ankara'ya DEAŞ'la mücadeleyi etkileyecek böyle bir operasyon hakkında ciddi kaygıları olduğunu ilettiğini açıkladı.
Kasım 2022	Türk uçakları Rusya ve ABD tarafından kontrol edilen hava sahasına girerek YPG mevzilerini bombaladı. Beyaz Saray Türkiye'nin nefsi müdafaa hakkı olduğunu söyledi.
Kasım 2022	Pentagon, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki hava saldırılarının Amerikan askeri personelinin güvenliğini ve DEAŞ'a karşı yıllarca süren çabayla gelinen aşamayı tehlikeye attığını söyledi.
Kasım 2022	Savunma Bakanı Akar, Türkiye'nin operasyonlarının Amerika'nın koalisyon güçlerini vurduğu iddialarını reddetti. Washington ise Türkiye'nin kendini savunmasına desteğini ve Suriye'de tansiyonun düşürülmesi çağrısını yineledi.
Kasım 2022	ABD Savunma Bakanı Austin, Türk muhatabına Suriye'de yeni bir askeri operasyona güçlü biçimde karşı çıktığını söyledi.
Aralık 2022	Savunma Bakanı Akar, meslektaşına Irak ve Suriye'deki sınır ötesi operasyonların hedefinin teröristler olduğunu ve nefsi müdafaa kapsamında gerçekleştirildiğini söyledi.

TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ

TUNÇ DEMİRTAŞ

GİRİŞ

2022’de Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkiler genel olarak olumlu bir seyir izlemiştir. Türkiye-Afrika ilişkileri geçtiğimiz yıla göre çeşitli boyutlarda yükselen bir ivmede yol katetmiştir. Özellikle savunma ve güvenlik alanındaki iş birlikleri 2022’de Türkiye-Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerde öne çıkmaktadır. Bununla birlikte diplomatik, siyasal, ekonomik, kültürel ve kalkınma alanlarındaki ilişkiler de artarak devam etmiştir. Türkiye-Afrika arasında her geçen yıl derinleşen ilişkiler kıtaya alt bölgesel sistemler üzerinden bakılmasını da beraberinde getirmektedir.

Afrika’da bulunan elli dört farklı ülkenin varlığı kıtaya yönelik politika uygulamalarının da farklı olmasını gerektirmektedir. Zira post-kolonyal dönemde Afrika’yı “tek bir ülke” ya da “homojen bir bütün” olarak algılama söz konusudur. Kıtada yer alan ülkeler her ne kadar benzerlikler içerse de her ülke dil, kültür, etnisite, coğrafya, doğal kaynak, tarihi arka plan ve yaşanmışlıklar gibi farklı dinamiklere sahiptir. Bu nedenle Afrika’daki her bölge, alt bölge ve ülke ayrı ayrı ele alınmaktadır. Zira Kuzey Afrika, Doğu Afrika, Batı Afrika, Orta Afrika, Sahel Kuşağı, Güney Afrika gibi alt bölgesel sistemlere sahip olan kıtanın her bölgesinin farklı dinamikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin Afrika ile ilişkileri tüm kıtaya yönelik tek bir homojen politikadan ziyade kıtanın farklı bölgelerinde yaşanan gelişmelere ve ülkelerle olan ikili ilişkilere göre şekillenmektedir. Bu kapsamda Türkiye, her bir Afrika ülkesiyle girişimci ve insan odaklı dış politika anlayışı temelinde kıtada daha önce karşılaşmamış bir tarz olarak öne çıkmaktadır.

EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye’nin 2022’nin ilk dokuz ayına ilişkin dış ticaret hacmi 459,2 milyar dolar olarak öne çıkmaktadır.²⁶ Bu bağlamda Tablo 1’de görüldüğü üzere Türkiye’nin

26 2022 verileri Ocak-Eylül dönemini kapsamaktadır. “İstatistik Veri Portalı-Dış Ticaret İstatistikleri”, TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr>, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2022).

Afrika ülkeleriyle dış ticaret hacmi ilk dokuz ayda 25,5 milyar dolar olarak görülmektedir. Türkiye'nin toplam dış ticaretinde yüzde 5,5'lik paya sahip olan Afrika Kıtası'nın bu payının yılın son üç ayına ilişkin verilerin de dahil edilmesiyle artması beklenmektedir. Ayrıca yine Tablo 1 ve 2'de görülen dış ticaret hacmi oranındaki azalışlar 2022'nin sonunda halihazırda gerçekleşecek olan ticaret verileriyle artış gösterecektir. Bu durum 2021'de gerçekleştirilen III. Ekonomi ve İş Forumu'nda hedeflenen Türkiye'nin Afrika ile kısa vadede 50 milyar dolar ve orta vadede 75 milyar dolar olan dış ticaret hedefine giden yolda olumlu bir tablonun olduğunu da teyit etmektedir.²⁷

Bu noktada dikkat çekici şekilde Güney Afrika Cumhuriyeti ile olan ticaret hacmi öne çıkmaktadır. Nitekim Türkiye'nin Afrika Kıtası ile olan ilişkilerinde Kuzey, Doğu ve Batı Afrika diğer alt bölgelere kıyasla daha fazla gündeme gelmektedir. Ancak güneyde yer alan Güney Afrika Cumhuriyeti ile Türkiye'nin dış ticareti son on yılda zirve noktasına ulaşarak sadece 2022'nin ilk sekiz ayında 2,28 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.²⁸ Kıtanın en büyük ekonomilerinden biri olan Güney Afrika'nın Türkiye'de 270 milyon dolar değerinde yatırımı bulunmaktadır. Nitekim Güney Afrika'nın bu denli öne çıkmasındaki temel nedenlerden birinin Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığının 2022-2022 dönemi "hedef ülkeler" arasında Afrika Kıtası'ndan Etiyopya, Nijerya, Mısır ve Libya ile birlikte Güney Afrika'nın da yer almasıdır. Ticaret Bakanlığının "uzak ülkeler stratejisi" kapsamında yer alan Güney Afrika için on iki eylem planlanmış ve bu eylem planlarının etkisini göstermesi uzun sürmemiştir.²⁹

TABLO 1. TÜRKİYE-AFRIKA TİCARET GÖSTERGELERİ (2013-2022)

YILLAR	İTHALAT (MİLYAR DOLAR)	DEĞİŞİM ORANI (YÜZDE)	İHRACAT (MİLYAR DOLAR)	DEĞİŞİM ORANI (YÜZDE)	DIŞ TİCARET HACMİ (MİLYAR DOLAR)	DEĞİŞİM ORANI (YÜZDE)
2022 (İlk 9 ay)	7	-14	18,5	-12	25,5	-13
2021	8,2	34	21,2	38	29,4	37
2013	6,1	-	15,3	-	21,4	-

Kaynak: "İstatistik Veri Portalı-Dış Ticaret İstatistikleri", TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr>, (Erişim tarihi: 16 Kasım 2022).

²⁷ "Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu'nda Yaptıkları Konuşma", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr>, (Erişim tarihi: 16 Kasım 2022).

²⁸ Murat Özgür Güvendik, "Türkiye-Güney Afrika Ticaret Hacmi Son 10 Yılın En Yüksek Seviyesinde", Anadolu Ajansı, 18 Ekim 2022.

²⁹ "Uzak Ülkeler Stratejisi 2022", Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr>, (Erişim tarihi: 16 Kasım 2022).

**TABLO 2. TÜRKİYE'NİN SAHRA ALTI AFRIKA İLE TİCARET GÖSTERGELERİ
(2013-2022)**

YILLAR	İTHALAT (MİLYAR DOLAR)	DEĞİŞİM ORANI (YÜZDE)	İHRACAT (MİLYAR DOLAR)	DEĞİŞİM ORANI (YÜZDE)	DIŞ TİCARET HACMI (MİLYAR DOLAR)	DEĞİŞİM ORANI (YÜZDE)
2022 (ilk 9 ay)	2,6	-7	7,7 milyar	-1	10,3	-2
2021	2,8	12	7,8	77	10,6	53
2013	2,5	-	4,4	-	6,9	-

Kaynak: "İstatistik Veri Portalı-Diş Ticaret İstatistikleri".

Sudan ve Somali'de açılan Ziraat Bankası şubelerinin ekonomik ilişkilere sağlayacağı katkı yadsınamayacak boyutta olacaktır.³⁰ Bununla birlikte bankacılık sektöründe yapılan yatırımların artması ve Türk bankalarının Afrika ülkelerinde şubeler açmasının geleceğe yönelik ekonomik ilişkilerin artmasına da işaret etmektedir. Zira ekonomik açıdan büyük ticaret potansiyeli olan ülkelerde yatırımcıların gelirleri aktarma konusunda zorluk çekmemeleri için para transferlerini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Resmi kanallarla paranın transfer sürecinin sağlıklı ilerlemesiyle yatırımcıların ve tüccarların daha kendilerini güvende hissetmeleri ile hem kendilerine hem de Türk ekonomisine ciddi katkılar sağlamaları söz konusu olmaktadır. Bu kapsamda 2020'de Sudan'da açılan Ziraat Katılım Bankası Temmuz 2022'de Somali'de de çalışma iznini almış ve yatırımlarının toplamı 100 milyon doları bulan bu ülkede de şube açmaya yönelik faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bunların yanı sıra 45'i Afrika'da bulunan 148 iş konseyinde Uganda ve Cezayir şubeleri diğer ülkelerden farklı olarak 2022'de öne çıkmıştır.³¹ Nitekim 12-13 Mayıs 2022'de Uganda'nın başkenti Kampala'da "Uganda-Türkiye Yatırım, Ticaret, Sanayi ve Turizm Zirvesi" düzenlenmiştir. Koronavirüs (Covid-19) sonrası dönemde Uganda ile Türkiye arasında yatırım, ticaret, sanayi ve turizm faaliyetlerinin hızlandırılması için düzenlenen bu zirvede yatırım olanakları değerlendirilerek imalat, endüstriyel parklar, madencilik, tarım, gayrimenkul, turizm, lojistik, enerji, gıda, inşaat ve yapı malzemeleri alanlarında görüşmeler ve toplantılar gerçekleştirilmiştir.³² Mayıs'ta gerçekleşen bu zirve sonrasında Haziran'da 7,3 milyon dolar ve Eylül'de 9,1 milyon dolar değerinde ithalat ve ihracat gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye-Afrika ilişkilerinde Uganda örneğinde görüldüğü üzere kıtaya genel bakıştan ziyade daha spesifik ilişkilerin kurulması ekonomik olarak olumlu etki oluşturmaktadır. Öte yandan 17 Mayıs 2022'de Diş Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından İstanbul'da Türkiye-Cezayir İş ve Yatırım Forumu düzenlenmiştir. Başta enerji ve madencilik olmak

30 Hazal Ateş, "Ziraat Katılım Afrika'ya Açılıyor", *Sabah*, 19 Haziran 2021.

31 "Türkiye-Afrika İş Konseyleri", DEİK, www.deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri, (Erişim tarihi: 16 Kasım 2022).

32 "Türkiye-Uganda İş Konseyi", DEİK, www.deik.org.tr, (Erişim tarihi: 16 Kasım 2022).

üzere çeşitli alanlarda ticaret ve yatırım fırsatlarının değerlendirildiği bu forum ile ikili ilişkilerin ekonomik boyutunun Cezayir'de faaliyet gösteren 1.400 Türk firması ile güçlenmesi beklenmektedir.³³

Son olarak Türkiye, Afrika Kıtası'nda inşaat, sağlık ve hizmet gibi çeşitli sektörlerde faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda 88 Türk müteahhitlik firması Afrika'da toplamda 82,8 milyar dolar değerinde 1.777 proje üstlenmiştir. Sektörün oluşturduğu bu değerinde Kuzey Afrika'nın payı 1.330 projede 56 milyar dolar iken Sahra Altı Afrika'nın payı 447 projede 26,7 milyar dolardır. Öte yandan Türkiye'nin son dönemde sağlık sektöründe artırdığı kapasitesiyle Afrika da önemli bir pazar haline gelmiştir. Nitekim sağlık turizmi kapsamında Libya, Somali, Mısır, Fas, Nijerya ve Cezayir gibi ülkelerden Türkiye'ye sağlık turisti de gelmektedir.³⁴

Türkiye, 2022'de yaşanan küresel etkiye sahip olumsuzluklar karşısında hızlı ve aksiyoner politikalar ile birlikte çözüm üretebilme kabiliyetine sahip olduğunu göstermiştir. Nitekim 2021'de koronavirüs salgınının etkilerinin azalmasıyla birlikte küresel ticaretin 2022'de toparlanacağı beklentiler arasında yer almaktaydı. Ancak Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi ekonomi, güvenlik, diplomasi ve gıda gibi birçok alanda küresel etkiye sahip olmuştur. Nitekim koronavirüsten kaynaklı ekonomik yavaşlamanın üzerine Rusya-Ukrayna savaşının yaşanması ile Afrika bu süreçten ekonomik olarak en fazla etkilenen bölgelerden biri olmuştur. Savaşın ortaya çıkardığı en büyük sorunlardan biri olarak tahıl krizinin Afrika'ya ciddi yansımaları söz konusu olmuştur. Halihazırda bu süreç Doğu Afrika'da yaşanan kuraklıkla birlikte düşünüldüğünde yıkıcı boyuta ulaşabilecek potansiyeli barındırmıştır. Ancak bu noktada 2022'de diplomasinin merkezinde yer alan Türkiye dünyanın ve özellikle Afrika'nın içine düştüğü zor durumdan çıkmasında önemli role sahip olmuştur.

SIYASİ İLİŞKİLER VE KARŞILIKLI ZİYARETLER

Türkiye-Afrika ilişkileri dış politikada izlenen çok boyutlu diplomasinin bir ayağını oluşturmaktadır. İlişkilerde diplomasinin beşeri, dini, tıbbi, kültürel ve ticari çeşitli boyutları söz konusu olsa da lider diplomasisi göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir yere sahiptir. Nitekim küresel sistemde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan öncülüğü ve ara buluculuğu ile birlikte Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve bakanlığa bağlı Afrika Dairesi ekibinin yoğun diplomasi faaliyetleriyle Türkiye'nin özellikle 2022'de küresel etkiye sahip krizlerin çözümünde ara buluculuk veya kolaylaştırıcılık bağlamında önemli roller üstlenmesi dikkat çekmektedir. Afrika ülkeleri ile ilişkilerde de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kıta ülkeleri liderleri nezdinde güçlü lider profili algısına sahip olması söz konusudur. Bu kapsamda Afrika'da 32 ülkeye 53 ziyaret ile

33 "Türkiye-Cezayir İş ve Yatırım Forumu", DEİK, <https://www.deik.org.tr>, (Erişim tarihi: 16 Kasım 2022).

34 "Afrika Açılımı, Kitayla Ticaret Hacmini 45 Milyar Dolar Seviyesine Çıkardı", TRT Haber, 30 Eylül 2022.

kıtayı en çok ziyaret eden lider konumunda olan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Afrika ülkeleriyle ilişkilere önemli katkısı olduğu bir gerçektir.³⁵

Bu kapsamda Aralık 2022 itibarıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Afrika ülkelerine yönelik iki ziyareti söz konusu olmuştur. Bu ziyaretlerden ilki 20 Şubat 2022'de Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne olmuş ve bu ziyaret kapsamında çeşitli alanlarda yedi anlaşma imzalanmıştır. İkinci ziyaret ise 21 Şubat 2022'de Senegal'e gerçekleşmiştir. 20-21 Şubat arasındaki bu ziyaretlerde Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Ticaret Bakanı Mehmet Muş, Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Adil Karaismailoğlu, Gençlik ve Spor Bakanı Mehmet Muharrem Kasapoğlu, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun, Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın ve Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir eşlik etmiştir. Senegal'deki ziyarette farklı alanlara yönelik beş anlaşma imzalanmıştır.³⁶ Bu ziyaretler ikili ilişkileri geliştirmekle birlikte uzun vadeli olarak ilişkilerin derinleşmesini de sağlamaktadır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Afrika seyahatlerinin yanı sıra 25-27 Ekim 2022 arasında Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu da Senegal, Benin ve Gana'ya yönelik Batı Afrika turu gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin ilk durağında Bakan Çavuşoğlu Senegal'de 8. Afrika'da Barış ve Güvenlik için Uluslararası Dakar Forumu'na katılmış ve bu ziyarette Antalya Diplomasi Forumu ile Dakar Forumu arasında içerik ortaklığına dair bir mutabakat muhtırası imzalamıştır. Çavuşoğlu, Senegal'den sonra Gana'ya geçerek burada ekonomi, savunma sanayii ve enerji alanlarını da kapsayan iş birliği noktalarına vurgu yaparak ikili ilişkilerin geleceğine yönelik mesajlar vermiştir. Batı Afrika turunun son ayağında ise Benin'e geçen Çavuşoğlu, iki ülke Dışışleri Bakanlıkları arasında protokol uygulamalarına ilişkin mutabakat zaptı imzalamıştır.³⁷

Türkiye-Afrika ortaklığı sadece Türk dış politika yapıcılar tarafından değil aynı zamanda Afrika ülkelerinin dış politika yapıcılar tarafından da ilgiyle sürdürülmektedir. Bu bağlamda 2022'de Afrika'dan Türkiye'ye çeşitli ziyaretler gerçekleşmiştir. 26 Ocak 2022'de Orta Afrika Cumhuriyeti Dışışleri, Frankofoni ve Yurtdışındaki Orta Afrikalılar Bakanı Sylvie Baipo Türkiye'yi ziyaret ederek Orta Afrika Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye dışışleri bakanı düzeyinde ilk ziyareti gerçekleştirmiştir.³⁸ II. Antalya Diplomasi Forumu'na da bizzat katılım gösteren Baipo'nun bu ziyareti ile Orta Afrika Cumhuriyeti ve Türkiye arasındaki ilişkilerin hızlı bir şekilde ivme kazandığı dikkat çekmektedir. 14 Mart 2022'de Fildişi Sahili Devlet, Dışışleri, Afrika

35 "Türkiye Afrika'da Gönüllere Yerleşti", *Yeni Şafak*, 26 Mayıs 2022.

36 "Senegal", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 21 Şubat 2022.

37 "Sayın Bakanımızın 8. Afrika'da Barış ve Güvenlik için Uluslararası Dakar Forumu'na Katılmak Üzere Senegal'i Ziyareti", Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 25 Ekim 2022.

38 "No: 27, 26 Ocak 2022, Orta Afrika Cumhuriyeti Dışışleri, Frankofoni ve Yurtdışındaki Orta Afrikalılar Bakanı Sylvie Baipo Temon'un Ülkemizi Ziyareti Hk.", Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 26 Ocak 2022, <https://www.mfa.gov.tr>, (Erişim tarihi: 21 Kasım 2022).

Entegrasyonu ve Diaspora Bakanı Kandia Camara ile ikili ilişkiler ve güncel bölgesel ve uluslararası konularda görüş alışverişinde bulunulmuştur.

12 Mayıs 2022'de Kongo Demokratik Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Christophe Lutundula Apala Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret kapsamında ikili ilişkilerin tüm boyutları ele alınarak güncel uluslararası ve bölgesel konularda görüş alışverişinde bulunulmuştur.³⁹ 3-6 Temmuz 2022 arasında Somali Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud yanında Türkiye mezunlarından olan ve Somali'de savunma bakanı olarak görev yapan Abdulkadir Muhammed Nur'un da dahil olduğu geniş bir heyet ile Türkiye'ye kapsamlı bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁴⁰ Bu ziyaret esnasında iki ülke arasında Aynı Hibe Desteği Anlaşması imzalanmıştır. Son olarak 19 Ekim 2022'de Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nden Bayındırlık Bakanı Jean-Jacques Bouya Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirerek Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ile ulaştırma ve ekonomik ilişkiler konusunda bir görüşmüştür.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ	
26 Ocak	Orta Afrika Cumhuriyeti Dışişleri, Frankofoni ve Yurtdışındaki Orta Afrikalılar Bakanı Sylvie Baipo Türkiye'yi ziyaret ederek Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüştü.
20 Şubat	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne resmi ziyaret gerçekleştirdi.
21 Şubat	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Senegal'e resmi ziyarette bulundu.
14 Mart	Fildişi Sahili Devlet, Dışişleri, Afrika Entegrasyonu ve Diaspora Bakanı Kandia Camara Türkiye'yi ziyaret etti.
12 Mayıs	Kongo Demokratik Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Christophe Lutundula Apala Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirdi.
3-6 Temmuz	Somali Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud yanında Türkiye mezunlarından olan ve Somali'de savunma bakanı olarak görev yapan Abdulkadir Muhammed Nur'un da dahil olduğu geniş bir heyet ile ziyaret gerçekleştirdi.
19 Ekim	Kongo Demokratik Cumhuriyeti Bayındırlık Bakanı Jean-Jacques Bouya Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüştü.
25 Ekim	Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, 8. Afrika'da Barış ve Güvenlik için Uluslararası Dakar Forumu'na katılmak üzere Senegal'e gitti.
26 Ekim	Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Gana'ya ziyaret gerçekleştirdi.
27 Ekim	Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Benin'e ziyaret gerçekleştirdi.

39 "Sayın Bakanımızın Kongo Demokratik Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Christophe Lutundula Apala ile Görüşmesi", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 13 Mayıs 2022

40 "Somali Cumhurbaşkanı Mahmud Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 6 Temmuz 2022.

TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ

M. ERKUT AYVAZ

GİRİŞ

2022 Türk-Alman ilişkilerinde genel anlamda devamlılık kapsamında iş birliğinin öne çıktığı bir yıl olmuştur. 24 Şubat 2022’de Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısıyla birlikte Almanya’da da belirgin olarak ekonomik zorluklar ve enerji krizi öne çıkarken bu süreçte Türkiye ve Almanya’nın daha yakın bir iş birliğine yöneldiği gözlenmiştir. Önceki yıllarda olduğu gibi 2022’de de her iki ülkenin hükümet yetkilileri hem Almanya hem de Türkiye’de bir araya gelmiştir. Çeşitli alanlardaki olumlu temaslara rağmen Almanya’nın Ege ve Doğu Akdeniz meselesinde Yunanistan yanlısı tutumunu sürdürmesi ihtimali ilişkileri zorlama potansiyeli taşımaktadır.

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞININ ALMANYA’YA YANSIMASI

24 Şubat’ta Rusya’nın Ukrayna’ya başlattığı saldırı sonrasında Almanya siyasetinde de kapsamlı değişiklik kararları alınmıştır. 8 Aralık 2021’de göreve gelen ve üç partiden oluşan yeni federal hükümetin lideri Şansölye Olaf Scholz (SPD) 27 Şubat’taki tarihi konuşmasında Almanya’da askeri-savunma harcamalarında ciddi bir artışa gidileceğini duyurmuştur. Daha sonra Alman ordusunun güçlendirilmesi noktasında 2022 bütçesine ek olarak ve önümüzdeki yıllara yayılacak şekilde 100 milyar avro değerindeki bir bütçe Federal Mecliste kabul edilmiştir.⁴¹ Almanya’ya geçmişte özellikle Ukrayna’ya askeri yardım yapmadığı ve Rusya’ya yönelik enerji bağımlılığı olduğu yönünde eleştiriler yöneltilmiştir. Yeni kararlarla birlikte Almanya, AB ile birlikte Rusya’ya yönelik ekonomik yaptırımları uygulamaya başlamış ve Ukrayna’ya silah ve mühimmat yardımına da ağırlık vermiştir.⁴² NATO’nun gayrisafi yurt içi hasılanın

41 “100 Milyar Euro’luk Harcamaya İzin: Almanya Silahlanıyor”, *Hürriyet*, 31 Mayıs 2022.

42 “Military Support for Ukraine”, The Federal Government, 1 Aralık 2022, <https://www.bundesregierung.de/breggen/news/military-support-ukraine-2054992>, (Erişim tarihi: 1 Aralık 2022).

(GSYH) yüzde 2'sinin savunma alanına ayrılması hedeflerinin de artık Almanya için geçerli olduğu duyurulmuştur.⁴³

Şansölye Angela Merkel (CDU) döneminde yöneltilen eleştirilere rağmen Almanya'nın özellikle doğal gaz noktasında Rusya'ya yönelik artan enerji bağımlılığında da yeni dönemde bir değişikliğe gidilmesi zorunlu olmuştur. 24 Şubat sonrası doğal gaz enerji bağımlılığı Almanya'da bir enerji krizine dönüşürken tüketiciler fiyatlarındaki ciddi artış Alman ekonomisinin de durgunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bir süredir açılışı beklenirken Kuzey Akım 2 doğal gaz boru hattı Rusya'nın saldırısı öncesinde Almanya tarafından askıya alınmıştır.⁴⁴ Halihazırda faal olan Kuzey Akım 1 doğal gaz boru hattı ise son olarak Ağustos sonu itibarıyla Rusya tarafından fiilen durdurulmuştur.⁴⁵ Eylül'de ise Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 boru hatlarına yönelik –henüz faili netleşmemiş de olsa– sabotaj yapıldığı kamuoyuna yansımıştır.⁴⁶

Yeni süreçle birlikte 18 Mart'ta Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin (UGS) güvenlik alanını genişleten temel ilkeleri de açıklanmıştır. Almanya'nın dış ve güvenlik politikasındaki yeniliklere ilişkin önemli detaylar içeren belge ile güvenlik politikalarının geliştirilmesi öngörülmektedir. AB'nin güvenlik ve savunma politikasının NATO ile uyumlu hale getirilmesi hedefleri de öne çıkmıştır.⁴⁷

TÜRKİYE VE ALMANYA ARASINDAKİ TEMASLAR

2022'de yeni federal hükümetin tam anlamıyla göreve başlamasıyla birlikte Türk-Alman ilişkilerindeki devamlılığın da sağlandığı söylenebilir. Alman siyasetinin iki önemli aktörü Şansölye Scholz (SPD) ve Dışişleri Bakanı Annalena Baerbock'un (Yeşiller) ilk resmi Türkiye ziyaretleri önem arz etmiştir. 2022'de ayrıca bakanlık düzeyinde de Türk ve Alman heyetlerinin ziyaretlerine şahit olunurken farklı ülkelerdeki zirvelerde de görüşmelerde bulunulmuştur. Örneğin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Mart'ta Şansölye Scholz'u Ankara'da kabul etmesinin yanı sıra iki lider bazı yurt dışı zirvelerinde de bir araya gelmiştir.

İlk önemli temas Şansölye Scholz'un 14 Mart'taki resmi Türkiye ziyaretidir.⁴⁸ Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Şansölye Scholz arasında gerçekleşen görüşmede özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı konusunun öne çıktığı ifade edilirken siyasi, eko-

43 "Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 27. Februar 2022", The Federal Government, 27 Şubat 2022, www.bundesregierung.de/breg-de/suche/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-am-27-februar-2022-2008356, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

44 "Almanya Kuzey Akım 2 Projesinin Lisanslandırılmasını Durdurdu", TRT Haber, 22 Şubat 2022.

45 Annette Kammerer, "Russland stoppt Gaslieferung: Und wieder ruht Nord Stream 1", tagesschau.de, 31 Ağustos 2022, www.tagesschau.de/ausland/europa/russland-north-stream-103.html, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

46 "Pipelinelecks: Bundesanwaltschaft ermittelt", zdf.de, 10 Ekim 2022.

47 Zafer Meşe, "Ukrayna-Rusya Savaşı Işığında Almanya'nın Dönüşümü", *Kriter*, Cilt: 6, Sayı: 67, (Nisan 2022).

48 "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Almanya Şansölyesi Scholz'u Resmi Törenle Karşıladi", T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 14 Mart 2022.

nomik, askeri ve ticari olmak üzere çeşitli konular ele alınmıştır.⁴⁹ Görüşme sonrası Şansölye Scholz tarafından yapılan açıklamalarda iki ülkenin de Ukrayna'ya kendisini savunması için destek verdiği hatırlatılarak “özellikle Montrö Anlaşması uyarınca Boğazların savaş gemilerine kapatılmasının önemli bir katkı olduğunu düşünüyoruz. Bunun için teşekkür borçluyuz” ifadeleri kullanılmıştır.⁵⁰ Ayrıca ekonomi ve enerji alanlarındaki ilişkilere de değinen şansölye, enerjinin çeşitlendirilmesi noktasında Türkiye ile iş birliği imkanlarının altını çizmiştir.⁵¹

Cumhurbaşkanı Erdoğan ise görüşmenin “çok samimi bir hava içerisinde geçtiğini” vurgularken “NATO müttefiki iki ülke olarak müşterek görüş ve endişelere sahip olduğumuzu özellikle teyit ettik. Bir yandan Avrupa güvenliğine yönelik zaruri önlemleri alırken diğer yandan çözüme yönelik diplomatik çabaların hızlandırılması gerektiği hususunda mutabık kaldık” açıklamalarında bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan ikili ekonomi ve ticaret ilişkilerine de değinmiş ve “Almanya, Türkiye'nin ihracatta ilk ve ithalatta ikinci sıradaki ortağıdır. 2020'de 38 milyar dolar civarında gerçekleşen ikili ticaret hacmimiz, 2021'de 41 milyar doları aşmış vaziyette” olduğuna işaret ederek bu rakamın 50 milyar dolara taşımakta kararlı olduğunu vurgulamıştır.⁵² Alman kamuoyunda da Türkiye'nin ara buluculuk hamleleri sebebiyle önemli bir aktör olarak öne çıktığı yorumları yer bulmuş, yeni federal hükümetin Türk hükümetine mesafeli olmasına rağmen mevcut kriz sebebiyle böyle bir ziyarette bulunulduğu ileri sürülmüştür.⁵³ Alman kamuoyunda Türkiye'nin son zamanlarda özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yürüttüğü diplomasi girişimleri⁵⁴ ele alınırken Türkiye'nin önemli bir NATO üyesi olarak Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısını açıkça kınadığı ve hatta öncesi süreçte Ukrayna'ya SİHA gönderdiğinin de altı çizilmiştir.⁵⁵

Şansölye Scholz ile 1 Kasım'da telefonda görüşen Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “Almanya'nın Türk-Yunan ilişkileri konusunda tarafsız tutumuna geri dönmesi” çağrısı öne çıkmıştır.⁵⁶ Scholz'un Yunanistan ziyaretinde “NATO müttefiklerinin birbirlerinin egemenliğini sorgulamaması gerektiği” yönündeki açıklamaları ka-

49 “Almanya Federal Cumhuriyeti Şansölyesi Olaf Scholz'un İlk Resmi Ziyareti”, Ankara Almanya Büyükelçiliği, 15 Mart 2022, <https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/politik/-/2517262>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

50 “Scholz'dan Türkiye'ye Montrö Teşekkürü: Krizin Tırmanmasını Engelledi”, TRT Haber, 14 Mart 2022.

51 “Bundeskanzler Scholz in der Türkei: “Mit jeder Bombe entfernt sich Russland weiter aus der Weltgemeinschaft”, Die Bundesregierung, 14 Mart 2022, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/scholz-in-der-tuerkei-2015544>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022); Fuat Kabakçı vd., “Almanya Şansölyesi Scholz: Türkiye ile İlişkilerimizdeki Büyük Potansiyeli Daha İyi Değerlendirmek İstiyoruz”, Anadolu Ajansı, 14 Mart 2022.

52 Mehmet Tosun ve Enes Kaplan, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Almanya ile İkili Ticaret Hacmimizi 50 Milyar Dolara Taşımakta Kararlıyız”, Anadolu Ajansı, 14 Mart 2022.

53 Cüneyt Karadağ, “Scholz-Erdoğan Görüşmesi Alman Basınında”, Anadolu Ajansı, 15 Mart 2022.

54 Burhanettin Duran, “Scholz'un Ziyareti Işığında Türkiye-AB İlişkileri”, *Sabah*, 15 Mart 2022.

55 “Scholz bei Erdogan: “Brauchen schnell einen Waffenstillstand””, tagesschau.de, 14 Mart 2022, <https://www.tagesschau.de/ausland/asien/scholz-erdogan-ukraine-101.html>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

56 Derya Gülnaz Özcan, “Almanya Başbakanı Scholz, Doğu Akdeniz'deki İmkanlardan Herkesin Faydalanması Gerektiğini Söyledi”, Anadolu Ajansı, 27 Ekim 2022.

muoyunda Yunanistan'a destek olarak yorumlanmıştır.⁵⁷ 2022'de Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Şansölye Scholz 30 Haziran'da Madrid'de düzenlenen NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi,⁵⁸ 20 Eylül'de New York'taki BM 77. Genel Kurulu⁵⁹ ve son olarak 16 Kasım'da Endonezya'daki G20 liderler zirvesi kapsamında da bir araya gelmiştir.⁶⁰

Almanya Dışişleri Bakanı Baerbock da 29 Temmuz'da Türkiye'ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir.⁶¹ Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise 14-15 Mayıs'ta Berlin'de gerçekleşen NATO Dışişleri Bakanları Gayriresmi Toplantısı'na katılmıştır.⁶² Bakan Çavuşoğlu ile İstanbul'da bir araya gelen Baerbock, bir sonraki gün Ankara'da bazı muhalefet parti ve sivil toplum temsilcileriyle görüşmüştür.⁶³ İstanbul'daki görüşmede ikili ilişkiler ve bölgesel hususlara değinilirken basın toplantısında bazı konular öne çıkmıştır. Örneğin Türkiye'nin terörle mücadele noktasındaki kaygıları Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu tarafından Alman bakana iletilmiştir. İkili ilişkilerde turizmin yanı sıra Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı ve tahıl koridoru hususları da gündeme gelmiştir. Basın toplantısında Türkiye'nin Suriye'ye yönelik olası bir operasyonuna eleştirel yaklaşan Alman bakana⁶⁴ Çavuşoğlu tarafından "Türkiye'nin Suriye'de askeri bir çatışma içinde olmadığı" ve "terörle mücadele yürüttüğü" yanıtı verilmiştir. Bakan Çavuşoğlu ayrıca müttefiklerden "Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklı haklı mücadelesine de destek vermesini" beklediğini belirtmiştir.⁶⁵ Çavuşoğlu Türkiye ve Yunanistan arasında Ege ve Doğu Akdeniz'de yaşanan görüş ayrılıklarında Almanya'nın mevcut aşamada taraflı davrandığı eleştirisinde de bulunmuştur.⁶⁶ Bu uyarıya ilaveten Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da Kasım'da Almanya'ya tarafsızlık hatırlatmasında bulunduğu belirtilmelidir. Önceki hükümete göre federal hükümetin bu hususlarda dengeli davranmaktan ziyade

57 "Scholz stärkt Griechenland den Rücken", zdf.de, 27 Ekim 2022, <https://www.zdf.de/nachrichten/heute-journal/griechenland-tuerkei-scholz-102.html>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

58 "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Almanya Federal Cumhuriyeti Şansölyesi Scholz ile Görüştü", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 30 Haziran 2022.

59 Mümin Altaş, "Cumhurbaşkanı Erdoğan Almanya Başbakanı Scholz'u Kabul Etti", Anadolu Ajansı, 20 Eylül 2022.

60 "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Almanya Başbakanı Scholz ile Bir Araya Geldi", TRT Haber, 16 Kasım 2022.

61 Erbil Başay, "Almanya Dışişleri Bakanı Baerbock: Türkiye Vazgeçilmez Bir Ortak", Anadolu Ajansı, 28 Temmuz 2022.

62 "Visit of Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu to Germany to Attend the Informal Meeting of NATO Foreign Ministers, 14-15 May 2022", T.C. Dışişleri Bakanlığı, 15 Mayıs 2022.

63 "Almanya Dışişleri Bakanı Muhalefetle Buluştu", *Hürriyet*, 30 Temmuz 2022.

64 "Außenministerin in Istanbul: Baerbock kritisiert türkische Offensive in Syrien", *spiegel.de*, 30 Temmuz 2022, <https://www.spiegel.de/ausland/baerbock-geplante-tuerkische-offensive-in-syrien-nicht-gerechtfertigt-a-78ac-271b-f321-4d5b-9aaf-5e9fe1ce94f0>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

65 Behlül Çetinkaya vd., "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Terör Örgütlerine Kucak Açılması Müttefiklik Ruhuyla Bağdaşmaz", Anadolu Ajansı, 29 Temmuz 2022.

66 "Cavusoglu wirft Baerbock Parteilichkeit vor", *tagesschau.de*, 29 Temmuz 2022, <https://www.tagesschau.de/ausland/europa/baerbock-griechenland-tuerkei-105.html>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

başta Şansölye Scholz ve Bakan Baerbock'un tercih ettiği Yunanistan yanlısı söylemler⁶⁷ Türkiye'de tepkiyle karşılanmıştır.⁶⁸

Nisan içerisinde Türkiye'deki bir yargı kararına ilişkin Almanya tarafından yapılan açıklamalar da Dışışleri Bakanı avuŐoĐlu'nun tepkisini çekmiştir. Dışışleri Bakanlığına ağrılan Almanya'nın Türkiye'deki byekleŐisine Türkiye'nin iç işlerine karıŐamayacaĐı ve "Türk i siyasetine müdahale etmemesi gerektiği" hatırlatılmıŐtır.⁶⁹ 30 Mayıs'ta Fransa'nın Türkiye'deki byekleŐisi ile birlikte yine Alman byekleŐisi de Dışışleri Bakanlığına aĐrılmıŐtır. PKK terör örgütünün her iki ülkede düzenlediği gösterilere izin verilmesi sebebiyle tepki gösterilirken iki ülkeye yönelik nota verilmiştir.⁷⁰

10 Ekim'de Berlin'de düzenlenen 4. Türk-Alman Enerji Forumu'na katılan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, Almanya Ekonomi ve İklım Koruma Bakanı Robert Habeck (Yeşiller) ile görüşmüştür.⁷¹ Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısıyla birlikte Türkiye'nin enerji alanında da Batı ve Doğu arasında kilit bir konuma sahip olduğu belirginleŐirken görüşmede Almanya'nın 40 milyar avro ticaret hacmi (2021) ile Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Federal Ekonomi ve İklım Koruma Bakanlığı arasında "yeşil hidrojen" alanında iş birliği için ortak bir niyet mektubu imzalanmıştır.⁷² Ticaret Bakanı Mehmet Muş da 10 Ekim'de Habeck ile Berlin'de bir görüşme gerçekleştirmiş ve başta ticaret hacmi olmak üzere karşılıklı yatırımlar ve muhtemel ortak projeler üzerinde durulmuŐtur.⁷³

Haziran'da Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank'ın Almanya ziyaretinde bir Türk teknoloji Şirketinin Berlin'de ilk yurt dışı ofisinin açılışı gerçekleştirilmiştir.⁷⁴ Bakan Varank ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Dönmez ayrıca 27 Eylül'de "WindEnergy Hamburg Konferans ve Fuarı"nın açılışına birlikte katılmıştır. Türkiye'nin rüzgar enerjisi potansiyeli ve üretim gücünün altı çizilirken Bakan Varank "yenilenebilir enerjinin güvenli, esnek ve sürdürülebilir enerji üretiminde kritik rol oynadığını" vurgulamıştır.⁷⁵

67 "Konflikt mit der Türkei: Annalena Baerbock unterstützt Griechenland im Streit um Inseln", zeit.de, 29 Temmuz 2022, www.zeit.de/politik/deutschland/2022-07/annalena-baerbock-tuerkei-griechenland-solidaritaet, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

68 "avuŐoĐlu'ndan Almanya'ya Yunanistan Cevabı: AB lkesi Diye Sahip ıkmak Doğru Değil", TRT Haber, 29 Temmuz 2022.

69 AyŐe Yıldız, "Dışışleri Bakanı avuŐoĐlu: Alman ByekleŐi'ye Türk İ Siyasetine Müdahale Etmemesi Gerektiğini Hatırlattık", Anadolu Ajansı, 30 Nisan 2022.

70 "Fransa ve Almanya'ya Dışışleri'nden PKK Notası", TRT Haber, 31 Mayıs 2022.

71 Bahattin GönültaŐ, "Bakan Dönmez: Türkiye Enerjide Kritik Roller stlenmeye Devam Edecek", Anadolu Ajansı, 11 Ekim 2022.

72 "Berlin'de Düzenlenen JETCO ve Enerji Forumu", Ankara Almanya ByekleŐiliĐi, 19 Ekim 2022, https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/wirtschaft/-/2559602, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

73 "Ticaret Bakanı Muş, Almanya Ekonomi Bakanı ile Bir Araya Geldi", *Milliyet*, 10 Ekim 2022.

74 Bahattin GönültaŐ ve Cüneyt Karadağ, "Bakan Varank'tan Berlin'de Alman Őirketlere Yatırım ağrısı: Türkiye, Jeopolitik, Stratejik Konumuyla Bulunmaz Fırsat", Anadolu Ajansı, 2 Haziran 2022.

75 Bahattin GönültaŐ, "Almanya'da 'Türk Rüzgarı'", Anadolu Ajansı, 27 Eylül 2022.

Almanya'nın yeni Federal İçişleri Bakanı Nancy Faeser (SPD) 22 Kasım'da Türkiye'ye resmi ziyarette bulunarak İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ile görüşmüştür. Ocak'ta iki bakanın video konferans yöntemiyle görüşerek özellikle güvenlik ve terörle mücadele konularının yanı sıra ikili iş birliği ve diyalog mekanizmasının genişletilmesi üzerinde durduğu kamuoyuna yansımıştır.⁷⁶ Ankara'daki görüşmede de benzer konular ele alınırken örneğin bugüne kadar yedi mekanizmanın hayata geçirilebildiği duyurulmuştur. Ancak Alman bakanın Türkiye'nin Suriye ve Irak'ın kuzeyindeki terörle mücadelesine ilişkin "orantılılık" içerikli eleştirel açıklamalarına İçişleri Bakanı Soylu tarafından tepki gösterilmiştir.⁷⁷ İçişleri Bakanı Soylu açıklamalarında şu ifadelerle yer vermiştir:

Terör örgütlerine yönelik operasyonların bir tek değerlendirmesi olur, terörü ortadan kaldırmak. Devletler ve ülkeler meşrudur, terör örgütleri gayrimeşrudur. (...) İstiklal Caddesi'nde masum insanlar öldürüldü. O insanlara hiçbir orantı uygulanmadı.⁷⁸

DİĞER GELİŞMELER

Türk-Alman ilişkileri kapsamında dikkate değer diğer bazı gelişmelere de değinilebilir. Federal Hükümetin⁷⁹ aksine İsveç'in ve Finlandiya'nın olası NATO üyeliklerine yönelik Türkiye'nin olumsuz tavrı, Alman kamuoyunda önemli bir yer tutmuştur. Almanya Dışişleri Bakanı Baerbock Türkiye'nin çekincelerine rağmen her iki ülkenin de hızla NATO üyesi olacağından emin olduğunu belirtirken⁸⁰ Federal Savunma Bakanı Christine Lambrecht (SPD) açıklamalarında şu ifadelerle yer vermiştir:

Finlandiya ve İsveç'in, NATO'ya katılması NATO için bir zenginliktir. Türkiye'nin de buna ikna olacağına inanıyorum.⁸¹

Şansölye Scholz da Türkiye'nin savaş bağlamındaki olumlu çabalarının altını çizerek İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyelik başvurularına ilişkin iyimser bir beklenti içerisinde olduğu izlenimi vermiştir.⁸² Alman basınında ise Türkiye'nin tutumuna

76 "Bakan Soylu, Alman Mevkidaşı Faeser ile Görüştü", TRT Haber, 26 Ocak 2022.

77 "Bakanımız Sn. Soylu ile Almanya Federal Cumhuriyeti İçişleri ve Yurt Bakanı Sn. Faeser Arasında İkili ve Heyetler Arası Görüşmeler Gerçekleştirildi", T.C. İçişleri Bakanlığı, 22 Kasım 2022.

78 Sefa Şahin ve Mehmet Şah Yılmaz, "İçişleri Bakanı Soylu: Sınırlarımızı da Milletimizi de Korumak Milletimize Borcumuz ve Ödevimizdir", Anadolu Ajansı, 22 Kasım 2022; "Bakan Soylu'dan Alman Mevkidaşına Tepki", CNN Türk, 22 Kasım 2022.

79 "Nato-Beitrittsanträge von Finnland und Schweden: 'Das ist ein historischer Schritt'", Die Bundesregierung, 18 Mayıs 2022, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/nato-beitritt-finnland-schweden-2040352>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

80 "Avrupa Türkiye'nin NATO Onayı Konusunda İyimser", Deutsche Welle Türkçe, 17 Mayıs 2022.

81 Erbil Başay, "Almanya: Türkiye'nin Argümanları Ciddiye Alınmalı", Anadolu Ajansı, 17 Mayıs 2022.

82 "Pressekonferenz von Bundeskanzler Scholz und Regierungschef Risch zum Besuch des Regierungschefs des Fürstentums Liechtenstein am 17. Mai 2022", Die Bundesregierung, 17 Mayıs 2022, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/pressekonferenz-von-bundeskanzler-scholz-und-regierungschef-risch-zum-besuch-des-regierungschefs-des-fuerstentums-liechtenstein-am-17-mai-2022-2040368>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

eleştirel yaklaşılırken Türkiye'nin terörle mücadele hassasiyetlerine yönelik empatiden uzak söylemlere yer verildiği söylenbilir.

2022'de ayrıca Almanya'da cumhurbaşkanı seçimi geręekleřmiřtir. 13 Şubat'taki seçimde halihazırda görevdeki Federal Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier ilk turda yeniden cumhurbaşkanı seğilmiştir.⁸³ 2017'den bu yana görevde bulunan Steinmeier'in yeniden adaylığını federal hükümetin yanı sıra ana muhalefet CDU/CSU da desteklemiştir.⁸⁴

2022'de federal düzeydeki siyaseti etkileyebilecek bazı eyalet meclisi seçimleri de geręekleřmiřtir. 27 Mart'ta Saarland, 8 Mayıs'ta Schleswig-Holstein, 15 Mayıs'ta Kuzey Ren-Vestfalya ve 9 Ekim'de de Aşağı Saksonya eyaletlerinde eyalet meclisi seçimleri geręekleřmiřtir. Kuzey Ren-Vestfalya'da CDU'nun başarısı söz konusuysen CDU-Yeşiller koalisyonu kurulmuştur.⁸⁵ Bu durumun ileriye dönük SPD, Yeşiller ve FDP'den oluşan federal hükümete etkilerinin olması ihtimal dahilindedir. Aşağı Saksonya eyalet meclisi seçimlerini ise SPD kazanırken SPD-CDU yerine SPD-Yeşiller eyalet hükümeti kurulmuştur.⁸⁶ Her iki eyalette de Yeşiller'in başarı trendinin devam ettiği gözlenmektedir.

Son olarak Almanya'da enerji krizi kiş aylarıyla birlikte artan doğal gaz tüketiminin de etkisiyle ciddi bir seviyeye ulaşmıştır. Tarihi yükseklikteki enflasyon oranları⁸⁷ ve artan enerji maliyetleri federal hükümeti yeni ekonomik paketleri hayata geğirmeye itmektedir.⁸⁸

SONUÇ

Sonuç itibarıyla 2022'de de Türk-Alman ilişkilerinin yoğun seyrettiği gözlenirken başta ekonomi ve güvenlik politika alanlarında iş birliği üzerinde durulmuştur. Bilhassa Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısıyla birlikte Türkiye'nin bir NATO yesi olarak önemi bir kez daha öne çıkmış ve Almanya'nın da bu bilinęle ikili ilişkilere yaklaştığına şahit olunmuştur. Türkiye'nin son olarak Tahıl Koridoru Anlaşması'ndaki kilit rolü ve ara buluculuk girişimleri Almanya tarafından da dikkatle takip edilmektedir. Ancak federal hükümetin Ege ve Doğu Akdeniz meselelerinde bir nceki Alman hkmetine kıyasla Yunanistan yanlısı çıkları⁸⁹ Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Ge-

83 "Almanya'da Steinmeier, İkinici Kez Cumhurbaşkanı Seçildi", CNN Türk, 13 Şubat 2022.

84 M. Erkut Ayvaz, "Almanya'da Cumhurbaşkanı Seçimi", *SETA Perspektif*, Sayı: 324, (Şubat 2022).

85 "Nordrhein-Westfalen: CDU und Grne einigen sich auf Koalition in NRW", *zeit.de*, 10 Haziran 2022, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2022-06/cdu-und-gruene-einigen-sich-auf-koalition-in-nrw>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

86 "Rot-Grün in Niedersachsen: Weil als Ministerpräsident wiedergewählt", *zdf.de*, 8 Kasım 2022, <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/weil-niedersachsen-ministerpraesident-wiederwahl-100.html>, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

87 "Almanya'da Enflasyon Yaklaşık 50 Yılın En Yüksek Seviyesinde", TRT Haber, 13 Eylül 2022.

88 "Almanya Artan Enerji Maliyetlerini Frenlemek için 200 Milyar Euro Harcayacak", TRT Haber, 29 Eylül 2022.

89 "avuşoğlu'ndan Almanya'ya Yunanistan Cevabı: AB lkesi Diye Sahip ıkmak Doğru Değil", TRT Haber, 29 Temmuz 2022.

nel anlamda ikili ilişkilerin devamlılık kapsamında dengeli ilerlediğinden bahsetmek mümkünse de ileriye dönük Almanya'nın bazı tercihleri sebebiyle ilişkilerin farklı bir yöne evrilmesi ihtimal dahilindedir.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ	
13 Şubat	Almanya Federal Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier ilk turda gerekli oy oranına ulaşarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi.
14 Mart	Şansölye Olaf Scholz Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirdi.
14-15 Mayıs	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu 14-15 Mayıs'ta Berlin'de gerçekleşen NATO Dışişleri Bakanları Gayriresmi Toplantısı'na katıldı.
2 Haziran	Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank bir Türk teknoloji şirketinin Berlin'de ilk yurt dışı ofisinin açılışını gerçekleştirdi.
30 Haziran	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Şansölye Olaf Scholz Madrid'de düzenlenen NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi kapsamında bir araya geldi.
29 Temmuz	Almanya Dışişleri Bakanı Annalena Baerbock Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirdi.
20 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Şansölye Scholz New York'ta düzenlenen BM 77. Genel Kurulu kapsamında bir araya geldi.
27 Eylül	Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, WindEnergy Hamburg Konferans ve Fuarı'nın açılışına katıldı.
10 Ekim	Berlin'de düzenlenen 4. Türk-Alman Enerji Forumu'na katılan Bakan Dönmez, Almanya Ekonomi ve İklim Koruma Bakanı Robert Habeck ile görüştü.
16 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Şansölye Scholz Endonezya'da düzenlenen G20 liderler zirvesi kapsamında bir araya geldi.
22 Kasım	Almanya Federal İçişleri Bakanı Nancy Faeser Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirdi.

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

HACI MEHMET BOYRAZ

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) katılım müzakerelerinin başladığı 2005'te üyelik sürecinin kısa sürmeyeceği herkesçe kabul edilen bir gerçeklikti. Ancak aradan on yedi yıl geçtiği halde katılım müzakerelerinde somut bir ilerleme sağlanamadığı gibi ilişkiler her geçen gün daha da kötüye gitmiştir. Buna mutabık şekilde Türkiye-AB ilişkileriyle ilgili 2022 boyunca olumlu bir gelişme yaşanmamıştır. 35 fasıldan müteşekkil katılım müzakerelerinin son durumuna bakıldığında 16 faslın açılır durumunu koruduğu, 8 faslın Kıbrıs meselesi nedeniyle ve 6 faslın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) tek tarafı iradesinden ötürü bloke edildiği görülmektedir. 5 faslın açılmasına dair herhangi bir blokaj olmadığı halde ilişkilerdeki gerileme nedeniyle bunlar müzakereye açılmamıştır. Dolayısıyla teknik açıdan ilişkilerdeki tıkanıklık 2022'de devam etmiştir.

Öte yandan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, AB üyesi ülkelerin büyükelçileriyle 13 Ocak'ta Ankara'da bir toplantı gerçekleştirmiş ve bu toplantıda Türkiye'nin AB üyelik hedefine bağlı olduğunu yinelemiştir.⁹⁰ Türkiye'nin mevcut olumsuz şartlara rağmen AB üyelik perspektifine sahip olduğunu en üst siyasi kanaldan paylaşmak ve Birlik ülkeleriyle diplomatik ilişkileri canlı tutabilmek için gerçekleşen bu toplantıda Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin AB üyelik sürecini sürdürmekte kararlı olduğunu ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı bu toplantıda ayrıca AB'nin yabancı karşıtlığı ve İslam düşmanlığı başta olmak üzere birçok kemikleşmiş sorun karşısında kayda değer hiçbir adım atmamasını eleştirmiştir. Her ne kadar Türkiye-AB ilişkilerinin ilerlemesine doğrudan bir katkısı olmasa da toplantının her yıl gerçekleşen bir teamül haline gelmesi dikkate değer bir gelişmedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan 9 Mayıs'ta Avrupa Günü vesilesiyle bir mesaj

90 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Avrupa Birliği Stratejik Önceliğimiz Olmayı Sürdürüyor", Anadolu Ajansı, 13 Ocak 2022.

yayımlamış ve bu mesajda Türkiye'nin her türlü engele rağmen kararlılıkla AB'ye tam üyelik sürecine devam ettiğini vurgulamıştır.⁹¹

Mart'ta Yunanistan Başbakanı Kiriakos Miçotakis, Almanya Başbakanı Olaf Scholz, Polonya Cumhurbaşkanı Andrzej Duda ve Hollanda Başbakanı Mark Rutte Ankara'yı ziyaret etmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya başlattığı savaşın gölgesinde gerçekleşen bu görüşmelerin ardından Türkiye'nin AB ülkeleriyle ilişkilerinde yeni bir dönemin başlayacağına ve ilişkilerde özellikle savunma ve enerji eksenli iş birliklerinin artacağına dair beklentiler yükselmiştir. Ancak yıl sonunda gelinen nokta itibarıyla beklenenin aksine bu iyimser senaryo gerçekleşmemiş ve Türkiye'nin AB ile ilişkilerindeki statüko korunmuştur.

Bu çalışmanın amacı, 2022 boyunca Türkiye-AB ilişkilerine dair yaşanan önemli olayları değerlendirmektir. İlk kısımda taraflar arasında yıl boyunca gerçekleşen ziyaretler ve görüşmeler anlatılmaktadır. İkinci kısımda iki AB kurumunun Türkiye ile ilgili yayımladığı raporlar incelenmektedir. Üçüncü kısımda Türkiye-AB ticaret hacmi ile Gümrük Birliği meselesi mercek altına alınmaktadır. Dördüncü ve beşinci kısımlarda sırasıyla vize serbestisi ve Doğu Akdeniz meseleleri ele alınmaktadır. Son kısımda ise Fransa'nın öncülük ettiği ve Türkiye'nin de davet edildiği Avrupa Siyasi Topluluğuna dair kısa bir analiz yapılmaktadır.

ZİYARETLER VE GÖRÜŞMELER

Türkiye-AB ilişkilerinin canlı tutulması adına önceki yıllarda sık sık gerçekleşen üst düzey görüşmeler ve ziyaretler 2022'de gözle görülür derecede azalmıştır. Yıl boyunca iki taraf arasında gerçekleşen az sayıdaki temas arasında şu dördü ön plana çıkmıştır: (i) Avrupa Parlamentosunun (AP) Türkiye Raportörü Nacho Sanchez Amor, hazırladığı Türkiye raporuyla ilgili görüş alışverişinde bulunmak için Şubat'ta Türkiye'yi ziyaret etti. Amor ziyareti boyunca hükümet yetkililerinin yanı sıra muhalefetteki bazı partilerin liderleriyle bir araya geldi.⁹² (ii) Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu üç yıl aradan sonra Mart'ta Brüksel'de toplandı. Komisyon Eş Başkanı Sergey Lagodinsky, bu toplantıda Türkiye'nin son dönemde bölge ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirmesini olumlu karşıladıklarını ve AB'nin Türkiye ile ilişkilerini ortak çıkar sağlayacak alanlarda canlandırmaya hazır olduğunu belirtti.⁹³ (iii) AB Komisyonunun Tarımdan Sorumlu Üyesi Janusz Wojciechowski, Mayıs'ta Türkiye'ye gelerek Tarım ve Orman Bakanı Vahit Kirişçi ile görüştü. Görüşmenin ardından AB ve Türkiye arasında tarım alanındaki iş birliğini artırmak için Yüksek Düzeyli Tarım Diyaloğu Toplantısı gerçekleşti.⁹⁴ (iv) Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank 15 Kasım'da Brüksel'e resmi bir ziyaret

91 "Avrupa Günü Mesajı", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 9 Mayıs 2022.

92 "Fastıllarda Son Durum", AB Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/mzakere_karti_ocak_2022.pdf, (Erişim tarihi: 29 Kasım 2022).

93 "Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 3 Yıl Sonra İlk Kez Toplandı", TRT Haber, 17 Mart 2022.

94 "AB ve Türkiye İlk Yüksek Düzeyli Tarım Diyaloğu Toplantısını Gerçekleştiriyor", AB Türkiye Delegasyonu, 11 Mayıs 2022.

gerçekleştirdi ve AB Komisyonunun Yenilik, Araştırma, Kùltür, Eğitim ve Gençlikten Sorumlu Üyesi Mariya Gabriel ile görüştü. Ayrıca iki taraf arasında bilim, araştırma, teknoloji ve yenilik alanlarındaki iş birliğini artırmak için Yüksek Düzeyli Bilim ve Araştırma Diyaloğu Toplantısı gerçekteşti.⁹⁵

Bunların yanı sıra Cumhurbaşkanı Erdoğan, 29 Haziran'da NATO zirvesi için bulunduğu Madrid'de AB Konseyi Başkanı Charles Michel ve 6 Ekim'de Avrupa Siyasi Topluluğu toplantısı için bulunduğu Prag'da AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen ile kısa görüşmeler gerçekteşirmiştir. Bu görüşmelerde ikili ilişkilerin mevcut durumu ele alınmıştır. Her iki görüşme farklı birer organizasyon vesilesiyle gerçekteşmiş olsa da Türkiye ve AB arasındaki en üst düzey temasların korunması açısından kayda değer olmuştur.

AB'NİN TÜRKİYE RAPORLARI

Türkiye-AB ilişkilerindeki karamsar hava AB Komisyonunun ve AP'nin yayımladığı Türkiye raporlarına da hakim olmuş ve mevzubahis raporlarda Türkiye ile ilgili ön yargılı görüşlerden oluşan ifadelere yer verilmiştir. Bu minvalde öncelikle AP'nin tavsiye kararı niteliğinde olan *2021 Yılı Türkiye Raporu* 7 Haziran'da AP Genel Kurulunda kabul edilmiştir.⁹⁶ 67'ye karşı 448 oyla kabul edilen rapor genel itibarıyla incelendiğinde Türkiye'nin AB değerlerinden uzaklaştığı, Türkiye'de yargı bağımsızlığının kalmadığı, insan hakları ve sivil özgürlüklerinin kısıtlandığı gibi basmakalıp yorumlara yer verildiği gör÷lmektedir.

Raporun kabul edilmesinin ardından AP Türkiye Raportörü Amor bir demeç vermiş ve ÷lkedeki mevcut kötümser durumun (2023'teki) seçim sonrasında devam etmesi halinde Türkiye'nin üyelik sürecinin sonlanabileceğini ifade etmiştir.⁹⁷ Bu noktada Türkiye'nin yakın zamanda kabul ettiği Yargı Reformu Stratejisi, İnsan Hakları Eylem Planı ve Kadına Yönelik şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı gibi müspet gelişmelerin dikkate alınmaması gerek AP raporunun gerekse raportörün tek düze yaklaşımlarına somut birer örnek teşkil etmektedir.

AB Komisyonu ise 12 Ekim'de *Türkiye Ülke Raporu*'nu yayımlamıştır.⁹⁸ Her yıl yayımlanan ve Türkiye kamuoyunda daha ziyade "ilerleme raporu" olarak bilinen bu raporlarda Türkiye'nin son bir yılda AB üyeliği yolunda ilerleme katedip etmediği tartışılmaktadır. Ancak 2013'ten beri Türkiye ile ilgili salt olumsuz değerlendirmeler içermesinden ötürü Ankara bu raporlara tepki göstermektedir. Nitekim 12 Ekim'de yayımlanan raporun içeriğine bakıldığında Haziran'daki AP raporunda olduğu gibi Türkiye'de demokratik kurumların işleyişinde eksiklikler bulunduğu gibi basmakalıp

95 "Bakan Varank, AB Komiseri Gabriel ile Ortak Basın Toplantısı Düzenledi", CNN Türk, 15 Kasım 2022.

96 "Turkey: Persistently Further from EU Values and Standards", European Parliament, 7 Haziran 2022.

97 "Türkiye Raportörü Amor: HDP Kapatılırsa AB'ye Katılım Sürecinin Devam Edeceğini Düşünmüyorum", Euronews Türkçe, 7 Haziran 2022.

98 "2022 Türkiye Raporu", AB Başkanlığı, 12 Ekim 2022.

yorumların tekrar edildiği görülmektedir. Raporun kamuoyuyla paylaşılmasından sonra açıklama yapan Dışişleri Bakanlığı, raporu stratejik bakış açısından uzak olarak değerlendirmiş ve AB'nin Türkiye'ye çifte standart uygulamaya devam etmesini eleştirmiştir.⁹⁹ Bunlara karşın Komisyon; Türkiye ekonomisi için “çok ileri düzeyde” yorumunda bulunmuş, bütçe uygulamasının planlanandan daha iyi performans gösterdiğine dikkat çekmiş ve Türkiye'nin göç ve iltica politikasında ilerleme kaydettiğini belirtmiştir. Komisyon ayrıca Türkiye'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmesini ve yenilenebilir kaynaklarını daha fazla kullanmasını olumlu bir gelişme olarak vurgulamıştır. Dolayısıyla AP'nin aksine Komisyonun Türkiye ile ilgili nispeten dengeli bir görüş ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir.

Son olarak AB'nin Mart'ta yayımladığı “Güvenlik ve Savunma için Stratejik Pusula” isimli belgede Türkiye'nin üyeliğine dair herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Buna karşın ilgili metinde Türkiye'den aday üye olarak değil sadece ortak ülke olarak bahsedilmiş ve taraflar arasında ortak çıkarların örtüştüğü alanlarda iş birliğine devam edilebileceği ifadelerine yer verilmiştir.¹⁰⁰

Önemli bir husus olarak bahsi geçen tüm bu raporlarda AB'nin Türkiye ile dış politika ve güvenlik alanlarında ilişkilerini devam ettirmesi gerektiğine yönelik beyanlar göze çarpmaktadır. Bu noktada Rusya-Ukrayna savaşının üye ülkelerin güvenlikleri üzerinde oluşturduğu endişeler dikkate alındığında AB'nin Türkiye ile bu alanlarda ilişkilerin geliştirilmesi yönünde fikir beyan etmesi anlaşılabilir bir durumdur.

TÜRKİYE-AB TİCARET HACMI VE GÜMRÜK BİRLİĞİ MESELESİ

Bu bölüm yazılırken Türkiye ve 27 üyeli AB arasında 2022'de gerçekleşen toplam ticarete dair kesin veriler henüz açıklanmadığı için Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) en son 2 Aralık'ta yayımladığı veriler baz alınmıştır. İlgili verilere göre 2022'nin ilk on bir ayında Türkiye; AB üyesi ülkelere 94 milyar 302 milyon dolar tutarında ihracat, aynı dönemde AB üyesi ülkelere 84 milyar 173 milyon dolar tutarında ithalat yapmıştır.¹⁰¹ Böylece Türkiye-AB arasındaki toplam ticaret hacmi, yılın ilk on bir ayında 178 milyar 475 milyon dolara ulaşmıştır. Bu verilere göre Türkiye, yılın ilk on bir ayında AB ile gerçekleşen ticaretinde dış ticaret fazlası vermiştir. Ayrıca geçen yılın aynı döneminde iki taraf arasındaki toplam ticaret hacminin 161 milyar 429 milyon dolar olduğu dikkate alındığında aradan geçen süreçte yaklaşık 17 milyar dolarlık bir artışın yaşandığı görülmektedir.

99 “Avrupa Birliği Komisyonu 2022 Türkiye Raporu Hakkında”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 12 Ekim 2022.

100 “A Strategic Compass for Security and Defence”, Council of the EU, 21 Mart 2022.

101 “Kasım Ayı Dış Ticaret İstatistik Tabloları”, T.C. Ticaret Bakanlığı, 2 Aralık 2022.

Öte yandan 1 Ocak 1996'da yürürlüğe giren Türkiye-AB Gümrük Birliği (GB) sayesinde 1996'da 36,8 milyar dolar olan Türkiye-AB toplam ticaret hacmi¹⁰² 2021 sonunda 178,6 milyar dolara yükselmiştir.¹⁰³ 1995'in şartlarına göre hazırlanan GB'nin günümüz şartlarına uyum sağlayamamasından ötürü Türkiye, GB'nin revize edilmesini ve güncel ticari şartlara uygun hale getirilmesini talep etmektedir. Zira Türkiye ve AB arasındaki GB, sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. Ayrıca GB nedeniyle Türkiye'nin, kurumsal olarak AB'nin dış ticaret politikasına ve ortak gümrük tarifelerine uyum yükümlülüğü bulunmaktadır. Buna göre AB'nin üçüncü ülkelerle akdettiği serbest ticaret anlaşmaları Türkiye açısından bağlayıcılığını korumaktadır. Hakeza üçüncü ülke menşeli mallar, Türkiye pazarına gümrüksüz ithal edilmekte fakat Türkiye menşeli ürünler aynı ayrıcalıktan yararlanamamaktadır.

Konuyla ilgili 18 Mart 2016'da Türkiye ve AB arasında imzalanan mutabakatta AB, GB'nin güncellenmesi yönünde iyi niyet beyanında bulunmuşsa da şu ana kadar konuyla ilgili olumlu bir gelişme yaşanmamıştır. Bu durum 2022'de de devam etmiş ve GB'nin güncellenmesine dair herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. Burada ilginç bir husus olarak AB Türkiye Delegasyonu Başkanı Büyükelçi Nikolaus Meyer-Landrut, Ocak 2022'de verdiği bir demeçte GB'nin güncellenmesinin iki taraf açısından yararlı olduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁴ Buna karşın başını GKRY ve Yunanistan'ın başı çektiği Türkiye aleyhtarı ülkelerin süreci engelleyen tutumundan ötürü bu konuda ilerleme sağlanamamaktadır.

VİZE SERBESTİSİ

Türk vatandaşlarının AB ülkelerine vizesiz seyahati konusu 2022'de de gündemdeki yerini korumuştur. 16 Aralık 2013'te Türkiye ve AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması (GKA) ile eş zamanlı olarak vize serbestisi diyalogu başlamıştır. Bu kapsamda AB, vize serbestisi için Türkiye'ye 72 şart iletmiştir. Türkiye bunların 66'sını hızla tamamlamışsa da 6 şartta AB'nin istediği ilerlemeyi sağlayamamıştır. Bunlar arasında terörle mücadele mevzuatının gözden geçirilmesi, kişisel verilerin korunması, cezai konularda adli iş birliği, Europol ile anlaşma ve yolsuzlukla mücadele başlıkları yer almaktadır.¹⁰⁵ Bununla birlikte Türkiye, 22 Temmuz 2019'da vize serbestisi diyalogunda sonuca ulaşılmadığı gerekçesiyle GKA'yı askıya aldığı için AB bu anlaşmanın da yeniden yürürlüğe girmesini istemektedir. Konuyla ilgili olarak AP Türkiye Raportörü Amor, Eylül'de bir açıklama yapmış ve kalan 6 şartın sağlanması durumunda vizesiz seyahatin önünün açılabileceğini söylemiştir.¹⁰⁶

102 Cihangir Cengiz ve Ömer Kurtbağ, "Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm Önerileri", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, (2015), s. 2.

103 "Yanı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği", T.C. Ticaret Bakanlığı, 17 Şubat 2022.

104 "AB Büyükelçisi: Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi İki Tarafa Yararlı", Bloomberg, 26 Ocak 2022.

105 "Erdoğan'dan Vize Talimatı: 6 Kriteri Tamamlayın", *Hürriyet*, 19 Eylül 2019.

106 Yaşar Çelik, "AP Türkiye Raportöründen Vize Serbestisine İlişkin Açıklamalar", Turizm Günlüğü, 28 Eylül 2022, <https://www.turizmgunlugu.com/2022/09/12/ap-turkiye-raportoru-vize-serbestisi-aciklama>, (Erişim tarihi: 29 Kasım 2022).

Vize serbestisiyle ilgili tartışmalar devam ederken 2022 yaz aylarında basına yansıyan haberlerde Türk vatandaşlarının Almanya başta olmak üzere AB üyesi ülkelere turistik vize başvurusu yaparken zorluk çektiği ve istenilen şartları sağladıkları halde vize alamadıkları gündeme gelmiştir. AB Komisyonu yetkilileri, konuyla ilgili yaptıkları açıklamada vize reddi oranlarının dünya çapında arttığını belirtmiş ve bunun temel sebebi olarak koronavirüs (Covid-19) salgını nedeniyle getirilen seyahat kısıtlamalarını göstermiştir.¹⁰⁷ Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise özellikle vize randevularının kasıtlı olarak geç verildiğini ve sorun çıkartan ülkelerin büyükelçilerine gerekli uyarıların yapıldığını ifade etmiştir.¹⁰⁸

DOĞU AKDENİZ MESELESİ

Avrupa Konseyi, 8 Kasım'da aldığı kararla Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon arama ve sondaj faaliyetleri nedeniyle Türkiye'ye Ekim 2019'dan beri uyguladığı yaptırımları 12 Kasım 2023'e kadar uzatma kararı almıştır. Kamuoyuyla açıkça paylaşıldığı üzere Konsey, bu kararı Türkiye'ye karşı GKRY ile üyelik dayanışması için almıştır.¹⁰⁹ AB, Doğu Akdeniz meselesiyle ilgili olarak sadece GKRY'ye destek vermek için Türkiye karşıtı tutumunu devam ettirse de ABD, Ocak'ta yaptığı duyuruyla Doğu Akdeniz doğal gazının Avrupa'ya taşınması amacıyla GKRY, İsrail ve Yunanistan'ın yürüttüğü ve AB'nin destek verdiği EastMed Boru Hattı Projesi'nden desteğini çekme kararı almıştır.¹¹⁰ Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendiren bu karar özellikle GKRY ve Yunanistan'da olumsuz yankı bulmuştur. Dahası Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki doğal gaz denkleminin iki kritik aktörü İsrail ve Mısır'la ilişkilerini normalleştirmeye başlaması yine bu iki ülkede rahatsızlıklara yol açmıştır. Ankara'nın Tel Aviv ve Kahire ile başlattığı normalleşme sürecinin başarıya ulaşması durumunda Türkiye, bu iki ülkeyle ilişkilerini rasyonel zeminde yeniden tesis etme suretiyle Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirebilecektir. Ayrıca İsrail, kendi deniz yetki alanlarında bulunan doğal gazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırma konusunda görece daha olumlu bir tutuma sahiptir. Bundan dolayı AB'nin stratejik vizyondan yoksun bu tür kararlarla Türkiye ile diyalog kanallarını kapatması mantıklı bir yaklaşım değildir.

AVRUPA SİYASİ TOPLULUĞU

Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un 9 Mayıs Avrupa Günü'nde yaptığı çağrı üzerine 27'si AB üyesi ve 17'si AB üyesi olmayan ülkelerden müteşekkil top-

107 "Türk Vatandaşları AB Vize Başvurularında Ne Gibi Sorunlar Yaşıyor, Vize Reddinde Neden Artış Var?", Euro-news Türkçe, 3 Ekim 2022.

108 "Çavuşoğlu: (ABD ve Avrupa Vize Randevularının Geç Verilmesi) Kasıt Görüyoruz, Gerekli Uyarılar Yapılacak", Anadolu Ajansı, 23 Ağustos 2022.

109 "Eastern Mediterranean: Council Prolongs the Sanctions Regime over Unauthorised Drilling Activities for a Further Year", Council of the EU, 8 Kasım 2022.

110 "U.S. Voices Misgivings on EastMed Gas Pipeline, Greek Officials", Reuters, 11 Ocak 2022.

lam 44 Avrupa ülkesinin lideri 6-7 Ekim'de Prag'da bir araya gelmiştir. Fransa'nın öncülük ettiği ve şimdilik Avrupa Siyasi Topluluğu (European Political Community, AST) adı verilen bu oluşuma Türkiye de davet edilmiştir. Esasen Fransa'nın eski Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın 1989'da teklif ettiği Avrupa Konfederasyonu önerisini anımsatan AST¹¹¹ henüz resmi bir oluşum değildir. Bununla birlikte en azından öncüsü Fransa'nın beklentilerine göre AST ile Avrupa ülkeleri arasında siyasi diyalogun ve iş birliğinin teşviki amaçlanmaktadır.

Türkiye açısından bakıldığında ise ülke kamuoyunda AST'nin AB'ye alternatif bir oluşum olup olmadığı sorusu gündeme gelmiştir. Bu noktada AST'nin daha önce Fransa'nın eski Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy'nin Türkiye'nin AB üyeliğini engellemek için imtiyazlı ortaklık yaklaşımı kapsamında gündeme getirdiği Akdeniz Birliği önerisine benzediği iddia edilmiştir. Ancak AST'nin ilk zirvesine katılan Cumhurbaşkanı Erdoğan basın toplantısında Türkiye'nin AB üyelik sürecine devam etmekte kararlı olduğunu ve AST'yi AB'ye alternatif görmediğini vurgulamıştır.¹¹² Dolayısıyla Türkiye açısından bakıldığında AST şimdilik Avrupa ülkeleri arasındaki diyalog kanallarını güçlendiren bir mekanizma rolüne sahiptir.

SONUÇ

Genel bir değerlendirme yapıldığında Türkiye-AB ilişkilerinde 2013'ten beri devam eden olumsuz atmosfer 2022'de korunmuş ve ilişkilerin seyrini olumlu yönde etkileyecek bir gelişme yaşanmamıştır. Müzakerelerdeki tıkanıklığın yanı sıra 2023'te Türkiye'de gerçekleşecek cumhurbaşkanı ve milletvekili seçimleri dikkate alınarak bir yorum yapıldığında taraflar arasındaki siyasi gerilimin önümüzdeki yıl artması beklenmektedir. Buna karşın Türkiye-AB ilişkilerinin çıpası rolünü icra eden ticaretin artış trendinde olması ilişkilerin devamlılığı açısından önemli bir faktördür.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ	
13 Ocak	Cumhurbaşkanı Erdoğan, AB ülkelerinin büyükelçileriyle bir araya geldi.
21-25 Şubat	AP'nin Türkiye Daimi Raportörü Amor Türkiye'de temaslarda bulundu.
17 Mart	Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu üç yıl aradan sonra toplandı.
9 Mayıs	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Avrupa Günü vesilesiyle mesaj yayımladı.
10 Mayıs	AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, AB'nin Suriyelilere ev sahipliği yapan Türkiye, Lübnan, Ürdün, Mısır ve Irak'ın üzerinde ciddi bir yük bulunmasından ötürü bu ülkelere 2022 için planlanan 560 milyon avroya ek olarak 1 milyar avro kaynak ayırdıklarını duyurdu.
11-12 Mayıs	Avrupa Komisyonunun Tarımdan Sorumlu Üyesi Wojciechowski, Tarım ve Orman Bakanı Kirişçi ile görüştü ve AB-Türkiye Yüksek Düzeyli Tarım Diyalogu Toplantısı'na katıldı.

111 Thierry Chopin, Lukas Macek ve Sebastien Maillard, "The European Political Community: A New Anchoring to the European Union", *Jacques Delors Institute Policy Brief*, (Mayıs 2022), s. 1.

112 "Yaşanan Gelişmeler Türkiye'nin Birlik ve Avrupa için Anahtar Bir Ülke Olduğu Gerçeğini Gözler Önüne Seriyor", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 6 Ekim 2022.

31 Mayıs	Ankara'da Türkiye-AB Siyasi Direktörler Diyalog Toplantısı yapıldı.
7 Haziran	AP'nin 2021 Türkiye Raporu 67'ye karşı 448 oyla kabul edildi.
14 Haziran	AB, kırılgan mültecileri desteklemek için Türkiye'ye 50 milyon avro destek vereceğini açıkladı.
29 Haziran	Cumhurbaşkanı Erdoğan, NATO zirvesi için bulunduğu Madrid'de AB Konseyi Başkanı Charles Michel ile bir araya geldi.
6 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan, AST toplantısı için bulunduğu Prag'da AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen ile bir araya geldi.
12 Ekim	AB Komisyonu 2022 Türkiye Raporu'nu yayımladı.
8 Kasım	Avrupa Konseyi, Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetleri nedeniyle Türkiye'ye uyguladığı yaptırımları bir yıl uzatma kararı aldı.
15 Kasım	Sanayi ve Teknoloji Bakanı Varank, AB Komiseri Gabriel ile görüştü. İkili ayrıca Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Bilim ve Araştırma Diyalogu Toplantısı'na katıldı.
12 Aralık	AB, düzensiz göçle mücadele kapsamında doğu sınırındaki kontrollerin güçlendirilmesi için Türkiye'ye 220 milyon avro tutarında destek vereceğini açıkladı.

TÜRKİYE- BALKANLAR İLİŞKİLERİ

MEHMET UĞUR EKİNCİ

GİRİŞ

2022, Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerin derinleştiği bir yıl oldu. Koronavirüs (Covid-19) salgınındaki görece durgunluğun ardından Balkan ülkeleriyle 2021’de artan üst düzey görüşme trafiği 2022’de daha da yoğunlaştı. Bölge ülkeleriyle gitgide güçlenen bağların doğal bir sonucu olan bu durum aynı zamanda 24 Şubat’ta Rusya’nın Ukrayna’yı işgal etmesinin ardından Türkiye’nin bölgenin güvenliği bakımından artan öneminin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Nitekim Türkiye’nin bölgenin barış, istikrar ve ekonomik kalkınmasında sağladığı katkıların yanı sıra Rusya ile Ukrayna arasındaki ara buluculuk girişimleri ve uluslararası tahıl sevkiyatında oynadığı kritik rol Balkan ülkeleri yetkililerince büyük takdirle karşılandı.

Bölgedeki bütün toplumlarla ilişkilerin geliştirilmesine yönelik politikasını 2022’de de devam ettiren Türkiye, barış ve dayanışmaya verdiği önemi sürekli vurguladı. Bosna Hersek ve Kosova’da yaşanan siyasi sorunların diyalog yoluyla çözülmesini teşvik ederken Balkan ülkelerinin gerek Avrupa-Atlantik kurumları gerekse bölgesel iş birliği mekanizmaları çerçevesinde geliştirecekleri ortaklıkları destekledi. Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki üst düzey temaslarda bölgesel ve uluslararası gelişmelerin haricinde ticaret, yatırım, enerji, ulaştırma, turizm ve savunma gibi muhtelif alanlarda iş birliği konuları ön plana çıktı. Balkanlarda FETÖ ile mücadele konusunu sık sık gündeme getiren Türkiye, bölgede yaşayan Müslüman ve Türk toplulukları eğitim, kültür ve din hizmetleri alanlarında desteklemeyi sürdürdü.

SIYASİ İLİŞKİLER

2022'de Türkiye'den Balkan ülkelerine cumhurbaşkanı düzeyindeki ilk resmi ziyaret Arnavutluk'a düzenlendi. 17 Ocak'ta beraberindeki bakanlarla Arnavutluk'a giden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2019'da meydana gelen depremlerde zarar gören Laçi kentinde Türkiye tarafından afetzedeler için yaptırılan konut ve iş yerlerinin teslim törenine katıldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, törende yaptığı konuşmada iki ülke arasındaki dostluğun ve Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ile yürütülen yakın iş birliğinin altını çizdi. Aynı gün Arnavutluk Meclisinde bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan, ardından Başbakan Rama ile bir araya geldi. Görüşmenin ardından düzenlenen törende iki ülke arasında kolluk eğitimi, diplomatik protokol, kültür-sanat, gençlik ve spor, afet ve acil durum yönetimi, devlet arşivleri ve habercilik alanlarında iş birliği protokolleri ve mutabakat zabıtları imzalandı. Yıl içerisinde çeşitli etkinliklere katılmak üzere dört kez Türkiye'ye gelen Başbakan Rama, her ziyaretinde Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından kabul edildi. Arnavutluk Avrupa ve Dışişleri Bakanı Olta Xhaçka da 1 Kasım'da Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulundu. İki ülke yetkilileri arasında geçen görüşmelerde ekonomik ilişkiler öne çıkarken Türkiye Arnavutluk'a sürekli olarak FETÖ ile mücadele çağrısında bulundu. Arnavutluk makamlarının Eylül'de aldığı kararlarla bu ülkede uzun yıllardır faaliyet gösteren Mehmet Akif Koleji'nin ve FETÖ ile bağlantılı diğer bazı eğitim kuruluşlarının faaliyetleri durduruldu.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Antalya Diplomasi Forumu'na katılmak üzere Türkiye'ye gelen Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyinin Boşnak üyesi Şefik Džaferović ve Sırp üyesi Milorad Dodik ile bir araya geldi. 25 Nisan'da Bosna Hersek'e giden TBMM Başkanı Mustafa Şentop çeşitli temaslarda bulundu. 11 Mayıs'ta 11. Saraybosna İş Forumu'nda bir konuşma yapan Ticaret Bakanı Mehmet Muş, sonrasında devlet ve federasyon düzeyindeki bakanlarla bir araya geldi. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, 14 Haziran'da İstanbul'a gelen Bosna Hersek Başkanlık Konseyi üyesi Dodik ile Bosna Hersek'in siyasi gündemi ve ikili ekonomik ilişkilerle ilgili görüştü. Balkanlara yaptığı kapsamlı tur çerçevesinde 17 Haziran'da Saraybosna'ya giden Çavuşoğlu, ziyaretinin ilk gününde Bosna Hersek İslam Birliği Başkanı Hussein Kavazović ve Bosna Hersek Yüksek Temsilcisi Christian Schmidt ile görüşmeler yaptı. Çavuşoğlu, ertesi gün Başkanlık Konseyinin iki üyesi Džaferović ve Željko Komšić'in yanı sıra mevkidaşı Bisera Turković ile de görüştü. Ziyaret sırasında iki ülke arasındaki diplomatik uygulamalara dair iki anlaşma imzalandı. 6 Eylül'de geniş bir heyetle üç ülkeyi kapsayan Balkanlar gezisine çıkan Cumhurbaşkanı Erdoğan, ilk olarak Bosna Hersek'i ziyaret etti. Devlet Başkanlığı Konseyi üyeleri ile bir araya gelen cumhurbaşkanı, görüşmenin ardından Türkiye ile Bosna Hersek arasında kimlikle seyahat edilmesi için çalışmaların başlatıldığını ve inşaatı devam etmekte olan Belgrad-Saraybosna otoyoluyla ilgili mali pürüzlerin giderileceğini açıkladı. Toplantıda ayrıca iki ülke arasında Savunma Sanayiinde Gizlilik Dereceli Bilgilerin Karşı-

lıklı Korunması ve Mübadelesine İliŐkin AnlaŐma imzalandı. Ziyareti sırasında Bosna Hersek Parlamentosunda temaslarda bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Bosna Hersek İŐlam BirliĐi ve Bosna Hersek-Türkiye İŐ Forumu'nda birer konuŐma yaptı. 20 Eylül'de 2. Göç Diyalogu Toplantısı'na katılmak üzere Saraybosna'da bulunan İŐiŐleri Bakanı Süleyman Soylu ile mevkidaŐı Selmo Cikotić tarafından Türkiye ile Bosna Hersek arasında Güvenlik İŐ BirliĐi AnlaŐması imzalandı.

Bulgaristan'da hükümet sorunları yaşanması ve 2 Ekim'de düzenlenen erken seçim sonrasında da hükümet kurulamamasına rağmen iki ülke arasında yıl içerisinde birçok üst düzey görüşme gerçekleştirildi. Mart'ta Antalya Diplomasi Forumu için Türkiye'ye gelen Bulgaristan Başbakanı Kiril Petkov, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüştü. 7 Haziran'da Sofya'ya giden İŐiŐleri Bakanı Soylu, Bulgar mevkidaşı Boyko RaŐkov ile güvenlik, düzensiz göç ve organize suçlarla ilgili konularda baş başa görüştü. 21 Eylül'de Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Bulgaristan Dışişleri Bakanı Nikolay Milkov ile New York'ta bir araya gelerek ulaştırma ve enerji konularını ele aldı. 6 Ekim'de Prag'da bulunduğu sırada Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev ile baş başa görüşen Cumhurbaşkanı Erdoğan, Bulgar mevkidaŐının 9 Aralık'ta Türkiye'ye yaptığı çalışma ziyaretinde kendisini yeniden kabul etti. Sınır geçiŐlerinde yıllardır süregelen aşırı yoğunluğun çözüme kavuşturulması için Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Adil Karaismailoğlu, Bulgaristan yetkilileriyle birçok temasta bulundu. Şubat'ta imzalanan protokolle geçiş belgesi kotaları artırılırken Bulgaristan tarafından sürücülerden alınan dezenfeksiyon ücretinin kaldırılması konusunda mutabakata varıldığı açıklandı.

DıŐiŐleri Bakanı Çavuşoğlu, 16 Haziran'da Hırvatistan Cumhurbaşkanı Zoran Milanović ile Ohri'de yaptığı görüŐmenin ardından ertesi gün Hırvatistan'a geçerek burada BaŐbakan Andrej Plenković ve DıŐiŐleri Bakanı Gordan Grlić-Radman ile ayrı ayrı görüŐmeler gerçekleŐtirdi. Yapılan görüŐmelerde ikili iliŐkilerin yanı sıra uluslararası güvenlik ve enerji meseleleri ele alındı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Balkanlara gerçekleŐtirdiĐi ziyaret turu kapsamında 8 Eylül'de Hırvatistan'a gitti. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Hırvat mevkidaŐı Milanović arasındaki yapılan görüŐmenin ardından iki ülke arasında Kamu Huzuru ve Düzeninin Sağlanmasına İliŐkin Mutabakat Muhtırası, Afet ve Acil Durum Yönetimi Alanında İŐ BirliĐine İliŐkin Mutabakat Zaptı ve Devlet ArŐivleri İŐ BirliĐi Protokolü imzalandı. Ziyareti sırasında BaŐbakan Plenković ile de görüŐen Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye-Hırvatistan İŐ Forumu'nda bir konuŐma yaptı. 12 Ekim'de Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Hırvat mevkidaŐı Mario BanoĐić ile güvenlik ve savunma sanayii konularında görüŐ aliŐveriŐinde bulundu. 25 Ekim'de Kırım Platformu toplantısında konuŐma yapmak için Zagreb'e giden TBMM BaŐkanı Mustafa Őentop, burada Hırvatistan Meclis BaŐkanı Gordan Jandroković ile bir araya geldi.

Türkiye ile Karadağ arasındaki dostane ilişkiler 2022'de de devam etmekle beraber üst düzey temaslar önceki yıllara nazaran daha sınırlı kaldı. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu

vuşođlu, 11 Mart'ta Antalya Diplomasi Forumu'na katılmak üzere Türkiye'ye gelen Karadađ Bařbakan Yardımcısı Dritan Abazović ve Dıřıřleri Bakanı Đorde Radulović ile ayrı ayrı bir araya geldi. Çavuřođlu ayrıca 16 Haziran'da Karadađ Bařbakan Yardımcısı, Sermaye Yatırımları Bakanı ve Bořnak Partisi Bařkanı Ervin Ibrahimović ile Ohri'de, 2 Eylül'de Karadađ Bařbakanı Abazović ile Belgrad'da, 21 Eylül'de Karadađlı mevkidařı Ranko Krivokapić ile de New York'ta birer görüřme yaptı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 29 Mayıs'ta Karadađ Cumhurbaşkanı Milo Đukanović ile bir telefon görüřmesi yaparak uluslararası geliřmeleri ve ikili iliřkileri deđerlendirdi. Đukanović, Haziran'da 25. Avrasya Ekonomi Zirvesi'nde konuřma yapmak üzere Türkiye'yi ziyaret etti.

7 Ocak'ta Türkiye'yi ziyaret eden Kosova Bölgesel Kalkınma Bakanı ve Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP) Genel Başkanı Fikrim Damka Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu tarafından kabul edildi. Kosova Cumhurbaşkanı Vjosa Osmani-Sadriu, 26 şubat'ta İstanbul'da iş çevreleriyle bulunduğu temasların ardından 1 Mart'ta resmi bir ziyaret için Ankara'ya geldi. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Osmani-Sadriu arasındaki görüşmede başta Ukrayna'da henüz patlak veren savaş olmak üzere uluslararası gelişmeler ve ikili iş birliği konuları ele alındı. Görüşmenin ardından düzenlenen törende Ormancılık Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı, Gençlik ve Spor Alanında İşbirliği Anlaşması ve Dışışleri Bakanlıkları Arası Protokol Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı imzalandı. Mayıs'ta Kosova Savunma Bakanı Armend Mehaj'ın Türkiye'ye gerçekeştirdiği ziyaret esnasında iki ÷lke arasında savunma sanayii alanında iş birliği anlaşması imzalandı. Balkanlar turunun son günü olan 19 Haziran'da Kosova'yı ziyaret eden Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu burada üst düzey temaslarda bulundu. Ziyaret esnasında iki ÷lke arasındaki uçuşların artırılmasını öngören Sivil Havacılık Mutabakat Zaptı imzalandı. Bakan Çavuşoğlu, Kosova Dışışleri Bakanı Donika Gërvalla-Schwarz ile 29 Ağustos'ta Slovenya'da yeniden bir araya geldi.

2022'de Kuzey Makedonya ile de bir dizi üst düzey temas gerçekeştirildi. Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, 16 şubat'ta NATO Savunma Bakanları Toplantısı için bulunduğu Brüksel'de Kuzey Makedonya Savunma Bakanı Slavjanka Petrovska ile bir araya geldi. Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu, Kuzey Makedonyalı mevkidaşı Bujar Osmani'yi Mart'ta Antalya'da, Haziran'da Ankara'da kabul etti. Görüşmelerde bölgesel gelişmelerin yanı sıra ekonomi, enerji ve savunma alanlarındaki iş birliği konuları öne çıktı. 27 Nisan'da TBMM Başkanı Mustafa şentop, Üsküp'teki temasları kapsamında Kuzey Makedonya Başbakanı Dimitar Kovaçeovski ile bir araya geldi. Başbakan Kovaçeovski, 13 Haziran'da İstanbul'a gelerek Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüştü. Balkanlar turu çerçevesinde 16 Haziran'da Kuzey Makedonya'nın Ohri kentine giden Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu, burada Makedonya Türk toplumu temsilcileriyle görüştü ve Prespa Diyalog Forumu'na katıldı.

Milli Savunma Bakanı Akar, 16 şubat'ta Romanya Savunma Bakanı Vasile D'incu ile Brüksel'de bir araya gelerek bölgesel güvenlik ve savunma iş birliği konularını ele aldı.

31 Mart'ta 27. Dönem Türkiye-Romanya Karma Ekonomik Komisyonuna katılmak üzere Türkiye'ye gelen Romanya Başbakan Yardımcısı ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Sorin-Mihai Grindeanu, Cumhurbaşkan Yardımcısı Fuat Oktay tarafından kabul edildi. Toplantıda sanayi, ticaret, yatırımlar, enerji, ulaştırma, turizm gibi alanlarda iş birliğinin derinleştirilmesine yönelik 82 maddelik bir eylem planı üzerinde anlaşıldı. Ayrıca iki ülke arasında Kültürel Diplomasi Alanında Gerçekleştirilecek Projelerin Finansmanı Hakkında Anlaşma, Afet ve Acil Durum Alanında İş Birliği Niyet Beyanı ve daha önce imzalanan Sosyal Güvenlik Anlaşmasının Uygulanmasına Yönelik İdari Anlaşma imzalandı. 27 Mayıs'ta Türkiye-Romanya-Polonya Dışışleri Bakanları Üçlü Toplantısı'na katılmak için İstanbul'a gelen Romanya Dışışleri Bakanı Bogdan Aurescu Cumhurbaşkan Erdoğan ve Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu tarafından ayrı ayrı kabul edilirken iki ülke arasında Diplomatik Arşiv İşbirliği Mutabakat Zaptı imzalandı. 2 Haziran'da Romanya'ya giden Millî Savunma Bakanı Akar ve Genelkurmay Başkanı Yaşar Güler, başta Cumhurbaşkan Klaus Iohannis olmak üzere üst düzey yetkililerle bir araya geldi. Dışışleri Bakanı Aurescu'nun 6 Aralık'ta Ankara'ya gerçekleştirdiği resmi ziyaret esnasında ise iki ülke arasında kurulması planlanan yüksek düzeyli stratejik ortaklık metni üzerinde mutabakata varıldı.

2022'de Türkiye-Sırbistan ilişkileri birçok önemli görüşmeye sahne oldu. 18 Ocak'ta Türkiye'yi ziyaret eden Sırbistan Cumhurbaşkan Aleksandar Vučić, Cumhurbaşkan Erdoğan tarafından kabul edildi. Aynı gün iki ülke kabineleri arasında gerçekleştirilen Türkiye-Sırbistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin üçüncü toplantısının ardından Eğitim Alanında İş Birliği Anlaşması, Turizm Alanında İş Birliğine İlişkin Mutabakat Zaptı, Kültür Varlıkları Alanında İş Birliğine Yönelik Çerçeve Anlaşması ve Sinematografik Ortak Yapım Anlaşması imzalandı. 22 Mart'ta Ankara'ya gelen Sırbistan Yenilik ve Teknolojiden Sorumlu Bakanı Nenad Popović, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank tarafından kabul edildi. 16 Haziran'da resmi bir ziyaret için Sırbistan'a giden Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu, burada başta Cumhurbaşkan Vučić olmak üzere üst düzey yetkililerle bir araya geldi. İkili ekonomik ilişkiler ve Rusya-Ukrayna savaşına bağlı konuların öne çıktığı görüşmelerin ardından Türkiye ile Sırbistan arasında Kültür Varlıklarının Yasa Dışı Trafikleriyle Mücadele Anlaşması imzalandı.

Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu 2 Eylül'de Açık Balkan Girişimi Zirvesi'ne katılmak üzere gittiği Belgrad'da Sırp mevkidaşı Nikola Selaković ile yeniden bir araya geldi. 6 Eylül'de Balkanlar turunun ikinci durağı olan Sırbistan'a giden Cumhurbaşkan Erdoğan, ertesi gün mevkidaşı Vučić ile görüştü. Görüşmenin ardından Vizelerin Kaldırılmasına Dair Anlaşmada Değişiklik Yapılmasına İlişkin 1 Numaralı Protokol imzalanarak Türkiye ile Sırbistan arasında kimlik kartıyla seyahat edilmesinin önü açıldı. İki ülke arasında ayrıca Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma, Teknolojilerde Yenilik Alanında İşbirliği Anlaşması, Orman Yangınları ile Mücadele Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı, Medya ve İletişim Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı, Dijital Devlet Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı

ve Devlet Radyo-Televizyon Kurumları Arası İşbirliği Protokolü imzalandı. Ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye-Sırbistan İş Forumu'nda bir konuşma yaptı. 8 Aralık'ta Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi (KEİPA) genel kuruluna katılmak üzere Belgrad'a giden TBMM Başkanı Şentop; Cumhurbaşkanı Vučić, Meclis Başkanı Vladimir Orlić, Başbakan Ana Brnabić ve Dışişleri Bakanı Ivica Dačić tarafından ayrı ayrı kabul edildi. 2021'de Novi Pazar (Yeni Pazar) kentinde açılan başkonsoloslüğün ardından Türkiye'nin Sırbistan'ın Niş kentindeki konsolosluk bürosu 31 Ağustos'ta faaliyetlerine başladı.

Mart'ta Antalya Diplomasi Forumu'na katılmak üzere Türkiye'ye gelen Slovenya Cumhurbaşkanı Borut Pahor, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir araya geldi. 10 Ağustos'ta resmi ziyaret için yeniden Türkiye'ye gelen Pahor, Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Ankara'da kabul edildi. İkili ve bölgesel konuların değerlendirildiği görüşmenin ardından iki hükümet arasında Bilim ve Teknoloji İşbirliği Anlaşması imzalandı. 17. Bled Stratejik Forumu'nda konuşma yapmak üzere 29 Ağustos'ta Slovenya'ya giden Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, burada Slovenyalı mevkidaşı Tanja Fajon ile bir görüşme yaptı.

Bölgeye yaklaşımında barışın korunması ve bölgesel iş birliğini esas alan Türkiye, bunun için ikili ilişkilerin yanında çok taraflı diplomasi araçlarından da yararlandı. Dışişleri Bakanlığı tarafından Mart'ta düzenlenen Antalya Diplomasi Forumu'na bölgeden katılan birçok üst düzey yetkili arasında diyalog ve görüş alışverişi imkanı sağlandı. Başta Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ) olmak üzere birçok bölgesel platforma aktif katılımını sürdüren Türkiye, bölgede kurulan yeni iş birliği mekanizmalarını destekleyici bir tutum sergiledi. Sırbistan, Arnavutluk ve Kuzey Makedonya tarafından başlatılan Açık Balkan Girişimi'nin Belgrad'daki zirvesinde bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Balkanlar ve AB arasında bir köprü olarak gördüğü bu girişime diğer bölge ülkelerinin de katılımını ümit ettiğini belirtti. Yıl içerisinde Kosova ile Sırbistan arasında yaşanan gerginlikler karşısında Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu iki ülke dışişleri bakanıyla telefonda görüşerek tarafları sağduyulu hareket etmeye çağırırken Cumhurbaşkanı Erdoğan da Bosna Hersek'teki siyasi sorunların aşılması için Sırbistan Cumhurbaşkanı Vučić ile beraber ara buluculuk yapabileceğini ifade etti. Türkiye, önceki yıllarda olduğu gibi bölge ülkelerini Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleştirme çabalarını desteklemeyi sürdürdü. Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'nın AB ile katılım müzakerelerine başlamaları Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanırken Bosna Hersek'e de en kısa zamanda AB adaylığı verilmesi yönünde çağrıda bulunuldu. Başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere Türkiye'den yetkililer Kosova'nın NATO üyelik hedefine olumlu baktıklarını açıkladı.

EKONOMİK İLİŞKİLER

TÜİK'in 2022'nin ilk on ayı için kesin olmayan verilerine göre Türkiye'nin on bir Balkan ülkesiyle dış ticaret hacmi yaklaşık 27 milyar dolar olarak gerçekleşti.

Böylece bir önceki yılın aynı dönemine göre toplam ticaret hacminde yüzde 19 civarında artış kaydedildi. 2021'in ilk on ayına kıyasla Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı toplam ihracat yüzde 25, bu ülkelerden gerçekleştirdiği toplam ithalat ise yüzde 7,5 arttı. Bu dönemde Türkiye'nin bütün dünyayla gerçekleştirdiği toplam ihracatın yüzde 15 ve toplam ithalatın ise yüzde 39 arttığı göz önünde bulundurulduğunda 2022 içerisinde Balkanların Türkiye'nin ihracatında önem kazanırken ithalatında önem kaybettiği söylenebilir.

2022'nin ilk on ayında Balkanlardaki on bir ülkenin her birine yapılan ihracatta 2021'in aynı dönemine göre artış kaydedilirken Karadağ'a yapılan ihracattaki artış yüzde 52'nin üzerinde ölçüldü. İthalatta ise yalnızca Bosna Hersek'ten yapılan ithalatta 2021'e göre azalma (yüzde 12) görülürken Karadağ'dan yapılan ithalatta yaklaşık yüzde 90'lık bir artış kaydedildi. Daha önceki yıllarda olduğu gibi Türkiye'nin Balkanlarla ticari ilişkilerinde AB üyesi ülkelerin ağırlığı 2021'de de devam ederek bölgeyle yürütülen toplam ticaretin yaklaşık yüzde 81'i bu beş ülkeyle gerçekleşti.

Türkiye'nin Balkanlardaki yatırımlarına gelince Merkez Bankasının (TCMB) kesin olmayan verilerine göre¹¹³ yılın ilk on ayında Türkiye'den on Balkan ülkesine yaklaşık 143 milyon dolarlık dış yatırım yapıldı. Böylelikle bir önceki yılın aynı dönemine göre bu ülkelere giden dış yatırımlarda yüzde 10'luk bir artış kaydedildi. Bu dönemde Türkiye'den en fazla yatırımın gittiği ülkeler sırasıyla Romanya, Kuzey Makedonya ve Yunanistan oldu. TCMB istatistiklerinde yer verilmeyen Kosova'ya ise 2022'nin ilk dokuz ayında Türkiye'den 41 milyon doların üzerinde yatırım giderken yaklaşık 51 milyon dolar civarında yatırım çıkışı kaydedildi.¹¹⁴ Karadağ'daki en büyük yabancı yatırımlardan biri olan Nikşiç demir-çelik fabrikasının 2012'den beri işletmecisi olan Tosyalı Holding, ekonomik sebeplerle fabrikayı Karadağ Elektrik Şirketi'ne sattı.

SOSYAL VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER

Türkiye'nin Balkanlardaki en etkin kurumlarından olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlardaki projelerini ve restorasyon faaliyetlerini 2022 boyunca devam ettirdi. Arnavutluk'un başkenti Tiran'da TİKA tarafından restorasyonu tamamlanan Ethem Bey Camii 17 Ocak'ta Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da katıldığı törenle ibadete açıldı. Hırvatistan'ın Sisak kentinde yine TİKA'nın katkılarıyla inşa edilen Recep Tayyip Erdoğan İslam Kültür Merkezi de 8 Eylül'de Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından hizmete açıldı. Balkan ülkelerinden lisans ve lisansüstü öğrencilere Türkiye Bursları çerçevesinde burs vermeyi sürdüren Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), 2022'de yedi Balkan ülkesini kapsayan Balkan Gençlik Okulu

¹¹³ Bu veriler üçüncü ülkeler üzerinden giden yatırımları göstermediğinden yalnızca genel anlamda fikir verebilmektedir.

¹¹⁴ Kosova Merkez Bankasının kesin olmayan istatistiklerinden alınmıştır.

projesinin beşincisini gerçekleştirdi. Balkanların sekiz ülkesinde faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü (YEE) Türkçe dil öğretimi vermeyi sürdürürken YEE ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yılın çeşitli zamanlarında Türkiye'yi tanıtıcı kültürel etkinlikler düzenlendi. Sırbistan'da Boşnak nüfusun yoğun olarak yaşadığı Tutin kentinde bir Türk Kültür Merkezi açıldı. TRT tarafından Balkanlar coğrafyasına yönelik kurulan TRT Balkan adlı dijital haber platformu, 15 Haziran'da Ankara'da gerçekleştirilen tanıtım programının ardından Arnavutça, Boşnakça/Hırvatça/Sırpça (BHS) ve Makedonca dillerinde yayınlarına başladı. 2020'de salgın sebebiyle durdurulmuş olan İstanbul-Sofya tren seferleri Nisan'da yeniden hizmete girerken 27 Temmuz tarihli cumhurbaşkanı kararnamesiyle Bulgaristan vatandaşlarına doksan günü aşmayan turistik seyahatlerinde Türkiye'ye kimlik kartlarıyla ve vizesiz giriş imkanı tanındı. Balkanlardaki vakıf eserlerinin korunması için projeler yürüten Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün katkılarıyla tamamlanan Bosna Hersek İslam Birliği idari binası Mayıs'ta hizmete girdi. Ramazan ayı boyunca TİKA ve Türkiye Diyanet Vakfı gibi kurumlarca Balkan ülkelerindeki ihtiyaç sahibi ailelere yardım paketleri dağıtılırken birçok belediye tarafından iftar programları düzenlendi. Diyanet İşleri Başkanlığı da din ve eğitim işlerinde Müslüman topluluklara yönelik desteğini 2022'de de devam ettirdi.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-BALKAN ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ	
17 Ocak	Cumhurbaşkanı Erdoğan Arnavutluk'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.
18 Ocak	Türkiye-Sırbistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin üçüncü toplantısı Ankara'da gerçekleştirildi.
1 Mart	Kosova Cumhurbaşkanı Vjosa Osmani Sadriu Türkiye'ye resmi ziyarette bulundu.
7 Haziran	Kuzey Makedonya Dışişleri Bakanı Bujar Osmani Ankara'da resmi temaslarda bulundu.
13 Haziran	Kuzey Makedonya Başbakanı Dimitar Kovaçevski Türkiye'yi ziyaret etti.
16-19 Haziran	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Sırbistan, Kuzey Makedonya, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Kosova'ya ziyaretler gerçekleştirdi.
9-10 Ağustos	Slovenya Cumhurbaşkanı Borut Pahor Ankara'da temaslarda bulundu.
29 Ağustos	Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Slovenya'da 17. Bled Stratejik Forumu'na katıldı.
2 Eylül	Bakan Çavuşoğlu Belgrad'daki Açık Balkan Girişimi zirvesine katıldı.
6-8 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan Bosna Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan'a resmi ziyaretlerde bulundu.
1 Kasım	Arnavutluk Avrupa ve Dışişleri Bakanı Olta Xhaçka Türkiye'ye geldi.
6 Aralık	Romanya Dışişleri Bakanı Bogdan Aurescu Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.
9 Aralık	Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev Türkiye'ye geldi.

TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

DENİZ İSTİKBAL

GİRİŞ

Türkiye-Çin resmi ilişkilerinin kurulmasının 50. yılı olan 2021’de iki ülke arasındaki diyalog ortamı ciddi bir gelişme göstermişti. 2022’de de ikili ilişkilerde benzer bir seyir görüldü. Siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler diğer yıllara kıyasla daha fazla gündemde yer aldı. Karşılıklı olarak dışişleri bakanlarının farklı ülkelerde bir araya gelmeleri ikili ilişkilerin gelişmesine katkı sundu.

SİYASİ İLİŞKİLER

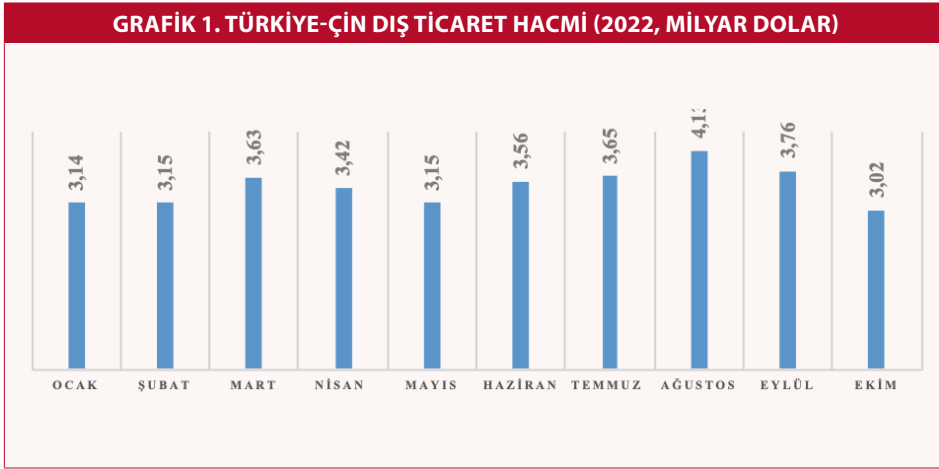
Türkiye-Çin arasındaki ilişkiler 2022’de siyaset, ekonomi ve Uygur sorunu başlıkları üzerinde yoğunlaştı. 12 Ocak’ta Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Çin’e gerçekleştirdiği resmi ziyaretinde mevkidaşı Wang Yi ile Uygur sorununu konuştu ve görüşme esnasında ikili iş birliğinin geliştirilmek istendiği karşılıklı olarak vurgulandı. Görüşmenin temel noktaları arasında ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler de önemli bir yer tuttu. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu yılın ilerleyen aylarında Çinli mevkidaşı ile farklı uluslararası toplantılarda tekrar bir araya gelerek ikili ilişkilerin boyutu ve çerçevesi üzerine görüşmeler sağladı.

Eylül’de Özbekistan’ın Semerkant şehrinde düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü Zirvesi’nde ikili görüşme gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Çin Devlet Başkanı Şi Cinping iki ülke arasındaki iş birliği potansiyeline dikkat çektiler. İkili ticaret hacminin ulaştığı 34,66 milyar dolarlık potansiyel tarafların ana gündem maddeleri arasında yer aldı.

EKONOMİK İLİŞKİLER

Uzun yıllardır Pekin lehine gelişim gösteren ticari ilişkiler 2022’de de genel seyrini devam ettirdi. 2022’nin ilk on ayında ikili ticaret hacmi 34,66 milyar dolar oldu.

Türkiye'nin Çin'e ihracatı 2,47 milyar dolar olurken ithalatı 32,19 milyar dolar olarak gerçekleşti. Türkiye'nin ihracatında doğal kaynak ve değerli metaller öne çıkarırken ithalatta makine ve aksamları büyük yer tuttu. On iki aylık süreçte ikili ticaret hacminin 36 milyar doları aşması beklenmektedir (Grafik 1). Türkiye'nin en büyük dış ortaklarından biri olarak Çin, 2022'de de Türkiye'ye karşı ciddi anlamda ticari fazla elde etti. İkili ticaret hacminin daha dengeli yapıya kavuşturulması için ikili iş birliği imkanlarının artırılması gerekmektedir. Ancak Çin'de koronavirüs (Covid-19) vakalarının hızla artması ve kapanmaların devam etmesi ikili iş birliği imkanlarını kısıtlamaktadır. Tarafların farklı uluslararası organizasyonlarda ortaya koydukları karşılıklı iyi niyet beyanları da ilişkilerin siyasi ve ekonomik olarak gelişmesinde önemli bir tutmaktadır.

Kaynak: TÜİK

Tablo 1'de Türkiye-Çin arasındaki on aylık dış ticaretin sektörlere göre dağılımı yer almaktadır. Türkiye'nin Çin'e ihracatında doğal madenler, metaller ve kimyasallar öne çıkarken ithalatta imalat sanayii ürünlerinin büyük hacme sahip olduğu görülmektedir. İhracat-ithalat dengesi Çin lehine gelişirken Türkiye yaklaşık 30 milyar dolarlık dış ticaret açığı ile karşı karşıya gelmiştir. Türkiye'nin ihrac ettiği ürünlerde teknoloji gerektirmeyen sektörler önemli bir konumda iken ithal edilen sektörler ağırlıklı olarak imalat sanayii işlemlerinden geçirilmiştir. Türkiye'nin ilerleyen yıllarda dış ticaret dengesini sağlayacak yeni adımları hayata geçirmesi beklenebilir. Atılacak adımların en önemli kısmını ise yatırımların farklı sektörlerde artırılması oluşturmaktadır.

TABLO 1. SEKTÖRLERE GÖRE TÜRKİYE-ÇİN DIŞ TİCARETİ (2022)*

İHRACAT		İTHALAT	
SEKTÖR	MİKTAR (MİLYON DOLAR)	SEKTÖR	MİKTAR (MİLYAR DOLAR)
Metal Cevherleri	702,81	Kazanlar ve Makineler	7,06
Tuz, Kükürt, Alçı ve Çimento	454,56	Elektrikli Makine ve Cihazlar	6,81
Kimyasallar, Kıymetli Metal, Radyoaktif Element	273,26	Demir ve Çelik	2,91
Kazanlar, Makineler ve Mekanik Cihazlar	147,66	Eczacılık Ürünleri	2,74
Mineral Yakıtlar	111,42	Plastik ve Mamulleri	1,90
Etler ve Yenilen Sakatat	66,18	Motorlu Kara Taşıtları	0,894
Optik, Sinema ve Ölçü Aletleri, Cihaz ve Parçaları	64,74	Sentetik ve Suni Filamentler	0,87
Nikel ve Nikelden Eşya	59,07	Demir ve Çelikten Eşya	0,72
Sebze ve Meyve	40,98	Optik, Sinema ve Ölçü Aletleri, Cihaz ve Parçaları	0,71
Bakır ve Bakırdan Eşya	33,73	Kağıt ve Karton	0,60
Diğer	51,59	Diğer	7,98
Toplam**	2,47	Toplam	32,19

Kaynak: TÜİK

* Dış ticaret verileri Ocak-Ekim dönemini kapsamaktadır.

** Milyar dolar

2022'de Çin'den Türkiye'ye 160 milyon dolarlık doğrudan yatırım yapılmıştır. China National Chemical Engineering isimli Çin şirketi kimya ve eczacılık sektörlerine yatırım gerçekleştirmiştir. 2021'de Alibaba, Trendyol ile ortaklık kurarak 350 milyon dolarlık yatırım yapmıştır. Çin otomotiv üretim firması olan Chery ise Türkiye'ye yatırım hazırlığında olduğunu ve yapılacak üretimi Avrupa ülkelerine ihraç edeceğini söyledi. Huawei'nin de benzer bir yatırım planı olduğunu açıklaması Çinli firmaların yeni lojistik ve üretim merkezi olarak Türkiye'yi tercih ettiğine işaret etmektedir.

2005-2022 arasında Çin'den Türkiye'ye gelen toplam yatırımların miktarı 15,78 milyar dolara ulaşarak ciddi bir hacim kazanmış vaziyettedir. Enerji, ulaşım, kimya, emlak ve lojistik gibi sektörlerle yoğunlaşan yatırımlar iki ülke ilişkilerinde önemli bir konuma sahiptir. En fazla yatırım yapılan sektör ise 9,74 milyar dolar ve yüzde 61,7'lik pay ile enerji sektörü olmuştur. Enerji sektörünü ulaşım (1,39 milyar dolar), kimya (1,26 milyar dolar) ve emlak (1,15 milyar dolar) izlemiştir (Tablo 2).

TABLO 2. TÜRKİYE'DE ÇİN YATIRIMLARI (2005-2022)

SEKTÖR	MİKTAR (MİLYAR DOLAR)	PAY (YÜZDE)
Enerji	9,74	61,72
Ulaşım	1,39	8,80
Eczacılık/Kimya	1,26	7,98
Emlak	1,15	7,28
Lojistik	0,92	5,83
Metal	0,44	2,78
Finans	0,43	2,72
Teknoloji	0,10	0,63
Toplam	15,78	100,0

Kaynak: The American Enterprise Institute; Heritage Foundation.

TURİZM

2022'de Çin'deki kapanma, kısıtlama ve koronavirüs (Covid-19) salgını koşulları nedeniyle turizmde istenilen başarının yakalanamadığı görülmektedir. İlk on ayda toplam 70 bin Çinlinin Türkiye'yi ziyaret etmesi salgın öncesine dönüşün halen sağlanmadığını göstermektedir. Türkiye'ye gelen turist sayısının 50 milyona yaklaştığı bir dönemde Çin'den gelen turistler toplam ziyaretçi sayısının yüzde 0,18'ini oluşturmaktadır. Çin'deki kısıtlamaların gevşetilmesiyle turizmde bir ivmelenmenin yaşanması beklenebilir.

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ZİRVESİ: TÜRKİYE VE ÇİN

Eylül 2022'de Özbekistan'ın Semerkant şehrinde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir. ŞİÖ zirvesine ilk defa katılan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çin Devlet Başkanı Ciping ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bölgesel iş birliğinin konuşulduğu zirvede Türkiye'nin Yeniden Asya Girişimi önemli bir yer tutmuştur. Bu girişimin ortaya çıkmasında önemli bir etken olan Çin'in ekonomik kalkınması farklı alanlarda iş birliği olanaklarını artırmıştır. Bu minvalde uluslararası sorunların çözümünde Türkiye-Çin arasındaki diyalog imkanları güçlenmiştir. ABD dolarına karşı yerel para birimleriyle ticaret, Ukrayna tahılının küresel piyasalara ulaştırılması, ekonomik ve ticari ilişkilerin ileri boyutlara taşınması gibi konular da zirvede görüşmelere konu olmuştur.

SONUÇ

2022'de Türkiye-Çin arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler olumlu bir seyir izlemiştir. Karşılıklı ziyaretler Çin'deki kısıtlamalar nedeniyle yeterince gerçekleşmemesine rağmen ticari ilişkiler geçmiş yıllara kıyasla artmaya devam etmektedir. 2022'de Çin'in Türkiye'ye yaptığı 160 milyon dolarlık ek yatırımla toplam yatırım stoku 15,78 milyar dolara ulaşmış vaziyettedir. Dış ticaret ise 2022'de 36 milyar doları aşarak önemli bir seviyeye işaret etmektedir. Turizmde ise Çin'deki kısıtlamalar nedeniyle istenilen başarı henüz yakalanabilmiş değildir. Ayrıca Uygur meselesinin varlığı ikili ilişkilerde bir sorun olmaya devam etmektedir.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ	
12 Ocak	Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Çin'e resmi ziyarette bulundu.
13 Ocak	Çin Dışışleri Bakanı Wang Yi, Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile Çin'in Wuxi şehrinde bir araya geldi.
3 Ağustos	Çin Dışışleri Bakanı Wang Yi, Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile Kamboçya'daki ASEAN toplantısında bir araya geldi.
16 Eylül	Semerkant zirvesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çin Cumhurbaşkanı Cinqing ile görüştü.

TÜRKİYE-FİLİSTİN İLİŞKİLERİ

MAHMUD ALRANTİSİ

GİRİŞ

Türkiye'nin Filistin politikası 1967 sınırlarını esas alan ve başkenti Doğu Kudüs olan egemen bir Filistin devletinin kurulmasını destekleme noktasındaki çabaları ile devam etmektedir. Bu bağlamda Türkiye Filistin halkı ile arasındaki güçlü ilişkilere ve ortak tarihe dayanarak, Filistin ile ilişkilerini geliştirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Keza iki devletli çözüm perspektifinden hareketle istikrarı destekleyen Türkiye her vesileyle Filistin halkından yana olduğuna vurgu yapmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye söz konusu perspektifi olumsuz yönde etkileyebilecek her tür gelişmeyi kınamaktadır. Nitekim Doğu Kudüs'te yerleşim inşa çalışmalarını ve Şeyh Cerrah Mahallesi'nde Filistinli ailelerin zorla tahliyelerini kınadı. Örneğin Türkiye Dışişleri Ocak 2022'de İsrail'in Doğu Kudüs'te 3 bin 557 konut inşa etmeyi içeren 5 yeni yerleşim planına onay vermesini kınadı ve bu olayı İsrail'in, işgal altında kalan Filistin topraklarındaki yerleşim birimlerini, ilgili Birleşmiş Milletler kararlarını ve uluslararası hukukun ihlali olarak değerlendirdi. Aynı şekilde TBMM Başkanı Mustafa Şentop, Filistinli "Salihya" ailesinin Doğu Kudüs'ün Şeyh Cerrah Mahallesi'ndeki evlerinden zorla tahliye edilmesini de kınadı.¹¹⁵ Keza Türkiye Dışişleri Bakanlığı Mayıs 2022'de, İsrail'in 4 bin 427 yeni yerleşim birimi kurulmasını içeren 25 yeni proje inşa etme kararına onay vermesini de kınadı.

İSRAİL İLE NORMALLEŞME VE FİLİSTİN DAVASINI AYRIŞTIRMA

Bilindiği üzere Türkiye, geçtiğimiz yıl içinde İsrail dahil bölgedeki birçok devletle normalleşme sürecine girdi. Bu nedenle Türkiye, İsrail ile arasındaki ilişkileri normalleşmeye yönelik adımların Filistin davası aleyhine olmayacağı ve Türkiye'nin Filistin meselesindeki tutumunun değişmediği konusunda Filistinlilere güvence vermeye özen

¹¹⁵ "Türkiye, İsrail'in 5 Yerleşim Planına Onay Vermesini Kınadı", Anadolu Ajansı, 6 Ocak 2022.

gösterdi. Bu bağlamda Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu özellikle İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog'un Şubat 2022'de Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında Türkiye'nin Filistin meselesindeki pozisyonunda herhangi bir değişiklik olmadığını ısrarla vurguladı. Aynı şekilde Bakan Çavuşoğlu, Mart 2022'de Antalya Diplomasi Forumu'nda oturum aralarında Filistin Dışışleri Bakanı Riyad Maliki ile yaptığı görüşmede bu konuyu yeniden teyit etti. Türkiye'nin Filistin'e yönelik politikasında şu hususların altı çizildi: (i) İsrail ile ilişkilerin yeniden kurulması, Türkiye'nin Filistin halkına yönelik politikasında bir değişiklik anlamına gelmemektedir. (ii) Filistin halkının 1967 sınırlarında kendi kaderini tayin hakkı desteklenmektedir. (iii) Ankara, Mescid-i Aksa'yı tekrarlanan yerleşimci saldırılardan korumaktaki ısrarını sürdürmektedir.¹¹⁶

Mevcut pozisyonların muhafaza edilmesi için Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın da Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile bir araya geldi. Ayrıca Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Filistin davasını savunma yolunun İsrail ile mantıklı ve dengeli bir ilişki kurmaktan geçtiğini, yaptığı birden fazla açıklamada vurguladı. 2022'de İsrail ile siyasi ve ekonomik ilişkiler noktasında atılan adımlar ile Kudüs meselesi birbirinden ayrı hususlar olarak değerlendirildi. Anlaşılan o ki Türkiye, İsrail ile arasındaki ilişkileri iyileştirme girişimlerinin Filistin davasına ve Kudüs dosyasına zarar vermesine izin vermeyecektir.

KUDÜS'ÜN VE FİLİSTİN HALKININ HUKUKU

Türkiye Kudüs'e büyük önem vermektedir. Bundan dolayı Kudüs'teki tüm gelişmeleri yakından takip etmektedir. Bu, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Nisan 2022'de İsrail'in Mescid-i Aksa'da namaz kılanlara yönelik müdahalesini kınamasında kendini gösterdi. Aynı şekilde Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın statüsünde herhangi bir değişiklik yapılmasını reddetmesi ve İsrail'in Mescid-i Aksa'ya yönelik tehdit ve provokasyonları karşısındaki duruşuyla Türkiye bu tutumunu sürdüreceğini teyit etmiş oldu.

Türkiye, Kudüs'e verdiği desteği vurgulama çabası kapsamında periyodik olarak Kudüs'ten üst düzey Filistinli şahsiyetleri ağırlamaktadır. Nitekim Ağustos'ta Türkiye Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, Mescid-i Aksa İmamı ve Vaizi Şeyh İkrime Sabri ile bir araya geldi. Diyanet İşleri Başkanlığından yapılan açıklamada, Erbaş'ın başkent Ankara'da yaptıkları görüşmede Sabri'ye Filistin ve Kudüs'le ilgili gelişmeleri yakından takip ettiğine dair güvence verdiği belirtildi.

2022'nin başından 7 Aralık 2022'ye kadar 212 Filistinli şehit edildi. Sene başından bu yana Kudüs, Batı Şeria, Gazze Şeridi ve işgal altındaki topraklarda işgal askerleri tarafından vurularak şehit edilme olaylarıyla ilgili takvim şu şekildedir: 6 Ocak, 6 Şubat, 17 Mart, 23 Nisan, 10 Mayıs ve 14 Haziran. Türkiye Dışışleri Bakanlığı bazı durumlarda Filistinlilerin öldürülmesini resmi açıklamalarla kınamıştır. Örneğin Dışışleri Bakanlığı 11 Nisan 2022'de İsrail işgal altındaki Batı Şeria'da, Beytüllahim yakınlarında Filistinli

¹¹⁶ "Türkiye ve Filistin Dışışleri Bakanları Ortak Meseleleri Tartışıyor", Anadolu Ajansı, 11 Mart 2022.

bir kadının (Ghada Sabatin) öldürmesini şiddetle kınamıştır. Dışişleri Bakanlığı, İsrail makamlarını olayla ilgili tarafsız ve kapsamlı bir soruşturma yürütmeye ve sorumluları bir an önce yargılamaya ve “bu tür insanlık dışı uygulamaların tekrarlanmaması için gerekli önlemleri almaya” çağırmıştır.¹¹⁷ Aralık 2022’de Türkiye Dışişleri Bakanlığı şiddetin turmanmasından, Doğu Kudüs’te ve Batı Şeria’da sivil kayıplardan duyduğu derin endişeyi dile getirmiş ve yargısız infazları şiddetle kınadığını ifade etmiştir.

FİLİSTİN UZLAŞISI VE FİLİSTİNLİ TARAFLARLA İLİŞKİLER

Türkiye, doğrudan bir rolü olmamasına rağmen Filistinli taraflar arasındaki uzlaşmayı desteklemeye devam etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mescid-i Aksa’ya yönelik saldırıların yaşandığı Mayıs 2022’de Başkan Abbas ile yaptığı telefon görüşmesinde şu ifadeleri kullanmıştır:

Güncel olaylar Filistinlilere birlik ve uzlaşma için çalışmanın gerekliliğini hatırlatıyor.¹¹⁸

Türkiye, 12-13 Ekim arasında Cezayir’in himayesinde düzenlenen Filistinli gruplar için Ulusal Uzlaşma Konferansı’nın olumlu sonuçlanmasını ve on dört Filistinli grubun bir uzlaşma bildirisi imzalamasını da memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye, her zaman desteklediği Filistin uzlaşma sürecine Cezayir’in katkısını memnuniyetle karşıladığını açıklamıştır. Yapılan resmi açıklamalarda şu ifadelere de yer verilmiştir:

Konferansın sonunda kabul edilen deklarasyon, Filistinli gruplar arasında nihai birlik için yeterli bir temel sağlıyor. Başta seçimlerin düzenlenmesi olmak üzere bildirgede belirtilen adımların hayata geçirilmesini temenni ediyoruz.¹¹⁹

Öte yandan Türkiye, Hamas gibi diğer Filistinli taraflarla temaslarını da sürdürmüştür. 8 Ağustos 2022’de Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Hamas Siyasi Büro Başkanı İsmail Haniye ile telefon görüşmesinde İsrail’in kuşatma altındaki Gazze Şeridi’ne düzenlediği hava saldırılarını ve yerleşimcilerin Mescid-i Aksa baskınını ele almıştır.

FİLİSTİN KURUMLARINA DESTEK

Türkiye, Filistin kurumlarına verdiği desteği de sürdürmektedir. Mayıs 2022’de iki taraf arasında çevre, su ve yargı alanlarında dokuz iş birliği anlaşması ile Osmanlı devleti dönemindeki vakıflara ait arşiv belgelerinin değişimi konularında protokol imzalanmıştır. İki ülke ayrıca polis teşkilatının eğitimi, ehliyetlerin karşılıklı tanın-

117 “Türkiye, İsrail’in Filistinli Bir Kadını Öldürmesini Şiddetle Kınadı”, Anadolu Ajansı, 11 Nisan 2022.

118 “Erdoğan, İsrail’in Mescid-i Aksa’da İbadet Edenlere Yönelik Müdahalesini Kınadı”, Anadolu Ajansı, 17 Nisan 2022.

119 “Türkiye, Filistinli Grupların ‘Cezayir Deklarasyonu’nu İmzalamasını Memnuniyetle Karşılıyor”, Anadolu Ajansı, 13 Ekim 2022.

ması ve Türkiye Maarif Vakfı ile Filistin hükümeti arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması konularında iş birliğine ilişkin bir mutabakat zaptı imzaladı. Aynı şekilde Filistin Girişimcilik ve Güçlendirme Bakanlığı ile Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Destekleme ve Geliştirme Başkanlığı arasında bir mutabakat zaptı imzalandı.¹²⁰ Keza Türkiye İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, Filistinli mevkidaşı Ziad Hab Reeh ile bir araya gelerek Türkiye ile Filistin arasında güvenlik, sivil savunma ve ehliyet değişimi gibi alanlarda ilişkilerin geliştirilmesi konularında mutabakata vardı.

Filistin meselesinin bir diğer önemli yönü de adli alanda destek ve iş birliğidir. Türkiye Adalet Bakanlığı, Filistinli muadili bakanlıkla deneyimlerin paylaşımı ve gelecekte ortak iş birliği alanlarını araştırmak üzere ikili ilişkileri güçlendirmek için çalışmaktadır. İki bakanlığın üzerinde çalışacağı en önemli konuların ise uluslararası adli iş birliği yollarının ve bunları geliştirmeye yönelik mekanizmaların güçlendirilmesi olacağı konusunda iki bakanlık arasında Kasım 2022'de bir toplantı düzenlenmiştir.¹²¹

Ekonomi alanında Kasım 2022'de İstanbul'da düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin (İSEDAK) 38. oturumunun kulislisinde Türkiye, milli ürünlerin Türk pazarlarına girişini kolaylaştırmak istediğini ifade etmiştir. 2021'de Türkiye, 3 bin ton Filistin hurmasını gümrükten muaf tutmuştur.

SONUÇ

Türkiye, iki devletli çözüme uygun olarak 1967 toprakları üzerinde egemen bir Filistin devletinin kurulmasını destekleme politikasını sürdürmektedir. Bu nedenle Filistin topraklarındaki yerleşimleri kınamaktan vazgeçmemekte ve her zaman Filistin halkıyla dayanışma içerisinde duruş sergilemektedir. Bununla birlikte İsrail ile ilişkilerinin Filistin davasına daha iyi hizmet etme imkanı verdiğini göstermeye çalışmaktadır. Genel olarak özellikle İsrail'e Filistin davasını tasfiye etmeye çalışan sağcı bir hükümetin liderlik ettiği bir dönemde, bölgedeki tüm taraflar arasında Filistin davasını desteklemek için iş birliği yapılırsa, Türkiye'nin bölgede üstlendiği uzlaşma süreci Filistin halkının haklarına hizmet edebilir.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-FİLİSTİN İLİŞKİLERİ	
6 Ocak	Türkiye, İsrail'in beş yerleşim planına onay vermesini kınadı.
11 Mart	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Türkiye'nin Filistin meselesindeki pozisyonunda herhangi bir değişiklik olmadığını ısrarla vurguladı.
17 Nisan	Cumhurbaşkanı Erdoğan, İsrail'in Mescid-i Aksa'da ibadet edenlere yönelik müdahalesini kınadı.
28 Mayıs	Türkiye-Filistin Bakanlar Komitesi toplantısının ardından dokuz anlaşma imzalandı.
8 Ağustos	Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Hamas Siyasi Büro Başkanı İsmail Haniye ile telefonla görüştü.
13 Ekim	Türkiye, Filistinli grupların Cezayir Deklarasyonu'nu imzalamasını memnuniyetle karşıladı.

¹²⁰ "Türkiye-Filistin Bakanlar Komitesi Toplantısının Ardından 9 Anlaşmanın İmzalanması", Anadolu Ajansı, 28 Mayıs 2022.

¹²¹ "Türk ve Filistin Adalet Bakanları Adli İş Birliğini Güçlendirmeyi Görüşüyor", Anadolu Ajansı, 8 Kasım 2022.

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

MUSTAFA CANER

GİRİŞ

2022’de iki ülkenin üst düzey yetkilileri arasında pek çok görüşme ve ziyaret gerçekleşmiştir. Ankara-Tahran hattında masada çok fazla dosya yer almıştır. Suriye meselesi bu yıl da iki ülke arasındaki en önemli konu olmayı sürdürmüştür. Bu yıl Astana formatındaki liderler zirvesi koronavirüs (Covid-19) salgını molasının ardından ilk kez yüz yüze icra edilmiştir. Rusya-Ukrayna savaşının başlaması, zirveyi dünyanın gündemine taşıyan ayrıca bir gelişme olarak dikkat çekmiştir. Irak, Yemen, Afganistan ve Güney Kafkasya konuları da iki ülke ilişkilerinde önemli gündem maddeleridir. Bir diğer mesele ise çevre sorunudur. Son olarak ise Türkiye-İsrail normalleşmesinin İran’ı rahatsız ettiği söylenebilir.

KARŞILIKLI GÖRÜŞMELER VE ZİYARETLER

İki ülkenin cumhurbaşkanları Recep Tayyip Erdoğan ve İbrahim Reisi arasında yılın ilk görüşmesi Ocak sonunda telefon üzerinden gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Reisi, Türkiye ile ilişkilere önem verdiklerini ve stratejik seviyede iş birliği adımları atmak istediklerini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan da iki ülke ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi adına çalışılması gerektiğini söylemiştir.¹²² Daha sonraki aylarda da iki ülke yetkilileri arasında önemli görüşmeler gerçekleşmiştir. Ancak bu görüşmelerin her zaman olumlu bir tonda gerçekleştiği söylenememektedir.

2022’de iki ülke arasında çevre konulu gerginlikler yaşanmıştır. İran son yıllarda artan şekilde çevre sorunlarıyla boğuşmaktadır. Çevre sorunları çoğu zaman halkın şikayetlerine yansımakta ve yönetim ile İran halkını karşı karşıya getirmektedir. Ancak Tahran yönetiminin konunun sorumluluğunu almayarak başka aktörlere bu so-

122 “Cumhurbaşkanı Erdoğan ile İranlı Mevkidaşı Reisi Telefonda Görüştü”, Sputnik Türkiye, 22 Ocak 2022.

rumluluğu yıkmaya çalıştığı görölmektedir. Bu anlamda İnan yönetiminin Türkiye'yi hedef alan sözleri dikkate değerdir.

4 Mayıs'ta iki ÷lke dışışleri bakanları bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede birbirlerinin Ramazan Bayramı'nı kutlayan bakanlar dostça mesajlar vermiştir. Çevre meseleleri de konuşulmuş ve İnan Dışışleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan özellikle su sorununun bir an önce çözölməsi gerektiğini vurgulamıştır.¹²³ Birkaç gün sonraki bir konuşmasında ise Dışışleri Bakanı Abdullahiyan, Türkiye'nin güney bölgelerinde inşa ettiği barajların İnan'daki çevresel sorunların kaynağı olduğu iddiasında bulunmuştur.¹²⁴ İnanlı bakanın açıklaması Şimdiye kadar çevre konusunda alenen Türkiye'ye yöneltilmiş ilk suçlama olması itibarıyla önemlidir. Bu suçlamanın özellikle Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin oldukça yüksek bir seviyeye çıktığı ve Güney Kafkasya'daki jeopolitik dengeleri deđiŐtirdiđi bir zamanda gelmesi tesadüf değildir. Tahran'ın özellikle Zengezur Koridoru gelişmelerinden rahatsızlık duyduğu bilinmektedir.¹²⁵ Ayrıca Ankara-Tel Aviv normalleşme sürecinden Tahran'ın duyduğu rahatsızlık da Türkiye'nin çevre vb. konular üzerinden eleŐtirilmesine yansımaktadır.¹²⁶

Haziran'ın sonunda İnan Dışışleri Bakanı Abdullahiyan, Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret İnanlı bakanın gerçekleştirdiği ilk Türkiye ziyareti olarak kayıtlara geçmiştir. Ziyarette ikili ve bölgesel gelişmeler masaya yatırılmıştır. Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ikili ticaret hacminin artırılması gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin İnan'a uygulanan "tek taraflı yaptırımlara" karşı olduğunu yinelemiştir. Afganistan'dan Ukrayna'ya kadar hem Türkiye ve İnan'ı hem de dünyayı etkileyen meselelerin konuşulduğu Türk dışışleri bakanı tarafından aktarılmıştır. Ayrıca Türkiye-İnan-Azerbaycan üçlü mekanizmasının Güney Kafkasya'daki meselelerin çözöümü için çalıştığı ve yeni toplantının İnan'da gerçekleŐtirileceđi söylenmiştir. Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu çevresel meseleler ve terörle mücadele konularının da konuşulduğunu söylemiştir. İnan Dışışleri Bakanı Abdullahiyan da ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Çavuşoğlu'nun dile getirdiği konulara Abdullahiyan da vurgu yapmış ve çevre konusuna özellikle dikkat çekerek bu konuda bir ortak komisyon kurulacağını belirtmiştir.¹²⁷

Türkiye-İnan arasındaki en önemli gelişme 19 Temmuz'da Tahran'da düzenlenen liderler zirvesi olmuştur. Astana formatının bir parçası olan bu zirve küresel salgının ardından liderlerin ilk kez yüz yüze görüştüğu zirve olması anlamında önemlidir. Zirveden birkaç gün önce iki ÷lke dışışleri bakanları telefon ile zirve hazırlıklarını

123 "Iran, Turkey Discuss Management of Joint Water Resources", Tasnim, 4 Mayıs 2022.

124 "Turkey's Dam Building on Border Water Resources Unacceptable to Iran: FM", Tasnim, 10 Mayıs 2022.

125 "İnan'dan Tepki Çeken Zengezur Açıklaması! İtiraf gibi Sözler", Star, 24 Ağustos 2022

126 Benginur İkbal Akgün, "Çöl Tozu Kimin Suçu?", TRT Haber, 18 Mayıs 2022.

127 "Dışışleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun İnan Dışışleri Bakanı Sayın Hüseyin Emir Abdullahiyan ile Ortak Basın Toplantısı, 27 Haziran 2022, Ankara", T.C. Dışışleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/disilsleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-iran-db-sayin-huseyin-emir-abdullahiyan-ile-ortak-basin-toplantisi-27-06-2022.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 14 Aralık 2022).

görülmüşlerdir.¹²⁸ Yüz yüze görüşme öncesinde Ankara-Tahran ilişkilerinde siyasi ve ekonomik iş birliğini güçlendirmenin yanı sıra Suriye, Afganistan, Irak ve Güney Kafkasya olmak üzere pek çok bölgesel mesele bulunmaktadır. Zirve sonrasında liderler ortak bildiri yayımlamıştır. Bu bildiri de terörle mücadeleye dikkat çekilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin terörle mücadelesinde Rusya ve İran'dan destek olmalarını beklediklerini belirtmiştir. Ayrıca üç ülke lideri de ABD'nin Suriye'deki varlığının kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır.¹²⁹

Bunun yanında en son 2020'de video konferans yöntemiyle gerçekleştirilen Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısının yedincisi gerçekleştirilmiş ve ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiri de dostça ilişkilerin geliştirilmesi, karşılıklı yatırımların artırılması ve düzensiz göçle mücadele gibi ikili ilişkileri alakadar eden hususların yanı sıra Afganistan, Suriye ve Ukrayna gibi kriz bölgelerinde de siyasi ve hukuki çözümler için atılması gereken adımlar vurgulanmıştır.¹³⁰ İki ülkenin cumhurbaşkanları 16 Eylül'de de Şanghay İşbirliği Örgütü 22. Devlet Başkanları Zirvesi kapsamında bir görüşme daha gerçekleştirmiştir. Kırk beş dakika süren görüşme başına kapalı olarak yapılmıştır.¹³¹

TERÖRLE MÜCADELE

Türkiye-İran ilişkilerinde terör konusu çoğu zaman hem bir iş birliği hem de gerginlik alanı olarak varlığını korumuştur. Önceki yıllarda iki ülke teröre karşı ortak operasyonlar gerçekleştirirken Türkiye'nin terörle mücadelesinde İran'dan zaman zaman aradığı desteği bulamaması ise gerginlik sebebi olmuştur. Özellikle Türkiye'nin Suriye ve Irak'ta düzenlediği teröre karşı operasyonlar İran tarafından hoş karşılanmamıştır. İran bu operasyonlardan Türkiye'nin bölgede kalıcı olacağı endişesiyle rahatsızlık duymaktadır.

Türkiye 13 Kasım'da Taksim'de menfur bir terör saldırısı yaşamıştır. Bu saldırıda pek çok masum vatandaşımız hayatını kaybetmiş ve pek çok kişi de yaralanmıştır. İran saldırıyı kınayan ülkelerden biri olmuştur. 14 Kasım'da bir açıklama yapan İran Dışişleri Bakanı Abdullahiyan "Terör ister Taksim Meydanı'nda ister Şah Çerağ'da isterse de dünyanın neresinde olursa olsun kınanmalıdır" diyerek Türk milletine başsağlığı dilemiştir.¹³² Saldırıdan dört gün sonra iki ülkenin içişleri bakanları telefon ile terörle mücadele konusunu görüşmüştür.¹³³

128 "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu İranlı Mevkidaşı ile Telefonda Görüştü", TRT Haber, 16 Temmuz 2022.

129 "Tahran'da 3'lü Zirve! Erdoğan: Terörü Suriye'den Söküp Atacağız", *Milliyet*, 19 Temmuz 2022.

130 Mehmet Tosun ve Ali Kemal Akan, "Türkiye-İran-Rusya Üçlü Zirvesi Gerçekleştirildi", Anadolu Ajansı, 19 Temmuz 2022.

131 "Cumhurbaşkanı Erdoğan, İran Cumhurbaşkanı Reisi ile Bir Araya Geldi", *Yeni Şafak*, 16 Eylül 2022.

132 "Iran FM Condoles with Türkiye Over Istanbul Terror Attack", IRNA, 14 Kasım 2022.

133 "İran ve Türkiye İçişleri Bakanları Terörizmi Görüştü", Tasnim, 18 Kasım 2022.

Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki terör yapılanmasına karşı askeri operasyonunun gündeme geldiği Kasım'da İnan'dan konuyla ilgili açıklamalar gecikmemiŐtir. İnan'ın bu konudaki tavrı –önceki dönemlerde olduğu gibi– Türkiye'nin güvenlik endişelerini söylemsel olarak paylaşmak ancak askeri operasyona karşı çıkmak şeklinde özetlenebilir. İki ülkenin dışışleri bakanları 30 Kasım'da bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede İnan Dışışleri Bakanı Abdullahiyan, Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmasının önemine vurgu yaparak “Bunun gerçekleşmesi iki ülke arasındaki güvenlik görüşmelerinin devam etmesini gerektiriyor. Kara hareketlarına başvurmak sorunların çözülmesine yardımcı olmayacağı gibi zarara da yol açacak ve durumu çetrefilleŐtirecektir” şeklinde konuŐmuŐtur. Ayrıca Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleşmesinde İnan'ın ara buluculuk yapabileceği de Abdullahiyan tarafından dile getirilmiştir.¹³⁴

SONUÇ

2022'de Türkiye-İnan ilişkilerinde önceki yıllardaki gündem maddeleri varlığını devam ettirmiştir. Koronavirüs salgınının bitmesiyle birlikte yavaş yavaş karşılıklı ziyaretler ve yüz yüze görüşmeler yeniden başlamıştır. İki ülke yetkilileri ikili ve bölgesel meselelerde diyalog kanallarını açık tutmaya devam etmiştir. Zaman zaman çevre ve terörle mücadele gibi konularda gerginlikler ve uyuŐmazlıklar yaşanmış ancak bu konularda diyalog sürdürülmüştür. Türkiye'nin İsrail ile normalleşmesi İnan'ı rahatsız eden gelişmelerin başında gelmektedir. Tahran yönetimi bu gelişmeyi kendi güvenliğine bir tehdit olarak algılamaktadır. Ayrıca Türkiye-Azerbaycan iş birliği de İnan yönetimini rahatsız eden gelişmelerden biridir. Bu konularda önümüzdeki dönemlerde yeni gelişmelerin yaşanması muhtemeldir.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ	
22 Ocak	İki ülke cumhurbaşkanları telefon görüşmesi gerçekleştirdi.
4 Mayıs	İki ülke dışışleri bakanları telefon görüşmesi gerçekleştirdi.
27 Haziran	İnan Dışışleri Bakanı Hüseyin Emir-Abdullahiyan Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi.
16 Temmuz	İki ülke dışışleri bakanları telefon görüşmesi gerçekleştirdi.
19 Temmuz	Suriye konulu liderler zirvesi Tahran'da gerçekleştirildi. Zirvede Erdoğan, Putin ve Reisi ikili ve üçlü görüşmeler gerçekleŐtirdiler. Türkiye-İnan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi 7. Toplantısı Tahran'da gerçekleştirildi.
10 Ağustos	İki ülke dışışleri bakanları telefon görüşmesi gerçekleştirdi.
16 Eylül	İki ülke cumhurbaşkanları Şanghay İşbirliği Örgütü 22. Devlet Başkanları Zirvesi kapsamında ikili görüşme gerçekleştirdi.
27 Ekim	İçişleri Bakanı Süleyman Soylu güvenlik duvarı yapımının devam ettiği Türkiye-İnan sınırında incelemelerde bulundu.
17 Kasım	İki ülke içişleri bakanları telefon görüşmesi gerçekleştirdi.
30 Kasım	İki ülke dışışleri bakanları telefon görüşmesi gerçekleştirdi.

134 “İnan ve Türkiye Dışışleri Bakanları Suriye GeliŐmelerini Ele Aldı”, Tasnim, 30 Kasım 2022.

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

CAN ACUN

GİRİŞ

Irak 2022 boyunca kaotik bir dönemden geçti. 10 Ekim 2021’de seçimler yapılmasına rağmen bir türlü yeni iktidarın kurulamaması ve özellikle Şii gruplar arasında yaşanan güç mücadeleleri bunda belirleyici oldu. Seçimlerden zaferle çıkan Mukteda Sadr’ın siyasi hamleleri 2022’ye damga vursa da nihayetinde başarılı olmadı ve rakip gruplar iktidarı geçici de olsa ele geçirmiş oldu.

Seçimlerin galibi olan Mukteda Sadr 73 milletvekili ile hükümeti kurmayı denedi; yanına Kürdistan Demokratik Partisi’ni (KDP) ve Sünnilerden Muhammed Halbusi’yi de alarak Vatanı Kurtarma İttifakı oluşturdu. Ancak hükümet kurabilmek için öncelikle cumhurbaşkanının seçilmesi gerekiyordu. Ancak Kürtler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle cumhurbaşkanı seçilemedi. Sadr grubu, KDP ve Sünnilerle birlikte “ulusal çoğunluk hükümeti” kurma ısrarını sürdürdüklerini yinelese de başarılı olamadılar.

Bunun üzerine Sadr siyasi bir hamle yaparak kendi partisine bağlı vekilleri istifa ettirdi ve ardından taraftarlarına Yeşil Bölge dahil ülkenin önemli kentlerinde eylemler yaptırmaya başladı. Nihayetinde ise 29 Ağustos’taki açıklamasıyla “siyasetten tamamen çekildiğini” duyurdu. Şii liderin destekçileri Bağdat’ın birçok bölgesinde sokağa çıkarken güney kentlerde de Sadr yanlılarının sokakları doldurduğu ve bazı hükümet binalarına girdiği görüldü. Olaylar sırasında çok sayıda kişi hayatını kaybetti. Bu hamle İran’a mesafeli tavrıyla bilinen Sadr’ın dokuz yıl içinde açıkladığı dokuzuncu siyasetten çekilme kararı oldu. Sadr’ın yanlış siyasi hamleleriyle kendini devre dışı bırakması sonucunda inisiyatif karşı tarafa yani Şii Koordinasyon Çerçevesi adı altında toplanan İran’a yakın gruplara geçti.

Genel seçimlerden bir yıl sonra Irak Parlamentosu 269 üyenin katılımıyla 13 Ekim’de cumhurbaşkanını seçti. Seçimde eski Cumhurbaşkanı Berham Salih ve Abdullatif Muhammed Cemal Reşid aday olarak yarıştı. İkinci tura kalan seçimde 99’a

162 oy ile KDP'nin de desteklediği Reşid yeni cumhurbaşkanı seçildi. Reşid Bağdat'ta Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan dördüncü Kürt oldu. Daha önce sırasıyla Celal Talabani, Fuad Masum ve Berham Salih cumhurbaşkanı görevini yürütmüştü. KDP'nin Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne (KYB) karşı hamlesiyle Latif Reşid cumhurbaşkanı olarak seçildikten sonra Irak Parlamentosunda Muhammed Şiya Sudani başkanlığındaki kabine güvenoyu alabildi. Böylece ülkede seçimlerin düzenlendiği Ekim 2021'den bir yıl sonra hükümet kurulmuş oldu. Ülkede onlarca sivilin hayatını kaybettiği olaylar sonrası yılın son aylarına doğru görece bir istikrar oluşabildi.

Ülkedeki yapısal sorunlar ise yıl boyunca sürdü. Kötü yönetim, siyasi istikrarsızlık, rakip gruplar arasındaki güç mücadelesi ve şiddet 2022'yi de esareti altına almaya devam etti. Özellikle sona ermeyen sosyal olaylar ve büyük gösteriler yıla damgasını vurdu. Her ne kadar yükselen ham petrol fiyatlarıyla merkezi bütçe ciddi anlamda toparlansa da geniş halk kitlelerinin refahı üzerinde olumlu bir süreç yaşanmadı, yine artan kuraklık ve su kıtlığı ülkeyi yıl boyunca zorlayan bir etki oluşturdu.

Türkiye-Irak ilişkileri açısından 2022 büyük meydan okumalarla geçen bir yıl oldu. Türkiye Mukteda Sadr'ın siyasi inisiyatiflerini, Sünni Arapları ve Kürtleri de içerecek kapsayıcı hükümet kurma çabalarını desteklerken Şiiler arasındaki iç çatışmalara müdahil olmamaya da çalıştı. Ekonomik ilişkilerini canlandırma ve ihracatını artırma çabaları ise büyük ölçüde başarılı oldu. Irak'a yönelik ihracatta ciddi bir artış söz konusu olurken iki ülke arasındaki gerginlik ise terörle mücadele bağlamında tezahür etti.

TERÖRLE MÜCADELE

Türkiye 2022 boyunca Irak'ta terörle mücadele bağlamında önemli hamleler yaptı. Özellikle Pençe-Kilit Harekatı'yla Irak'ın kuzeyinde alan hakimiyeti artırılırken zaman zaman büyük hava hareketleriyle Asos'a kadar bir derinlikte hedefler vuruldu. Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ise terör örgütünün sözde lider kadrosunu Irak sınırında hedef alarak etkisiz hale getirmeye devam etti.

Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar 10 Nisan'daki açıklamasıyla "Irak'ın kuzeyinden halkımıza ve güvenlik güçlerimize yönelik terör saldırılarını bertaraf etmek ve hudut güvenliğimizi sağlamak amacıyla terör hedeflerine yönelik kahraman Türk Silahlı Kuvvetlerimiz, gece saatleri itibarıyla Pençe-Kilit Operasyonu'nu başlatmıştır" diyerek Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) büyük bir hareket düzenlediğini duyurdu. TSK'nın Nisan'da Metina, Zap ve Avaşın-Basyan bölgelerine yönelik karadan ve havadan başlattığı Pençe-Kilit Harekatı'nda bölgedeki PKK unsurları büyük ölçekte temizlenirken TSK bölgede alan hakimiyetini de kurdu.

Milli Savunma Bakanlığının açıklamasına göre 3 Kasım 2022 itibarıyla operasyon bölgesinde 429 terörist etkisiz hale getirildi. PKK'nın Türkiye'ye sızma noktaları, üslenme, eğitim ve barınma alanları, yine komuta kontrol için kullanıldığı alanlar elimine edilirken terör örgütünün Irak içerisindeki lojistik altyapısı ve

mobilizasyon kabiliyeti de büyük ölçekte bertaraf edildi. TSK ilgili operasyonlarda KDP'ye bağlı Peşmerge güçleriyle genel olarak koordinasyon halinde hareket etmektedir. Bu durum PKK ile Peşmerge arasında gerginlik ve çatışmalara da dönüşebilmektedir. Yine MİT tarafından Irak'ın içinde Sincar'dan Asos'a kadar uzanan bir derinlikte terör örgütünün sözde lider kadrosu başarılı bir şekilde etkisiz hale getirilmeye devam etmektedir.

Türkiye, Irak'ın kuzeyinde PKK'ya yönelik başlattığı Pençe-Kilit Harekatı ile hedef aldığı alanı genişletirken Iraklı yetkililer bu duruma tepki göstermektedir. Özellikle İran'a yakınlığı ile bilinen Şii milis grupların Türkiye'ye yönelik tehdit açıklamaları devam ederken Musul'da bulunan Başika Üssü'ne yönelik saldırı girişimleri söz konusu oldu. Türkiye ise SİHA'larla ilgili grupları hedef alarak yanıt verdi. Yine iki ülke arasında Temmuz'da Zaho'da yaşanan bir olay taraflar arasında ciddi bir gerginlik oluşturdu. Duhok'un Zaho ilçesindeki Perh tatil köyüne 20 Temmuz'da düzenlenen top saldırısında aralarında çocukların da bulunduğu 9 kişi hayatını kaybederken en az 30 kişi de yaralandı. Irak Dışişleri Bakanı Fuad Hüseyin olayın ardından incelemelerde bulunmak üzere bölgeye gönderilen heyete başkanlık etti. Hüseyin olay hakkında hazırlanan raporda saldırının TSK tarafından yapıldığını iddia ederken Türkiye ise net bir şekilde bunu yalanladı. Türkiye saldırının PKK terör örgütü tarafından gerçekleştirildiğini açıklamasına rağmen Irak kamuoyunda Türkiye karşıtı gruplar propaganda yaparak Türkiye'yi suçlamaya çalıştı. Türkiye'nin ortak komisyon kurma çağrısı ise yanıtız kaldı.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ	
9 Ocak	Irak Temsilciler Meclisi 10 Ekim 2021'de yapılan genel seçimlerden sonra ilk kez toplandı. En yaşlı üye sıfatıyla Mahmud Meşhedani'nin başkanlık ettiği ilk genel kurul oturumunda Sadr grubu ile diğer Şii vekiller arasında arbede çıktı.
13 Ocak	Bağdat'ta bulunan ABD Büyükelçiliğine roketli saldırı düzenlendi. Roketlerden birinin büyükelçilik binasının çevresine düşmesi sonucunda iki kişi yaralandı.
21 Ocak	DEAŞ'ın ülkenin doğusunda düzenlediği saldırılarda 11 Irak askeri hayatını kaybetti.
25 Ocak	Irak Yüksek Federal Mahkemesi 9 Ocak tarihli Meclis Başkanlığı seçiminin yasal olmadığını itirazı oy birliğiyle reddetme kararı aldı.
7 Şubat	Şiiler, Sünniler, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Türkmenlerin boykot kararı nedeniyle Irak Meclisi cumhurbaşkanı seçimini süresiz olarak erteledi.
13 Şubat	Irak Yüksek Federal Mahkemesi, KDP cumhurbaşkanı adayı Hoşyar Zebari'nin adaylığını reddetme kararı aldı.
26 Şubat	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Irak Parlamentosu Başkanı Muhammed Halbusi ve Irak Azim İttifakı Başkanı Hamis Hançer ile İstanbul'da bir araya geldi. Görüşmeye MİT Başkanı Hakan Fidan da katıldı.
12 Mart	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) Başkanı Neçirvan Barzani ile Antalya Diplomasi Forumu'nda bir araya geldi. Görüşmede Irak'taki siyasi durum, Erbil-Bağdat ilişkileri ve Türkiye'nin Irak ve IKBY ile ilişkilerinin geliştirilmesi konuları ele alındı.
14 Mart	IKBY, Erbil'in balistik füzelerle vurulduğunu duyurdu. İran Devrim Muhafızları Ordusu saldırıyı üstlendi.

15 Nisan	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, İKBY Başbakanı Mesrur Barzani ile İstanbul'da bir araya geldi. MİT Başkanı Hakan Fidan da görüşmeye katıldı. Görüşmede Irak'taki ve bölgedeki siyasi durum ile Türkiye-İKBY iş birliğinin geliştirilmesi konuları ele alındı.
18 Nisan	TSK, Irak'ın kuzeyindeki Metina, Zap ve Avaşın-Basyan bölgelerinde bulunan terörist unsurlara yönelik karadan ve havadan Pençe-Kilit Harekatı başlattığını duyurdu.
26 Mayıs	Irak Meclisi İsrail ile diplomatik ilişkilerin normalleştirilmesini suç kabul eden yasa tasarısını 275 lehte oy ile kabul etti. Yasanın ihlali halinde kişiler müebbet hapis ya da idam cezası ile yargılanacak.
13 Haziran	Mukteda Sadr'a bağlı Sadr blokunda yer alan 75 milletvekili istifa ettiğini açıkladı. Başbakan adayı Muhammed Cafer Sadr ise adaylıktan çekildiğini duyurdu.
20 Temmuz	Irak'ın Duhok eyaletinin Zaho ilçesinde düzenlenen saldırıda 9 sivil hayatını kaybetti, 33 sivil ise yaralandı. Irak saldırının Türkiye tarafından gerçekleştirildiğini iddia etti. T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ise iddialar reddedildi.
27 Temmuz	Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu binasının yakınlara roketatarlar ile saldırı düzenlendi. Konsolosluk çalışanlarının etkilenmediği saldırıyla ilgili olarak T.C. Dışişleri Bakanlığı Irak yönetimini diplomatik ve konsolosluk misyonlarının korunması konusundaki sorumluluklarını yerine getirmeye çağırırdı.
30 Temmuz	Irak'ta, Sadr hareketi lideri Mukteda Sadr yanlıları hükümet binaları ve yabancı misyon temsilciliklerinin bulunduğu Yeşil Bölge'yi basarak Meclis binasına girdi.
22 Ağustos	Irak Başbakanı Mustafa Kazimi, Mısır Cumhurbaşkanı Abdülfettah Sisi'nin ev sahipliğinde New Alamein'de düzenlenen zirvede ekonomik iş birliği ve bölgesel güvenlik konularını görüşmek üzere Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Ürdün'ün liderleri ile bir araya geldi.
23 Ağustos	Irak Yüksek Yargı Konseyi, Sadr hareketi destekçilerinin protestoları nedeniyle kendisine bağlı tüm mahkemeler ile Federal Mahkemede görülen adli işlemlerin askıya alındığını duyurdu.
30 Ağustos	Sadr hareketinin boykot kararından sonra Bağdat'ta düzenlenen gösterilerde en az 23 kişi hayatını kaybetti.
1 Eylül	Irak'ın güneyinde bulunan Basra şehrinde Sadr hareketi ile İran destekli Asayib Ehli'l-Hak Hareketi milis grupları arasında çıkan çatışmalarda 5 kişi hayatını kaybetti.
13 Ekim	Abdullatif Muhammed Cemal Reşid Irak'ın yeni cumhurbaşkanı seçildi.
22 Ekim	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Irak'ın yeni cumhurbaşkanı seçilen Abdullatif Muhammed Cemal Reşid'i telefonla arayarak tebrik etti.
27 Ekim	Dışişleri Bakanlığı Irak'ta Muhammed Şia Sudani başkanlığındaki yeni hükümetin Temsilciler Meclisinden güvenoyu alarak göreve başlamasını memnuniyetle karşıladığını açıkladı.
20 Kasım	TSK, Suriye'de ve Irak'ın kuzeyinde PKK/KCK/YPG ve diğer terörist unsurları etkisiz hale getirme amacıyla Pençe-Kılıç Harekatı'nı başlattığını duyurdu.

TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

HAYDAR ORUÇ

2021'in sonlarında normalleşmenin eşğine gelen Türkiye-İsrail ilişkilerinde 2022'de büyük bir ivme yaşanmıştır. Bu süreçte Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kararlı tutumu ve İsrail'deki değişim hükümeti ile Cumhurbaşkanı Isaac Herzog'un da Türkiye'ye yönelik olumlu yaklaşımı belirleyici olmuştur. Ayrıca Rusya-Ukrayna savaşı, ABD'nin Doğu Akdeniz boru hattı projesinden desteğini çekmesi ve Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle normalleşme adımları atması gibi konjonktürel gelişmeler de bu süreçte pekiştirici rol oynamıştır.

Mart'ta Cumhurbaşkanı Herzog'un Ankara'ya gelmesiyle başlayan diplomatik ziyaretler yıl boyunca farklı seviyelerde devam etmiş ve bu ziyaretlerden istifade ile muhtelif anlaşmalar imzalanmıştır. İlişkilerdeki yumuşamanın olumlu yansımalarının görülmesi üzerine taraflar yaz döneminde resmi olarak yeniden normalleşme kararının alındığını açıklamış ve nihayetinde karşılıklı olarak büyükelçiler atanarak süreç tamamlanmıştır.

İsrail'in Türkiye ile yeniden normalleşmeyi ciddi olarak ilk kez düşünmesi Türkiye'nin 27 Kasım 2019'da Libya ile imzaladığı deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına yönelik anlaşmanın hemen sonrasına denk gelmektedir. Zira bu tarihten itibaren Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal gazın deniz yolu ile Avrupa'ya transfer edilebilmesi için planlanan boru hattı güzergahı Türkiye'nin kontrolüne girmiştir. Dolayısıyla bu hatta Ankara'nın bilgisi ve izni olmadan hiçbir şey yapılamayacağını gören Tel Aviv yönetimi en uygun yöntemin Türkiye ile anlaşmak olduğunun farkına varmıştır.

Ancak Biden yönetiminin –Trump dönemindeki desteğe rağmen– Ocak 2022'nin başında desteğini çektiği açıklamasıyla¹³⁵ bu projeye bel bağlamış diğer ülkelerde olduğu gibi İsrail'de de büyük bir hayal kırıklığı yaşanmıştır.¹³⁶ Bu gelişme Türkiye'nin elini rahatlatmış; İsrail ile normalleşme konusunda daha önce de

135 "US Quietly Ditches Greece's Eastmed Pipeline Project to Ship Israeli Gas to Europe", Middle East Eye, 11 Ocak 2022.

136 "Now Just a Pipe Dream: Biden Blows Up Israel-Europe Pipeline", Jewish Press, 16 Şubat 2022.

niyet beyanında bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan bir televizyon kanalında¹³⁷ ve hemen ardından Ukrayna ziyaretinden dönüşünde uçakta gazetecilerle söyleşisinde¹³⁸ İsrail ile normalleşme konusundaki kararlılıklarını tekrar etmiş ve başta doğal gaz boru hattı olmak üzere muhtelif konuları görüşmek üzere İsrail cumhurbaşkanının kısa süre içerisinde Türkiye'yi ziyaret edeceğini duyurmuştur. Bu gelişme üzerine İsrail cumhurbaşkanının Türkiye ziyaretini koordine etmek üzere önce İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Alon Ushpiz Ocak 2022'de Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmuş¹³⁹ ve ardından da Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Sedat Önal 15-16 Şubat arasında Filistin ve İsrail'de bir dizi temasta bulunmuştur.¹⁴⁰

Herzog'un beklenen Türkiye ziyareti öncesinde yaşanan iki gelişme tarafların sadece liderler değil istihbarat örgütleri seviyesinde de görüştüklerini ve iş birliği yaptıklarını göstermiştir. Önce Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın koronavirüs (Covid-19) testinin pozitif çıktığının açıklanması üzerine İsrail Cumhurbaşkanı Herzog kendisini arayarak geçmiş olsun dileklerini iletmıştır.¹⁴¹ Ardından da Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve Mossad'ın ortak operasyonuyla İran istihbaratına çalıştığı tespit edilen bir infaz timi İstanbul'da yakalanmıştır.¹⁴² Bu infaz timinin 2020'de suikasta kurban giden İranlı nükleer fizikçi Muhsin Fahrizade'nin intikamını almak için İstanbul'da ikamet eden Yahudi bir iş adamı Yair Geller'i öldürmeyi planladıkları ortaya çıkmıştır.¹⁴³

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın davetlisi olarak 9 Mart'ta Ankara'ya gelen Cumhurbaşkanı Herzog'un ziyareti 2008'den sonra iki ülke arasındaki en üst seviyeli ziyaret olmuştur. Erdoğan ve Herzog resmi karşılama töreni ve görüşmelerin ardından ortak basın toplantısı düzenlemiş ve burada "iki ülke arasında yeni bir dönemin başladığını" ifade etmişlerdir.¹⁴⁴ Herzog'un Türkiye ziyaretini yakından takip eden İsrail medyası ziyaretin iki ülke arasında 2010'daki Mavi Marmara hadisesinden sonra oluşan düşmanlığın sonunu getireceğine dair beklentilerini paylaşmışlardır.¹⁴⁵ Bazı gazeteler ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Herzog'a gösterdiği ihtimamın sebebinin İsrail'i çok sevmesinden değil Doğu Akdeniz'de aleyhinde oluşan bloku dağıtmak ve Washington yönetimiyle yaşadığı sorunları aşmak için Tel Aviv'e ihtiyacı olmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür.¹⁴⁶

137 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: İstanbul'a Yakışmayacak Görüntüler Yaşandı", NTV, 26 Ocak 2022.

138 "Turkey Still Interested in Joint Work to Bring Israeli Gas to Europe", *Daily Sabah*, 4 Şubat 2022.

139 "FM Director Visits Turkey Ahead of Possible Erdogan-Herzog Meeting", *Times of Israel*, 10 Şubat 2022.

140 "Türk Heyeti Kudüs'te", *Hürriyet*, 18 Şubat 2022.

141 "Important Steps Towards Normalization Between Turkey and Israel", *Şalom*, 11 Şubat 2022.

142 "Turkey and Mossad Thwart Iran's Assassination of Israeli Businessman", *Jewish Press*, 11 Şubat 2022.

143 "Intelligence Thwarts Iranian Attempt on Israeli-Turkish Businessman", *Daily Sabah*, 11 Şubat 2022.

144 "İsrail Cumhurbaşkanı Herzog: Amacımız Türkiye ve İsrail Arasında Dostane İlişkilerin Gelişmesinin Temellerini Atmaktır", *Anadolu Ajansı*, 9 Mart 2022.

145 "Herzog-Erdogan Meeting Could Be the End of the Age of Hostility", *Haaretz*, 9 Mart 2022.

146 "Erdogan Not Honoring Herzog out of Love for Israel -Analysis", *Jerusalem Post*, 9 Mart 2022.

Herzog'un ziyaretiyle iki ülke arasındaki tüm sorunlar çözülmemiş; resmi olarak normalleşme akdi açıklanmamış olsa da taraflar karşılıklı olarak iyi niyet beyanında bulunmuştur.¹⁴⁷ Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan Nisan içerisinde dışişleri ve enerji bakanlarının İsrail'e giderek temaslarda bulunacağı ve enerji konularında iş birliği fırsatlarının aranacağını açıklamıştır.

İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecine girdiği bir dönemde İsrail güvenlik güçlerinin bazı şehirlerde yaşanan saldırıların faillerinin saklandığı gerekçeyle başta Cenin olmak üzere işgal altındaki Batı Şeria'nın muhtelif şehirlerinde operasyonlar düzenleyerek pek çok Filistinlilerin ölümüne sebep olması taraflar arasında gerginliğe sebep olmuştur.¹⁴⁸ Bu operasyonlar Ramazan ayı boyunca da devam etmiş ve İsrail siyasetindeki bazı aşırı milliyetçi ve köktendinci figürler süreci manipüle ederek İsrail askerleri ile Filistinlileri karşı karşıya getirmiştir.¹⁴⁹

Ayrıca Mescid-i Aksa'da baskınlar yapılmış ve burada ibadet eden Filistinliler hedef alınmıştır.¹⁵⁰ Bunun üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak İsrail'in operasyonlarını kınamış ve "Mescid-i Aksa'nın statüsü ve maneviyatına yönelik tahrik ve tehditlere izin verilmemesinin önemini bir kez daha vurgulamıştır".¹⁵¹ Akabinde Cumhurbaşkanı Erdoğan muhatabı Herzog'u arayarak Mescid-i Aksa'nın statüsünü değiştirmeye yönelik girişimler nedeniyle uyarıda bulunmuş ve fanatiklere izin verilmediği için teşekkür etmiştir.¹⁵²

Türkiye'nin iki ülke arasında normalleşmeye başlayan ilişkilere zarar verilmemesi için ihtiyatla yaklaşmasına rağmen İsrail güvenlik güçlerinin Filistin topraklarındaki baskınlara devam etmesinin yanı sıra hükümetin de işgal altındaki Filistin topraklarında illegal şekilde yeni yerleşim yerlerine onay vermesi ve Filistin asıllı ABD vatandaşı gazeteci Şirin Ebu Akile'nin 11 Mayıs'ta Cenin'de vurularak öldürülmesi üzerine Dışişleri Bakanlığı bir bildiri yayımlayarak İsrail'i kınamış ve muhataplar "uluslararası hukuka ve yerleşik BM parametrelerine aykırı olan, ayrıca iki devletli çözüm sürecini tehlikeye atan bu adımları sonlandırmaya" davet edilmiştir.¹⁵³

Türkiye, Mescid-i Aksa'nın statüsünün değiştirilmesine yönelik ikazlarını tekrarlarlarken diplomasiye fırsat vermeye de gayret etmiştir. Bu kapsamda daha önce açıklandığı üzere Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu 24-25 Mayıs arasında önce Filistin'i ve ardından da İsrail'i ziyaret etmiştir. İsrail dışişleri bakanı ve alternatif Başbakan Yair Lapid tarafından ağırlanan Çavuşoğlu görüşmelerin ardından yapılan basın toplan-

147 "Erdoğan-Herzog Görüşmesi İsrail Basınına Nasıl Yansdı?", *Independent Türkçe*, 11 Mart 2022.

148 "PM Vows Israel will Defeat 'Terrorist Wave' After Attack Leaves 5 Dead in Central Israel", *Israel Hayom*, 29 Mart 2022.

149 "Right-Wing Politicians Clash over Temple Mount Closure", *Jerusalem Post*, 20 Nisan 2022.

150 "Right-wing Israelis to Press on with March at Jerusalem Flash Points, Defying Police", *Haaretz*, 19 Nisan 2022.

151 "Filistin'de Artan Gerilim ve İsrail Güvenlik Güçlerince Mescid-i Aksa'da İbadet Eden Müslümanlara Müdahale Edilmesi Hk.", T.C. Dışişleri Bakanlığı, 15 Nisan 2022.

152 "Erdogan: Strong Israel Ties Key to Defending Palestinian Rights", *Israel Hayom*, 21 Nisan 2022.

153 "İsrail'in Filistin Topraklarındaki Yasadışı Yerleşim Faaliyetleri ve Cenin Mülteci Kampında Yaşanan Olaylar Hk.", T.C. Dışişleri Bakanlığı, 13 Mayıs 2022.

tusunda Türkiye'nin iki devletli çözümünü desteklediğini, Kudüs ve Mescid-i Aksa konusundaki hassasiyetini tekrarladıktan sonra farklılıklara ve bazı konulardaki görüş ayrılıklarına rağmen diyalogu sürdürmenin her iki ülkenin de çıkarına olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ortak Ekonomik Komitenin yeniden canlandırılmasına karar verilmiş, sivil havacılık ve turizm alanlarında anlaşmalar imzalanmıştır.¹⁵⁴

Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu'nun on beş yıl aradan sonra yaptığı ziyarette buzların çözülmesi için ilk somut adımlar atılmasına rağmen beklentinin aksine resmi olarak normalleşme ve karşılıklı büyükelçilerin atanmasına yönelik bir açıklama yapılmamıştır. Bununla birlikte ziyaretten hemen birkaç gün sonra başlarında fanatik Yahudi Milletvekili Itamar Ben-Gvir'in bulunduğu bazı fanatik gruplar Mescid-i Aksa'yı basarak Filistinlilerin ibadetlerine engel olmuş ve çevreye zarar vermiştir. Bu gelişme üzerine Dışışleri Bakanlığı yeniden bir kınama yayımlayarak İsrail hükümetini kutsal mekanların statüsünün değiştirilmesinin önlenmesi için gerekli tedbirleri almaya ve bölgede tansiyonu arttıracak hamlelerden uzak durmaya davet etmiştir.¹⁵⁵

Haziran'a geldiğinde ise Türkiye'deki İsraili turistlerin İran hesabına çalışan bazı terör hücreleri tarafından takip edildiği ortaya çıkmıştır. Ankara'nın konuyla ilgili olarak Tel Aviv makamlarını bilgilendirmesinden sonra Türkiye'deki İsraili turistler geri çağırılmış ve İsrail vatandaşlarının mecbur olmadıkça Türkiye'ye gitmemeleri istenmiştir. Türk güvenlik yetkililerinin söz konusu hücreleri ortaya çıkarıp tutuklayarak tehdidi ortadan kaldırmasından sonra seyahat uyarısı kaldırılmıştır.¹⁵⁶ Türkiye'nin İsraili turistlerin saldırıya uğramasını engellemesi üzerine teşekkür etmek için Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı arayan Herzog tehlikenin henüz geçmediğini ve benzer saldırıların önlenmesi için iki ülkenin güvenlik kurumları arasındaki iş birliğinin devam etmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁷

Bu gelişmeler üzerine İsrail Dışışleri Bakanı Lapid 23 Haziran 2022'de Türkiye'ye günü birlik bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Görüşmeler sonrası yapılan basın toplantısında Türkiye'nin İsraili turistlerin güvenliğinin sağlanmasına yönelik gayretleri için teşekkürlerini ileten Lapid ilişkilerin normalleşmesi için gerekli adımların atılacağını ve bu kapsamda yakın zamanda büyükelçilerin atanacağını açıklamıştır.¹⁵⁸

Tarafların resmi olarak normalleşmesine dair beklenen açıklama 17 Ağustos 2022'de gelmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Başbakan Lapid ile telefon görüşmesi sonrasında bir görüşme yapan dışışleri bakan yardımcıları Sedat Önal ve Alon Ushpiz yaptıkları açıklamada iki ülkenin bu tarihten itibaren herhangi bir koşul olmadan

154 "Lapid and Visiting Turkish FM Agree on Path Forward to Return Ambassadors", *Times of Israel*, 25 Mayıs 2022.

155 "Mescid-i Aksa'ya Düzenlenen Baskınlar Hk.", T.C. Dışışleri Bakanlığı, 29 Mayıs 2022.

156 "Lapid Tells Israelis to Nix Turkey Trips: 'No Vacation is Worth Your Lives'", *i24 News*, 13 Haziran 2022.

157 "Herzog to Erdogan: Israelis in Turkey Still under Terror Threat", *Israel National News*, 19 Haziran 2022.

158 "Lapid in Ankara: 'Confident Turkey Knows How to Respond to Iranians' on Terror Attempts", *The Jewish Press*, 23 Haziran 2022.

resmi olarak normalleştiğini ve ivedilikle büyükelçilerin atanacağını belirtmişlerdir.¹⁵⁹ İsrail hükümeti bu açıklamanın üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra mevcut Ankara maslahatgüzarı Irit Lillian'ın büyükelçi olarak atandığını duyurmuştur.¹⁶⁰ Gözler Türkiye'nin büyükelçi olarak atayacağı isme çevrilmişken Birleşmiş Milletler'in 77. dönem açılışı için New York'ta bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan, İsrail Başbakanı Lapid'i Türkiye'nde kabul ederek kısa bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Lapid, Erdoğan'a Türkiye'de bulunan İsraili turistlerin korunmasına yönelik gayretleri ve iş birlikleri için teşekkür etmiş, İsrail hava yolu şirketi El Al'ın Türkiye'ye doğrudan uçuşlarının başlatılması sebebiyle de minnetlerini iletmiştir.¹⁶¹

Dışişleri Bakanlığı 6 Ekim 2022'de beklenen açıklamayı yaparak daha önce de Kudüs başkonsolosu olarak görev yapan Şakir Özkan Torunlar'ın Tel Aviv büyükelçisi olarak atandığını duyurmuştur.¹⁶² Böylelikle Türkiye ve İsrail'in yeniden normalleşme süreci resmi olarak tamamlanmıştır.

Normalleşme sonrası ilk resmi ziyaret ise İsrail Savunma Bakanı Benny Gantz tarafından 27 Ekim 2022'de yapılmıştır.¹⁶³ Ankara'da mevkidaşı Hulusi Akar tarafından ağırlanan ve Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından da kabul edilen Gantz ziyaret sonrası yaptığı basın toplantısında "Türkiye'yi ekonomik alanda, savunma alanında ve tüm bölgenin istikrarını sağlamada ilişkilerini geliştirebileceği küresel bir aktör olarak gördüğünü" ifade etmiştir. Ayrıca bu ziyarette herhangi bir anlaşma imzalanmadığını ancak gelecek iş birlikleri için zemin oluşturulduğunu söyleyen konuk bakan Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Savunma Bakanı Akar'a Türkiye'de bulunan İsraili turistlere yönelik tehditleri bertaraf ettikleri için teşekkür etmiştir.¹⁶⁴ Bazı kaynaklara göre Gantz'ın ziyarette İran'ın bölgede artan etkisinin sınırlandırılması, nükleer çalışmalarının engellenmesi ve Türkiye'de bulunan Hamas üyelerinin sınır dışı edilmeleri konularında talepte bulunduğu iddia edilse de¹⁶⁵ bu konuda resmi bir açıklama yapılmamıştır.

İki ülke arasında başlayan ve ivmelenerek devam eden normalleşme sürecinin, İsrail'de 1 Kasım 2022'de yapılan erken genel seçimden sonra nasıl ilerleyeceği konusunda belirsizlik ortaya çıkmıştır. Zira Türkiye ve özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan ile iyi bir mazisi olmayan Netanyahu seçimden galibiyetle çıkmış ve hükümet kurma görevini almıştır. Dolayısıyla İsrail'in Netanyahu başkanlığında Türkiye ile normalleşme sürecini aynı şekilde sürdürüp sürdürmeyeceğine yöne-

159 "Israel and Turkey to Return Ambassadors, Restore Full Diplomatic Ties", *Times of Israel*, 17 Ağustos 2022.

160 "Israel Appoints First Ambassador to Turkey since 2018 as Countries Restore Ties", *Times of Israel*, 19 Eylül 2022.

161 "Türkiye's Erdogan Hosts Israeli PM Lapid in New York", TRT World, 20 Eylül 2022.

162 "Turkey Taps Career Diplomat as New Ambassador to Israel", Al Monitor, 6 Ekim 2022.

163 "Israeli Defense Minister Gantz Heads to Turkey to Renew Defense Ties", *Jerusalem Post*, 26 Ekim 2022.

164 "İsrail Savunma Bakanı Gantz: Türkiye İlişkilerimizi Geliştirebileceğimiz Küresel Bir Aktör", *Yeni Şafak*, 28 Ekim 2022.

165 "İsraili Bakandan Erdoğan'a İran ve Hamas Talebi", *Sözcü*, 28 Ekim 2022.

lik soru işaretleri oluşmuştur. Ancak Netanyahu'nun 13 Kasım 2022'de Taksim'de meydana gelen terör saldırısı sonrası Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı arayarak taziyelerini iletmesi aradaki buzları eritmiş ve taraflar normalleşme sürecinin devamı konusunda mutabık kalmıştır.¹⁶⁶ Yılın son ziyareti ise İsrail Turizm Bakanı Yoel Razvozov tarafından yapılmıştır. 16 Kasım'da İstanbul'a gelen konuk bakan burada Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy ile bir araya gelerek turizm ve kültür iş birliklerinin geliştirilmesi hakkında görüşmüştür.¹⁶⁷

Sonuç olarak Türkiye ve İsrail 2010'daki Mavi Marmara hadisesinden sonra bulunan ilişkilerini onarmak için ancak iki yıl ayakta kalabilen 2016'daki normalleşme anlaşmasından sonra 2022'de hem ulusal çıkarların hem de bölgesel konjonktürün dikte ettiği koşullar nedeniyle yeniden anlaşmaya varmıştır. Bu sefer herhangi bir koşul getirilmeyen normalleşme anlaşmasının temel motivasyonu muhtemel bir enerji iş birliği olsa da şimdiye kadar bu konuda somut bir adım atılamamıştır. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında Doğu Akdeniz'den çıkarılacak gazın Avrupa'ya ulaştırılması büyük önem arz etse de döşenecek boru hattının güzergahı, maliyetinin bölüşümü, hattın işletimi ve kriz durumunda nasıl bir güvence sağlanacağı hususlarında henüz anlaşma sağlanamamıştır. ABD'nin denizden Girit-Yunanistan ve İtalya güzergahındaki boru hattı projesine desteğini çekmesinden sonra geriye uygulanabilir tek seçeneğin Türkiye üzerinden gidecek hat kalmasına rağmen bir türlü anlaşmaya varılamaması bu konudaki hevesleri azaltmaktadır.

Ayrıca İsrail'in Türkiye ile iş birliği yapması durumunda Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile son dönemde girdiği angajmanların zarar göreceği ve bu durumda Türkiye'ye muhtaç duruma düşüleceğinden endişe edilmektedir. İsrail'deki bu kafa karışıklığı geçmeden Türkiye ile enerji alanında bir iş birliği yapılması mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte iki ülkenin de İran'ın Suriye'deki varlığının kısıtlanmasında menfaati varken İsrail, Türkiye'nin aksine Suriye'nin mevcut parçalı halinden memnun gözükmemektedir. Türkiye, PKK/PYD terör örgütünün Suriye'nin kuzeyindeki varlığını ve bazı sözde müttefik ülkeler tarafından desteklenen terör devleti kurulması ihtimalini güvenlik tehdidi olarak algılamakla birlikte İsrail ise bu terör örgütünün bölgedeki varlığını desteklemektedir. Azerbaycan-Ermenistan sorunu ve Karabağ konusunda aynı cephede bulunan taraflar Bakü yönetiminin Karabağ'ın özgürleştirilmesi için verdiği mücadelede destek olmuşlardır.

Normalleşmeyi tehdit eden en önemli konu ise kuşkusuz İsrail'in 1948'den beri Filistin topraklarını işgal altında tutmasıdır. Bununla birlikte hükümeti kurması beklenen Netanyahu'nun seçimi kazanmalarında önemli rolleri olan ve bunun karşılığında savunma ile iç güvenlik gibi kritik bakanlıkları talep eden Ben-Gvir ve Smotrich gibi aşırı Yahudi milliyetçilerine kabine yer vermesi halinde önümüzdeki dönemin Filistinliler için hiç de iyi geçmeyeceği anlaşılmaktadır.

166 "Netanyahu Speaks with Turkey's Erdogan, Agree to 'New Era' in Ties", *Times of Israel*, 17 Kasım 2022.

167 "İsrail Turizm Bakanı Yoel Razvozov İstanbul'daydı", *Şalom*, 16 Kasım 2022.

Türkiye'nin iki devletli çözüme verdiği desteğin yanı sıra Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın statüsünün devamına yönelik hassasiyeti göz önünde bulundurulduğunda yeni hükümetin Filistinlilere ve kutsal mekanlara yönelik atacağı irrasyonel adımların normalleşmeyi zora sokması kaçınılmazdır. Türkiye'nin Filistin hassasiyeti nedeniyle bu konuda gelişebilecek olumsuz bir durum İsrail ile ilişkilerin yeniden kopmasına sebep olabilecektir. Her ne kadar Ankara, Tel Aviv ile normalleşmeyi Filistin politika-sından bağımsız yürütmeye gayret etse de muhtemel Netanyahu liderliğindeki yeni hükümetinin uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Filistinlileri yerlerinden etme girişimleri ve Müslümanların kutsal mekanlarına yönelik mütecaviz eylemlerinin olması halinde sessiz kalmayacaktır. Bu nedenle ilişkilerin devamı konusunda asıl karar vermesi gereken İsrail hükümeti olacaktır.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ	
15-16 Şubat	Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Sedat Önal İsrail'i ziyaret etti.
9-10 Mart	İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog Türkiye'yi ziyaret etti.
24-25 Mayıs	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Filistin ve İsrail'i ziyaret etti.
23 Haziran	İsrail Dışişleri Bakanı Yair Lapid Türkiye'yi ziyaret etti.
30 Haziran	İsrail'de erken seçim kararı alındı.
7 Eylül	Irit Lillian İsrail'in Ankara büyükelçisi olarak atandı.
17 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, New York'taki Türkevî'nde İsrail Başbakanı Lapid'i kabul etti.
16 Ekim	Türkiye'nin Tel Aviv büyükelçisinin Şakir Özkan Okurlar olacağı açıklandı.
27 Ekim	İsrail Savunma Bakanı Benny Gantz Türkiye'yi ziyaret etti.
1 Kasım	İsrail'de erken genel seçim yapıldı.
9 Kasım	İsrail'deki seçimleri Netanyahu liderliğindeki sağ blok kazandı.
13 Kasım	Likud lideri Netanyahu hükümeti kurmakla görevlendirildi.
16 Kasım	İsrail Turizm Bakanı Yoel Razvozov Türkiye'yi ziyaret etti. Netanyahu, Taksim saldırısı nedeniyle taziyelerini iletme için Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı aradı.
29 Aralık	Netanyahu başbakanlığındaki yeni İsrail hükümeti güvenoyu alarak göreve başladı.

TÜRKİYE-KKTC İLİŞKİLERİ

HACI MEHMET BOYRAZ VE SÜHEYL YASİR YILDIZ

GİRİŞ

Türkiye açısından önceki yıllarda olduğu gibi 2022’de de Kıbrıs meselesinin durumu, Doğu Akdeniz’deki gelişmeler ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile ilişkiler gündemdeki yerini korumuştur. Türkiye bir yandan KKTC’nin diğer devletlerce hukuken tanınması için yoğun çaba sarf etmiş diğer yandan bölge ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirme marifetiyle Doğu Akdeniz’de Türk tarafının (Türkiye ve KKTC) aleyhine kurulmak istenen siyasi bloka önemli bir zarar vermiştir. Bu bölümde 2022 boyunca Kıbrıs meselesi, Doğu Akdeniz ve Türkiye-KKTC ilişkileriyle ilgili yaşanan gelişmeler genel hatlarıyla değerlendirilmektedir.

KIBRIS MESELESİ

2022’de Kıbrıs meselesinin çözümüyle ilgili olarak Türk ve Rum taraflarını çözüm masasına getirebilecek herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Bunun en önemli sebebi meselenin çözümüyle ilgili olarak tarafların taban tabana zıt modelleri savunmasıdır. Zira federasyon modelinin çözüm vermediğine 2017’deki nihai görüşmelerden sonra kani olan Türk tarafı adada Türklerin ve Rumların kendi egemen devletlerinde yaşadığı iki devletli modeli savunmaktadır. Türk tarafı bu sayede adada fiilen var olan ayrılığın hukuki bir boyut kazanmasını istemektedir. Nitekim KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, Temmuz’daki bir açıklamasında taraflar arasında ortak bir zemin olmadığını, iki bölge ve iki toplumlu federasyonu artık görüşmeyeceklerini, KKTC’nin egemen eşitliği ve eşit uluslararası statüsü kabul görmeden müzakerelerin başlamayacağını vurgulamıştır. Diğer taraftan Rumlar ise iki devletli çözüme karşı çıkmakta ve yıllardır müzakere edilen fakat müspet sonuç alınamayan federasyon modelinde ısrar etmektedir. Bundan dolayı Kıbrıs meselesinin çözümüne dair olumsuz bir siyasi atmosfer hakimdir.

Adadaki çözümsüzlüğe rağmen Türk tarafı barıştan yana ve Rumlarla iş birliğine açık olduğunu göstermek için Temmuz'da önemli bir adım atmıştır. KKTC Cumhurbaşkanı Tatar 1 Temmuz'da BM'ye iki devletli çözüm temelinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile iş birliğini arttırmaya yönelik öneriler içeren bir paket sunmuştur. Dört başlıktan oluşan öneriler arasında şunlar yer almaktadır: (i) Kıbrıs Adası'nın etrafında yer alan hidrokarbon kaynakların birlikte araştırılması, yeryüzüne çıkartılması, kullanılması ve pazarlanması, (ii) artan elektrik ihtiyacını karşılamak için tarafların Avrupa Birliği (AB) enterkonnekte sistemine Türkiye üzerinden dahil olması, (iii) iki tarafın ortak hedefi olan yeşil enerjiye geçişle ilgili güneş enerjisinden maksimum fayda sağlamak için adanın geneline müşterek güneş enerjisi yatırımlarının yapılması, (iv) Kıbrıs Adası'nda bulunan tatlı su kaynaklarının birlikte kullanılması ve gerekirse Türkiye'den KKTC'ye ulaştırılan temiz suyun güneşe de aktarılması.¹⁶⁸

Cumhurbaşkanı Tatar bu öneriden bir hafta sonra BM'ye GKRY ile Kıbrıs Adası'nın mayınlardan temizlenmesi ve düzensiz göçle müşterek mücadele edilmesi için yeni bir iş birliği paketi daha sunmuştur.¹⁶⁹ Görüldüğü üzere KKTC, muhatapı Rumların adayı çözümsüzlüğe hapsetme stratejisine rağmen ılımlı bir yaklaşım sergilemiş ve en azından taraflar arasında işletilebilecek iş birliği mekanizmaları oluşturmaya çalışmıştır. Buna karşın GKRY, KKTC'nin iş birliği önerilerinin hepsini reddettiği için olası iş birliği mekanizmaları devreye sokulamamıştır.¹⁷⁰ Bunlara dayanarak 2022 boyunca hakim olan çözümsüzlük durumunun 2023'te de devam etmesi ve bundan dolayı Kıbrıs meselesinin Türk dış politikasındaki öncelikli yerini koruması beklenmektedir.

GKRY 2022 boyunca Kıbrıs meselesinin çözümü konusunda ilgili yapıcı bir tavır ortaya koymadığı gibi Türk tarafını kışkırtmaya yönelik adımlar attı. Örneğin GKRY İçişleri Bakanlığı Ocak'ta terör örgütü PKK'nın Suriye uzantısı PYD'nin Rum tarafında siyasi ofis/temsilcilik açmasına izin vermiştir.¹⁷¹ GKRY bununla yetinmemiş ve Ağustos'ta Trodos bölgesinde sözde piknik yapan terör örgütü üyelerinin PKK, HPG, YPG ve YPJ'yi simgeleyen bez parçalarını açmasına ve Türkiye aleyhinde propaganda yapmasına izin vermiştir.¹⁷² GKRY'nin PKK'ya verdiği destek bugüne özgü bir durum olmasa da¹⁷³ 2022 boyunca terör örgütü vasıtasıyla bu tür kışkırtıcı eylem-

168 Muhammet İkbâl Arslan, "KKTC'den Rum Kesimine Yeni İş Birliği Paketi Önerisi", Anadolu Ajansı, 1 Temmuz 2022.

169 Muhammet İkbâl Arslan, "KKTC Cumhurbaşkanı Tatar, Rumlara İki Yeni İş Birliği Önerisi Daha Sundu", Anadolu Ajansı, 8 Temmuz 2022.

170 Muhammet İkbâl Arslan, "Kıbrıs Rum Kesimi KKTC'nin İş Birliği Önerilerine Yanaşmıyor", Anadolu Ajansı, 13 Temmuz 2022.

171 "Rum Kesiminden Skandal PYD Adımı", TRT Haber, 19 Ocak 2022.

172 "Güney Kıbrıs Rum Kesiminde Terör Propagandası", TRT Haber, 15 Ağustos 2022.

173 GKRY'nin PKK politikasıyla ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Hacı Mehmet Boyraz, "GKRY", *Avrupa'da PKK Yapılanması*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2019), s. 355-383.

lerde bulunması bir yandan Kıbrıs Adası'ndaki huzurun bozulmasına diğer yandan iki toplum arasındaki bölünmüşlüğün düşmanlığa dönüşmesine yol açmaktadır.

TÜRKİYE-KKTC İLİŞKİLERİ

KKTC'de 2022 boyunca dört farklı hükümet görev yapmasına rağmen Türkiye-KKTC ilişkilerini olumsuz etkileyebilecek ciddi bir gelişme yaşanmamıştır. Yıl boyunca Türkiye ve KKTC arasında üst düzey siyasi ziyaretler devam etmiştir. KKTC'den Cumhurbaşkanı Tatar'ın yanı sıra bakanlar Türkiye'ye, Türkiye'den de Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanı Mustafa Şentop gibi üst düzey isimler KKTC'ye ziyaretlerde bulunmuştur. Bununla birlikte iki ülke arasında 14 Nisan'da imzalanan 2022 Yılı İktisadi ve Mali İş Birliği Anlaşması ile Türkiye, KKTC'ye 2022 için ağırlıklı olarak hibelerden ve bir kısmı krediden oluşan toplam 4 milyar 250 milyon lira kaynak ayırmıştır.¹⁷⁴ Türkiye'nin KKTC'ye verdiği sarsılmaz desteğin en önemli göstergesi olan bu yardımlar her yıl yapılmakta ve bu sayede KKTC ekonomisi ayakta tutulmaktadır. Bu noktada Kıbrıs meselesinden ötürü KKTC'nin uluslararası ambargoya maruz kalması ve uluslararası ticarete doğrudan dahil olamaması dikkate alındığında Türkiye'nin düzenli mali yardımlarının ehemmiyeti daha iyi anlaşılabilir.

İki ülke arasında güçlü bir ilişki bulunduğu halde KKTC'nin ana muhalefet partisi Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) Milletvekili Doğuş Derya 6 Ekim'de Parlamentoda provokatif bir konuşma yapmıştır.¹⁷⁵ Türkiye'yi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ve Türk Silahlı Kuvvetlerini mesnetsiz ithamlarla hedef alan Derya'ya Cumhurbaşkanı Tatar'ın yanı sıra birçok partinin lideri tepki göstermiştir. Türkiye-KKTC ilişkilerinin genel olarak olumlu seyrettiği bir süreçte Derya'nın yaptığı provokatif konuşma ilişkilere doğrudan zarar verebilecek bir etken olmasa da CTP'li milletvekillerinin zaman zaman Türkiye aleyhindeki açıklamaları esasen partinin siyasi duruşunu yansıtan önemli bir göstergedir. Bununla birlikte Derya'nın daha önce Yunanistan Başbakanı Aleksis Çipras, HDP'li Selahattin Demirtaş ve Sırrı Süreyya Önder gibi isimlerle verdiği samimi pozların yanı sıra 2014'te de benzer açıklamalar yapması dikkate alındığında Türkiye aleyhtarı kişiliği gün yüzüne çıkmaktadır.¹⁷⁶

Öte yandan Türkiye, KKTC'nin diğer devletler tarafından tanınması için yıl boyunca çaba sarf etmiştir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın BM 77. Genel Kurul toplantısındaki konuşmasında uluslararası topluma KKTC'yi resmen tanıma çağrısı yapması konuyla ilgili en önemli gelişmelerden biridir.¹⁷⁷ Bundan daha önem-

¹⁷⁴ "Türkiye'den KKTC'ye 4 Milyar 250 Milyon TL Kaynak", *Haber Kıbrıs*, 14 Nisan 2022.

¹⁷⁵ Fetih Kökten, "KKTC Milletvekili Doğuş Derya Atina'yı Değil Ankara'yı Hedef Aldı", *TGRT Haber*, 6 Ekim 2022.

¹⁷⁶ "KKTC'li Vekil Doğuş Derya, Türk Ordusu'nu Hedef Aldı", *Haber Vakti*, 6 Ekim 2022; "Derya'ya Türkiye'den Destek", *Yeni Düzen*, 25 Aralık 2014.

¹⁷⁷ "KKTC Cumhurbaşkanı Tatar: Erdoğan Kıbrıs Çağrısıyla Tarih Yazdı", *TRT Haber*, 20 Eylül 2022.

lisi 11 Kasım'da Semerkant'ta gerçekleşen Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) zirvesinde Türkiye'nin yaptığı teklif üzerine KKTC'nin teşkilata gözlemci üye olması kabul edilmiştir.¹⁷⁸ Böylece KKTC, Macaristan ve Türkmenistan'ın ardından TDT'ye gözlemci üye olarak kabul edilen üçüncü devlet olmuştur. TDT Genel Sekreteri Kubanıçbek Ömüraliyev konuyla ilgili açıklamasında Kıbrıs Türklerinin Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamış ve bu kararın tüm dünya için önemli bir mesaj olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁹

DOĞU AKDENİZ

2010'ların başında Türkiye'nin dış politika gündemine giren konulardan biri olan Doğu Akdeniz meselesiyle ilgili 2022'de önemli bir gelişme yaşanmıştır. ABD, Doğu Akdeniz doğal gazının Avrupa'ya taşınması amacıyla GKRY, İsrail ve Yunanistan'ın yürüttüğü ve AB'nin destek verdiği EastMed Boru Hattı Projesi'nden desteğini çekme kararı almıştır. Washington yönetimi 10 Ocak'taki açıklamasında EastMed'in çevre dostu olmaması, ekonomik ve ticari açıdan canlılık oluşturma potansiyeline sahip bulunmaması ve bölgede gerilime yol açmasından ötürü projeye bundan sonra destek vermeyeceğini ilan etmiştir.¹⁸⁰ Konuyla ilgili Nisan'da detaylı bir açıklama yapan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Victoria Nuland ise EastMed için "On yıl beklememize ve bu tür şeylere milyarlarca dolar harcamamıza gerek yok" ifadesini kullanmıştır.¹⁸¹ Böylece yaklaşık 1.900 kilometre uzunluğunda olması beklenen 6 milyar avro değerindeki EastMed'in siyasi açıdan uygulanabilirliği ciddi bir zarar görmüştür. Ayrıca daha önce EastMed'in ortakları arasında yer alacağı açıklanan İtalya'nın 2020 itibarıyla bu projeden fiilen çekildiği dikkate alındığında¹⁸² EastMed'in önümüzdeki süreçte tamamen iptal olması söz konusudur.

Doğu Akdeniz'deki doğal gaz denkleminde Türkiye'yi dışlamaya çalışan GKRY, Yunanistan ve İsrail açısından sürpriz olan bu gelişme özellikle GKRY ve Yunanistan'da ciddi rahatsızlıklara yol açmıştır. İsrail ise kendi deniz yetki alanları içerisinde bulunan doğal gazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırma konusunda nispeten daha ılımlı görüşe sahip olduğu için ABD'nin bu kararına ciddi bir tepki vermemiştir. Bu açıdan ABD'nin projeden desteğini çekmesi Türkiye ve İsrail arasında doğal gaz ekseninde muhtemel bir iş birliğine zemin hazırlamıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan Mart'ta gerçekleşen NATO Liderler Zirvesi sonrasında gazetecilerle yaptığı

178 "KKTC, Türk Devletleri Teşkilatı'na Gözlemci Üye Oldu", TRT Haber, 11 Kasım 2022.

179 Muhammet Tarhan ve Handan Kazancı, "TDT Genel Sekreteri Ömüraliyev: KKTC'nin TDT'ye Gözlemci Üye Kabul Edilmesi Dünyaya Çok Önemli Bir Mesaj", Anadolu Ajansı, 18 Kasım 2022.

180 "ABD, Yunanistan'ın Büyük Umud Bağladığı Eastmed Projesine Destek Vermeyeceğini Bildirdi", Euronews Türkçe, 10 Ocak 2022.

181 "ABD'den EastMed Açıklaması: Zaman ve Para Harcamak Gereksiz", TRT Haber, 7 Nisan 2022.

182 Toi Staff, "Italy's Foreign Minister Expresses Doubts over Feasibility of EastMed Pipeline", *Times of Israel*, 18 Ocak 2020.

bir sohbet esnasında İsrail'in enerji ihracı için Türkiye'nin en uygun yol olduğunu yineleyerek iş birliğine açık olduklarını ortaya koymuştur.¹⁸³

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-KKTC İLİŞKİLERİ	
10 Ocak	ABD, Doğu Akdeniz gazının Avrupa'ya taŐınmasını öngören EastMed projesinden desteğini çekme kararı aldı.
19 Ocak	GKRY, terör örgütü PYD'nin GKRY'de ofis açmasına onay verdi.
23 Ocak	KKTC'de erken genel seçim gerçekteŐti. Seçimde en fazla oyu yüzde 39,6 ile Ulusal Birlik Partisi aldı.
1 Şubat	KKTC Cumhurbaşkanı Tatar, BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Temsilcisi Colin Stewart ile görüştü.
21 Şubat	Ulusal Birlik Partisi lideri Faiz Sucuoğlu baŐbakanlığında üçlü koalisyon hükümeti kuruldu.
13 Nisan	KKTC Cumhurbaşkanı Tatar ve GKRY lideri Nikos Anastasiadis, BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Temsilcisi Stewart'ın düzenlediği bir etkinliğe katıldı.
14 Nisan	Türkiye ve KKTC arasında 2022 Yılı İktisadi ve Mali İş Birliği Anlaşması imzalandı. Anlaşma kapsamında Türkiye, KKTC'ye 2022 için toplam 4 milyar 250 milyon TL kaynak ayırdı.
25 Nisan	Ulusal Birlik Partisi lideri Faiz Sucuoğlu baŐbakanlığında yeniden üçlü koalisyon hükümeti kuruldu.
12 Mayıs	Ulusal Birlik Partisi'nin yeni lideri Ünal Üstel baŐbakanlığında üçlü koalisyon hükümeti kuruldu.
1 Haziran	KKTC Başbakanı Üstel, Ankara'ya resmi ziyarette bulundu ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Oktay ve TBMM Başkanı Şentop ile görüştü.
27 Haziran	KKTC Cumhurbaşkanı Tatar, BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Temsilcisi Stewart ile görüştü.
1 Temmuz	KKTC Cumhurbaşkanı Tatar, BM'ye iki devletli çözüm temelinde GKRY ile hidrokarbon, elektrik, yenilenebilir enerji ve temiz su konularında iş birliği önerileri içeren bir paket sundu.
8 Temmuz	KKTC Cumhurbaşkanı Tatar, BM'ye iki devletli çözüm temelinde GKRY ile Kıbrıs Adası'nın mayınlardan temizlenmesi ve düzensiz göçle müşterek mücadele edilmesi için iş birliği önerisi sundu.
13 Temmuz	GKRY, KKTC Cumhurbaşkanı Tatar'ın iş birliği önerilerini reddettiğini açıkladı.
20 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, BM 77. Genel Kurul toplantısında uluslararası topluma KKTC'yi resmen tanıma çağırısı yaptı.
22 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, New York'ta KKTC Cumhurbaşkanı Tatar ile basına kapalı görüşme gerçekteŐtirdi.
8 Kasım	Cumhurbaşkanı Yardımcısı Oktay KKTC'de resmi temaslarda bulundu.
8 Kasım	Avrupa Konseyi, Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetleri nedeniyle Türkiye'ye uyguladığı yaptırımları 12 Kasım 2023'e kadar uzatma kararı aldı.
11 Kasım	Türkiye'nin teklifi üzerine KKTC, TDT'ye gözlemci üye olarak kabul edildi.
14 Kasım	TBMM Başkanı Şentop, KKTC'nin 39. kuruluş yıl dönümü törenlerine katıldı.
28 Kasım	Türkiye'nin KKTC'ye atadığı yeni Büyükelçi Metin Feyzioğlu, Cumhurbaşkanı Tatar'a güven mektubunu sundu.
1 Aralık	Gambiya Devlet Başkan Yardımcısı Badara Joof, Ankara'da temaslarda bulunduktan sonra KKTC'ye resmi bir ziyaret gerçekteŐtirdi ve Cumhurbaşkanı Tatar ile görüştü.
7 Aralık	Türkiye Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ile KKTC Sivil Savunma Teşkilatı Başkanlığı, LefkoŐa ve üç ilçede ortak arama kurtarma tatbikatı yaptı. KKTC Cumhurbaşkanı Tatar, GKRY lideri Anastasiadis ile bir araya geldi.

183 "Doğu Akdeniz'den Enerji Nakli: Türkiye Transit Değil Merkez Ülke Olacak", TRT Haber, 1 Nisan 2022.

TÜRKİYE-KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

MEHMET RAKİPOĞLU

GİRİŞ

Arap devrimleri ile başlayan süreçte birçok meydan okumayla yüzleşen Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkileri 2022’de oldukça olumlu yönde bir seyir izlemiştir. 2021’in sonunda başlayan ve Türkiye’nin de merkezinde olduğu normalleşme örüntüsü Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkilerine de sirayet etmiştir. Bu kapsamda önce Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve daha sonra Suudi Arabistan Türkiye ile ilişkilerini onarma kararı almış; resmi ziyaretler ve kurumsal adımlarla ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir.

SUUDİ ARABİSTAN İLE İLİŞKİLER

2022, Türkiye-Suudi Arabistan arasındaki gerginlik sürecinin sona erdiği bir yıl olmuştur. Bu kapsamda karşılıklı birçok üst düzey ziyaret icra edilerek ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. Bu anlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan –Şubat’ta planlanmış olsa da– Nisan’da Suudi Arabistan’a giderek ilişkilerdeki normalleşme sürecinin kurumsallaştığını ortaya koymuştur. Dört buçuk yılın ardından gerçekleşen bu ziyaretle ekonomi, yatırım, inşaat ve turizm gibi alanlarda somut ilerlemeler kaydedilmiştir. Örneğin Türk ürünlerine yönelik ambargo sonlanırken ciddi miktarda Suudi turist Türkiye’ye gelmeye başlamıştır. Bu ziyaretle birlikte siyasi ve güvenlik iş birlikleri de canlandırılmıştır. Bu kapsamda gerek İran kaynaklı tehditler gerekse ABD’nin güvenlik tedariki noktasındaki isteksiz tavrına karşı Riyad yönetimi Ankara ile yakınlaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 28 Nisan’daki Suudi Arabistan ziyareti iki ülke arasında yeni bir sayfa açmıştır.¹⁸⁴ Öyle ki bu ziyaret sonrası ikili ilişkilerde hareketli-

184 Burhanettin Duran, “Suudi Arabistan’la Yeni Sayfa”, *Sabah*, 30 Nisan 2022.

likler yaşanmıştır. TBMM başkanı ve Suudi Arabistan Őura Meclisi başkanı arasında telefon görüşmeleri yaşanmış ve karşılıklı diplomasi trafiği artmıştır.

22 Haziran'da Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed bin Selman Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. İlişkilerdeki normalleşmenin Suudi kanat tarafından da benimsendiğini kanıtlayan bu ziyaret zamanlama açısından üç kritik noktaya tekabül etmektedir. Birincisi veliaht prens Türkiye'nin son zamanlarda ciddi gerilimler yaşadığı Yunanistan ziyaretini ertelemiştir. İkincisi veliaht prens Ürdün ve Mısır ziyaretinden sonra Türkiye'ye gelerek bölgesel turuna Ankara'yı da katarak ilişkilerin normalleştiğini ortaya koymuştur. Üçüncüsü iki ülkenin de ABD ile yaşadığı güvenlik krizleri döneminde böylesi bir ziyaretin gerçekleşmesi askeri iş birliğinin artırılacağı yorumlarını beraberinde getirmiştir. Nitekim Veliht Prens Muhammed bin Selman'ın Ankara ziyareti Türkiye-Suudi Arabistan normalleşmesi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu kapsamda karşılıklı olarak medya yasakları da kaldırılmıştır.

İki ülkenin medya temsilcileri de Ankara'da bir araya gelerek bu alandaki iş birliklerinin nasıl geliştirilebileceğine dair fikir teatisinde bulunmuştur.¹⁸⁵ İş birliğinin derinleştirildiği  alandan daha bahsetmek mümkündür. Bunlar nc ülkelerde ortak yatırım yapma, Türk rnlerinin sergileneceği fuar düzenleme ve 2030 Vizyonu kapsamındaki projeleri Türk firmalara sunmadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde iki ülkenin normalleşmeyi uzun vadeli planladığı ifade edilebilir.¹⁸⁶ Söz konusu durum Libya, Suriye ve Doğu Akdeniz gibi alanlarda iki ülke arasında cereyan eden gerilimin yoğunluğunun azalacağına, rekabet yerine iş birliğine daha fazla odaklanılacağına işaret olarak da okunabilir.¹⁸⁷ Siyasi gerginliğin bir kenara atılması ile birlikte ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi noktasında da adımlar atılmıştır. Bu anlamda karşılıklı doğrudan yatırımın teşviki için bir mutabakat muhtırası taslağı hakkında görüşüldüğü duyurulmuştur.¹⁸⁸

İki lke arasındaki ekonomik ve finansal iş birliğini güçlendirmek adına Hazine ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati 25 Ekim'de Riyad'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Suudi Arabistan Ticaret Bakanı Macid bin Abdullah Kasabi ile görüşen Nebati son dönemde ivmelenen ticaretin daha dengeli ve sürdürülebilir kılınabilmesi için atılacak adımların kapsamlı bir Şekilde istişare edildiğini belirtmiştir.¹⁸⁹

BAE İLE İLİŞKİLER

2021'deki normalleşme süreci 2022'de de devam etmiştir. Bu anlamda normalleşme kapsamında medya yasakları kaldırılmıştır. Dolayısıyla BAE'nin resmi haber ajansı

185 "Türk ve Suudi Arabistanlı Gazeteciler, Ankara'da Bir Araya Geldi: İş Birliği Ele Alındı", Independent Türkçe, 23 Haziran 2022.

186 Burhanettin Duran, "Bin Selman ve Lapid Ziyaretlerinin Ardından", *Sabah*, 24 Haziran 2022.

187 Necmettin Acar, "Rekabetten İş Birliğine Türk-Suudi İlişkileri", *Yeni Şafak*, 21 Haziran 2022.

188 "Suudi Arabistan'dan Türkiye Açıklaması: Doğrudan Yatırımın Teşviki için Grşyoruz", NTV, 8 Kasım 2022.

189 "Bakan Nebati Suudi Arabistan'da Mevkidaşıyla Görüştü", *Hürriyet*, 25 Ekim 2022.

WAM'a ve rejime yakın birçok gazeteye Türkiye'de erişim açılmıştır. Öte yandan Türkiye, İran destekli Husilerin BAE'ye yönelik saldırılarını kınamıştır. Bunun yanında dokuz yılın ardından ilk kez Cumhurbaşkanı Erdoğan BAE'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirerek ikili ilişkilerdeki gerilimli sürecin geride bırakıldığını ortaya koymuştur. Nitekim ziyaret kapsamında Cumhurbaşkanı Erdoğan *Khaleej Times* gazetesi için kaleme aldığı görüş yazısında bölgesel iş birliği ve istikrar açısından ikili ilişkilerin kritik önemi haiz olduğunu vurgulamıştır.¹⁹⁰ Benzer şekilde Cumhurbaşkanı İletişim Başkanı Fahrettin Altun da *İttihad* gazetesinde ilişkilerin önemine dair bir yazı yazmıştır.¹⁹¹

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın BAE'yi ikinci ziyareti Mayıs 2022'de gerçekleşmiştir. BAE Devlet Başkanı Şeyh Halife bin Zayed Nahyan'ın ölümünün ardından taziye ziyareti amacıyla Abu Dabi'ye giden Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Milli Savunma Bakanı Akar, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanı Fidan ve birçok üst düzey yetkili eşlik etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu ziyaretleri sonrası BAE dış işleri bakanı da Ankara'ya gelerek ikili ilişkilerin olumlu yönde seyrettiğine dair beyanlarda bulunmuştur.

İkili ilişkiler açısından önem arz eden bir diğer ziyaret Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar tarafından Mayıs'ta gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretle Türkiye'den BAE'ye on beş yıl sonra ilk kez bir savunma bakanı gitmiştir. Ziyaret kapsamında mevkidaşı ile görüşen Akar iki ülke arasındaki güvenlik iş birliğinin geliştirilmesi noktasında olumlu mesajlar vermiştir.¹⁹² Temmuz'da ise BAE Genelkurmay Başkanı Korgeneral Hamad Muhammed Sani Rumaysi Türkiye'ye gelmiştir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Güler'in davetlisi olarak Türkiye'ye gelen Rumaysi ile Türkiye güvenlik bürokrasisi arasında askeri eğitim, iş birliği ve savunma sanayii konularındaki potansiyel iş birliği alanları konuşulmuştur.¹⁹³

İki ülke arasındaki normalleşme ekonomik ilişkilerin de canlanmasını sağlamıştır. Bu anlamda BAE'li üç bakan ve birçok üst düzey şirket yetkilisi yatırımlarını artırma adına Türkiye'ye gelmiştir.¹⁹⁴ Abu Dabi Kalkınma Holdingi 30'dan fazla ülkeye ihracat yapan Türk ilaç şirketi Birgi Mefar'ı satın almıştır.¹⁹⁵ Öte yandan normalleşme sonrası Türkiye'nin mücevher ihracatında BAE birinci sıraya yükselmiştir.¹⁹⁶ Normalleşme sürecinin olumlu yansıdığı bir diğer alan ise savunma sanayii ve askeri iş birlikleridir. Türkiye'de üretilen SİHA'nın BAE'ye satış süreci

190 Recep Tayyip Erdogan, "Now is the Time for Regional Peace and Cooperation Initiatives", *Khaleej Times*, 13 Şubat 2022.

191 "Erdoğan'ın BAE Ziyaretinin Detayları Belli Oldu", *Independent Türkçe*, 13 Şubat 2022.

192 "15 Yıl Sonra İlk: Milli Savunma Bakanı Akar, BAE Savunma Bakanı Al Bowardi ile Görüştü", *Habertürk*, 30 Mayıs 2022.

193 "Milli Savunma Bakanı Akar, BAE Genelkurmay Başkanı Korgeneral Al Rumaithi'yi Kabul Etti", *Anadolu Ajansı*, 5 Temmuz 2022.

194 "BAE ile İlişkilerde Yeni Dönem Başlıyor! Üç Bakan Yatırım için İstanbul'da", *Hürriyet*, 12 Temmuz 2021.

195 "Birleşik Arap Emirlikleri İlk Ucuz Türk Şirketini Satın Aldı", *Yeniçağ*, 13 Haziran 2022.

196 "BAE Çıldırdı! Türkiye'den Satın Almaya Başladı", *Türkgün*, 10 Temmuz 2022.

hızlanmıştı. Bu anlamda 21 Eylül'de 20 adet Bayraktar TB2 tipindeki SİHA'nın teslim edildiği duyurulmuştur.¹⁹⁷

KATAR İLE İLİŞKİLER

El-Ula uzlaşısıyla Körfez normalleşmesi ve Türkiye'nin "sektörel siyaset" anlayışıyla BAE ve Suudi Arabistan ile normalleşmesi Türkiye-Katar ilişkilerine yönelen meydan okumaları ortadan kaldırmıştır.¹⁹⁸ Mayıs'ta Katar Emiri Şeyh Temim bin Hamed Sani Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bölgesel ve küresel dengelerin değiştirdiği bir dönemde gerçekleşen bu ziyaret iki ülke arasındaki güçlü stratejik ilişkilerin pekiştirilmesi açısından son derece önemli görülmüştür. Bu anlamda İletişim Başkanı Fahrettin Altun, Katar emirinin Türkiye ziyareti sonrasında Katar Haber Ajansı'na verdiği röportajda Hamed Sani'nin ziyaretinin Ankara-Doha arasındaki koordinasyon ve iş birliğini güçlendirdiğini ifade etmiştir.¹⁹⁹

İki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik iş birliğine dönüşmesi anlamında Ekim 2022'de Türkiye-Katar Yüksek Stratejik Komite Sekizinci Toplantısı İstanbul'da icra edilmiştir. Bu toplantı ile birlikte iki lider arasında son sekiz yılda 31 zirve gerçekleştirilirken uluslararası diplomaside bir rekor kırılmıştır. Liderler arasında gerçekleşen görüşme sonrasında iki ülke arasında birçok farklı alanda anlaşmalar imzalanmıştır. Bu alanlar arasında medya, ticaret, bilgi teknolojileri, tarım, sanayi, afet ve acil yardım yönetimi bulunmaktadır.

Karşılıklı olarak Dışişleri ve İçişleri bakanlıkları arasında da bir dizi yeni anlaşmalara imza atılmıştır.²⁰⁰ Söz konusu anlaşmalar ve iş birliği alanlarının genişletilmesi ekonomik ilişkilere doğrudan olumlu yansımıştır. Bu anlamda Türkiye'nin Doha Büyükelçiliği Ticaret Ataşeliğinin resmi istatistik verilerine göre 2022'nin ilk sekiz ayında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1,4 milyar doları aşmıştır. 2021'e kıyasla yüzde 60 artış gösteren ticaret hacmi ilişkilerin geliştirildiğini ortaya koyar niteliktedir. İki ülke ilişkilerinin geliştirildiğini gösteren bir diğer işaret ise şirket ve yatırım alanlarıdır. Bu anlamda 700'den fazla Türk firması Katar'da faaliyet gösterirken 200'e yakın Katarlı firma da Türkiye'de aktif şekilde işlem yapmaktadır. Ayrıca Katar, Türkiye'de 35 milyar dolara yakın bir yatırıma sahipken Türkiye merkezli firmaların Katar'da üstlendiği projeler 22 milyar dolar civarındadır.

Son olarak iki ülke arasında güvenlik alanındaki iş birliğide devam etmektedir. Bu anlamda Türk Silahlı Kuvvetlerinin Katar'da FIFA-2022 Dünya Kupası Kalkanı Harekatı kapsamında altı ay süreyle görevlendirilmesine ilişkin Cumhur-

197 Ali Bakeer, "The UAE Just Received Twenty Drones from Turkey. What's the Backstory?", *Atlantic Council*, 16 Kasım 2022.

198 Muhittin Ataman, "Türkiye-BAE İlişkilerinde Normalleşmenin Anlamı", *Sabah Perspektif*, 18 Şubat 2022.

199 "Altun: Katar ve Türkiye Bir Elin Parmakları Gibi", TRT Haber, 15 Mayıs 2022.

200 Koray Taşdemir, "Türkiye ile Katar Arasında Kritik Anlaşmalar! Başkan Erdoğan, Katar Emiri Al Sani'yi Kabul Etti", *Sabah*, 14 Ekim 2022.

başkanlığı tezkeresi ise 5 Ekim'de TBMM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Söz konusu tezkere Doha'nın Ankara ile güvenlik iş birliğini devlet politikası olarak benimsediğini ve Türkiye'nin Körfez'deki askeri dengeleyici rolünün devam ettiğini göstermektedir.²⁰¹

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ	
30-31 Ocak	Dışişleri Bakanlığı Mevlüt Çavuşoğlu Bahreyn Dışişleri Bakanı Abdullatif bin Raşid Zayani'nin davetine icabetle Bahreyn'i ziyaret etti.
14-15 Şubat	Cumhurbaşkanı Erdoğan, BAE'ye iki günlük resmi ziyaret gerçekleştirdi.
31 Mart	Hazine ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati, Bahreyn-Türkiye İş Yatırım Yuvarlak Masa Toplantısına katılmak üzere Manama'ya gitti.
29 Nisan	Cumhurbaşkanı Erdoğan dört buçuk yıl aradan sonra Suudi Arabistan'a resmi ziyaret gerçekleştirdi.
17 Mayıs	Cumhurbaşkanı Erdoğan, BAE Devlet Başkanı Şeyh Halife bin Zayed Nahyan'ın vefatı nedeniyle taziye için BAE'ye gitti.
13 Ekim	Katar Emiri Şeyh Temim bin Hamed Sani, Türkiye-Katar Yüksek Stratejik Komite Sekizinci Toplantısı'na katılmak üzere İstanbul'a geldi.
27 Ekim	Hazine ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati, Suudi Arabistan'da düzenlenen 6. Gelecek Yatırım Girişimi Konferansı kapsamında Riyad'a gitti.
20 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Katar Emiri Şeyh Temim bin Hamed Sani'nin davetine icabetle 2022 FIFA Dünya Kupası'nın açılış törenine katılmak üzere Doha'ya gitti.

201 Mahmut Geldi vd., "Türkiye ve Katar 8 Yılda 30 Zirveyle 80'i Aşkın Anlaşmaya İmza Attı", Anadolu Ajansı, 14 Ekim 2022.

TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ

MURAT ASLAN

GİRİŞ

BM Libya Mısyonu tarafından teşkil edilen Libya Ulusal Siyasi Diyalog Forumu'nda Cenevre'de yapılan oylama neticesinde seçilen Ulusal Birlik Hükümeti (UBH) 24 Aralık 2021'de siyasi seçimleri yapmayı planlamıştır. Ancak teknik sorunlar ve demokrasi kültürünün henüz yerleşmemiş olması nedeniyle seçimler icra edilememiştir. Bu nedenle UBH'nin 2022'de meşru görev süresi devam etmiştir. Libya halkının Başbakan Abdülhamid Dibeybe'ye sempati duyduğuna yönelik anketlerin basına servis edilmesiyle Halife Hafter, Akile Salih ve Fethi Başağa'da tedirginlik olmuştur.

Libya Silahlı Kuvvetleri komutanı sıfatıyla ülkenin doğusunda kontrolü elinde tutan Halife Hafter ve Tobruk Merkezli Libya Temsilciler Meclisi Başkanı Akile Salih; Fethi Başağa olmak üzere UBH'ye muhalif batılı Libyalıları hükümet aleyhine kışkırtmıştır. Bu bağlamda askeri ve siyasi gerginliklerde Libyalı bir kısım siyasi aktör Türkiye'nin ya desteğini aldıklarını iddia etmiş ya da karşıt ülke olarak seslendirmiştir. Öte yandan bu girişimlerde dış aktörlerin etkisi olduğu da bilinmektedir. Bu çerçevede Libya'daki güç merkezlerinin bir kısmı Türkiye'nin Halife Hafter'e karşı meşru Trablus hükümetine (Ulusal Mutabakat Hükümeti, UMH) yaptığı yardımın bilinciyle Ankara ile uzlaşma içinde olurken karşıt çıkar gruplarıysa Türkiye karşıtı dış aktörlerin desteği için çabalamıştır. Diğer bir ifadeyle Libya'daki muhalifler Libya halkının talebi ve desteği yerine dış güçlere kendilerini endekslemiştir.

Türkiye-Libya ilişkilerine yönelik 2022'de meydana gelen önemli gelişmeler dikkate alındığında farklı sektörlerde etkileşimler ön plana çıkmakta ve ülkedeki meselelerin çözülmesinde Türkiye'nin tavrının belirleyici olduğu görülmektedir.

SİYASİ GELİŞMELER

Türkiye ve Libya arasında –Libyalı muhalifler de dahil olmak üzere– her düzeyde karşılıklı ziyaretler icra edilmiştir. Bu kapsamda Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Milli Savunma

Bakanı Akar ve MİT Başkanı Fidan'ın 1 Eylül 2022'de Trablus'a gerçekleştirdikleri ziyaret UMH'ye verilen somut desteği siyaseten tescil etmiştir. Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın UMH'nin yanında Tobruk Merkezli Temsilciler Meclisi Başkanı Akile Salih'i Ankara'da kabul etmesi Türkiye'nin Libya siyasetinin anlaşılması bağlamında dikkat çekicidir. Türkiye böylece resmi politika bağlamında Libya'nın toprak bütünlüğüne, anayasal zeminde siyasi sürecin yürütülmesine, toplumsal uzlaşa dahilinde seçimlerin yapılmasına ve farklı siyasi eğilimlere eşit mesafede olduğuna yönelik mesaj vermiştir.

Öte yandan Libya'da siyasi süreç ve seçimlerin icrası hususundaki belirsizlik ülke içinde siyasi gerginlikleri artırmıştır. Bu bağlamda Hafter, Trablus'taki UBH'yi terörist olarak isimlendirmeye devam etmiştir. ABD'de aleyhinde halen devam eden ve işlediği savaş suçlarına yönelik iddialar nedeniyle oğulları ile birlikte sıkıntılı günler geçiren Hafter siyasi bağlamda Batı'daki aktörleri bölmek istemiştir. Bu meyanda Hafter ve Salih, UBH'nin görev süresinin dolduğunu iddia ederek Fethi Başağa'nın başbakan olduğu yeni bir hükümetin kurulması çalışmalarını başlatmıştır. Libya Siyasi Diyalog Forumu tarafından aynı liste üzerinden seçilen Devlet Başkanlığı Konseyine yönelik herhangi bir meydan okuma seslendirilmezken Abdülhamid Dibeybe'nin başbakanlığını yaptığı hükümetin meşruiyetinin sorgulanması bir çelişki olarak ortaya çıkmıştır.

Halife Hafter ve Akile Salih'in siyasi manevrasına uygun olarak eski İçişleri Bakanı Fethi Başağa'nın –Mısır yalanlanmış olsa da Mısır ve Fransa güdümünde– Hafter ve Salih ile anlaşması, paralel bir hükümet kurarak Temsilciler Meclisinden şeklen sorunlu bir kararla güvenoyu alması, Bakanlar Kurulu teşkil etmesi ve silahlı gruplardan ikisi ile anlaşıp Trablus'a girmeye çalışması dikkat çeken siyasi gelişmelerdir. Türkiye bahse konu girişime destek vermemiş ve BM tarafından tanınan meşru hükümet ile muhatap olma yoluna gitmiştir. Öte yandan ABD ve Avrupalı devletlerin ise bu süreçte “bekle-gör-pozisyon al” yöntemini tercih ettikleri görülmüştür.

İki ülke arasında 3 Ekim 2022'de imzalanan hidrokarbon kaynaklarının aranması ve çıkarılmasına yönelik anlaşma en belirgin gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Yunanistan süratle Mısır nezdinde girişimler yapmış, AB ülkelerini devreye almaya çalışmış ve Girit'in güneyinde Batılı şirketleri dahil ettiği doğal gaz arama çalışmalarına yönelik hazırlığını hızlandırmıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanı Dendias'ın Trablus'ta diplomatik nezaketi bir kenara itmiş olması dikkate alındığında yapılan anlaşmanın etkisi daha net anlaşılmaktadır. Öte yandan Mısır Dışişleri Bakanı Semih Şükrü tarafından Türkiye ve Libya konusunda görüşmeleri durdurduklarını açıklaması ancak Katar'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Mısır Devlet Başkanı Sisi'nin görüşmesiyle Mısır ile normalleşmenin tekrar gündeme gelmesi hususlarının Libya ile ilgili yönü de bulunmaktadır.

ASKERİ GELİŞMELER

Fethi Başağa'nın iki defa Trablus'a girmeye çalışması ve kendine müzahir silahlı gruplarla Başbakanlığa bağlı İstikrar Destek Birliği ile çatışması belirgin bir mey-

dan okuma olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Zaviye bölgesinde iki ve Trablus'ta bir defa muhtelif silahlı gruplar arasında kısa süreli çıkar odaklı çatışma yaşandığı görülmüştür. Bu tür gerginliklerde Türkiye'nin devreye girerek grupları uzlaŐtırdığı ve bu nedenle TSK unsurlarının Libya'nın batısında psikolojik bir dayanak haline geldiği anlaşılmaktadır.

İç gelişmelerin yanında Libya'nın kara ve deniz unsurlarıyla diğer 37 devletle birlikte EFES-2022 Tatbikatı'na katılması dikkat çekicidir. Yunanistan, EFES-2022 Tatbikatı'na yönelik tedirginlik yaŐarken Libya Silahlı Kuvvetlerinin tatbikata dahil edilmesi ve Libya Başbakanı Dibebe'nin aynı gün İzmir'de Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ile görüşmesi hususları hem Atina yönetimine hem de iç kamuoyuna siyasi ve askeri bir mesaj niteliğindedir. Ayrıca Türkiye ile Libya arasında 25 Ekim 2022'de imzalanan ve UBH'nin hava kuvvetleri kapasitesini artıracak anlaşma Libya'daki askeri dengeler bağlamında "oyun" deđiŐtirici bir giriŐimdir.

EKONOMİ VE TİCARET

Türk-Libya İŞ Konseyi Başkanı Murteza Karanfil muhtelif açıklamalarında Libya'daki iş potansiyeli net bir Şekilde ifade edilmiştir. Bu kapsamda halen 4 milyar dolar olan ticaret hacminin 150 milyar dolar potansiyeline sahip olduğu açıklaması dikkat çekicidir. Nitekim banka teminatı ve para transferi alanında pürüzlerin giderilmesine yönelik yapılan görüşmenin önemli bir kavŐak olduğu anlaşılmaktadır. Libya'nın güneyindeki kara yolu rehabilitasyonu ve Trablus'ta Türk hastanesi açılması gibi giriŐimlerin sonrasında ekonomi ve ticaret sektöründe etkileŐimin artması beklenirken Libya'nın doğusundan Türkiye'ye hava ve deniz taşımacılığı yapılması talebi potansiyelin tüm ülkeyi kapsayabileceğini göstermektedir. Ayrıca vize konusunda yapılan düzenlemelerin olumlu olduğu ancak vize ve ülkeye giriş bağlamında aynı kolaylaştırıcı tedbirlerin Libya makamları tarafından da bir rejime tabi tutulması gerektiği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Türkiye'nin resmi Libya politikası bu ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ve anayasal bir zemin dahilinde sosyal uzlaŐı ile siyasi sürecin baŐarılmasıdır. Türkiye açısından Libya'da Batılı ülkelerin dikte ettiği değil Libya halkının uygun gördüğü bir yönetimin iktidarda olması öncelik olarak ortaya çıkmıştır. Bu meyanda Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Trablus'un güvenliğinin kırmızı çizgi olduğunu ilan etmiştir. Türkiye'nin belirtilen resmi politikasına yönelik Yunanistan ve Fransa'nın aleyhte tavır sergilemek adına Libya siyasetine ve güvenliğine müdahale etmesi muhtemel görünmektedir. Diğer Batılı ülkelerin ise Libya'daki gelişmeleri takip ederek iktidarda olmasını bekledikleri siyasi oluşuma yakın olmaya çalışabileceği anlaşılmaktadır.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ	
2 Ocak	Volkan Bozkır, Libya seçimlerinin meşru zeminde icra edilmesi gerektiğini açıkladı.
13 Ocak	Türkiye, Fethi Başağa ve Halife Hafter arasında Bingazi'de gerçekleşen görüşmeyle bir ilgilerinin olmadığını açıkladı.
18 Ocak	BM Libya Misyonu Direktör Vekili ve BM Genel Sekreteri Libya Özel Temsilcisi Stephanie Turco Williams, Dışişleri Bakanı Yardımcısı Sedat Önal ile Ankara'da görüştü. Williams bölgesel ve uluslararası destek bağlamında tüm aktörlerin uyum içinde olması gerektiğini ifade etti.
27 Ocak	Türkiye ve Libya 16 yaş altı ve 55 yaş üstü vatandaşlar için karşılıklı vizenin kaldırıldığını, iş insanlarının bir yıllık çoklu giriş için vize kolaylığı getirildiğini açıkladı.
20 Şubat	Türkiye'nin Trablus Büyükelçisi Kenan Yılmaz siyasi süreç ve milli uzlaşma bağlamında Türkiye'nin desteği ile ilgili açıklama yaptı.
21 Şubat	Türkiye ve Libya'nın Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlıkları istihdam ve iş gücü eğitimi alanında video konferans ile görüşme yaptı.
12 Mart	Libya Başbakanı Dibeybe, Dışişleri Bakanı Necla Manguş ve İletişim ve Siyasi İşler Bakanı Velid Lafi ile birlikte Antalya Diplomasi Forumu'na katıldı. Forumda Türk iş insanları ile görüşmeler yapıldı.
24 Mart	Milli Güvenlik Kurulu aylık toplantı sonrasında Libya'da tarafların çatışmalardan kaçınması gerektiğini açıkladı.
27 Mart	Libya İçişleri Bakanı Halid Mazin, Türkiye'nin Vatandaşlık İşleri Veri Bankası'na ziyarette bulundu.
21 Nisan	Halife Hafter ve Akile Salih ile anlaşılan Fethi Başağa, Tobruk Merkezli Temsilciler Meclisinden yetki aldığını iddia ederek Sebha kentinde "paralel" Bakanlar Kurulu topladı.
24 Nisan	Bingazi'nin Benin Havalimanı'ndan İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı'na uçuşların başladığı açıklandı.
21 Mayıs	Türkiye yedinci kez AB'nin silah ambargosunu denetleme misyonunu üstlenen IRINI operasyonunun Türk bayraklı gemileri arama talebini reddetti.
28 Mayıs	İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, Libya Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Halid Mışri ile Ankara'da görüştü. Görüşmede ikili ilişkilerin yanı sıra Libyalılara ikamet izni verilmesi ile ilgili süreç görüşüldü. Milli Güvenlik Kurulu yaptığı toplantı sonrasında Libya'daki istikrarın ve ülke bütünlüğünün korunması, yeni çatışmaların önlenmesi ve tüm Libyalıların uzlaşısı dahilinde seçimlerin icrası temennisinde bulundu.
Haziran	Türkiye'nin Libya Büyükelçisi Kenan Yılmaz, Libya Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Halid Mışri ile ikili ilişkiler ve siyasi düğümün çözülmesi hususlarını görüştü.
8 Haziran	Libya kara ve deniz birlikleri TSK'nın EFES-2022 Tatbikatı'na 37 ülke ile birlikte iştirak etti. Libya Başbakanı Dibeybe, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ile görüştü.
13 Haziran	Libya'da Türk askerinin görev süresinin on sekiz ay uzatılmasına yönelik tezkere TBMM'ye gönderildi.
14 Haziran	Tobruk Liman İdaresi Başkanlığı Türkiye'ye gemi seferi başlatma kararı aldıklarını ifade etti.
21 Haziran	TBMM Başkanı Mustafa Şentop parlamentolar arası görüşmeler çerçevesinde Libya Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Mışri ile görüştü ve Libya'nın toprak bütünlüğüne verilen desteği ifade etti.
22 Haziran	Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Libya Devlet Başkanlığı Konseyi Üyesi Abdullah Lafi ile Ankara'da görüştü ve Başkanlık Konseyinin anayasal temel üzerinde seçimler icra edilmesine desteğini ifade etti.
4 Temmuz	Türkiye sekizinci kez AB'nin silah ambargosunu denetleme misyonunu üstlenen IRINI operasyonunun Türk bayraklı gemileri arama talebini reddetti.
19 Temmuz	Libya Sağlık Bakanı Ramazan Ebu Cinnah, Trablus Büyükelçisi Kenan Yılmaz ile sağlık sektöründe iş birliği hususunda görüşme yaptı.

2 Ağustos	Libya'nın Tobruk'ta faaliyet gösteren Temsilciler Meclisi Başkanı Akile Salih Ankara'yı ziyaret etti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından kabul edildi. Salih görüşmede Libya'nın toprak bütünlüğü, istikrarı ve seçim süreci ile ilgili konularda sonuç alıcı görüşme yaptıklarını açıkladı. Akile Salih TBMM Başkanı Mustafa Şentop ile de görüştü.
10 Ağustos	Türkiye'nin Trablus Büyükelçisi Kenan Yılmaz, Bingazi Konsolosluğunun ancak koşullar uygun olduğunda açılacağını ifade etti.
14 Ağustos	Türk-Libya İş Konseyi Başkanı Murteza Karanfil, Libya'nın Türk iş insanları için Afrika'daki kapısı olduğunu, önce bu ülkede projelere başlanması gerektiğini ifade etti.
15 Ağustos	UBH sözcüsü Muhammed Hamuda, Fethi Başağa'nın ilan ettiği paralel hükümet nedeniyle Türkiye'nin Abdülhamid Dibeybe'ye görevi bırakma mesajı verdiği iddialarının asılsız olduğunu açıkladı.
17 Ağustos	Libya Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Halid Mışri, Ankara'da Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ile görüştü.
18 Ağustos	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Libya Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Halid Mışri'yi kabul etti.
19 Ağustos	MİT Başkanı Yardımcısı Cemalettin Çalık, Trablus'ta Libya Gizli Servisi Başkanı Hüseyin Muhammed Halife Aib ile görüştü ve Trablus'un güvenliğinin Türkiye için kırmızı çizgi olduğunu açıkladı. Görüşmede seçimlerin uyum içinde ve anayasal temel ekseninde yapılması gerektiği vurgulandı.
30 Ağustos	Trablus'un Bin Gaşir ve Sarim bölgelerinde Fethi Başağa'ya yakınlığıyla bilinen 777 Tugayı ile Başkanlık Konseyine bağlı İstikrar Destek Birliği arasında çatışmalar yaşandı. Başağa direnç nedeniyle Trablus'a giremedi.
1 Eylül	Libya Başbakanı Abdülhamid Dibeybe, Türkiye'den günlük ziyaret için Trablus'a giden Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve MİT Başkanı Hakan Fidan'ı kabul etti. Mısır'ın ismi açıklanmayan bir yetkilisi <i>el-Arabi el-Cedid</i> isimli yayın kuruluşuna Türkiye ve Libya konusunda istişare halinde olduklarını, Fethi Başağa'ya kendilerinin değil Fransa'nın destek verdiği açıkladı.
22 Eylül	Libya Ulaştırma Bakanlığı ülkenin güneyindeki kara yollarının rehabilitasyonu ihalesini Eriş isimli Türk firmasına verdi.
3 Ekim	Türk-Libya İş Konseyi Başkanı Murtaza Karanfil halen 4 milyar dolar olan ticaret hacmi potansiyelinin 150 milyar dolar olduğunu açıkladı. Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez Trablus'a ziyaret gerçekleştirdi. Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu iki ülke arasında hidrokarbon alanında mutabakat muhtırası imzalandığını belirtti.
13 Ekim	Dışışleri Bakanlığı sözcüsü Tanju Bilgiç, İRINI operasyonunun meşruyetini ve görev etkinliğini sorguladıklarını açıkladı. Açıklama M/V MATILDE A isimli geminin denetlenmesi talebinin reddi sonrası yapıldı.
25 Ekim	Libya Başbakanı ve Milli Savunma Bakanı Abdülhamid Dibeybe, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ile İstanbul'da görüştü ve askeri alanda bir anlaşma imzalandı. Anlaşma dahilinde Libya'nın hava kuvvetleri kabiliyetinin geliştirilmesi ve daha önce imzalanan askeri iş birliği anlaşmasının uygulanmasına yönelik hususlarda uzlaşmaya varıldı. Açık kaynaklar Libya'nın 70 Bayraktar İHA alacağını iddia etti.
29 Ekim	Mısır Dışışleri Bakanı Semih Şükrü, Türkiye ve Libya konusunda görüşmelerini durdurduklarını açıkladı.
10 Kasım	Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Libya Başbakanı Abdülhamid Dibeybe ile telefon görüşmesi gerçekleştirdi; siyasi ve ekonomi alanında iş birliği imkanlarını konuştu. Görüşme Libya ile imzalanan ortak enerji kaynaklarını arama ve çıkartma muhtırası sonrasına denk geldi.
14 Kasım	Libya İçişleri Bakanı Kamu İşleri Müsteşarı Mahmud Said, Ankara'da İçişleri Bakanlığı yetkilileri ile görüşmüş ve Libyalı yetkililerin eğitim ihtiyaçlarına yönelik planlama yapılmıştır.
17 Kasım	Yunanistan Dışışleri Bakanı Nikos Dendias, Türkiye'nin Libya ile imzaladığı hidrokarbon anlaşmasına tepki olarak UMH'yi tanımama adına Devlet Başkanlığı Konseyi Başkanı Menfi ile görüşmek için Trablus'a gitti. Ancak havalimanında Libya Dışışleri Bakanı Manguş'u görünce uçaktan inmeyi reddederek Malta üzerinden Bingazi'ye gitti ve Hafter ile görüştü. Bu nedenle iki ülke arasında diplomatik kriz yaşandı.

23 Kasım	Ticaret Bakanı Mehmet Muş, Libya Merkez Bankası Başkanı Siddık Kebir'i kabul etti ve banka teminat mektuplarına yönelik soruna çözüm için görüşme yapıldı.
24 Kasım	Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Libya Dışişleri Bakanı Manguş ile Fas'ta Medeniyetler İttifakı toplantısı vesilesiyle görüştü. Çavuşoğlu Libya'ya desteklerinin süreceğini ifade etti.
29 Kasım	Libya Dışişleri Bakan Yardımcısı Ömer Keti, Türkiye ve Libya arasında imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşmasının bir tarihi olduğunu ve 2011'den bu yana görüşüldüğü ifade etti ve Yunanistan'ın iddialarının asılsız olduğunu vurguladı. Bu açıklama Yunanistan Dışişleri Bakanı Dendias'ın Trablus'ta Libya Dışişleri Bakanı Manguş ile görüşmemek adına uçaktan inmeyip Bingazi'ye gitmesi üzerine yapıldı.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

AYDOĞAN KALABALIK

GİRİŞ

Mısır'ın iç politikasında Cumhurbaşkanı Abdulfettah Sisi'nin başlattığı “ulusal diyalog” süreci öne çıkmıştır. Başlangıçta sürecin bütün grupları kapsadığı kaydedilmiştir. Etiyopya'nın Mavi Nil üzerine inşa ettiği Hedasi Barajı (Rönesans ve Nahda olarak da bilinir) konusunda Mısır, Etiyopya ve Sudan arasında yürütülen müzakerelerden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Etiyopya elektrik üretmeye başlamıştır. Dış politikada Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias'ın Kahire ziyaretleri dikkat çekmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah Sisi'nin Katar'ın başkenti Doha'da görüşmesi dış politikada ve Ankara-Kahire ilişkilerinde en önemli gelişme olarak kayıtlara geçmiştir. Mısır ile normalleşmede çok hızlı yol alınmayacağı, önemli adımların Türkiye'deki seçimler sonrasına kalacağı değerlendirilmeleri yapılmaktadır.

İÇ POLİTİKA

Öncelikli olarak Mısır yönetimi ülkedeki siyasi ve sosyal gerginliğin sona erdirilmesi hedefiyle yeni adımlar atmaya başlamış ve bu çerçevede siyasi diyalog süreci başlatmayı kararlaştırmıştır. Herhangi bir istisna olmaksızın tüm siyasi partiler ile başlatılması planlanan ulusal diyalog öncesinde ve sonrasında özellikle bazı siyasi tutukluların serbest bırakıldığı görülmüştür. Cumhurbaşkanı Abdulfettah Sisi, Cumhurbaşkanlığı Af Komitesinin tekrar etkinleştirilmesi ile başlatılan süreci “Bu vatan herkese yeter” sloganı ile kamuoyuna Ramazan ayında duyurmuştur.²⁰² Ulusal diyalog süreci ilan edilmeden iki gün önce aralarında siyasi tutukluların da bulunduğu 41

202 “Sisi'den Ülkedeki Bütün Siyasi Güçlerle Diyalog Başlatılması Çağrısı”, *El Yavm es Sabi*, 26 Eylül 2022.

kişi serbest bırakılırken bir gün sonra ise Sina Yarımadası'nın işgalden kurtulmasının yıl dönümü nedeniyle 3 bin 273 mahkum daha serbest bırakılmıştır.²⁰³

Bu çerçevede Cumhurbaşkanı Sisi konuşmasında Mısır'ın demokratik yollarla seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi ile ilgili ilk kez olumlu cümle kurduğu dikkat çekmiştir. Sisi "Sadakat hiç kimseye değil sadece Allah'a ve bu ülkeyedir. Allah rahmet eylesin, Cumhurbaşkanı Mursi'nin yanında duruşum Mısır'ın yanında duruşumdu"²⁰⁴ ifadelerini kullanmıştır. Mursi ile ilgili "Allah rahmet eylesin" demesi Müslüman Kardeşler Teşkilatı (İhvan) ile de diyalog sürecinin başlayacağı şeklinde bir beklentiye neden olmuştur.

Sisi'nin diyalog çağrısına Mısır'daki bazı siyasi hareketler olumlu yaklaşırken bazıları ise birtakım şartlarının olduğunu kamuoyuna duyurdu. Bu çerçevede cumhurbaşkanı eski adayı Hamdin Sabahi'nin kurduğu Sivil Demokratik Hareket kamuoyuna diyalog için şart niteliğinde yedi ayrı madde açıkladı ve bunu "çözüm için görüş" olarak nitelendirdi. 6 Nisan Hareketi de Sisi'nin çağrısına olumlu yanıt verdi. İhvan'ın bazı yöneticileri özellikle de Londra ekibi diyaloga olumlu yaklaşmış olsa da İstanbul ve Mısır'daki ekip mesafeli bir tutum sergiledi. Halen Mısır'da hapiste tutulan İhvan Rehberlik Konseyi Başkanı Muhammed Bedii de dahil olmak üzere diyalogun devlet kurumları ile yapılması, iyi niyet ve karşılıklı güvenin önceden tesis edilmesinin gereğine işaret edildi.²⁰⁵

Kahire'nin başlattığı diyalog süreci halen İhvan dışındaki siyasi güçlerle sürmektedir. Sisi diyalog sürecini ilan ettiği Nisan'dan yaklaşık üç ay sonra İhvan'ı ima ederek ulusal diyalog sürecinin bir grup dışında herkesi kapsadığını söylemiştir.²⁰⁶ Sisi'nin ulusal diyalog sürecinde kabinede 13 bakanlık bir revizyona gitmesi dikkat çekmiş ve bu durum yeni dönemin hazırlıkları olarak nitelendirilmiştir. Kabinede yapılan revizyon sağlık, havacılık, göçmenlik, yerel kalkınma ve eğitim başta olmak üzere 13 bakanlığı kapsamıştır.

İkinci olarak Etiyopya'nın Mavi Nil üzerine inşa ettiği Hedasi Barajı konusunda Mısır, Etiyopya ve Sudan arasında yürütülen müzakerelerden on yıldır sonuç alınmamıştır. Yüzde 80'i tamamlanan baraj Sudan-Etiyopya sınırına yakın bir bölgede yapılmaktadır. Addis Ababa yönetimi Kahire ve Hartum ile anlaşmaya varmamasına rağmen barajın doldurulmasında ısrar etmektedir. Mısır ve Sudan ise Nil'in suyunun paydaş ülke başına düşen yıllık paylarının etkilenmemesi için öncelikle üçlü anlaşmaya varılması gerektiğini her ortamda vurgulamasına rağmen Etiyopya barajda ilk ve ikinci dolum işlemini gerçekleştirmiştir.

Kahire yönetimi Mısır'ın Asvan Barajı ile Hedasi'nin çalıştırılması ve doldurulması konularında teknik ve yasal bir koordinasyon teklif etmiş ancak Addis Ababa

203 "Mısır'da 3 Binden Fazla Mahkum için Cumhurbaşkanlığı Affı Kararı Çıkarıldı", Konhaber, 27 Nisan 2022.

204 "Onun Yanında Duruşum Mısır'ın Yanında Duruşumdu", Independent Türkçe, 27 Nisan 2022.

205 Şerif Mansur, "Ahlak ve Siyaset Arasında Sisi ile Diyalog", Arabi21, 29 Mayıs 2022.

206 "Sisi'den Ulusal Diyalog Süreci Açıklaması: Bir Grup Dışında Herkesi Kapsıyor", *Cumburiyet*, 4 Temmuz 2022.

yönetimi buna yanaşmamıştır. Nitekim Mısır Su Kaynakları ve Sulama Bakanı Muhammed Abdulati, Etiyopya'nın öneriyi reddettiğini açıklamıştır. Abdulati, Mısır'ın Şarm eş-Şeyh kentinde düzenlenen 4. Dünya Gençlik Forumu'nun "su güvenliği" konulu oturumunda Hedasi Barajı konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur. Mısır'ın su ihtiyacının yüzde 97'sini Nil'den sağladığını hatırlatarak ülkesinin yıllık su ihtiyacının 114 milyar metreküp olduğunu ve bunun sadece 60 milyar metreküpünü temin edebildiklerini belirtmiştir.

Mısır söz konusu baraj ile yakından ilgilenmekte; Etiyopya ve Sudan ile bağlayıcı bir anlaşma yapmak için üst düzey temaslarını sürdürmektedir. Mısır Başbakanı Mustafa Medbuli baraja ilişkin Sudan'ın da olduğu üçlü bir anlaşma çağrısında bulunmuştur.²⁰⁷ Cezayir'in baraj konusunda Mısır ve Etiyopya arasındaki sorunların çözümü için ara buluculuk teklif ettiği de bilinmektedir. Ancak Etiyopya yönetimi baraj konusunda geri adım atmamış ve Şubat 2022 itibarıyla elektrik üretimine başlamıştır.²⁰⁸ Kahire yönetimi tepki göstererek Addis Ababa'nın yedi yıl önce imzalanan anlaşmadan doğan yükümlülüklerini ihlal ettiğini duyurmuştur.

Etiyopya'da merkezi hükümete karşı savaşan Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'ni (TPLF) Mısır'ın desteklediği iddia edilmektedir. Türkiye'nin Etiyopya'ya sattığı SİHA'ların Ankara ile Kahire'yi dolaylı olarak karşı karşıya getirdiği konuşulmaktadır. Etiyopya yönetiminin TPLF savaşçılarına karşı Türk yapımı SİHA'ları kullandığı uluslararası medyaya da yansımıştır. Nitekim askeri pilotların mezuniyet töreninde Türk ve Çin yapımı İHA'lar ve SİHA'lar boy göstermiştir.²⁰⁹

DIŞ POLİTİKA

Mısır'ın bölgesel dış politikası Körfez ülkeleriyle iyi ilişkiler, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile Doğu Akdeniz'de iş birliği, Libya'da ülkenin doğusundaki silahlı güçlerin lideri Halife Hafter'e ve Sudan'daki yönetime destek şeklinde özetlenebilir. Etiyopya ile Hedasi Barajı nedeniyle yaşanan gerginlik Mısır dış politikasının önemli kriz alanlarından biridir. Filistin-İsrail konusunda Mısır'ın politikası "Doğu Kudüs'ün başkent olacağı 1967 sınırlarında bir Filistin devletinin kurulması" şeklinde sabittir. Gazze'deki Hamas yönetimiyle iyi ilişkiler geliştiren Kahire 2022'de Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas yönetimiyle de diplomatik ilişkilerini rutin bir şekilde sürdürmüştür.

Mısır, Libya'daki Ulusal Birlik Hükümetinin görev süresinin sona erdiği iddiasındadır. Buna rağmen 3 Ekim 2022'de Türkiye ile Libya arasında imzalanan hidrokarbon alanındaki mutabakat muhturası ile ilgili Ankara'yı veya mutabakat muhturasını hedef alan bir açıklama yapmaktan kaçınmıştır. Mısır'ın Yunanistan ile ilişkileri

207 "Mısır: Nahda Barajı Konusunda Uzlaşma Çağrısı Yapıyoruz", *Şarku'l-Avsat*, 17 Ocak 2022.

208 "Etiyopya Başbakanı: Hadasi Barajı'nda Elektrik Üretimi Başladı", TRT Haber, 20 Şubat 2022.

209 "Etiyopya Türk ve Çin yapımı İnsansız Hava Araçlarını Görücüye Çıkardı", Al Araby, 26 Haziran 2022.

ise daha çok Türkiye aleyhtarlığı ve 3 Ekim 2022'den sonra ise Ankara'ya tepki ekşininde gelişmiştir.

Yunanistan Dışışleri Bakanı Nikos Dendias'ın 9 Ekim'deki Mısır ziyaretini de bu bağlamda ele almak gerekir. Dendias Kahire'de Türkiye'yi eleştiren açıklamalar yapmıştır. Kahire ziyaretinde Dendias 3 Ekim 2022'de imzalanan mutabakat muhtırasını kastederek "Türkiye ile Libya arasında imzalanan anlaşma endişe verici" ifadelerini kullanmıştır. Dendias ayrıca şu iddialarda bulunmuştur:

Herhangi bir ülke kendinin olmayan şeyi alamaz. Türkiye hükümeti egemenliğinde olmayan alanda arama yapamaz. Türkiye 2019'da Libya ile imzalanan uluslararası deniz hukukuna aykırı anlaşma [Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası] ile bu işten fayda sağlamak amacıyla şantaj yapıyor. Libya Temsilciler Meclisi bu anlaşmayı zaten onaylamadı. Türkiye Libya'daki istikrarsızlık ortamını Akdeniz'de daha fazla saha elde etmek için kullanıyor.²¹⁰

Dendias, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Mısır Cumhurbaşkanı Sisi'nin Dünya Kupası'ndaki tokalaşmasından iki gün sonra alencele tekrar Kahire'nin kapısını çalması ve birtakım anlaşmaların imzalandığını duyurması da dikkat çekmiştir. Dışışleri bakanlarının görüşmesinin ardından iki ülke arasında havacılık, denizcilik arama ve kurtarma alanında iş birliği ile tarım sektöründe mevsimlik işçi çalıştırma konularında bir dizi anlaşma imzalandığının Atina tarafından duyurulması, ancak Kahire'nin konuya ilişkin açıklama yapmaması dikkat çekicidir.

Türkiye-Mısır ilişkilerinde 2021'de gerçekleştirilen istikşafi istişare görüşmelerinin ardından bir yıldan uzun bir süre suskunluk dönemi yaşanması ve ileri doğru bir adım atılmaması dikkat çekmiştir. Nitekim Mısır Dışışleri Bakanı Semih Şükrü iki ülke arasındaki diyalogun "Ankara'nın Libya politikalarını değiştirmeye dair hiçbir işaret göstermemesi nedeniyle durduğunu" vurgulamıştır. 2021'de taraflar arasında ikili düzeyde ve bölgesel bağlamda ilişkileri normalleştirmek için gerekli adımları tartışmak üzere istikşafi istişare turları düzenlendiğini hatırlatan Şükrü "Ancak diyalog Türkiye'nin Libya'daki uygulamalarında bir değişiklik olmaması nedeniyle iki turdan sonra durdu"²¹¹ ifadelerini kullanmıştır. Türkiye-Mısır istikşafi istişareleri ikinci tur görüşmeleri 7-8 Eylül 2021 arasında gerçekleşmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Sisi'nin tokalaşması iki ülke ilişkileri adına 2022'nin en önemli gelişmesi olarak kayıtlara geçmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Katar Emiri Şeyh Temim bin Hamed Sani'nin davetiyle 2022 FIFA Dünya Kupası'nın açılışına katılmak üzere başkent Doha'ya gitmiş ve bir yıl önce normalleşme sürecinin başladığı Mısır ile en üst düzeyde görüşme gerçekleştirilmiştir.²¹² Cumhurbaşkanı

210 "Yunanistan Dışışleri Bakanı Nikos Dendias'ın Kahire'deki Basın Toplantısında Yaptığı Açıklamadan", Kahire, 9 Ekim 2022.

211 "Mısır: Türkiye ile Normalleşme Süreci Durdu", Al Arabiya, 30 Ekim 2022.

212 "Cumhurbaşkanı Erdoğan Mısır Cumhurbaşkanı Sisi ile Tokalaştı", Doha, 20 Kasım 2022.

Erdoğan'ın Mısır Cumhurbaşkanı Sisi ile tokalaşması ve görüşmesine dair önceden bir açıklama yapılmamıştır.

İki lider arasındaki buluşmanın sadece tokalaşmadan ibaret olmayıp kırk beş dakika civarında dar kapsamlı bir görüşmenin gerçekleştirildiğini kamuoyuna bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan duyurmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan Konya'da düzenlenen Gençlik Buluşması'nda görüşmeye ilişkin tepkilerle ilgili soruları cevaplandırırken şunları söylemiştir:

Sayın Sisi ile yaptığımız görüşmede, Türkiye-Mısır ilişkilerinde, olayın liderler seviyesinde tartışılmasından öte, ben kendisine onu da söyledim, bizim Mısır halkıyla ilişkilerimiz farklı, tarih orada var. Son dönemde, bir 9 yıllık süreç içerisinde bir sıkıntı yaşadık. O akşam özellikle de Katar emirinin araya girişiyle bu adımı attık. O sıkıntıyı aştıktan sonra da bir yarım saat-kırk beş dakika kadar Sayın Sisi ile dar kapsamlı bir görüşme yaptık. Şimdi alt düzeyde bakanlarımız gidiş gelişleri başlatsınlar, ondan sonra da biz görüşmelerimizi genişletelim, geliştirelim, tüm derdimiz, sizlerle Türkiye arasındaki bu kırgınlığı, dargınlığı gidermek. Akdeniz'de Türkiye-Mısır arasında böyle bir sıkıntı yaşanmaması gerekir dedik. Görüşmeden memnun olduklarını ifade etmişler. Aynı mutluluk temennisini biz de ilettik. Şimdi süreç başladı, bakanlarımızla bir süreç devam edecek. Çünkü Mısır halkıyla Türkiye'nin birbiriyle olan bağlantıları çok farklı, bizim bu gücü başkalarına kapı-tırmamamız gerekir. Yunanistan'ın buralara ulaşması, bu olacak iş değil. Onun için güzel gelişmeler olacak diye inanıyorum.²¹³

İki liderin görüşmesinin ardından bakanlıklar düzeyinde karşılıklı ziyaretlerin yapılması öngörülmektedir. Hazine ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Murat Kurum Mısır'a uluslararası toplantılar için gitmiştir. Başka bakanların da önümüzdeki aylarda Mısır'a gitmesi öngörülmektedir. Dışişleri bakanlarının karşılıklı görüşmelere başlamasının ardından ilişkilerin normalleşmesi ve diplomatik temsilin büyükelçiler seviyesine çıkarılması kuvvetle muhtemeldir. 2013'ten bu yana ekonomik ilişkilerde bazı dönemlerde özellikle ticaret hacminde artma görülse bile stabil seyretmektedir. Mısır'da toplam yatırımları 2 milyar dolar civarında olan yaklaşık 200 Türk şirketi faaliyet göstermekte ve 65 bin Mısırlıya istihdam sağlamaktadır. Önümüzdeki dönemde makine, tekstil, kimya, beyaz eşya ve inşaat sektörleri yatırımcılarının Mısır pazarına açılacağı öngörülmektedir.

Karşılıklı adımların atılması ve kapatılan kurumların tekrar açılması normalleşme sürecinde yaşanması beklenen gelişmelerdendir. Mısır'da faaliyetleri 2020 başında durdurulan Anadolu Ajansı ve TİKA'nın yanı sıra diğer Türk kurumlarının da bu ülkeye dönmesi, Türkiye Maarif Vakfının FETÖ'ye ait okulları teslim alması öngörülmektedir. Başkent Kahire, Beni Suveyf, İsmailiyye ve İskenderiye'de FETÖ'nün okullarının olduğu ve faaliyette buldukları bilinmektedir.

213 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Sisi ile 45 Dakika Görüştük", *Yeni Şafak*, 27 Kasım 2022.

Türkiye-Mısır ilişkilerinin normalleşmesinin Mavi Vatan'ın sınırlarının belirlenmesinde etkili olabileceği de değerlendiriliyor. Doğu Akdeniz'de ilgisi olmayan ülkelerin değeri onlarca trilyon dolar olduğu düşünülen petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarından pay kapma yarışında olduğu bir kritik süreçte Ankara ve Kahire yönetimlerinin karşılıklı haklarını koruyucu anlaşmalar imzalaması öngörülebilir. Libya ile 27 Kasım 2019'da "Libya-Türkiye Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması Mutabakat Muhtırası" benzeri bir anlaşmanın Mısır ile orta vadede imzalanması mümkündür. Ege Denizi'ni Yunanistan'a veren Sevilla haritasının reklamının yapıldığı bir dönemde Doğu Akdeniz'de en uzun kıyıya sahip iki ülke olan Türkiye ve Mısır üst düzeyde görüşerek yakınlaşma ve normalleşme iradesi göstermiştir. "Erdoğan ve Sisi'nin geçmişte farklı konumda olmalarına rağmen gelinen noktada ülkelerinin çıkarının birlik ve beraberlikte olduğunu gördükleri" değerlendirilmektedir.²¹⁴

Mısır yönetimi Türkiye'nin Körfez'deki en önemli müttefiklerinden birisi olan Katar ile ilişkilerini normalleştirerek ilk adımı atmıştır. Katar Emiri Şeyh Temim bin Hamed Sani'nin spor diplomasisini iyi kullanarak ikinci adımı atması, Türkiye ve Mısır gibi bölgenin iki eksen ülkesinin liderini Doha'da buluşturması bölge barışına da önemli bir katkı olarak yorumlanmaktadır. Türkiye'nin bölge politikalarındaki değişim Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile başlamış ve Suudi Arabistan ile devam etmiştir. Suudi Arabistan ile ilişkiler, BAE ile olduğu gibi hızlı ilerlemese de kısa sürede mesafe alınmıştır. Ancak Mısır ile geçen yıl Kahire ve Ankara'da yapılan istikşafı görüşmelere rağmen ilerleme kaydedilememiştir. Kahire'nin ayak sürüdüğü ve "Sisi yönetiminin Türkiye'deki seçimleri beklediği" şeklinde yorumlar da yapılmaktadır.

Türkiye'nin BAE ve Suudi Arabistan ile ilişkilerini normalleştirmesinin Mısır ile ilişkilerinde olumlu etkisi olacağı tahmin edilmektedir. Mısır'ın Doğu Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY arasında deniz yetki alanlarını belirlediğini hatırlatan bazı Mısırlı uzmanlar "Türkiye'nin bu tür hassas konuları gündeme getirmemesinin önemli olduğunu"²¹⁵ değerlendirmektedir. Türkiye-Mısır normalleşmesinin BAE gibi hızlı ilerlemesi mümkün olmasa bile iki liderin buluşması ve dokuz yıl aradan sonra görüşmesinin normalleşme sürecine ivme katacağı, Türkiye'deki seçimlere kadar bir miktar yol alınacağı ancak asıl önemli adımların seçimlerden sonra atılacağını tahmin etmek zor değildir.

Erdoğan-Sisi görüşmesi Arap dünyasında olduğu gibi Mısır kamuoyunda da yakından takip edilmiştir. Kahire yönetimi "görüşmeyi ikili ilişkiler için başlangıç" şeklinde yorumlamıştır. Nitekim Mısır Cumhurbaşkanlığı resmi sözcüsü Bessam Radi "Bunun ikili ilişkilerin geliştirilmesinin başlangıcı olması konusunda fikir birliğine varıldı" şeklinde ifadeler kullanmış ve ayrıca söz konusu görüşmede Türk ve Mısır

214 Süleyman Kızıltoprak, "Mısır'la Mavi Vatan Sınırlarını Belirlemek", *Yeni Şafak*, 29 Kasım 2022.

215 "Mısırlı Siyaset Bilimci Kahire Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Tarık Fehmi", *Şarku'l-Avsat*, 22 Kasım 2022.

halklarını birbirine bağlayan tarihi ilişkilerin derinliğinin de karşılıklı vurgulandığına işaret etmiştir.²¹⁶

Ankara-Kahire ilişkilerinin daha fazla gerilmesinde Türkiye'nin Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile 2019'da Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası ve askeri iş birliği anlaşması imzalamasının etkili olduğu gözlenmiştir. Söz konusu anlaşmalardan rahatsız olan Mısırlı siyasetçiler batı sınırında istikrarsızlık ortamı oluşacağını değerlendirmiştir. Sonrasında Libya'da yaşanan iç savaş ve ülkenin doğusundaki silahlı güçlerin lideri Halife Hafter'e bağlı milislerin başkent Trablus'un 500 kilometre doğusundaki Sirte kentine kadar çekilmek durumunda kalması krizi daha da derinleştirmiştir. Ankara-Kahire görüşmelerinde Türkiye'nin Libya'daki askeri varlığının masadaki konulardan birisi olacağı muhakkaktır. Ancak Mısır tarafı Türkiye'nin Libya'daki askeri varlığından çok "Suriye'den getirilen paralı askerlerin Libya'dan çıkarılması" konusuna dikkat çekmektedir.

Mısır eski Dışişleri Bakanı Muhammed Arabi'ye göre iki ülke ilişkilerinde daha kat edilecek çok mesafe vardır. Özellikle Türkiye için dış politikada değişmeyen meseleler olan Akdeniz'de güvenlik, Suriye ve Irak dosyaları Mısır için de çok hassas konulardır.²¹⁷

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ	
17 Ocak	Mısır yönetimi Hedasi Barajı konusunda Etiyopya'ya uzlaşa çağrısında bulundu.
20 Şubat	Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed resmi olarak baraj üzerindeki hidroelektrik santrallerinde elektrik üretimine başladıklarını açıkladı.
26 Haziran	Etiyopya askeri pilotların mezuniyet töreninde Türk ve Çin yapımı İHA'ların geçişi yapıldı.
26 Eylül	Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah Sisi ülkedeki bütün siyasi güçlerle diyalog başlatılması çağrısı yaptı. Sivil Demokratik Hareket ve 6 Nisan Hareketi gibi liberal ve solcu güçler olumlu yanıt verirken İhvan bazı şartlar öne sürerek dışarda kalmayı tercih etti.
9 Ekim	Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias Mısır'ı ziyaret etti. Kahire'deki basın toplantısında "Türkiye Libya'daki istikrarsızlık ortamını Akdeniz'de daha fazla saha elde etmek için kullanıyor" dedi.
30 Ekim	Mısır Dışişleri Bakanı Semih Şükrü "Türkiye ile normalleşme süreci durdu" dedi.
20 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mısır Cumhurbaşkanı Sisi ile Katar'ın başkenti Doha'da tokalaştı ve sonrasında da görüştü.
27 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan "Yarım saat-kırk beş dakika kadar Sayın Sisi ile dar kapsamlı bir görüşme yaptık" dedi.

216 "Mısır'dan Erdoğan ile Sisi'nin Tokalaşmasına Dair Açıklama: İlişkilerin Geliştirilmesinin Başlangıcı Olacak", Mısır Dışişleri Bakanlığı Resmi Facebook sayfası, 21 Kasım 2022.

217 "Sisi ve Erdoğan'ın Tokalaşmasının Ardından Mısır-Türkiye İlişkilerinin Geleceği", *Şarku'l-Avsat*, 22 Kasım 2022.

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

MUHAMMET KOÇAK

GİRİŞ

2022'de Türkiye-Rusya ilişkileri Rusya-Ukrayna savaşı sonucunda değişen bölgesel ve küresel dinamiklerden etkilendi. Şubat'ta Rusya'nın saldırısı üzerine başlayan savaş sonrasında Türkiye bölgede barışı yeniden tesis etmeye yönelik gerek Rusya gerekse Ukrayna nezdindeki girişimleri ile ciddi çaba sarf etti. Türkiye'nin barışa katkı yapan bu politikası bölgesel ve küresel güçlerden takdir topladı. Türkiye'nin yapıcı tutumu neticesinde bölgede birbiriyle savaş halindeki aktörlerle bile görüşebilen bir devlet olarak öne çıkması bölgesel güç ve prestijine de katkı sağladı. Türkiye'nin çabaları sonucunda Rusya ve Ukrayna konuşabilecekleri bir müzakere zeminine kavuşurken savaşın bölgesel ve küresel negatif etkileri de bu çabalar sayesinde azaltıldı.

Ankara Rusya-Ukrayna savaşına yönelik Moskova yönetimini kınayıcı bir tavır takınırken cezalandırıcı ekonomik ve siyasi yaptırımlardan uzak durdu ve Batı'nın bu yöndeki çabalarına katılmadı. Türkiye'nin bu tutumu vesilesiyle Rusya ile ekonomik ilişkileri ve enerji alanındaki iş birliği yaptırımlarla mücadele eden Moskova yönetiminin alternatif arayışı çerçevesinde gelişti. Bu sayede savaşın ilgili sektörlerde oluşturabileceği olumsuz etkiler bir nebze hafifletilmiş oldu. Bu arada savaşın oluşturduğu atmosferden ve seferberlik çağrılarından kaçan on binlerce Rus vatandaşının Türkiye'ye gelmesi de iki toplum arasındaki ilişkileri pozitif yönde etkiledi.

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN BARIŞA YÖNELİK ÇABALARI

24 Şubat 2022'de Rus Silahlı Kuvvetleri Ukrayna topraklarına yönelik geniş bir askeri operasyona başladı. Rusya'nın saldırıları 24 Şubat'ın öncesindeki aylarda Rus Silahlı Kuvvetlerinin Ukrayna sınırına askeri yığınağı, Rus yetkililerin Ukrayna ve Batı ittifakına yönelik üst perdeden tehditkar açıklamaları, birçok ülkenin ve uluslararası

kuruluşun tansiyonu düşürme çabalarıyla geçen bir sürecin ardından başladı. Savaşın başlamasının ardından Moskova yönetiminin saldırgan tutumu nedeniyle AB ülkeleri ve ABD bir taraftan Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımlar uygulamaya başladı bir taraftan da Ukrayna ordusuna silah, lojistik ve istihbarat desteği sağladı.

Türkiye bu süreçte Rusya ile birçok alanda derinleşen ilişkilerini, bölgesel dinamikleri ve ulusal çıkarlarını gözeterek bir strateji belirledi. Türkiye, stratejisi çerçevesinde Rusya'nın saldırganlığını kınayıp uluslararası toplumu Rus saldırganlığına karşı üzerine düşen görevi üstlenmeye çağırırken bir yandan da Karadeniz bölgesinin güvenliğini tehdit eden savaşı ilgili taraflarla özel ilişkilerini kullanarak sonlandırma yönünde gayret gösterdi. Türkiye'nin çabaları sonucunda savaşan taraflar güvenilir bir müzakere zemininde gerginliğin seviyesini düşürmek için diplomatik görüşmeler yapabildi. Bunun yanı sıra Türkiye başta bölgeden tahıl ihracatı başta olmak üzere birçok konuda inisiyatif olarak savaşın üçüncü taraflara etkilerini de bertaraf etmek için girişimlerde bulundu.

Türkiye gerek Dışişleri Bakanlığı gerekse Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şahsi gayretleriyle Rusya ve Ukrayna arasındaki gerginliğe bir çözüm bulmak için daha savaşın öncesinden itibaren ciddi çaba gösterdi. Ocak'ta Rusya'nın sınıra yaptığı yığınağın artmasıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan Putin ve Zelenski'yi Türkiye'ye davet etti. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu çabası Rus makamlar tarafından memnuniyetle karşılandı.²¹⁸ Türkiye ayrıca Ukrayna tarafından da aynı konuda olumlu sinyaller aldı.²¹⁹ Fakat Türkiye'nin çabalarına rağmen gerginlik tırmanmaya devam etti ve Putin 22 Şubat'ta daha önce Ukrayna'nın doğusunda hakimiyet kuran ayrılıkçı Donetsk ve Luhansk halk cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanımak için ilgili süreci başlatacağını ilan etti. Kararın ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin ile bir telefon görüşmesi yaparak gerginliği düşürme çağrısını yineledi. Putin ise 24 Şubat 2022'de "özel operasyon" olarak nitelediği Ukrayna topraklarına hareketin başladığını ilan etti.

Savaşın başlamasının ardından Türkiye'nin barışı sağlamaya yönelik tavrı devam etti. Türkiye bu süreçte liderler düzeyinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Putin ve Zelenski nezdindeki temasları neticesinde ev sahipliğiyle barışı kolaylaştırıcı adımlar atmayı amaçladı. Cumhurbaşkanı Erdoğan 6 Mart'ta Putin ile görüşmesinde insani koridor açılması yönünde bir çağrı yaptı ve barış anlaşması imzalanması için Türkiye'nin gerekli desteği vereceğinin sinyallerini verdi.²²⁰ Türkiye'nin lider diplomasisi yoluyla bu süreçteki en önemli amacı Putin ile Zelenski'yi İstanbul'da bir araya getirerek savaşa son vermek oldu. Bu çerçevede 10 Mart'ta Antalya Diplomasi Forumu kapsamında Ukrayna Dışişleri Bakanı Kuleba ve Rus Dışişleri Bakanı Lavrov

218 Ali Cura, "Kremlin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Putin ve Zelenski'yi Davetini Değerlendirdi", Anadolu Ajansı, 19 Ocak 2022.

219 "Erdoğan, Zelenski'yi Putin ile Türkiye'de Görüşmeye İstekli Olduğunu Söyledi", BBC News Türkçe, 4 Şubat 2022.

220 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Putin'e 'Acil Ateşkes' Çağrısı", Anadolu Ajansı, 6 Mart 2022.

bir araya geldi.²²¹ Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin ile 27 Mart'ta²²² görüşerek Rus ve Ukraynalı heyetler arasında İstanbul'da yapılacak bir toplantının temellerini attı. Her ne kadar Putin ve Zelenski ikna edilemese de Türkiye'nin çabaları neticesinde 29 Mart'ta İstanbul'da Cumhurbaşkanlığı Çalışma Ofisinde Rus ve Ukraynalı heyetler bir araya geldi. Görüşme sonrasında iki taraf da Türkiye'nin ev sahipliğinden duydukları memnuniyeti dile getirirken çatışan taraflar arasındaki diplomatik süreç Türkiye'nin desteğiyle bir nebze ilerledi.²²³ Gerçekleşen görüşmenin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın süreci ilerletme yönündeki çabası devam etti. 26 Nisan'da Putin ile görüşmesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan heyetler arası görüşmeleri liderler düzeyine çıkarma yönündeki çağrısını yineledi.²²⁴ Türkiye'nin çabaları ara buluculuk ve barışı kolaylaştırma adımlarıyla sınırlı kalmadı. Ayrıca iki ülke arasındaki savaşın şiddetini azaltma, savaştan etkilenen sivillere yardım etme ve iki ülke arasında gerçekleşen esir takaslarına ara bulucu olma konularında destek verdi.²²⁵

Türkiye'nin barışı kolaylaştırıcı rolü doğrultusunda attığı adımlar tarafların bir araya gelerek diplomatik bir zeminde bazı meseleleri müzakere edebilmesine olanak sağladı. Türkiye'nin bu çabaları aynı zamanda yumuşak gücüne de önemli katkı sağladı. Türkiye'nin bu süreçteki duruşu ve politikası her ne kadar Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana ve Rusya'yı kınayıcı bir tavır olsa da Moskova tarafından takdirle karşılandı.

TAHİL ANLAŞMASI

Rusya-Ukrayna savaşı bu iki ülkenin özellikle Afrika'nın iki başat tahıl ihracatçısı olması nedeniyle küresel buğday fiyatlarında ciddi bir artışa sebep olurken dünyanın birçok ülkesinde kıtlık tehlikesine de sebebiyet verdi. Meselenin insani boyutuna bir çözüm bulmak üzere sorumluluk alan Türkiye çatışmaların başlangıcından itibaren Karadeniz'den bu iki ülkeden gelen tahılın üçüncü ülkelere ulaşmasında Rusya ve Ukrayna arasındaki görüşmelere ev sahipliği yaptı.

Türkiye'nin çabaları sonucunda bir araya gelen Ukraynalı ve Rus heyetler tahıl ve diğer gıda ürünlerini ihraç etmeye başlamak için 22 Temmuz'da Türkiye ve BM ile iki mutabakat zaptı imzaladı. İstanbul Boğazı'ndaki Dolmabahçe Sarayı'ndaki törende Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in yanı sıra Türk, Rus ve Ukraynalı yetkililer de hazır bulundu. Varılan anlaşma çerçevesinde Ukrayna limanlarından savaş boyunca aksayan gemi trafiği tekrar başladı ve tahıl ithalatçısı ülkeler tekrardan tahıl ve gıda maddeleri ithal etme im-

221 "Rusya ve Ukrayna'dan Antalya Zirvesi (Lavrov ve Kuleba Görüştü)", NTV, 10 Mart 2022.

222 "Liderler Görüştü: Bir Sonraki Müzakere İstanbul'da Olacak", TRT Haber, 27 Mart 2022.

223 "Rusya-Ukrayna Müzakere Heyetleri İstanbul'da Bir Araya Geldi", Anadolu Ajansı, 29 Mart 2022.

224 "Erdoğan Putin ile Görüştü: İstanbul Sürecini Liderler Düzeyine Taşıyalım", TRT Haber, 26 Nisan 2022.

225 "Putin'den Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Övgü Dolu Sözler: Ukrayna ile Esir Takasındaki Rolü Nedeniyle Ona Minnettarız", Haberler, 15 Ekim 2022.

kanına kavuşmuş oldu. Türkiye ayrıca anlaşmanın Rusya tarafından Ekim'de askıya alınmasıyla tekrar devreye girerek Moskova nezdinde liderler düzeyinde girişimlerde bulundu ve anlaşmanın tekrar faaliyete geçmesini sağladı.

SURİYE MESELESİ

Türkiye ile Rusya arasındaki bu dönemdeki bir önemli başlık da Suriye meselesi oldu. İki ülke arasında Suriye'deki duruma çözüm bulmaya yönelik diplomatik ve askeri çabalar 2022'de de devam etti. Ukrayna ile çatışmaların başlamasıyla Suriye gündemi Rusya açısından önceliğini kaybetti. Buna rağmen Türkiye ve Rusya, Suriye konusunda yakın iş birliğini sürdürdü. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Putin arasında gerçekleşen hemen tüm telefon görüşmelerinde iki liderin sahadaki duruma yönelik değerlendirmeleri yer buldu. İki lider ayrıca 19 Temmuz'da İran Cumhurbaşkanı Reisi'nin de katılımıyla Moskova'da Astana Zirvesi kapsamında buluştu. Görüşme sonrasında taraflar teröre karşı ve Suriye'nin toprak bütünlüğünden yana net mesajlar verdiler.²²⁶

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri Suriye'nin kuzeyindeki YPG varlığını bitirme konusunda kararlı olan Türkiye'nin bu iradesini her platformda dile getirmesiydi. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki YPG hedeflerine yönelik operasyon sinyalleri vermesiyle açıklama yapan Moskova, Ankara'nın güvenlik kaygılarını anladığını dile getirdi. Verilen bu sinyal Rusya'nın operasyona yeşil ışık yaktığı şeklinde yorumlandı.²²⁷

ENERJİ

Türkiye'nin Rusya-Ukrayna savaşının başlaması sonrasındaki süreçte olumlu yaklaşımı Ankara-Moskova arasında enerji alanındaki ilişkilere de yansdı. Ukrayna'ya yönelik saldırıların başlamasıyla AB üyesi ülkeler Rusya'nın savaşını Rus doğal gazına ödedikleri paralar ile desteklemekten kaçınmaya yönelik adımlar attılar. Birçok Avrupa ülkesi için Rus doğal gazından kısa vadede vazgeçmek mümkün gözükmesine de bu yönde atılan adımlar bölgenin enerji jeopolitiği üzerine yapılan hesapları değiştirdi.

2022'de Türkiye'nin Rus gazının Batı'ya iletilmesindeki rolünü artıran birçok gelişme gerçekleşti. Bu gelişmelerden ilki TürkAkım projesinin açılışydı. Törende konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Rus lider Putin projenin yalnızca ekonomik bir proje değil aynı zamanda bölgesel barışa hizmet eden stratejik bir yatırım olduğuna dikkat çektiler.²²⁸ Rusya'nın Avrupa'ya yönelik doğal gaz tedarikini sağlayan ana hatlardan olan Kuzey Akım boru hattına karşı gerçekleşen saldırı sonrası Rusya,

226 "Türkiye Cumhurbaşkanı, İran Cumhurbaşkanı, Rusya Devlet Başkanı Ortak Açıklaması", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 19 Temmuz 2022.

227 "Kremlin: Suriye'nin Kuzeyine Yönelik Harekat Türkiye'nin Yasal Hakkı", *Türkiye*, 22 Kasım 2022.

228 "TürkAkım Projesi Açıldı", BOTAŞ, 10 Ocak 2020.

Türkiye'ye yönelik daha sıcak mesajlar verdi. Konuyla alakalı konuşan Putin, Türkiye'nin Rus gazının dağıtımındaki rolünün artacağını iletirken Türkiye'de büyük bir ikmal merkezinin bu amaçla kurulabileceğinin sinyallerini de verdi.²²⁹

TİCARİ VE İNSANİ İLİŞKİLER

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrası her ne kadar iki ülke arasındaki ticaret bir miktar darbe almış olsa da bu yeni durum Ankara'nın Moskova'ya yönelik yaklaşımı ile Türkiye'ye birtakım yeni fırsatlar oluşturdu. Rusya-Ukrayna savaşının başlamasıyla AB ve ABD, Rusya'ya yönelik ciddi yaptırımlar uygulamaya başladılar. Bu yaptırımlar neticesinde onlarca önemli Batı menşeli şirket Rusya pazarından çekildi. Türkiye'nin yaklaşımı Avrupa ile ticareti ciddi manada darbe alan Rusya açısından hem pazar hem de tedarikçi olarak önem kazanmasına sebebiyet verdi. 2021'e göre Türkiye'nin Rusya'ya ihracatının Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı yüzde 2,6'dan yüzde 3,9'a yükselerek yaklaşık yüzde 50'lik bir artış gösterdi.²³⁰ Öte yandan aynı şekilde Türkiye'nin Rusya'dan özellikle enerji ithalatında da önemli bir artış gerçekleşti. Örneğin 2021'e göre Türkiye'nin Rusya'dan aldığı petrol ürünleri iki kat artış gösterdi.²³¹ Bu artışlarda yaptırımlar nedeniyle Batı ile ticareti ciddi manada kısıtlanan Rusya açısından Türkiye'nin alternatif bir pazar ve tedarikçi olarak rol oynaması etkili oldu.

Koronavirüs (Covid-19) salgını sürecinde aksayan turizmin tekrar hareketlenmesiyle 2022'de Türkiye'ye gelen Rus turist sayısında bir artış gerçekleşse de Rusya'dan gelen turist sayısı yıllar sonra ilk kez Almanya'nın gerisine düştü.²³² Bunun yanında bu süreçte Rusya'daki savaş sonrası kötüleşen siyasi ve ekonomik durumun yanı sıra seferberlikten dolayı ülkeyi terk etmek zorunda kalan on binlerce Rus vatandaşının adresi de Türkiye oldu. Özellikle Antalya, İzmir ve Muğla gibi sahil kentlerine yerleşen Ruslar iki ülke arasındaki insani bağlara katkı vermeye aday niteliğinde bir nüfus hareketi oluşturdular.

SONUÇ

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye'nin dönüşen dış politika stratejisi çerçevesinde Türkiye ile Rusya arasında oluşturulan bağlar 2022'de kuvvetlenmeyi sürdürdü. Bu dönemde Rusya-Ukrayna savaşı her ne kadar iki ülke ilişkilerine birçok alanda önemli tehditler oluştursa da Türkiye'nin yapıcı tutumu doğrultusunda ilişkiler bu dönemde de sağlam durmayı başardı. Türkiye'nin yapıcı tutumu sayesinde Rusya-Ukrayna savaşında iki taraf diplomatik bir zeminde müzakere şansı bulurken

229 "Putin: Gaz Tedarikinde En Güvenilir Güzergah Olan Türkiye'de Büyük Bir İkmal Merkezi Kurabiliriz", BBC News Türkçe, 13 Ekim 2022.

230 "Surge in Turkish Exports to Russia Raises Western Fears of Closer Ties", *Financial Times*, 16 Ağustos 2022.

231 "Türkiye'nin Rusya'dan Petrol İthalatı Geçen Yıla Göre İkiye Katlandı", Euronews Türkçe, 22 Ağustos 2022.

232 "Türkiye'yi 8 Ayda En Çok Alman, Rus ve İngiliz Turist Ziyaret Etti", TRT Haber, 13 Ekim 2022.

bu çabalar savaşın ekonomik ve insani etkilerinin azaltılmasında da önemli rol oynadı. İki ülke arasındaki ticaret ve enerji sahalarındaki iş birliği bu dönemde savaşın meydana getirdiği olumsuzluklardan etkilense de Türkiye ve Rusya savaşın doğurduğu birtakım fırsatları değerlendirerek aralarındaki ticareti diri tutmayı başarabildiler. Yıl boyunca Türkiye'nin barışa yönelik çabaları Rusya'nın yanı sıra bölgesel aktörlerin ve uluslararası örgütlerin de takdirini topladı. Bu arada Türkiye-Rusya ilişkileri savaşın gölgesinde geçen 2022'de önemli bir sınavı başarıyla vermiş oldu.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ	
31 Ocak	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Kış Olimpiyatları'nın açılış töreni için geldiği Soçi'de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le bir araya geldi.
22 Şubat	Putin canlı yayındaki açıklamasıyla Rusya'nın Ukrayna'daki ayrılıkçı Donetsk ve Luhansk halk cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıma sürecini başlattığını duyurdu.
24 Şubat	Rusya Silahlı Kuvvetleri Ukrayna'ya yönelik askeri harekati başlattı.
26 Şubat	Rusya'nın Avrupa Konseyi'nde temsil haklarının askıya alınmasına dair yapılan oylamada Türkiye çekimser kaldı.
10 Mart	Rusya ve Ukrayna arasında diplomasinin işletilmesi ve bölgesel barışın sağlanması konularının görüşülmesi amacıyla Türkiye-Rusya-Ukrayna Üçlü Dışışleri Bakanları Toplantısı Antalya'da gerçekleşti.
19 Temmuz	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin ile Astana Üçlü Zirvesi kapsamında İran'ın başkenti Tahran'da görüştü.
22 Temmuz	Rusya, Türkiye, Ukrayna ve BM temsilcileri İstanbul'da bir araya gelerek Karadeniz'den tahıl ihracatına imkan veren anlaşmayı imzaladılar.
5 Ağustos	Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Putin, Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki tatil beldesi Soçi'de bir araya geldi.
16 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Özbekistan'ın Semerkant kentinde düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü Zirvesi'ndeki temasları kapsamında Rusya Devlet Başkanı Putin ile bir araya geldi.
13 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kazakistan'ın başkenti Astana'da Rusya Devlet Başkanı Putin'le görüştü.
30 Ekim	Rusya ilhak edilen Kırım'daki Sivastopol kentindeki Rus savaş ve sivil gemilerine saldırılar düzenlenmesi nedeniyle tahıl koridorunda gemilerin geçişlerini askıya aldı.
2 Kasım	Rusya, Ukrayna'nın Karadeniz'deki limanlarından ihracata izin veren Tahıl Koridoru Anlaşması'na yeniden katıldığını açıkladı.

TÜRKİYE-TÜRK DÜNYASI İLİŞKİLERİ

MEHMET YÜCE

GİRİŞ

Türkiye, 2022 öncesinde olduğu gibi 2022’de de Türk Dünyası içinde iş birliği arayışları bakımından çaba harcayan ülkelerin başında gelmiştir. 300 milyonluk nüfusu, 1,6 trilyon dolarlık milli geliri, 960 milyar dolarlık dış ticaret hacmine sahip olan Türk Dünyası’nın somut iradesinin teşekkülü olan Türk Devletleri Teşkilatı’nın (TDT) kurucu üyelerinden birisi olarak Türkiye etkili rolüne devam etmektedir.

Son on yıl içinde Türk Dünyası ile yakın ilişkiler içinde olan Türkiye, 2009 Nahçıvan Anlaşması ile vücut bulan Türk Konseyi’nin Kasım 2021’deki İstanbul zirvesinde TDT’ye dönüşmesiyle eş zamanlı kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyonu Belgesi’nde benimsenen iş birliği alanlarını uygulamaya geçirmede öncü rol üstlenmiş ve bu durumla beraber 2022’de Türkiye ile Türk devletleri ilişkileri, önceki dönemlere göre çok daha fazla gelişmiştir. Diğer bir ifadeyle son gelişmelerle 2022, TDT üye devletlerinin potansiyel iş birliği imkanlarına ivme kazandırdığı önemli bir yıl olmuştur.

EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye ile Türk devletleri arasında ekonomik iş birliği hacmi istenen düzeyde olmasa da Türkiye gerek yatırım gerekse dış ticaret açısından bağımsızlıklarından bu yana Türkiye Cumhuriyetlerin ilk beş ortağı arasında yer almayı başarmıştır. Bununla birlikte ikili ilişkilere bakıldığında enerji alanında gerçekleştirilen ortak yatırımlar sonucu Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili ekonomik ilişkiler dikkat çekici bir hal almıştır. İki devlet arasında ekonomik iş birliği düzeyi, özellikle enerji alanındaki yatırımlar, iki ülke arasında stratejik derinliğe sahip bir iş ortaklığının oluşmasına neden olmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasında enerji alanına dair BTC petrol boru hattı, BTE doğal gaz boru hattı, TANAP ve TAP gibi projeler mevcut enerji haritasını değiştirmiştir.

Bilhassa Rusya-Ukrayna savaşından sonra Batı'nın enerji krizi ile karşı karşıya kalması sonucu enerji temini konusunda girdiği alternatif arayıőta Azerbaycan'ın öne çıkması hem bu projelerin stratejik önemini artırmış hem de Azerbaycan ile Türkiye'nin enerji konusundaki iş birliğini daha da güçlü hale getirmiştir.

Türkiye'nin savunma sanayii konusundaki atılımları, İkinci Karabağ zaferi ve TDT'nin kurulmasıyla siyasi alanda oluşan güçlü iş birliği iradesi baőtta Türkiye ile olmak üzere tüm üye ölkeler arasında ekonomik iş birliği büyük bir ivme kazanarak önceki döneme göre birkaç kat artışa neden olmuştur. Pandemi sonrası dünyada yaşanan durgunluk, Rusya-Ukrayna savaşı sonrası yaşanan enerji ve gıda krizine rağmen 2022, Türk devletleri için ekonomik iş birliğinin güçlendiği bir yıl olmuştur. Örneğin Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ifadesiyle 2022 Ocak-Ekim döneminde Türkiye-Azerbaycan ticareti yüzde 45 artarak 5 milyar dolara ulaőmıőtur. Azerbaycan'dan Türkiye ekonomisine yaklaşık 20 milyar dolar, Türkiye'den Azerbaycan ekonomisine yaklaşık 14 milyar dolar yatırım yapılmıştır.²³³ Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2021 yılı Türkiye-Azerbaycan dış ticaret hacmi 3,09 milyar dolar olarak gerçekteőmüőtir. Bu veriler dikkate alındığında Türkiye ile Azerbaycan dış ticaret ve karşılıklı yatırımları giderek potansiyel iş birliği imkanlarına yaklaőtıđını söylemek mümkündür.

TABLO 1. TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİ İLE DİŞ TİCARET HACMI (OCAK-EYLÜL 2022, MİLYAR DOLAR)			
ÖLKELER	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
Azerbaycan	2,015	0,696	2,711
Kazakistan	1,225	2,849	4,074
Kırgızistan	0,764	0,093	0,857
Özbekistan	1,534	1,456	2,99
Türkmenistan	0,900	0,734	1,634
Macaristan	1,400	1,645	3,045
Toplam	7,838	7,473	15,311

Kaynak: "İstatistik Veri Portalı-Dış Ticaret İstatistikleri", TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr>, (Erişim tarihi: 25 Aralık 2022).

2022'nin ilk on ayında Türkiye ile Türk devletleri arasında gerçekteően dış ticaret hacminin 2021 yılı dış ticaret hacmini geçmekle birlikte bu verilerin dönem sonuna kadar daha fazla artacağı beklenmektedir. Zira henüz tam olarak istatistiklere yansımayan ya da eksik yansıyan verilerin bulunması söz konusudur. Diğer taraftan Türkiye ile Türk devletleri arasında yapılan ikili protokoller, gerçekteően üst düzey ziyaretlerin yanında TDT yol haritası hükmünde olan 2040 Vizyonu Belgesi ile Sermerkant Bildirisi ve 2022-2026 TDT Strateji Belgesi'nin önümüzdeki dönemlerde ekonomik ilişkilerde çarpan etkisi oluőturması beklenmektedir.

²³³ "Aliyev: Azerbaycan, Türkiye ve Türkmenistan Birbirine Sıkı Sıkıya Bağlı", TRT Haber, 14 Aralık 2022.

LOJİSTİK ALANINDA İŞ BİRLİĞİ

2022'de Türkiye ile Türk devletleri arasında önemli iş birliği konularından birisi de lojistik alanıdır. Türkiye ile Azerbaycan arasında Ekim 2017'de açılışı yapılan Bakü-Tiflis-Kars demir yolu projesi ile ekonomik ve ticari ilişkilerde büyük bir ivme yakalanmış ve Türk mallarının Asya pazarına ulaştırılması yönünde yeni bir sayfa açılmıştı. İkinci Karabağ Savaşı'nı sona erdiren Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya tarafından imzalanan üçlü mutabakatta açılmasına karar verilen Zengezur Koridoru'nun, Azerbaycan ile Nahçıvan ve dolayısıyla Türkiye'yi birbirine bağlayacak kara ve demir yolu (Ankara-Kars-Bakü demir yolu) ulaşımının sağlanması halinde bölgede yeni bir jeopolitik yapının oluşması beklenmektedir. Ayrıca Karabağ bölgesinde açılan yeni hava limanları (Fuzuli ve Zengilan) dikkate alındığında bölgede oluşacak olan lojistik merkezi Çin ile Avrupa arasında uzanan çoğunlukla Türk devletlerinin üzerinde yer aldığı hat yeni bir ekonomik cazibe merkezi olacaktır.

2022'de Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine damgasını vuran iş birliği alanlarının başında orta koridor konusunda yapılacak açılımlar yer almıştır. Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması anlamına gelen orta koridorda Türkiye'den başlayarak Kafkaslar bölgesine, oradan da Hazar Denizi'ni aşarak Türkmenistan ve Kazakistan'ı takiben Orta Asya ve Çin'e ulaşan yük ve eşya taşımacılığı, alternatiflerine göre en fazla avantaj sağlayan bir ulaşım hattı ve lojistik alanıdır. Orta koridorun etkinleştirilmesi konusunda Türkiye-Azerbaycan arasında güçlü bir dayanışma bulunmaktadır. Diğer Türk devletlerinin katılımını sağlayarak bu iş birliği alanı TDT politikası haline getirilmiştir. Bu husus TDT 2040 Vizyonu Belgesi'nde "Üye devletlerin ortak çıkarları için mevcut ve muhtemel bölgesel ulaşım koridorlarından yararlanılması ve bunların Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Ulaştırma Koridoruna entegre edilmesi" şeklinde ifade edilmiş, Semerkant Bildirisi'nde bu husus ayrıntılı olarak dile getirilmiştir. "Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridoru boyunca altyapının artırılması için iş birliğinin daha da geliştirilmesinin yanı sıra güzergahın transit potansiyelini artırmak ve bölgesel ve uluslararası ulaşım sistemlerine entegre etmek için ulaşım, sınır ve gümrük prosedürlerinin dijitalleştirilmesi" hususu konusunda ortak irade beyanında bulunulmuştur.

Ayrıca orta koridor hususunda üye ülkelerin ilgili bakanları iki-üç taraflı muhtelif toplantılar tertip etmiş ve bu konuda somut adımlar atılmıştır. Bu kapsamda 27 Haziran 2022'de Bakü'de Azerbaycan-Kazakistan-Türkiye Dışişleri ve Ulaştırma Bakanları Birinci Üçlü Toplantısı, 2 Ağustos 2022'de Taşkent'te Azerbaycan-Türkiye-Özbekistan Dışişleri, Ticaret/Ekonomi ve Ulaştırma Bakanları İkinci Üçlü Toplantısı, 25 Kasım 2022'de Kazakistan'ın Aktau kentinde Türkiye-Azerbaycan-Kazakistan-Gürcistan Dışişleri ve Ulaştırma Bakanları Üçüncü Toplantısı gerçekleşmiştir. Bu toplantıda 2022-2027 yol haritası imzalanmış ve orta koridorun kapasitesinin 2025'e kadar yılda 10 milyon tona çıkarılması planlanmıştır. 14 Aralık'ta Türkmenis-

tan'da yapılan Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan Devlet Başkanları Birinci Zirvesi'nde bu hususun önemi vurgulanmış ve bildiride "Taraflar, ulaştırma alanındaki iş birliğini genişletmek ve üç ülkenin transit potansiyelini kullanmak amacıyla, bu koridorun uluslararası önemini pekiştirerek Türkmenistan, Azerbaycan ve Türkiye'den geöen ulaşım güzergahı boyunca geröekleştirilen öok modlu taşımacılığın öneminin üzerinde durmuşlardır" ifadelerine yer verilmiştir.

Diğer taraftan Semerkant Bildirisi'nde diğer önlemlerin yanı sıra ticaret ve gümrük prosedürlerinin basitleştirilmesi ve uyumlaştırılması yoluyla üye ülkeler arasındaki ticaret rakamlarını artırmak ve ayrıca ticaret maliyetlerini azaltmak ve malların TDT üye ülkelerinin sınırlarından geöişini hızlandırmak için TDT Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi'nin kabul edildiği ifade edilmiş, üye ülkelerin sorumlu makamlarına talimat verildiği ve TDT genel sekreterinin TDT Üye Ülkeleri ile Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nı sonuçlandırmak üzere müzakereler yürütmekle görevlendirildiği ifade edilmiştir. Böylece yıllardır Türk devletleri arasında transit taşımacılıkta yaşanan sorunun öözümü konusunda ciddi bir adım atılmıştır.

ENERJİ ALANINDA İŞ BİRLİĞİ

Türkiye ile Türk devletleri arasında iş birliğinin önemli sütunlarından birisini enerji alanı teşkil etmektedir. Türk devletleri arasında Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan önemli enerji üretici ülkelerdir. Özbekistan bu ülkeler kadar olmasa da hatırı sayılır enerji kaynaklarına sahiptir. Orta Asya ülkelerinde yapılan öalışmalar sonucu öeşitli kaynaklar bakımından bölgenin, dünyada kayda değer bir konumda olduğu görölmektedir. Özellikle bölgenin sahip olduğu petrol ve doğal gaz gibi stratejik kaynakların rezerv miktarları dünya sıralamalarında üst sıralarda yer bulmaktadır.

Önemli bir enerji ithalatçısı konumunda olan Türkiye ile enerji konusunda en yoğun iş birliği içinde olan ülke Azerbaycan'dır. Savunma sanayii teknolojileri dışında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaretin ana unsurunu enerji oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın enerji kaynakları ihracatı açısından Türkiye, ekonomik yapısı ve transit ülke konumu dolayısıyla stratejik öneme sahiptir. Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının yaklaşık yüzde 20'si Azerbaycan'dan karşılanmaktadır. Ayrıca Faz-2 gazının belirli bir kısmının da Türkiye'ye verilmesi ile birlikte yüzde 30'lara ulaşan bu oran Türkiye-Azerbaycan arasındaki enerji iş birliğinin önemini ortaya koymaktadır.

2022'de Türkiye enerji konusunda Azerbaycan başta olmak üzere Türk devletleri ile yoğun diplomasi faaliyeti yürütmüştür. 18 Temmuz'da Bakü'yü ziyaret eden AB Komisyonu Başkanı Ursula Von der Leyen Azerbaycan ile AB arasında enerji alanında Stratejik Ortaklık Mutabakat Zaptı'na imza atmış, bu mutabakat çeröevesinde doğal gaz sevkiyatı için TANAP'ın Avrupa ayağı olan TAP'ın yıllık kapasitesinin 10 milyar metreküpe öıkartılması hedeflenmiştir. Bu da boru hattının kapasitesinin iki kat artırılması anlamına gelmektedir. Bu konuda Azerbaycan ile Türkiye arasında

koordineli bir şekilde iş birliği sürdürülmektedir. Ayrıca Türkiye diğer Türk devletlerinin sahip olduğu enerji kaynakları mevcut boru hatları üzerinde Avrupa pazarına sevk etme konusunda çalışmalar yürütmektedir.

TDT yol haritası olan 2040 Vizyonu Belgesi'nde de enerji alanında üye devletler arasında stratejik ortaklık kurulması temel politikalardan birisi olarak belirlenmiş, belgede "Avrupa ve küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmanın yanı sıra üye devletlerin talebini karşılamak ve onlara alternatif güzergah sağlamak amacıyla bölgede Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum, Güney Gaz Koridoru ve bileşenleri TANAP ve TAP gibi stratejik enerji altyapı projeleri geliştirme" hususunda ortak irade beyanında bulunulmuştur. Semerkant Bildirisi'nde, TDT üye ülkeleri enerji bakanlarının 28 Eylül 2022'de Almatı'da gerçekleştirilen ikinci toplantısının kararlarının ve 2023-2027 TDT Enerji İşbirliği Programı ile İlgili Eylem Planı'nın kabulünün memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir. Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan Devlet Başkanları Birinci Zirvesi'ne ilişkin ortak bildirimde, enerji alanında iş birliğinin geliştirilmesi ve doğal gaz tedarikinin özel önemi vurgulanmıştır. Böylece 2022, Türkiye ile Türk devletleri arasında enerji alanında stratejik iş birliğinin temini için gerekli zeminin oluşturulduğu bir yıl olmuştur.

GÜVENLİK ALANINDA İŞ BİRLİĞİ

Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeyde artan etkisi Türk devletleri için alternatif iş birliği ortamı oluştururken, savunma sanayii konusunda kaydettiği ilerleme, tüm Türk devletlerinin güvenliğini sağlamada önemli bir teminat oluşturmaktadır. Türk savunma sanayiinin ileri teknoloji ürünleri kırk dört günlük vatan savaşında savaşın en kritik anlarında Azerbaycan ordusunun ilerleyişini sağlayarak oluşturduğu psikolojik etki ile zaferi getiren önemli unsurlardan biri olmuştur. Benzer şekilde, Kobra, Ural, Vuran, Amazon gibi 4x4 taktik tekerlekli zırhlı araçlar ile Kirpi gibi mayına karşı korumalı araçların Deniz Han korveti ile Bayraktar TB2 SİHA'lar Türkmenistan'ın savunmasında kilit rol almaktadır. Ayrıca Türk yapımı SİHA'lar Kırgızistan'ın savunmasında önemli bir caydırıcı güç oluşturmaktadır. Türkiye'nin Orta Asya'nın merkez ülkeleri olan Özbekistan ve Kazakistan ile de savunma sanayii alanında önemli iş birliği bulunmaktadır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında çok yönlü iş birliği içeren güvenlik alanındaki iş birliğinin önemli sütunlarından birisini de ortak tatbikatlar oluşturmaktadır. 5 Aralık'ta iki ülke arasındaki askeri iş birliği anlaşması çerçevesinde Türkiye ve Azerbaycan orduları tarafından Bakü, Astara, Cebrayıl ve İmişli illerinde başlatılan askeri tatbikat Azerbaycan'ın içinde bulunduğu hassas durum nedeniyle bölgede bir güç gösterisi olarak algılanmıştır. Ayrıca vatan muharebesi sürecinde önemli görevleri üstenen Türk Silahlı Kuvvetleri mensubu Korgeneral Bahtiyar Ersay'ın, 10 Aralık'ta Azerbaycan savunma bakanı başdanışmanı olarak atanması uluslararası düzeyde ses

getirmiştir. Azerbaycan kamuoyunda Bahtiyar Ersay'ın paŐanın Azerbaycan savunma bakanına danıŐman olarak atanması, Türkiye ile Azerbaycan'ın askeri potansiyelinin birleŐtirilmesi yönünde önemli bir adım Şeklinde yorumlanmıştır.

SIYASİ İLİŞKİLER VE KARŞILIKLI ZİYARETLER

2022 Türkiye ile Türk devletleri arasındaki siyasi ilişkilerin en üst seviyeye yükseldiği, üst düzey zirvelerin ve karşılıklı ziyaretlerin en yoğun olduğu yıl olmuştur. 2022'de bir taraftan ye lkeler arasında karşılıklı çok yönlü iş birliğinin geliştirilmesi yönünde ortak protokoller imzalanırken diğer taraftan TDT bünyesinde yol haritası ve stratejik eylem belgeleri imzalanmıştır. ye devletlerin iş birliğinin temeli Semerkant Bildirisi'nde "Türk halklarının ortak tarihi, dili, kültürü, gelenekleri ve değerleri temelinde TDT'nin çok taraflı kapsamı dahilinde iş birliğini daha da derinleŐtirme ve genişletme konusundaki kararlılıklarını yineleyerek" Şeklinde ifade edilmiştir.

Türk devletleri arasında gerçekleşen zirveler yıla damgasını vurmuştur. Bu zirvelerin başında kuşkusuz TDT 9. Zirvesi gelmektedir. Kasım 2021'de İstanbul'da Türk Dili Konuşan lkeler İŞbirliği Konseyi (Türk Konseyi) 8. Zirvesi'nde "Türk Devletleri Teşkilatı" adını alan örgüt, yeniden yapılanmasının ardından ilk zirvesini 11 Kasım 2022'de Türk-İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden biri olan tarihi Semerkant Şehrinde yapmıştır.

Orta Asya'da yapılan bir diğer zirve ise 15-16 Eylül'de Özbekistan'ın Semerkant kentinde gerçekleşen Őangay İŞbirliği rgt (Őİ) Liderler Zirvesi olmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bir NATO lkesi lideri olarak Batı ile Rusya ve Çin'in Ukrayna işgali ve Tayvan gerilimleri nedeniyle ilişkilerinin son derece gerildiği bir dönemde Őİ zirvesine katılmıştır.

Ayrıca 14 Aralık'ta Türkmenistan'da Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan Devlet Başkanları 1. Zirvesi gerçekleşmiştir. Zirvenin sonunda 25 maddelik bir ortak bildiri yayımlanmıştır. Bildiride,  ülkenin ortak tarih, dil, kültür ve medeniyet açısından yakınlıkları temelinde kapsamlı bağların geliştirilmesi ve derinleştirilmesi arzusundan yola çıkılarak; hak eşitliği, karşılıklı sayĐı ve fayda ilkelerine dayalı devletler arası ilişkileri geliştirmeye yönelik taahhütler yer almıştır.

12-13 Ekim 2022 arasında Kazakistan'ın başkenti Nursultan'da düzenlenen Asya'da İŞbirliği ve Güven Artırıcı nlemler Konferansı (CICA) 6. Zirvesi bir diğer önemli zirve olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye-Kazakistan Yüksek Düzeyli Stratejik İŞbirliği Konseyi 4. Toplantısı ile Asya'da İŞbirliği ve Güven Artırıcı nlemler Konferansı'na katılmak üzere Kazakistan'a gitmiştir.

Zirveler dışında Türkiye ile Türk devletleri arasında cumhurbaşkanlığı düzeyinde en fazla ziyaretlerin yapıldığı yıl 2022 olmuştur. Bu ziyaretlerden bazıları Őunlardı: Cumhurbaşkanı Erdoğan, 20 Ekim 2022'de Azerbaycan'a bir ziyaret gerçekleştirerek Zengilan Şehrindeki yeni havalimanının açılışını yapmak ve 28 Mayıs 2022'de

Türkiye dışında ilk olarak Bakü'de düzenlenen Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali TEKNOFEST Azerbaycan'a katılmak üzere Azerbaycan'a iki resmi ziyarette bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 29-30 Mart arasında da Özbekistan'a iki günlük ziyaret gerçekleştirmiştir.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev 10-11 Mayıs 2022 arasında Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuştur. 29 Eylül 2022'de ise Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov 4. Dünya Göçebe Oyunları Açılış Programı nedeniyle Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 2022 içerisinde Türkiye'yi en çok ziyaret eden lider Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev olmuştur. 10 Mart 2022'de Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, günübirlik çalışma ziyareti kapsamında Ankara'yı ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Aliyev 14 Mayıs 2022'de de Rize-Artvin Havalimanı'nın açılışına katılmıştır.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLER	
10 Mart	Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, günübirlik çalışma ziyareti kapsamında Ankara'ya geldi.
29-30 Mart	Cumhurbaşkanı Erdoğan Özbekistan'a iki günlük ziyarette bulundu.
10-11 Mayıs	Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev Türkiye'ye resmi ziyarette bulundu.
14 Mayıs	Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev Rize-Artvin Havalimanı'nın açılışına katıldı.
28 Mayıs	Cumhurbaşkanı Erdoğan Bakü'de düzenlenen "Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali TEKNOFEST Azerbaycan"a katılmak üzere Azerbaycan'a resmi ziyarete bulundu.
27 Haziran	Bakü'de Azerbaycan-Kazakistan-Türkiye Dışişleri ve Ulaştırma Bakanları Birinci Üçlü Toplantısı düzenlendi.
2 Ağustos	Taşkent'te Azerbaycan-Türkiye-Özbekistan Dışişleri, Ticaret/Ekonomi ve Ulaştırma Bakanları İkinci Üçlü Toplantısı yapıldı.
15-16 Eylül	Özbekistan'ın Semerkant kentinde ŞİÖ Liderler Zirvesi gerçekleşti. Zirveye ilk defa Cumhurbaşkanı Erdoğan da katıldı.
28 Eylül	TDT üye ülkeleri enerji bakanlarının Almatı'da gerçekleştirilen 2. toplantısında 2023-2027 TDT Enerji İşbirliği Programı ile ilgili bir eylem planı kabul edildi.
29 Eylül	Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov 4. Dünya Göçebe Oyunları Açılış Programı nedeniyle Türkiye'yi ziyaret etti.
12-13 Ekim	Kazakistan'da Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) 6. Zirvesi gerçekleşti.
20 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan Azerbaycan'a bir ziyaret gerçekleştirerek Zengilan şehrindeki yeni havalimanının açılışına katıldı.
5 Kasım	Kazakistan'ın Aktau şehrinde Türkiye-Azerbaycan-Kazakistan-Gürcistan Dışişleri ve Ulaştırma Bakanları Üçüncü Toplantısı gerçekleşti.
11 Kasım	TDT 9. Zirvesi Özbekistan'ın Semerkant şehrinde yapıldı.
5 Aralık	Azerbaycan-Türkiye arasındaki askeri iş birliği anlaşması çerçevesinde Türkiye ve Azerbaycan ordularının askeri tatbikatı başladı.
10 Aralık	Korgeneral Bahtiyar Ersay Azerbaycan savunma bakanı başdanışmanı olarak atandı.
14 Aralık	Türkmenistan'da Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan Devlet Başkanları 1. Zirvesi gerçekleşti.

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

KUTLUHAN GÖRÜCÜ

GİRİŞ

Türkiye'nin dış politikası, ulusal güvenliği ya da terörle mücadelesi konu edildiğinde Suriye'den söz etmeyen bir metne rastlamak mümkün değildir. 2022 de tıpkı geride bırakılan on bir yılda olduğu gibi Türkiye'nin Suriye sorunu ile yakından ilgilendiği bir yıl olmuştur. 2020'de icra edilen Bahar Kalkanı Harekatı ile birlikte yakalanan ateşkes ortamı, Suriye Savaşı'nda dokuz yılın ardından iki yılı aşan bir sükunet ortamını netice vermiştir. Bu tarihten bu yana Suriye sahasında herhangi bir kesim lehine ya da aleyhine toprak değişimi yaşanmamıştır.

5 Mart mutabakatı ile oluşturulan ateşkes ortamı muhalif gruplar arasında çatışmaları bitirmediği gibi aksine rekabeti arttırmıştır. 2022'de Heyet Tahri-ruş-Şam'ın (HTŞ) iki kez Afrin'e yönelik hamlesi ise giderek Suriye Milli Ordusu (SMO) grupları arasındaki ihtilaflara taraf olması ve muhalif alanlarda iktidarını genişletme çabalarıyla birlikte okunabilir. HTŞ lideri Cevlani'nin İdlib'de kendisine alternatif tüm muhalif yapılanmaları bitirdiği gibi, Zeytin Dalı ve Fırat Kalkanı hareketleri bölgelerine göz diktiği de ifade edilmektedir. SMO grupları arasında yaşanan krizi bahane eden HTŞ'nin Afrin'i kontrol etmesi ve buradan çıkmamakta direktmesi bu doğrultuda yorumlanabilir. Ancak Türkiye'nin müdahil olması ve SMO grupları için de tehlikenin ne denli "ciddi" oluşunun görülmesi HTŞ'yi bir anlamda durdurmuş sayılabilir.

2022 muhalif grupların iç çatışmalarının yanı sıra Türkiye'nin yeni bir Suriye açılımına da şahitlik etmiştir. Türkiye, istihbarat servisleri düzeyinde Esed rejimi ile görüşmelere başlamış ve bu sürecin ardından Türkiye ile Suriye rejimi arasında yeniden ilişkilerin tesis edilebileceğinin mesajları verilmiştir. Bu konuda Türkiye'den ilk resmi mesajları Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu vermiştir. Ardından da Cumhurbaşkanı Erdoğan, Beşar Esed ile görüşebileceğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan "Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'le görüşme olacak mı?" sorusuna "Ola-

bilir, siyasette küskünlük ve dargınlık olmaz, en uygun şartta adımlar atılır” şeklinde cevap vermiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan bu sözleri sarf etmeden önce Katar’da Dünya Kupası’nın açılış törenine katıldığında Mısır Cumhurbaşkanı Sisi ile görüşerek bir selamlaşma fotoğrafı vermiştir. Türkiye’nin bazı Körfez ülkeleri ve İsrail ile başlayan normalleşme sürecini devam ettirdiği ve bunu Suriye rejimi ile de sürdürülebileceği görülmektedir. Diğer yandan Türkiye, Irak ve Suriye sahasını kapsayan Pençe-Kılıç Harekatı’nı icra etmiş; bu hava hareketleri neticesinde kimlikleri belirlenen 9 rejim mensubu da etkisiz hale getirilmiştir. Böylelikle rejim unsurlarının YPG/PKK ile birlikte askeri noktalarda buldukları yeniden görülmüştür. Türkiye’nin yeni bir askeri hareket planladığı Suriye’de, Türkiye-rejim normalleşmesinin nasıl gerçekleşeceği halen bir soru işareti olarak durmaktadır.

TÜRKİYE’NİN MUHTEMEL ASKERİ OPERASYONU

İstiklal Caddesi’nde gerçekleştirilen terör saldırısının ardından failin ve yardımcılarının Suriye kökenli çıkması ve gerçekleştirilen soruşturma sonucunda eylemin arkasında YPG/PKK’nın yer alması tüm dikkatleri Türkiye’nin verebileceği cevaba çevirdi. Taksim’deki saldırıyı müteakip hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunda Türkiye’nin özellikle Suriye’ye karşı müdahale hakkını kullanabileceğine yönelik spekülasyonlar yapılıyordu. Nitekim 13 Kasım’da gerçekleşen Taksim saldırısından iki gün sonra Reuters’a konuşan bir Türk yetkili “Irak’ta PKK’ya karşı devam eden operasyonlar tamamlandığında Suriye’de belirli hedefler var” açıklamasında bulunmuştu. Bunun ardından en dikkat çekici açıklama ise 18 Kasım’da ABD Erbil Konsoloslğunun yayımladığı “güvenlik alarmı” oldu. Söz konusu açıklamada güvenilir açık kaynakların Türkiye’nin Suriye ve Irak’ın kuzeyine yönelik askeri aksiyon alma potansiyeli olduğu ve Amerikan vatandaşlarının söz konusu bölgelerden uzak durmaları tavsiye ediliyordu.

Tüm bunların ardından 19 Kasım’ı 20 Kasım’a bağlayan gece Türk savaş uçakları, Tel Rıfat’tan Kandil’e kadar çok sayıda terör hedefini imha etmeye başladı. Suriye’de Tel Rıfat, Ayn el-Arab, Ebu Rasin, Karaçok Dağı, Derbesiye, Malikiye ve Ayn İsa bölgeleri hedef alındı. Irak’ta ise Hakurk, Kandil ve Asos bölgeleri F-16’ların radarındaydı. Milli Savunma Bakanlığının (MSB) yayımladığı videoda Taksim’de hayatını kaybeden Ecrin ve Yağmur’un isimleri mühimmatların üzerine yazılmıştı. MSB videoyu bu sözlerle duyurmuştu:

Bugün Dünya Çocuk Hakları Günü! Görmek istemeyenler olsa da terör örgütü PKK/YPG bu coğrafyada bebekleri ve çocukları acımasızca katletmeye devam ediyor. Son olarak dünyalar tatlısı Ecrin ve Yağmur’u bizlerden ayırdılar. Çocuk katillerinden hesap sormaya devam edeceğiz!

Bu açıklamayla birlikte hareketin cezalandırma niteliği daha fazla ön plana çıktı. Yine MSB’nin açıklamasına göre hareketin ismi Pençe-Kılıç Hava Harekatı olarak

duyurulurken 89 farklı hedefin imha edildiği bilgisi de paylaşıldı. Hava hareketi kuş uçuşu yaklaşık 750 kilometrelik bir uzunlukta icra edilirken Irak sahasında Asos'ta 140 kilometre ve Kandil'de 90 kilometre derinliğe ulaşıldı. Suriye sahasında vurulan hedefler içerisinde üç bölgede de rejim unsurlarının YPG/PKK teröristleriyle aynı alanda bulunduğu ve bu doğrultuda dokuz rejim unsurunun etkisiz hale getirildiği ifade edildi. 25 Kasım'da ise Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar hareket kapsamında 326 teröristin etkisiz hale getirildiği bilgisini paylaştı.

Pençe-Kılıç Harekati'nin ardından kamuoyunda Suriye'ye yönelik kara operasyonu beklentileri oldukça arttı. Nitekim 21 Kasım'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “[Pençe-Kılıç] hava hareketiyle sınırlı kalması söz konusu değil. Ne kadarlık gücün Kara Kuvvetlerinden katılması gerekir, kararı verilir, adım atarız” ifadeleri güçlü bir şekilde kara hareketini işaret etmekteydi. Nitekim 23 Kasım'da Cumhurbaşkanı Erdoğan sadece kara hareketini değil muhtemel hedef bölgeleri de işaret ederek “Tel Rıfat, Menbiç ve Ayn el-Arap gibi çıban başı yerlerden başlayarak adım adım tamamlayacağız” ifadeleriyle kara hareketi seçeneğini güçlendirmiőti.

Pençe-Kılıç Harekati ve ardından Türk yetkililerin açıklamaları esasen Suriye sahasında bulunan tüm ölkelerin öncelikli gündemlerinden biri haline gelmiştir. Varlıkları bulunan bütün ölkeler muhtemel operasyona ilişkin endişelerini dillendirirken her biri farklı gerekçelerle operasyona karşı açıklamalarda bulunmuştur. Türkiye'nin ise kısa süre içerisinde mobilize olarak operasyonu baőatabileceđi değerlendirilmektedir.

TÜRKİYE-SURİYE REJİMİ MUHTEMEL NORMALLEŞME SÜRECİ

Türkiye 2020'de icra ettiği Bahar Kalkanı Harekati ile direkt olarak ilk defa rejim unsurlarını hedef almıőtı. Bu hareket neticesinde kısa sürede rejim ve İran destekli Şii milisler karada durdurulmuş ve bu gruplara ağır kayıplar verdirilmiőti. Nitekim Rusya ile 5 Mart mutabakatı gerçekleştirilmeden hemen bir gün önce MSB 3 bin 138 rejim unsurunun etkisiz hale getirildiğini duyurmuştu. Türkiye çok kısa bir sürede hem insan kaynağı hem de askeri ekipman olarak büyük kayıplar verdirdiği rejimi İdlib'de durdurarak ve muhtemel göç hareketinin önüne de geçmek suretiyle Suriye'de iki buçuk yılı aşan bir ateşkes ortamını oluşturmuştur.

2011'in ortalarından bu yana Türkiye ile Suriye rejimi arasında resmi diplomatik bağlar kopsa da zaman zaman istihbarat seviyesinde görüşmelerin gerçekleştirildiği iddia edilmişti. Bu görüşmelere rağmen Türkiye'nin Batı ile birlikte Suriye içerisinde durduğu nokta rejimin tam anlamıyla karőısına konumlanmış durumdaydı. Ancak ABD liderliğinde DEAŞ karşıtı Uluslararası Koalisyonun oluşturulması ve YPG/PKK'nın desteklenerek bu terör örgütüne alan açılması ve bu duruma paralel olarak Suriyeli muhaliflerden desteğin çekilmesiyle Türkiye bir anlamda yalnız bira-

kılmıştı. Eylül 2015'te Rusya'nın Suriye'ye müdahil olması, ABD'nin YPG/PKK'ya desteği ve Arap dünyasının da Washington yönetimiyle birlikte muhaliflerle ilişkilerini sınırlandırması ve hatta desteklerini çekmesi Türkiye'yi muhaliflerin hamisi yapsa da hareket kabiliyetini sınırlandırdı. Nitekim Rusya ve İran ile Astana süreci de böylesine bir ortamda ortaya çıktı. Türkiye, Astana süreci ile birlikte Suriye rejimiyle dolaylı görüşmeler gerçekleştiriyor olsa da bu durumun doğrudan bir etkisi olmadı. Nitekim yıllar içerisinde sahada yaşanan gelişmeler 2020'de Türkiye ile rejimi direkt olarak karşı karşıya getirmişti.

Türkiye'nin Bahar Kalkanı Harekatı ile birlikte Suriye sahasında Rusya ve İran lehine devam eden sürece yeni bir denge getirmesi son üç yıla ateşkes ile birlikte Suriye sahasına ve diplomasisine bir durgunluk getirdi. Cenevre'de gerçekleştirilen anayasa görüşmeleri sonuçsuz kalırken 2022'nin başından itibaren Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik işgal girişimi tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de etkiledi. Türkiye, Rusya'nın Ukrayna sahasında hem askeri hem de diplomatik açıdan sıkışmasını değerlendirerek Suriye'de yeni bir askeri harekatı arzuluyor. Terör örgütünü Irak'ta neredeyse tüm sınır hattında temizleyen Türkiye yeni dönemde aynı senaryoyu adım adım Suriye'de de uygulamak istiyor. Bu doğrultuda Türkiye'nin Suriye'ye yönelik operasyon teklifine ilişkin Rusya Devlet Başkanı Putin'in Soçi zirvesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'a rejim ile görüşme teklifi muhtemel askeri operasyonu ötedediği gibi bugünkü Türkiye-rejim muhtemel normalleşme sürecinin de başlangıcı oldu.

Bu sürecin ardından 11 Ağustos'ta Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun "Muhalefet ile Suriye'deki rejimi bizim bir şekilde anlaştırmamız lazım. Aksi takdirde kalıcı barış olmaz" sözleri yeni bir sürecin de habercisi oldu. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun açıklamaları gecesinde muhalif bölgelerde yoğun protesto gösterileri düzenlendi. Ancak sonrasında gelen açıklamalara ilişkin halkın bu denli bir tepkisi olmadı. Eylül'de Türk basınında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Beşar Esed için "Keşke Esed Özbekistan'a gelseydi, görüşürdüm" ifadelerini kullandığının iddia edilmesi sürece ilişkin soru işaretlerini artırmıştı. Girişte de belirtildiği üzere Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Mısır Cumhurbaşkanı Sisi ile görüştüğünden sonra Esed ile de görüşebilme ihtimali Türkiye'nin artık Suriye'ye dair yeni bir yaklaşımı seçtiğini gözler önüne sermektedir.

SONUÇ

Bahar Kalkanı Harekatı ile birlikte Türkiye'nin Suriye'de yeni bir denge kurduğu görülmüştür. Nitekim bu denge yaklaşık üç yıl boyunca muhafaza edilirken sahada hiçbir grup lehine ya da aleyhine toprak değişimi yaşanmamıştır. Söz konusu durum Suriye'de halk ayaklanmasının ortaya çıkışından bu yana ilk kez görülmesi itibarıyla müstesna bir konumda bulunmaktadır. Ancak Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik işgal girişimi ile birlikte Türkiye'nin Irak sahasında gerçekleştirdiği askeri hareketleri bü-

yük ölçüde tamamlaması gözlerin yeniden Suriye'ye çevrilmesine neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan 2022'nin ortasından bu yana yeni bir askeri hareketi işaret etmektedir. Nitekim 2022'de Türkiye'nin Suriye sahasında SİHA saldırılarına başlaması yeni bir anlayışa ve döneme işaret etmektedir.

Taksim'de gerçekleştirilen terör eyleminin ardından Türkiye'nin hem Irak hem de Suriye sahasında YPG/PKK'ya yönelik icra ettiği Pençe-Kılıç Harekatı ile birlikte askeri operasyonun yaklaştığına yönelik kamuoyunda yaygın bir kanaat oluşmuştur. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamaları da bu askeri hareketi işaret etmektedir. Bu duruma paralel olarak Türkiye'nin bazı Körfez ülkeleri, İsrail ve Mısır ile gerçekleştirdiği yeni bir normalleşme sürecinin Suriye'ye de sirayet edebileceğine yönelik Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamaları Suriye sahasında yeni bir döneme kapı aralamaktadır.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde öne çıkan iki başlık doğrultusunda 2023'ün yeni gelişmelere ev sahipliği yapabileceği tahmin edilebilir. Türkiye'nin olası bir askeri operasyonu ve arkasından gelebilecek rejim ile müşterek zeminlerin tesisi Suriye sahasında YPG/PKK'yı bitirme noktasına gelebilir. Türkiye'nin M4 yolunun kuzeyini Suriye muhalefeti ile birlikte terörden arındırmasıyla birlikte terör örgütünün temelsiz kalacağı açıktır. Bu noktada belirleyici faktör ABD'nin Suriye politikasına ilişkin yaklaşımında değişim olup olmayacağıdır. Aksi takdirde Türkiye'nin terör örgütü YPG/PKK'yı Suriye sahasında etkisiz hale getirme hamleleri Washington yönetiminin Suriye siyasetini giderek temelsiz hale getirecektir. Bu nedenle Türkiye ve ABD arasındaki Suriye diyalogunun hangi temellerde ilerleyeceği de Türkiye ile rejim arasındaki görüşmelere etki edebilme potansiyeli taşımaktadır.

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	
20 Ocak	DEAŞ, Haseke'de bulunan Sina Hapishanesine yönelik hem içeriden hem de dışarıdan örgütlenerek yaklaşık bir hafta sürecek bir saldırı gerçekleştirdi.
2 Şubat	MSB, Derik, Sincar ve Karacak bölgelerinde Kış Kartalı Hava Harekatı'nın icra edildiğini açıkladı.
3 Şubat	ABD, Idlib'in kuzeyindeki Atme bölgesinde DEAŞ'ın lideri Ebu İbrahim Haşimi Kureyşî'nin öldürüldüğünü duyurdu.
18 Mart	Beşar Esed halk ayaklanmasından bu yana ilk kez bir Arap devletini (BAE'yi) ziyaret etti.
19 Nisan	PKK'ya bağlı gençlik örgütlenmesi Ciwanen Şoreşger, KDP-S ve SKUK ofislerini yaktı.
23 Nisan	Türkiye, Suriye'ye asker taşıyan Rus uçaklarına hava sahasını kapattığını duyurdu.
23 Mayıs	Cumhurbaşkanı Erdoğan "TSK, istihbarat, emniyet hazırlıklarını tamamlar tamamlamaz bu operasyonlar başlayacaktır. Perşembe yapılacak MGK'da bu hususta kararlarımızı alacağız" açıklamasında bulundu.
15-16 Haziran	Astana formatında Suriye Uluslararası Toplantısı'nın on sekizinci turu Kazakistan'ın başkenti Nursultan'da yapıldı. İsveç Dışişleri Bakanı Linde "İsveç Kürt örgütleri olan YPG, PYD veya Gülen hareketini desteklemeyecek. Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek hiçbir örgüte silah veya para vermeyeceğiz" açıklamasında bulundu.
20 Temmuz	CENTCOM Komutanı Michael Kurilla, SDG'nin sözde lideri Mazlum Abdi ile görüştü.

22 Temmuz	TSK/MİT'e ait bir SİHA, SDG'nin sözde komutan yardımcısı Salwa Yusuk'u etkisiz hale getirdi.
31 Temmuz	El-Kaide lideri Eymen Zevahiri, Afganistan'ın başkenti Kabil'de ABD tarafından öldürüldü.
8 Ağustos	Cumhurbaşkanı Erdoğan "Suriye'de terör örgütünün yuvalandığı son bölgeleri de temizleyerek bu güvenlik kuşağının halkalarını inşallah yakında birleştireceğiz" açıklamasında bulundu.
12 Ağustos	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu "Muhalefetle Suriye'deki rejimi bizim bir şekilde anlaştırmamız lazım. Aksi takdirde kalıcı barış olmaz" açıklamasında bulundu.
18 Kasım	ABD Erbil Konsoloslugu, Türkiye'nin önümüzdeki günlerde Suriye ve Irak'ın kuzeyinde "askeri aksiyon" alabileceği konusunda güvenlik alarmı yayımladı.
19-20 Kasım	TSK, Tel Rifat'tan Kandil'e kadar kuş uçuşu en az 700 kilometrelik bir alanda Pençe-Kılıç Hava Harekatı'nı icra etti.
21 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan "[Pençe-Kılıç] hava harekatıyla sınırlı kalması söz konusu değil. Ne kadarlık gücün Kara Kuvvetlerinden katılması gerekir, kararı verilir, adım atarız" açıklamasında bulundu.
25 Kasım	Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Pençe-Kılıç Hava Harekatı kapsamında 326 teröristin etkisiz hale getirildiğini açıkladı.

TÜRKİYE- YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

RIFAT ÖNCEL

GİRİŞ

Türkiye-Yunanistan ilişkileri 2022’de de inişli çıkışlı bir seyir izledi ve çoğunlukla gergin geçti. Mart’ta Yunanistan Başbakanı Kiriakos Miçotakis’in Türkiye ziyareti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Vahdettin Köşkü’nde görüşmesinden de anlaşıldığı gibi yılın ilk aylarında olumlu seyreden ikili ilişkiler Miçotakis’in Amerikan Kongresindeki konuşmasından sonra hızlı bir şekilde çok gergin bir duruma evrildi. Yunanistan’ın gayri askeri statüde bulunan adaları silahlandırmayı sürdürmesi ve yeni askeri araçların söz konusu adalara intikalinin yanı sıra Yunan S-300 hava savunma sisteminin uluslararası hava sahasında NATO görevindeki Türk F-16 uçaklarına radar kilidi atması gibi olaylar ilişkileri daha da olumsuz bir seyre soktu. Diğer taraftan Yunanistan yoğun düzeydeki silahlanma eğilimine devam ederken Türkiye ise Libya ile stratejik iş birliğini derinleştirdi.

YUNANİSTAN’IN SİLAH ALIMLARI

Geçtiğimiz yıllarda Yunanistan’ın özellikle muhafazakar Yeni Demokrasi (Neo-Demokratia) hükümetinin başa gelmesiyle savunma harcamalarının oldukça artırıldığı görüldü. Örneğin 2019’da yüzde 2,45 olan savunma harcamalarının gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki payı 2022’de yüzde 3,76’ya çıkartılmasıyla NATO içinde –ABD de dahil olmak üzere– en yüksek rakama ulaşıldı. Yunanistan’ın savunma harcamaları 2019’da 5 milyar dolarken 2022’de 8,4 milyar dolara çıktı. Bu harcamaların yüzde 45’inden fazlasının yeni silah alımlarına gitmesi Yunanistan’ın silahlanma ivmesinin ne kadar yoğun olduğunu gösteriyor.²³⁴

²³⁴ Mehmet Alaca, “Yunanistan Kötüye Giden Ekonomisine Rağmen Silah Harcamalarını Sürdürüyor”, Anadolu Ajansı, 13 Ekim 2022.

Bu kapsamda diğer silah teslimatlarının yanında Yunanistan yıl içerisinde Fransa'dan Rafale uçaklarını teslim almaya devam etmiştir. Kasım itibarıyla Fransa, Yunanistan'a toplamda 8 uçak teslimatını gerçekleştirmiştir. Bunlardan 2'sinin yeni, 6'sının ise ikinci el olduğu biliniyor. Varılan anlaşmaya göre Yunanistan, Fransa'dan toplamda 24 adet Rafale uçağı alacaktır.²³⁵ Yunanistan'ın Fransa ile 6 milyar dolar ve İsrail ile 1,7 milyar dolar değerinde anlaşmaları bulunuyor. Bunun yanında ABD tarafından 83 adet Yunan F-16 uçağı Blok 70/72 seviyesine modernize edilirken çok sayıda helikopter ve zırhlı aracın da Yunanistan'a satışı onaylanmıştır.²³⁶

Diğer taraftan ABD, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne (GKRY) uyguladığı silah ambargosunu 2023 mali yılı için kaldırdı. Bunun ardından ortak eğitim amacıyla GKRY'nin Rum Milli Muhafız Ordusu ile ABD'nin New Jersey eyaletinin milli muhafızı eşleştirildi. ABD, GKRY'ye yönelik 1987'den beri silah ambargosu uygulamaktaydı.

YUNANİSTAN'IN TATBİKATLARI

Yunanistan yıl içerisinde çok sayıda tatbikat gerçekleştirdi. Bu tatbikatlara özellikle belirli ülkelerin katılım göstermesi için yoğun bir çaba harcadı. Son olarak 3 Kasım'da Suudi Arabistan'a ait 6 adet F-15 savaş uçağı Girit'teki Suda Üssü'ne konuşlandı ve Yunan savaş uçakları ile birlikte Falcon Eye-3 isimli tatbikatta yer aldı. Benzer şekilde Yunanistan, Mısır ile 19-25 Kasım arasında Mısır'ın İskenderiye şehrinde Medusa isimli tatbikat gerçekleştirdi. Diğer taraftan Yunanistan, GKRY'ye bir fırkateyn göndererek ABD, İsrail, Fransa, İtalya, Mısır ve İngiltere'nin katıldığı Nemesis 2022 isimli tatbikatta da yer aldı.²³⁷ Nemesis tatbikatı GKRY'nin sözde münhasır ekonomik bölgesinin 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 13. bloklarında gerçekleştirildi. Tatbikat senaryosunda ise bir hidrokarbon platformunda gerçekleştirilen terör saldırısının geri püskürtülmesi, şüpheli botların ele geçirilmesi ve mahsur kalan personelin hava tahliyesi ile kurtarılması gibi faaliyetlerin icra edildiği belirtildi.²³⁸

Yunanistan gerçekleştirdiği tatbikatlara özellikle Ege ve Akdeniz'de mümkün olduğunca NATO ülkelerini katmaya çabaladı. Kasım boyunca yapılan büyük ölçekli tatbikatlara ABD, İngiltere, İtalya ve Fransa'ya ait uçak gemilerinin yanı sıra birçok NATO üyesi ülkeye ait deniz unsuru ve binlerce denizci katıldı. Tatbikatların temel amacının denizaltı savunma harbi, hava harbi, güverteye uçak transfer faaliyetleri ve denizde ikmal olduğu ifade edildi. Tatbikatların Kuzey Atlantik kısmına Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, Hollanda ve İspanya katıldı. Tatbikatların Akdeniz kısmında Fransa'ya ait Charles De Gaulle uçak gemisi

235 Derya Gülnaz Özcan, "Yunanistan'a İki Rafale Savaş Uçağı Daha Teslim Edildi", Anadolu Ajansı, 8 Kasım 2022.

236 Alaca, "Yunanistan Kötüye Giden Ekonomisine Rağmen Silah Harcamalarını Sürdürüyor".

237 Derya Gülnaz Özcan, "Yunanistan Bölgede Art Arda Tatbikata Hazırlanıyor", Anadolu Ajansı, 4 Kasım 2022.

238 "NEMESIS 2022 Tatbikatı Tamamlandı", *Kıbrıs Haber Ajansı*, 4 Kasım 2022.

Yunan, Amerikan ve İtalyan gemilerinin eşliğinde NATO'nun doğu kanadında "caydırıcılık devriyesi" ve Ortadoğu'da "terörle mücadele operasyonları" icra etmek üzere 15 Kasım'da Fransa'nın Toulon şehrinden ayrıldı. Akdeniz'de ayrıca Amerikan uçak gemisi George H. W. Bush ve İtalyan uçak gemisi Cavour da bulundu. Mart 2022'deki NATO zirvesinde müttefik ülkeler uçak gemisi görev grupları, denizaltılar ve yüksek sayıda savaş gemisini sürekli olarak devriye görevi icrası için konuşlandırma hususunda anlaştı.²³⁹

DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN TÜRK KARA SULARINA İTİLMESİ

Düzensiz göçmenlerin Yunanistan unsurlarınca Türk kara sularına itilmesi bu yıl da yoğun şekilde devam etmiştir. Yapılan açıklamaya göre Ocak-Kasım 2022 arasında Türk sahil güvenlik güçleri Yunanistan tarafından Türk kara sularına itilen 18 bin 487 düzensiz göçmeni kurtarmıştır. Yunan unsurların düzensiz göçmenleri taşıyan botların motorlarını söktüğü, göçmenlere kötü muamelede bulunduğu, ellerini kelepçelediği ve ziynet eşyalarına el koyduğu belirtilmiştir.²⁴⁰

TÜRKİYE'NİN F-16 MODERNİZASYONU

Türk-Yunan ilişkilerinde yıl içerisinde en büyük gerginlik sebeplerinden biri Yunanistan'ın Türkiye'nin F-16 modernizasyonunu engellemek için attığı adımlar oldu. Bu hususta özellikle Yunanistan Başbakanı Miçotakis'in ABD ziyaretinde Kongredeki konuşmasında sarf ettiği sözler Türkiye'nin ciddi tepkisini çekti. Miçotakis konuşmasında isim vermeden Türkiye'yi yoğun bir şekilde eleştirdi ve ABD'ye, Türkiye'ye başta yeni F-16 savaş uçakları olmak üzere silah satışları yapmamasını telkin etti. Bu konuşmadan kısa bir süre önce Miçotakis İstanbul'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ile baş başa görüşmüştü. Bu görüşmede Türk ve Yunan tarafların araya üçüncü tarafları sokmadan birbirleriyle doğrudan muhatap olmaları üzerinde uzlaşıldığı bildirilmişti.²⁴¹ Bunun üzerine 23 Mayıs 2022'deki kabine toplantısının ardından konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan "Artık benim için Miçotakis diye birisi yok. Kendisiyle görüşme yapmayı asla kabul etmiyorum" ifadelerinde bulundu.²⁴² Buna karşılık Miçotakis ise Haziran'da bir Yunan televizyonundaki konuşmasında Türkiye ile ilişkilerin çok kötü olmadığını, sözlü bir gerginlik olduğunu ancak sahadaki durumun 2020

239 "Five NATO Aircraft Carriers Hold Drills in Major Naval Deployment", NATO, 18 Kasım 2022.

240 Mustafa Güngör, "Yunanistan'ın 10 Ayda Ege'de Ölümüne Terk Ettiği 18 Bin 487 Düzensiz Göçmen Kurtarıldı", Anadolu Ajansı, 11 Kasım 2022.

241 "Erdoğan'dan Yunanistan'a Tepki: Faturası Ağır Olur", TRT Haber, 12 Haziran 2022.

242 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Yunan Başbakan'a: Benim için Miçotakis Diye Biri Yok", *Habertürk*, 23 Mayıs 2022.

yazındaki kadar gergin olmadığını ifade etti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ile “buluşmalı ve konuşmalıyız” ifadelerini kullandı.²⁴³

Yunanistan'ın ve Yunan lobisinin engellemek için yoğun gayret sarf ettiği Türkiye'nin F-16 modernizasyon programı hususunda son olarak Kasım'da Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın F-16 satış sürecinin “Önümüzdeki bir-iki ay içerisinde tamamlanma ihtimali yüksek görünüyor” açıklamalarında bulundu.²⁴⁴

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'na göre Yunanistan'ın sürekli Türkiye aleyhinde benimsediği söylem ve politikaların iki sebebi vardır. Bunların birincisi “Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeyde yükselen profilinden Yunanistan'ın çok rahatsız olması”, ikincisi de “Yunan iç politikasında Türkiye karşıtlığının prim yapması”dır. Çavuşoğlu ayrıca kara sularının tek tarafı olarak genişletilmesi hususuna dikkat çekerek Ege'de kara sularının halihazırdaki 6 milin 1 mil dahi üzerine çıkarılmasına Türkiye'nin izin vermeyeceğini ve böyle bir oldubittinin kesinlikle kabul edilmeyeceğinin altını çizmiştir.²⁴⁵

YUNANİSTAN'IN DOĞU EGE ADALARINI SİLAHLANDIRMASI

Ankara-Atina ilişkilerinde en büyük sorunlardan birini Yunanistan'ın gayri hukuki olarak silahlandığı Doğu Ege'deki 16 ada oluşturmaktadır. Son olarak Kasım'da Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu “Bu durum bizim için tehdit. Yunanistan'ın uluslararası hukuka uymasını ve gayri askeri statüyü yeniden tesis etmesini istiyoruz” şeklinde konuştu. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ayrıca Doğu Ege'deki 23 adadan en az 16'sının Yunanistan tarafından silahlandırıldığını ifade ederken söz konusu ihlallere ilişkin Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e (BM) 2021'den bu yana üç mektup göndererek gayri askeri statü ile egemenlik arasındaki hukuki ilişkiye dikkat çektiğini belirtti.²⁴⁶ Türkiye son olarak 17 Eylül 2022'de BM'ye bir mektup göndererek Yunanistan'ın adalardaki gayri askeri statüyü ihlal ettiğini ve bunun yasa dışı olduğunu belirtirken gayri askeri statü ile egemenlik arasındaki yakın ilişkinin de altını çizdi. Türkiye daha önce 13 Temmuz ve 30 Eylül 2021'de BM'ye söz konusu problemle alakalı iki mektup göndermişti.²⁴⁷

243 “Yunanistan Başbakanı Miçotakis'ten ‘Erdoğan’ Açıklaması! ‘Buluşmalı ve Konuşmalıyız’”, *Hürriyet*, 15 Haziran 2022.

244 Ali Kemal Akan, “Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın: (F-16 Satışı) Bir İki Ay İçerisinde Sürecin Tamamlama İhtimali Yüksek Görünüyor”, *Anadolu Ajansı*, 4 Kasım 2022.

245 Muhammet Tarhan ve Behlül Çetinkaya, “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: (Doğu Ege Adalarını Silahlandırması) Yunanistan'ın Uluslararası Hukuka Uymasını İstiyoruz”, *Anadolu Ajansı*, 2 Kasım 2022.

246 Tarhan ve Çetinkaya, “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: (Doğu Ege Adalarını Silahlandırması) Yunanistan'ın Uluslararası Hukuka Uymasını İstiyoruz”.

247 “Türkiye, Doğu Ege Adalarının Gayri Askeri Statüsüne Dair BM'ye Sunduğu Son Mektupla Yunan Tezlerini Çürüttü”, *Anadolu Ajansı*, 4 Ekim 2022.

TÜRKİYE-LİBYA STRATEJİK İŞ BİRLİĞİ

Geçtiğimiz yıllarda stratejik bir boyuta ulaşan Türkiye-Libya iş birliği 2022'de de yukarı yönlü ivmesini sürdürdü. 3 Ekim'de Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Ticaret Bakanı Mehmet Muş, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun ve Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın'dan oluşan heyet Libya'nın başkenti Trablus'a günübirlik ziyaret gerçekleştirdi. Enerji, savunma, iletişim ve ticaret alanlarında iki ÷lke arasındaki iş birliğini güçlendirici adımlar atıldı. En dikkat çekici gelişme olarak hidrokarbon alanında mutabakat muhtırası imzalandı. Mutabakat zaptı hidrokarbon alanında karada ve denizde bilimsel, teknolojik, hukuki, idari ve ticari iş birliğinin geliştirilmesini öngörüyor. Türkiye ve Libya 27 Kasım 2019'da Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası'nı imzalamıştı. Anlaşma 2020'de BM Genel Sekreteri Antonio Guterres tarafından BM Şartı'nın 102. maddesi gereğince onaylanmıştı.

Diğer taraftan Kasım'da Yunanistan ile Libya arasında bir diplomatik kriz yaşandı. Yunanistan Dışışleri Bakanı Nikos Dendias 17 Kasım'da ziyaret ettiği Libya'nın başkenti Trablus'ta uçaktan inmeyi reddederek havalimanından ayrıldı. Konuya ilişkin Libya Dışışleri Bakanlığının açıklamasında "Uluslararası diplomatik usullere göre Libya dışışleri bakanı kendisini beklemekteydi ancak Yunanistan dışışleri bakanı uçaktan inmeyi reddederek hiçbir açıklama yapmadan geldiği gibi geri gitti. Yunan bakanın bu davranışını esefle karşılıyoruz. Dışışleri Bakanlığı Libya devletinin prestijini ve egemenliğini koruyan uygun diplomatik önlemler alacaktır" ifadeleri kullanıldı.²⁴⁸ Yunanistan ise Dendias'ın Libyalı mevkidaşı ile görüşmeyeceğine dair anlaşmaya varıldığı ancak Libya dışışleri bakanının havalimanında kendisini beklediği anlaşılınca Trablus gezisinin iptal edildiğini iddia etti. Yunanistan hükümetinin, Türkiye ile mutabakat metni imzalaması sebebiyle Libya Dışışleri Bakanı Necla Menguş ile görüşmek istemediği iddia edildi.²⁴⁹ Libyalı bir yazar ise Yunanistan'ın Libya ile Türkiye'ninkine benzer bir deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması yapmak istediği ancak Libya hükümeti buna olumsuz yanıt verdiğinden Dendias'ın söz konusu tepkiyi verdiğini iddia etti.²⁵⁰

DIĞER ÖNEMLİ OLAYLAR

Türk Silahlı Kuvvetlerinin en büyük planlı tatbikatlarından EFES-2022 Tatbikatı bu yıl 9 Mayıs-9 Haziran arasında icra edildi. Tatbikata 37 ÷lkeden yaklaşık 10 bin askeri personel katılırken bu personelin 1.022'si dost ve müttefik ÷lke askerlerinden oluştu. Tatbikatta amfibi hareket görevleri ve bir adaya asker çıkarma gibi senaryoların

248 Aydoğan Kalabalık, Derya Gülnaz Özcan ve Tevfik Durul, "Yunan Bakan Ziyarete Geldiği Libya'nın Trablus Kentinde Uçaktan İnmeyi Reddederek Geri Döndü", Anadolu Ajansı, 17 Kasım 2022.

249 Kalabalık, Gülnaz Özcan ve Durul, "Yunan Bakan Ziyarete Geldiği Libya'nın Trablus Kentinde Uçaktan İnmeyi Reddederek Geri Döndü".

250 Aydoğan Kalabalık, "Libya, Türkiye ile İmzalanan Mutabakat Muhtıralarına Bağlılığını Yunanistan'a Gösterdi", Anadolu Ajansı, 20 Kasım 2022.

bulunmasının Yunanistan'a gözdağı olarak algılandığı belirtildi.²⁵¹ Cumhurbaşkanı Erdoğan, EFES-2022 Tatbikatı'ndaki konuşmasında şu ifadeleri kullandı:

Yunanistan'ı gayri askeri statüdeki adaları silahlandırmaktan vazgeçmeye, uluslararası anlaşmalara uygun davranmaya davet ediyoruz. Şaka yapmıyorum, ciddi konuşuyorum. (...) Gayri askeri statüdeki adaların çeşitli tatbikatlara dahil edilerek NATO ve üçüncü taraf ülkelerin de bu hukuksuzluğa alet edilmeye çalışılması sonu felaketle bitecek bir çabanın ötesinde bir anlama sahip değildir. Sayın Miçotakis herhalde adalara turistik çıkarma yapıyor. Bununla bir yere varmak mümkün değil.²⁵²

23 Ağustos'ta Milli Savunma Bakanlığı, Yunanistan'a ait Girit'te konuşlu S-300 hava savunma füze sisteminin uluslararası hava sahasında NATO görevi icra eden Türk F-16 uçaklarına radar kilidi attığını açıkladı. Benzer tacizlerin söz konusu süreçte sık sık yaşandığı vurgulandı. Buna göre 15 Ağustos-4 Eylül arasında Yunanistan Silahlı Kuvvetleri tarafından Türk savaş uçaklarına 14 ayrı olayda 3 bin 372 saniye radar kilidi atıldığı belirtildi.²⁵³ Benzer şekilde Yunanistan'ın NATO'nun Sea Guardian Operasyonu'nda faaliyet icra eden Türkiye'ye ait silahsız deniz karakol uçağını 1 Eylül'de taciz ettiği vurgulandı.

10 Eylül'de Çanakkale'nin Bozcaada açıklarında uluslararası seyir halindeki Komoros bayraklı Anatolian isimli Ro-Ro gemisine Yunanistan sahil güvenlik birimleri tarafından taciz ateşi açıldı. Olay mahalline Türk sahil güvenlik botlarının intikal etmesinin ardından Yunan unsurlar bölgeyi terk etti. Herhangi bir can kaybı ve yaralı olmazken Dışişleri Bakanlığı ise olayı protesto etti. 19 Ekim'de İstanbul'da terör örgütü PKK'ya yönelik operasyonlarda yakalanan 14 zanlıdan birinin Yunanistan'da bulunan Lavrion Kampı'nda eğitim aldığı açıklandı. 22 Ekim'de gerçekleştirilen başka bir operasyonda ise yine Lavrion Kampı'nda eğitim aldığı ifade edilen ve Türkiye'ye yasa dışı yollarla eylem yapmak için girdiği belirlenen M. A. A. Kartal'da yakalandı.²⁵⁴

31 Ekim'de Sisam Adası'nın güneyinde 8 kişinin kaybolması üzerine Yunanistan ile arama kurtarma sahası üzerine yeni bir gerginlik yaşandı. Uluslararası sularda ve Türk arama kurtarma bölgesi içinde arama kurtarma görevi icra etmek için görevlendirilen bir Türk sahil güvenlik botuna Yunan sahil güvenlik botu tehlikeli biçimde çok fazla yaklaştı ve Türk sahil güvenlik personeline silah doğrulttu. Türk personelin karşılık vermesinden sonra ticari bir gemi üzerinde bulunan bir cansız beden kurtarılarak Kuşadası Limanı'na getirildi. Faaliyet için Yunan tarafı Türk botunun Yunan sorumluluk sahasına ve kara sularına girdiğini iddia etti. Türkiye ise 1979 Hamburg Denizde Arama ve Kurtarma Uluslararası Sözleşmesi hükümleri gereğince Ulusla-

251 Stelyo Berberakis, "Erdoğan'ın 'Adalar' Çıkışı Yunanistan'da Nasıl Yankı Buldu?", BBC Türkçe, 9 Haziran 2022.

252 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Yunanistan'a Uyarı: Aklını Başına Al", TRT Haber, 9 Haziran 2022.

253 "Son Dakika: Ege'de Ağır Tahrik! Türk Jetlerine 14 Ayrı Olayda 3 Bin 372 Saniye Radar Kilidi Atıldı!", CNN Türk, 4 Eylül 2022.

254 "Lavrion Kampı'nda Eğitim Alan PKK'lı İstanbul'da Yakalandı", TRT Haber, 19 Ekim 2022; "Lavrion Kampı'nda Eğitim Alan PKK'lı Terörist Tutuklandı! Karayılan Tarafından Yazılmış Dokümanlar Ele Geçirildi", *Hürriyet*, 22 Ekim 2022.

rarası Denizcilik Örgütü'ne (IMO) deklare edilen Türk arama kurtarma bölgesi ve uluslararası sular içerisinde faaliyet gösterildiğini belirtti.²⁵⁵

Yunanistan 8 Kasım 2022'den itibaren geçerli olmak üzere İyon Denizi ile Girit Adası'nın batısı ve güneybatısında sismik araştırmalar yapmak üzere Navtex yayımladı. Bir gün önce Yunanistan Başbakanı Miçotakis, Mora Yarımadası ve Girit'in güneybatısında yer alan iki parselde ExxonMobil tarafından sismik araştırma yapılacağını belirtmişti.²⁵⁶ 11 Kasım'da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) gözlemci üye olarak katıldı. Karar Özbekistan'ın Semerkant şehrinde gerçekleşen TDT Devlet Başkanları 9. Zirvesi'nde alındı.²⁵⁷

Yıl içerisinde Yunanistan ile ilişkilerde casusluk olayları da yaşandı. Örneğin Gaziantep'te Yunanistan Ulusal İstihbarat Servisine (EYP) sınır güvenliği ile alakalı bilgi aktardığı tespit edilen bir Yunan vatandaşı 12 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırıldı. Sanık hakkındaki suçlamaları kabul etmedi.²⁵⁸

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ	
13 Mart	Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Yunanistan Başbakanı Miçotakis İstanbul'da Vahdettin Köşkü'nde ikili görüşme gerçekleştirdi.
18 Mayıs	Yunanistan Başbakanı Miçotakis gerçekleştirdiği ABD ziyareti kapsamında Kongrede konuşma yaptı.
23 Ağustos	Yunanistan'a ait Girit'te konuşlu S-300 hava savunma füze sistemi uluslararası hava sahasında NATO görevi icra eden Türk F-16 uçaklarına radar kilidi attı.
10 Eylül	Çanakkale'nin Bozcaada açıklarında uluslararası seyir halindeki Komoros bayraklı Anatolian isimli Ro-Ro gemisine Yunanistan sahil güvenlik birimleri tarafından taciz ateş açıldı.
17 Eylül	Türkiye BM'ye bir mektup göndererek Yunanistan'ın adalardaki gayri askeri statüyü ihlal ettiğini ve bu ihlalin yasa dışı olduğunu belirtirken gayri askeri statü ile egemenlik arasındaki yakın ilişkinin de altını çizdi. ABD Dışışleri Bakanlığı, GKRY'ye yönelik silah ambargosunu 2023 mali yılı için kaldırdıklarını açıkladı.
3 Ekim	Türkiye ile Libya arasında hidrokarbon ve protokol alanında mutabakat muhtıraları imzalandı.
31 Ekim	Sisam Adası'nın güneyinde arama kurtarma faaliyeti icra eden Türk sahil güvenlik unsurlarına Yunan sahil güvenlik botu tehlikeli biçimde çok fazla yaklaştı ve Türk sahil güvenlik personeline silah doğrulttu.
3 Kasım	Suudi Arabistan'a ait 6 adet F-15 savaş uçağı Girit'teki Suda Üssü'ne konuşlandı ve Yunan savaş uçakları ile birlikte Falcon Eye-3 isimli tatbikatta yer aldı. Nemesis 2022 tatbikatı GKRY'nin sözde münhasır ekonomik bölgesinde gerçekleştirildi.
8 Kasım	Yunanistan'a 2 adet daha Fransız Rafale uçağı teslim edildi.
11 Kasım	KKTC, TDT'ye gözlemci üye olarak katıldı.
17 Kasım	Yunanistan Dışışleri Bakanı Nikos Dendias'ın Libya ziyareti, Libyaalı muhabatı ile görüşmeyi reddetmesi nedeniyle iki ülke arasında bir diplomatik krize neden oldu.

255 Aykut Karadağ, "Sahil Güvenlik'ten 'Türk Botlarının Yunan Kara Sularına Girdiği' İddialarına Yanıt", Anadolu Ajansı, 1 Kasım 2022.

256 Derya Gülnaz Özcan, "Yunanistan, İyon Denizi ve Girit Adası'nda Sismik Araştırma için NAVTEX Yayımladı", Anadolu Ajansı, 8 Kasım 2022.

257 "KKTC, Türk Devletleri Teşkilatı'na Gözlemci Üye Oldu", TRT Haber, 11 Kasım 2022.

258 Adsız Günebakan, "MİT'in Operasyonuyla Yakalanan Yunan Casusa 12,5 Yıl Hapis Cezası", Anadolu Ajansı, 1 Kasım 2022.

2022'DE

GÜVENLİK

VE GÖÇ

BÖLÜM EDITÖRLERİ: MURAT YEŞİLTAŞ • HACI MEHMET BOYRAZ

YAZARLAR: HACI MEHMET BOYRAZ • RIFAT ÖNCEL • SİBEL DÜZ, SELİM YEŞİLTAŞ

SAVUNMA SANAYİİ

RIFAT ÖNCEL

GİRİŞ

Türk savunma sanayii 2022’de de yoğun bir gündeme sahip oldu. Yılın ilk büyük atılımı 14 Ocak’ta test ve eğitim gemisi TCG UFUK’un (A-591) hizmete girmesi ile gerçekleşti. Platform, milli imkan ve kabiliyetlerle üretilen Türkiye’nin ilk istihbarat gemisi oldu. Yerlilik oranının yüzde 70’e ulaştığı TCG UFUK’a 194 yerli firma katkı sağladı.¹ Dünyada sadece sayılı istihbarat teşkilatında yer alan geminin projesine 2017’de başlanmıştı. Gemi 110 personel taşıyabilmekte ve 60 gün denizde kalabilmektedir. Ayrıca 10 tonluk bir helikopter de gemiye iniş yapabilmektedir.² Hizmete giriş töreninde konuşan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan açıklamasında şu ifadelere yer vermiştir:

Sahadan temin ettiği taktik istihbarat ve yürüttüğü operasyonlarla oyunun seyrini ülkemiz lehine değiştiren, başarılarla imza atan teşkilatımız, siber güvenlikten yapay zekaya kadar her alanda kapasitesini güçlendiriyor. Hizmete alacağımız istihbarat gemimiz, teşkilatımız için yeni ve önemli bir imkandır. Dünyada pek az istihbarat teşkilatının sahip olduğu en modern donanımlara sahip bu gemimiz sayesinde kara ve havada olduğu gibi denizlerde de gücümüzün artacağına inanıyorum.³

Rusya-Ukrayna savaşında Rus birliklerine karşı gösterdiği başarılı muharebe performansıyla dünya çapında yeniden dikkat çeken Türk S/İHA sistemlerinin yurt içi teslimlerine de devam edildi. Bu kapsamda 5 Şubat 2022’de Kara Kuvvetleri Komutanlığına yeni Bayraktar TB2 teslimatı yapıldı. Bu teslimat paketindeki SİHA’larda yerli üretim CATS kameraları kullanıldı.⁴ 15 Mayıs 2022’de Aselsan tarafından üretilen CATS sistemlerinin teslimlerine devam edildiği açıklandı.⁵ Sistemler ANKA ve Bay-

1 “Test ve Eğitim Gemisi TCG-UFUK Hizmete Girdi”, Savunma Sanayii Bakanlığı (SSB), 14 Ocak 2022.

2 Tolga Yanık, “Test ve Eğitim Gemisi TCG Ufuk Hizmete Girdi”, Anadolu Ajansı, 14 Ocak 2022.

3 “Cumhurbaşkanı Erdoğan: TCG UFUK Sayesinde Denizlerde Gücümüzün Artacağına İnanıyorum”, SSB, 14 Ocak 2022.

4 İsmail Demir, Twitter, 5 Şubat 2022, <https://twitter.com/IsmailDemirSSB/status>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022).

5 “Savunma Sanayii Başkanı Demir: Çok Sayıda CATS Teslimatı Gerçekleştirdik”, TRT Haber, 15 Mayıs 2022.

raktar TB2'ye 2021'de entegre edilmişti. Önümüzdeki süreçte de AKINCI TİHA'ya entegre edilmesi öngörülmektedir. Mayıs 2022 itibarıyla Aselsan'ın ayda 6 adet CATS kamerası ürettiği, bunu aylık 10 adete çıkarmayı hedeflediği belirtildi. Aselsan şu ana kadar 40'tan fazla CATS teslimatı gerçekleştirdi. Kanada'nın Türkiye'ye uygulamaya başladığı ambargo dolayısıyla S/İHA kameralarını yerlileştirme ve millileştirme çalışmaları kapsamında CATS projesi yürütülmüş ve tamamlanmıştı.⁶

Benzer şekilde 4 Ağustos 2022'de TUSAŞ tarafından üretilen AKSUNGUR SİHA platformundan 1 adet daha Deniz Kuvvetleri Komutanlığına teslim edildi.⁷ 24 Ağustos 2022'de ise AKINCI TİHA sistemlerinin teslimatlarının devam ettiği, 3 adet AKINCI TİHA'nın Hava Kuvvetleri Komutanlığına teslim edildiği açıklandı.⁸ Öte yandan 7 Eylül 2022'de Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM) tarafından keşif, gözetleme ve istihbarat amaçlı geliştirilen döner kanatlı milli gözcü İHA TOGAN'ın ilk teslimatlarının gerçekleştirildiği açıklandı.⁹ 18 Eylül 2022'de Bayraktar KIZILELMA ilk motor entegrasyon testini başarıyla tamamladı.¹⁰ 20 Ekim 2022'de Bayraktar TB2, Sahil Güvenlik Komutanlığı envanterine ilk kez girdi. Teslimat 6 adet Bayraktar TB2'den oluşurken sistemlerin 6 adet yerli CATS kamerayla donatıldığı da ifade edildi.¹¹

Yıl içerisinde birçok Türk şirketi uluslararası alanda önde gelen fuarlarda boy göstererek Türk savunma sanayii ürünlerinin tanıtılmasını sağladı ve çeşitli savunma anlaşmaları yapılmasını kolaylaştırdı. Bu anlamda 14 Şubat'ta Türkiye ile BAE arasında Savunma Sanayii İşbirliği Niyet Mektubu imzalandı. 21 Şubat 2022'de de Türkiye ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti arasında Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması imzalandı. 28 Şubat 2022'de Bangladeş ile Devletten Devlete (G2G) Gerçekleştirilen 6. Savunma Sanayii Sözleşmesi SSB tarafından tamamlandı. Mart 2022'de yedincisi düzenlenen Katar'ın ev sahibi olduğu Doha Uluslararası Deniz Savunma Fuarı ve Konferansı'na (DIMDEX) Türkiye'den 32 firma katıldı.¹² 17 Mayıs 2022'de Türkiye ile Kosova arasında savunma sanayii iş birliğini geliştirmek ve ihracatı artırmak amacıyla G2G (hükümetler arası) anlaşması imzalandı.¹³

Diğer taraftan 26-29 Mayıs 2022 arasında TEKNOFEST ilk kez farklı bir ülkede, Azerbaycan'da gerçekleştirildi. TEKNOFEST Azerbaycan kapsamında düzenlenen girişim zirvesi Take off Bakü'ye ABD, Almanya, İrlanda, Pakistan, Mısır, Ar-

6 "ASELSAN CATS Teslimatları ve Üretim Kapasitesi Artıyor", Savunmasanayist, 27 Mayıs 2022.

7 "Savunma Sanayiinde Teslimatlar Devam Ediyor: 'AKSUNGUR'", SSB, 4 Ağustos 2022.

8 "Savunma Sanayiinde Teslimatlar Devam Ediyor: 'AKINCI TİHA'", SSB, 24 Ağustos 2022.

9 "Savunma Sanayiinde Teslimatlar Devam Ediyor: 'TOGAN'", SSB, 7 Ağustos 2022.

10 Hatice Şenses Kurukız, "Bayraktar Kızılma'nın İlk Motor Entegrasyon Testi Başarıyla Tamamlandı", Anadolu Ajansı, 17 Eylül 2022.

11 Göksel Yıldırım, "Sahil Güvenlik Komutanlığına İlk 'Bayraktar TB2' Teslimatı Yapıldı", Anadolu Ajansı, 20 Ekim 2022.

12 "Başkan Demir: DIMDEX 2022'ye Damga Vuran Ülkelerin Başında Geliyoruz", SSB, 21 Mart 2022.

13 İsmail Demir, Twitter, 17 Mayıs 2022, <https://twitter.com/IsmailDemirSSB/status>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022).

jantin, Türkiye, Azerbaycan ve Avrupa ülkeleri dahil olmak üzere 32 ülkeden katılım gerçekleşti.¹⁴ 30 Mayıs 2022'de Türkiye ile BAE arasında savunma sanayii alanında iki mutabakat muhtırası imzalandı.¹⁵ 1 Haziran 2022'de Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) ile Litvanya Savunma Bakan Yardımcısı Vilius Semeska ve heyeti arasında bir görüşme gerçekleştirildi ve Türkiye ile Litvanya arasında Savunma Sanayii İşbirliği Niyet Mektubu imzalandı.¹⁶ 6-8 Eylül 2022 arasında 41 Türk savunma sanayii firması; Azerbaycan Savunma Sanayi Bakanlığı girişimleri ve Azerbaycan Savunma Bakanlığı destekleri ile bu yıl dördüncüsü yapılan ADEX Fuarı'na (Azerbaijan International Defence Exhibition) katıldı.¹⁷

6-9 Eylül 2022 arasında ise Polonya'nın Kielce şehrinde düzenlenen Orta ve Doğu Avrupa'nın en büyük askeri fuarı olan MSPO Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı'na Türkiye 26 firma ile lider ülke olarak katıldı. Türkiye daha önce de 2013'te MSPO Fuarı'na lider ülke olarak katılmıştı.¹⁸ 21-25 Eylül 2022 arasında Türkiye, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin başkenti Pretorya'da düzenlenen Afrika Havacılık ve Savunma Fuarı AAD 2022'ye Cumhurbaşkanlığı SSB koordinasyonunda ve Savunma ve Havacılık Sanayi İhracatçılar Birliği (SSI) desteğiyle 25 firma ile katılım sağladı.

Diğer taraftan 30 Mayıs'ta Türkiye ile BAE arasında iki mutabakat muhtırası imzalandı. Türkiye'den Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) ile BAE'deki muadil kuruluş EDDC (Emirates Defense Companies Council) arasında endüstriyel iş birliği alanında mutabakat muhtırası imzalanırken TR TEST ile BAE tedarik kuruluşu Tawazun arasında ise test ve sertifikasyon konusunda mutabakat muhtırası imzalandı. Bunun öncesinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Şubat 2022'de gerçekleştirdiği BAE ziyaretinde iki ülke arasında Savunma Sanayii İşbirliği Niyet Mektubu imzalanmıştı.¹⁹ Kasım'da ise BAE'nin Türkiye'den toplam değeri 1 milyar doları aşan 120 adet SİHA ve mühimmat almak istediği iddia edildi. Buna temel sebep olarak ise daha önce almayı planladığı Reaper SİHA sistemlerinin satışına ABD tarafından onay çıkmaması gösterildi.²⁰

Yıl içerisinde Türkiye'nin savunma ve havacılık ihracatındaki artış devam etti. 9 Ağustos 2022'de Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir, Türkiye'nin savunma sanayii ürünleri ihraç ettiği ülke sayısının 170'i geçtiğini, ihraç edilen ürün çeşidinin de 230'un üzerine çıktığını açıkladı.²¹ En dikkat çekici ihracat

14 Tolga Yanık, "TEKNOFEST Azerbaycan Başladı", Anadolu Ajansı, 26 Mayıs 2022.

15 Zeynep Canlı, "Türkiye ile BAE Arasında Savunma Sanayisi Alanında 2 Mutabakat Muhtırası İmzalandı", Anadolu Ajansı, 30 Mayıs 2022.

16 "Başkan Prof. Dr. İsmail Demir Litvanya Heyetini Ağırladı", SSB, 1 Haziran 2022.

17 "Türk Savunma Sanayii 41 Firması ile ADEX 2022 Fuarında", SSB, 6 Eylül 2022.

18 "Türkiye Polonya'da Düzenlenecek MSPO Uluslararası Savunma Sanayii Fuarında Lider Ülke Olacak", SSB, 5 Eylül 2022.

19 "Türkiye ile BAE Arasında Savunma Sanayii İşbirliği Güçleniyor", SSB, 30 Mayıs 2022.

20 "BAE'den Türkiye'ye Milyar Dolarlık SİHA Teklifi", Savunmasanayist, 17 Kasım 2022.

21 "Başkan Demir: Savunma Sanayisi Ürünleri İhraç Ettiğimiz Ülke Sayısı 170'i Geçti", SSB, 9 Ağustos 2022.

olaylarından biri Filipinler'e ATAK helikopteri teslimatlarının başlaması oldu. 6 Nisan 2022'de ATAK helikopterin Filipinler'e ihracatının töreni gerçekleştirildi. Bu, aynı zamanda helikopterin de ilk ihracatı oldu. Türkiye ile Filipinler Savunma Bakanlığı arasında imzalanan G2G Uluslararası Anlaşma kapsamında söz konusu ihracat gerçekleştirilmiş oldu. Daha önce 10 Mart'ta toplam 6 adet helikopterin 2'sinin Filipinler'e teslim edildiği duyurulmuştu.²² 6 Nisan'da 2 adet ATAK helikopteri ve 1 adet C-295 nakliye uçağının Filipinler ordusunun envanterine girmesi dolayısıyla Col Jesus Villamor Hava Üssü'nde bir tören düzenlendi. Filipinler Savunma Bakanı Delfin Lorenzana törende yaptığı konuşmada Filipinler Hava Kuvvetleri için harika bir gün olduğunu ve ATAK helikopterlerinin ülkesinin terörle mücadelesinde destek vereceğini ifade etti. Türkiye şu ana kadar 4 pilot ve 19 teknisyene eğitim verdi. Toplamda ise 13 pilota eğitim verilmesi planlanmaktadır.²³ TUSAŞ Genel Müdürü Temel Kotil ise 6 adet helikopterin tamamının bu sene içerisinde teslim edileceğini ve bunun yanında Filipinler'in ilave talepleri olduğunu ifade etti. Pakistan'a ihraç edilecek ATAK için ise halen ihracat lisansı beklenmektedir.²⁴

Diğer taraftan 15 Mart 2022'de KAPLAN MT orta sınıf tank platformlarının ilk parti seri üretimi tamamlanarak Endonezya'ya teslim edildi. Böylece Türkiye tank sınıfında ilk ihracatını da gerçekleştirmiş oldu. KAPLAN, Endonezya Savunma Bakanlığı ile imzalanan G2G anlaşması kapsamında geliştirilmişti. 25 Mart 2022'de Türkiye ile Brezilya arasında da bir Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması imzalandı. Öte yandan Kasım'da BORA balistik füzesinin ihracat versiyonu olan KHAN füzesinin Endonezya'ya satışıyla Türkiye ilk kez balistik füze ihracatı gerçekleştiren ülkeler arasına girdi. KHAN füzesinin BORA gibi 280 kilometre menzile sahip olduğu bilinmektedir.²⁵ Diğer taraftan Endonezya'nın başkenti Cakarta'da düzenlenen Indo Defence Expo & Forum 2022'ye katılan İsmail Demir, 2 Kasım 2022'de Endonezya ile uzay ve havacılık alanında yapısal konularda çalışma yapılması, kontrol botu projesi, roketler ve savaş yönetim sistemine yönelik anlaşmalar imzalandığını açıkladı.²⁶ Türkiye'nin 30'u aşkın firmayla en fazla katılım gösterdiği fuarda ayrıca Nurol Makine tarafından üretilen zırhlı araç Yörük 4x4'ün Endonezya'da ortak üretimine yönelik mutabakat metni imzalandı.²⁷

Ayrıca, STM tarafından üretilen İlter Drone Tespit ve Engelleme Sistemi ile Havelsan tarafından üretilen Ağ Destekli Savaş Yönetim Sistemi Advent satışlarına yönelik de Türkiye ile Endonezya arasında anlaşmalar imzalandı. Diğer taraftan

22 İsmail Demir, Twitter, 10 Mart 2022, <https://twitter.com>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022).

23 "ATAK Helikopteri Filipinler Ordusuna Güç Verecek", SSB, 6 Nisan 2022.

24 "Türk Savunma Sanayiinde İhracatta 'ATAK' Zamanı", SSB, 6 Nisan 2022.

25 "Roketsan ve Türkiye'nin İhraç Ettiği İlk Balistik Füze KHAN", Savunmasanayist, 10 Kasım 2022.

26 "Türk Savunma Sanayiinin Asya'daki Etkinliği Artıyor", SSB, 2 Kasım 2022.

27 Göksel Yıldırım, "Türk Zırhlı Aracı Yörük 4x4'e Endonezya Yolu Göründü", Anadolu Ajansı, 2 Kasım 2021.

FNSS üretimi Zırhlı Amfibi Hücum Aracı (ZAHA) bir fuara götürülerek ilk kez yurt dışında sergilendi. Benzer şekilde FNSS ve Endonezya şirketi PT Pindad tarafından üretilen orta sınıf tank KAPLAN MT de fuarda yerini aldı.²⁸

Türkiye'nin daha önce Fransa ve İtalya ile ortak üretim anlaşması yaptığı SAMP-T sistemi de yıl içinde yeniden gündeme geldi. Mart 2022'de yapılan NATO zirvesi kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden sonra Türkiye, İtalya ve Fransa arasında SAMP-T hava savunma sistemi hususunda ortaya konan hedeflerin yeniden canlandırılabilmesi gündeme geldi.²⁹ G20 Liderler Zirvesi kapsamında Endonezya'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşen İtalya Başbakanı Giorgia Meloni, Türkiye, İtalya ve Fransa arasında SAMP-T meselesinde teknik bazı sorunların kaldığını ve bunların kısa zamanda çözülmesi arzusunun dile getirdi. 5 Ocak 2018'de imzalanan sözleşmede Fransa, İtalya ve Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeteneklere sahip SAMP-T sisteminin ortaklaşa geliştirilmesi amacı etrafında anlaşılmıştı.³⁰

Genel olarak savunma sanayiinde yaşanan bazı diğer gelişmeler şu şekilde belirtilebilir: 31 Mart 2022'de Roketsan tarafından ÇAKIR Füze Ailesi'nin lansmanı gerçekleştirildi. Füze ailesi 4 ayrı grup ve 8 farklı düzeyi içermekte olup füzenin menzili 150+ kilometredir. ÇAKIR Füze Ailesi, gemisavar füze, elektronik harp füzesi, seyir füzesi ve sürü sensörlü seyir füzesi olmak üzere 4 gruptan oluşuyor. Farklı görev icra kabiliyetleriyle gerek tüm kuvvet komutanlıklarının gerekse Milli İstihbarat Teşkilatının ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. 150+ kilometre menzile sahip olan füze aynı zamanda *super sea-skimming* kabiliyetini de taşımaktadır.³¹ Sabit ve döner kanatlı hava araçları, TİHA/SİHA, SİDA, taktik tekerlekli kara araçları ve su üstü platformlardan da atılabilecektir.³²

22 Nisan'da Türkiye'nin ilk çoklu bomba atarı TG40-BA'nın ilk teslimatları gerçekleştirildi.³³ 3 Mayıs'ta milli yazılım ve donanıma sahip günümüz muharebe sahasının en modern elektronik harp sistemi olarak nitelenen VURAL'ın son partisinin Türk Silahlı Kuvvetlerine (TSK) teslim edildiği açıklandı.³⁴ 23 Mayıs 2022'de Yeni Tip Denizaltı Projesi'nin ikinci denizaltısı HIZIR REİS'in havuza çekim işlemi ile SELMAN REİS'in ilk kaynak töreni gerçekleştirildi. Denizaltılara AKYA ağır sınıf torpido ve ATMACA gemisavar füzesi entegre edileceği açıklandı.³⁵ 7 Haziran 2022'de Yonca-Onuk Tersanesi ve Havelsan iş birliğinde

28 Göksel Yıldırım, "Kaplan Tankı Endonezya'da Vitrine Çıktı", Anadolu Ajansı, 4 Ekim 2022.

29 "NATO Zirvesi: Türkiye, SAMP/T Hava Savunma Sistemi Projesine Geri mi Dönüyor?", BBC Türkçe, 25 Mart 2022.

30 "İtalya Başbakanı Meloni'den Türkiye için SAMP/T Açıklaması", Savunmasanayist, 17 Kasım 2022.

31 "Roketsan Çakır Seyir Füzesi ve Özellikleri", Savunmasanayist, 9 Nisan 2022.

32 "ÇAKIR Seyir Füzesi", Roketsan, <https://www.roketsan.com.tr/tr/urunler/cakir-seyir-fuzesi>, (Erişim tarihi: 26 Aralık 2022).

33 "Savunma Sanayiinde Teslimatlar Devam Ediyor: 'Çoklu Bombaatar TG-40-BA'", SSB, 24 Nisan 2022.

34 "Başkan Prof. Dr. İsmail Demir: Vural'ın Son Partisini TSK'ya Teslim Ettik", SSB, 3 Mayıs 2022.

35 "Yeni Tip Türk Denizaltısı HIZIRREİS Havuza Çekildi", Savunmasanayist, 23 Mayıs 2022.

geliştirilen SANCAR SİDA denize indirildi. Etkinlikte konuşan İsmail Demir şu ifadeleri kullandı:

Silahlı insansız hava araçlarında edindiğimiz tecrübe ve başarıyı deniz araçlarında da göstererek bu alanda da dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olmayı hedefliyoruz.³⁶

SANCAR SİDA keşif ve gözetleme, su üstü harbi, mayına karşı tedbir görevlerinin insansız olarak icra edilebilmesi amacıyla geliştirilmektedir.³⁷ 10 Temmuz 2022'de milli hava-hava füzesi GÖKDOĞAN'ın radar arayıcı başlıklı test atışı yapılmıştır. Görüş ötesi füze olan GÖKDOĞAN'ın bu sene içerisinde envantere girmesi beklenmektedir.³⁸ 17 Temmuz 2022'de mini-mikro İHA'ların imhası için geliştirilen ŞAHİN 40mm Fiziksel İmha Sistemi'nin ilk kez envantere girdiği açıklandı. Sistemin kritik tesislerin korunması, sınır güvenliği ve hava savunma maksatlarıyla kullanılabileceği belirtilmiştir.³⁹ 24 Temmuz 2022'de Roketsan tarafından üretilen portatif hava savunma füze sistemi SUNGUR'un ilk kfilesinin TSK'ya teslim edildiği duyurulmuştur. Sistem İHA, uçak ve helikopterlere karşı etkili olabilmektedir.⁴⁰

14 Eylül 2022'de Pasif Dış İskelet Projesi'nin tamamlandığı ve sistemin ilk prototiplerinin güvenlik güçlerinin kullanımına verildiği açıklanmıştır. Interact firması tarafından geliştirilen sistem, askerin 40 kilograma kadar yükünü yüzde 80 oranında hafif hissettiriyor.⁴¹ 15 Eylül 2022'de Türkiye'nin yerli olarak ürettiği dünyada elektronik harp kabiliyetine sahip ilk insansız su üstü aracı MARLİN SİDA tanıtılmıştır. SSB koordinasyonunda Aselsan ve SEFİNE Tersanesi iş birliğinde yerli ve milli olarak geliştirilen MARLİN'in, kıyı veya açık denizde savunma ve taarruz maksatlı deniz harbi operasyonlarında kullanılması planlanmaktadır.⁴² Ayrıca MARLİN SİDA Portekiz'de 25-30 Eylül arasında gerçekleştirilen Dynamic Messenger 2022 isimli NATO tatbikatının insanlı ve insansız unsurları içeren ikinci bölümünde başarılı bir şekilde görev yapmıştır. Böylece MARLİN SİDA Türkiye'den NATO tatbikatlarına katılan ilk insansız su üstü aracı olmuştur.⁴³

Ekim 2022'de STM tarafından İHA sistemlerinin GPS olmayan sahalarda da görev icra edebilmesini sağlayacak Küresel Konumlama Sistemi Bağımsız Otonom Seyrüsefer Sistemi Geliştirilmesi (KERKES) Projesi tamamlandı ve teslim edildi. Dünyada sayılı ülkenin sahip olduğu bu teknoloji sayesinde Türk mini İHA sistemleri GPS köreltmesi gibi elektronik harp önlemlerine karşı bağımsızlık

36 "Mavi Vatan Savunmasının Yeni Gücü: Sancar SİDA", Savunmatr.com, 7 Haziran 2022.

37 "Mavi Vatan Savunmasına Yeni Güç Geliyor", SSB, 7 Haziran 2022.

38 "Milli Hava-Hava Füzesi Gökdoğan Göreve Hazırlanıyor", SSB, 10 Temmuz 2022.

39 "Mini İHA Tehditlerine Karşı Geliştirilen Şahin İlk Kez Envantere Girdi", SSB, 17 Temmuz 2022.

40 "Savunma Sanayiinde Teslimatlar Devam Ediyor: 'Sungur'", SSB, 24 Temmuz 2022.

41 "Başkan Demir: Askerin Yükünü Hafifleten 'Pasif Dış İskelet Projesi' Tamamlandı", SSB, 14 Eylül 2022.

42 "Dünyanın Elektronik Harp Kabiliyetine Sahip İlk Su Üstü Aracı 'MARLİN SİDA'", SSB, 15 Eylül 2022.

43 Tolga Yanık, "Mavi Vatan'ın 'İnsansız Muhafızı' MARLIN SİDA, NATO Tatbikatında Yeteneklerini Sergiledi", Anadolu Ajansı, 27 Eylül 2022.

kazanmış olacaktır.⁴⁴ 21 Ekim 2022'de SSB tarafından yürütülen MELTEM-3 Projesi kapsamında P-72 deniz karakol uçağının beşincisi Deniz Kuvvetlerine teslim edilmiştir.⁴⁵

Avrupa'nın en büyük sanayi kümelenmesi olan SAHA İstanbul'un düzenlediği SAHA Expo Savunma, Havacılık ve Uzay Sanayii Fuarı'nın açılışında konuşan İsmail Demir şu ifadeleri kullanmıştır:

Bugün geldiğimiz duruma bakarsak ülkemizin yürüttüğü savunma projesi sayısı 750'yi geçti. Bu projelerin yaklaşık yarısını son 6-7 yılda başlattık. Savunma projelerimizin büyüklüğü 60 milyar doların üzerinde ulaştı. Savunma sanayiinde faaliyet gösteren firma sayısı 1.600'ü geçti ve cirosu 10 milyar doların üstüne çıktı. 2021 yılı itibarıyla 3 milyar 224 milyon dolarla tarihin en yüksek ihracat rakamına ulaştık. İnşallah bu yılın sonunda 4 milyar doları geçeceğini düşünüyorum. AR-GE'ye ayrılan bütçe yıllık 1,5 milyar doları geçti. Kara ve deniz araçlarında sadece kendimizin değil, dost ve müttefik ülkelerin de ihtiyaçlarını karşılayan bir ülke haline geldik.⁴⁶

Benzer şekilde Demir, Türkiye'nin "kendi savaş gemisini tasarlayan, inşa eden ve idamesini gerçekleştirebilen on ülke arasında" bulunduğunu belirtti ve "İHA, SİHA ve TİHA teknolojisinde ise artık dünyanın ilk üç ülkesi içindeyiz" ifadelerini kullandı.⁴⁷ SAHA EXPO'da birçok yerli ürün de ilk kez sergilendi. Örneğin Titra Teknoloji tarafından geliştirilen DELİ Kamikaze İHA, SAHA EXPO'da ilk kez sergilendi.⁴⁸ Diğer taraftan SAHA EXPO fuarını ziyaret eden Selçuk Bayraktar da AKINCI'ya henüz geliştirme aşamasındayken taleplerin olduğunu ve bugüne değin beş ülkeyle ihracat sözleşmesi imzalandığını, diğer taraftan henüz hiç uçmamış olmasına rağmen Türkiye'nin insansız savaş uçağı KIZILELMA'ya da "çok daha büyük devletlerden talep" olduğunu ifade etti.⁴⁹

10 Kasım 2022'de İsmail Demir F-16'ların modernize edilmesinde kullanılacak olan Aktif Dizin Taramalı Radar'ın (AESA) kısa süre içinde AKINCI'ya takılacağını açıkladı. AESA radarının daha sonra F-16 uçakları ve Milli Muharip Uçak'ta da kullanılması planlanmaktadır.⁵⁰

Öte yandan Türk Deniz Kuvvetlerinin amiral gemisi olacak TCG Anadolu'nun deniz testleri geminin inşa edildiği İstanbul Pendik'teki Sedef Tersanesi'nde devam

44 "STM KERKES Projesi'ni Teslim Etti", STM, 9 Ekim 2022.

45 "Mavi Vatan Savunmasında Önemli Kuvvet Çarpanı: Deniz Karakol Uçağı", SSB, 21 Ekim 2022.

46 "Başkan Prof. Dr. İsmail Demir SAHA EXPO 2022 Açılış Törenine Katıldı", SSB, 25 Ekim 2022.

47 Muhammet Emin Horuz ve Furkan Gençoğlu, "Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanı Demir: Kendi Savaş Gemisini İnşa Eden 10 Ülke Arasında Yer Alıyoruz", Anadolu Ajansı, 25 Ekim 2022.

48 Göksel Yıldırım, "Türkiye'nin Yeni Kamikaze İHA'sı Deli Ortaya Çıktı", Anadolu Ajansı, 25 Ekim 2022.

49 Tolga Yanık ve Abdülkadir Günyol, "Baykar Teknoloji Lideri Bayraktar: Kızilelma'ya Büyük Ülkelerden Talep Var", Anadolu Ajansı, 28 Ekim 2022.

50 "Başkan Prof. Dr. İsmail Demir: AESA Radarımızın İlk Uygulamasını Akıncımıza Takacağız", SSB, 10 Kasım 2022.

ermektedir. Eylül 2022'de tersaneye bir ziyaret düzenleyen SSB Başkanı Demir, gemide yalnızca SİHA sistemleri değil ileriki aşamalarda KIZILELMA ve HÜRJET gibi uçakların da iniş ve kalkış yapabilme kabiliyetleri kazandırılması hususlarında çalışmalar yapıldığını açıkladı. Ayrıca TCG Anadolu ile asgari bir tabur büyüklüğünde bir kuvvetin ana üs desteği olmaksızın geminin kendi lojistik imkanlarıyla kriz bölgesine intikal etme kabiliyetine sahip olduğunu vurguladı.⁵¹

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRK SAVUNMA SANAYİİNDE YAŞANAN GELİŞMELER	
14 Ocak	TCG Ufuk test ve eğitim gemisi hizmete girdi.
14 Şubat	Türkiye ile BAE arasında Savunma Sanayii İşbirliği Niyet Mektubu imzalandı.
21 Şubat	Türkiye ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti arasında Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması imzalandı.
15 Mart	KAPLAN MT orta sınıf tank platformlarının ilk parti seri üretimi tamamlanarak Endonezya'ya teslim edildi. Böylelikle Türkiye'nin ilk tank ihracatı yapılmış oldu.
25 Mart	Türkiye ile Brezilya arasında Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması imzalandı.
6 Nisan	ATAK helikopterinin Filipinler'e ihracatının töreni gerçekleştirildi.
3 Mayıs	Vural elektronik harp sisteminin son partisinin TSK'ya teslim edildiği açıklandı.
26-29 Mayıs	TEKNOFEST ilk kez farklı bir ülkede, Azerbaycan'da gerçekleştirildi.
30 Mayıs	Türkiye ile BAE arasında iki mutabakat muhtırası imzalandı.
1 Haziran	Türkiye ile Litvanya arasında Savunma Sanayii İşbirliği Niyet Mektubu imzalandı.
7 Haziran	SANCAR SİDA denize indirildi.
24 Temmuz	Portatif hava savunma füze sistemi SUNGUR'un ilk kafilesi TSK'ya teslim edildi.
7 Eylül	Milli Gözcü İHA TOGAN'ın ilk teslimatları yapıldı.
15 Eylül	Dünyada elektronik harp kabiliyetine sahip ilk insansız su üstü aracı olarak nitelenen MARLİN SİDA tanıtıldı.
25-30 Eylül	MARLİN SİDA Türkiye'den NATO tatbikatlarına katılan ilk insansız su üstü aracı oldu.
20 Ekim	Bayraktar TB2 SİHA Sahil Güvenlik Komutanlığı envanterine ilk kez girdi.

51 "Anadolu NATO'nun da Gücüne Güç Katacak", Savunma Sanayi, 17 Eylül 2022.

PKK/YPG İLE MÜCADELE

SİBEL DÜZ

GİRİŞ

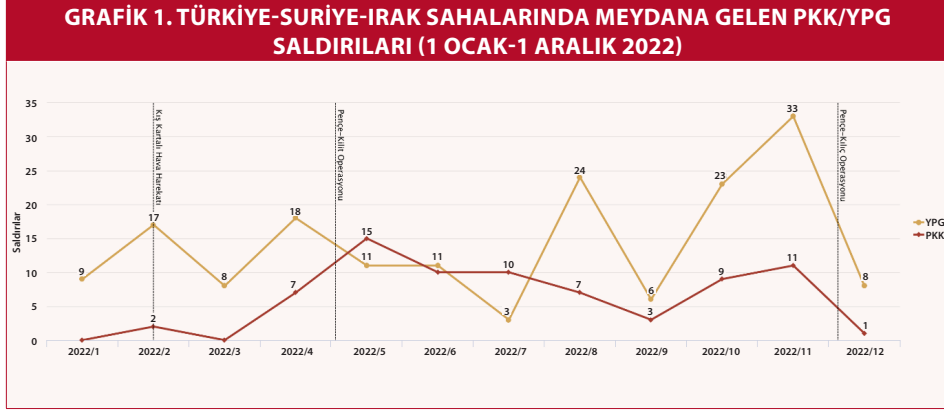
2022’de Türkiye’nin hedeflerine yönelik 75’i PKK (Türkiye’de 14, Suriye’de 4, Irak’ta 57), 171’i YPG terör örgütü tarafından (Türkiye’de 9, Suriye’de 162) olmak üzere toplam 246 saldırı gerçekleştirilmiştir. PKK saldırılarının ana hedefini Irak sahası oluştururken bu terör örgütünün organik bileşeni olan YPG’nin saldırılarının ana hedefinin ise Suriye olduğu görülmektedir. 26 Eylül’de Mersin’de polisevine yönelik intihar saldırısı ve 13 Kasım’da İstanbul İstiklal Caddesi’nde gerçekleştirilen bombalı saldırı, terör örgütünün şiddeti Türkiye sahasında yeniden canlandırma, şiddetin yönünü yeniden Türkiye sahasına kanalize etme çabası ve Türkiye’deki mevcut güvenlik durumunu istikrarsızlaştırma girişimlerinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Mersin’in Mezitli ilçesinde 1 polis memurunun şehit olduğu saldırının faili 2 kadın teröristin ise Münbiç’ten paramotorla Tarsus’a geldikleri, sırtlarında taşıdıkları patlayıcı düzeneğini yakalanacaklarını anladıklarında infilak ettirdikleri anlaşılmıştır.⁵² 6 kişinin hayatını kaybettiği, 81 kişinin yaralandığı İstiklal Caddesi’ndeki saldırıda ise bombayı bıraktığı belirlenen Suriye uyruklu Ahlam Beşir’in ifadeleri sonucunda saldırı emrinin Ayn el-Arap’tan verildiği ortaya çıkmıştır.⁵³ Bu iki hadise PKK/YPG’nin Suriye’deki mevcut varlığının ve tahkimatının giderek artan bir güvenlik tehdidi haline geldiğini kanıtlamaktadır.

Öte yandan 2022’de ifa edilen sınır ötesindeki askeri hareketlilik, YPG saldırılarının sıklığında düşüşe neden olurken Nisan’da icra edilen Pençe-Kilit Harekatı sonrasında, PKK saldırılarında ivme gözlenmiş fakat Haziran ile saldırılarda yaşanan göreceli bir düşüşün ardından Eylül’de saldırılar en düşük seviyeye kadar inmiştir. Bu

52 “İçişleri Bakanı Soylu: Mersin’deki Polisevine Yönelik Terör Saldırısında Bir Polis Şehit Oldu, Bir Polis de Yaralandı”, Anadolu Ajansı, 27 Eylül 2022; “İçişleri Bakanı Soylu: Mersin’deki Eylemi Gerçekleştirenler Motorlu Paraşütle Münbiç’ten Tarsus’a Geldi”, Anadolu Ajansı, 1 Ekim 2022.

53 “Bir Bakışta: Beyoğlu’ndaki Terör Saldırısı”, Anadolu Ajansı, 18 Kasım 2022.

durum, Haziran'da ve takip eden aylarda Pençe-Kilit Harekatı'nda yakalanan optimum verimlilik ve Zap Vadisi'ndeki kritik mevkiilerin kontrol altına alınarak nispi kontrolün Zap bölgesinde elde edilmesiyle açıklanmaktadır.⁵⁴

Kaynak: Terörizm Analiz Platformu

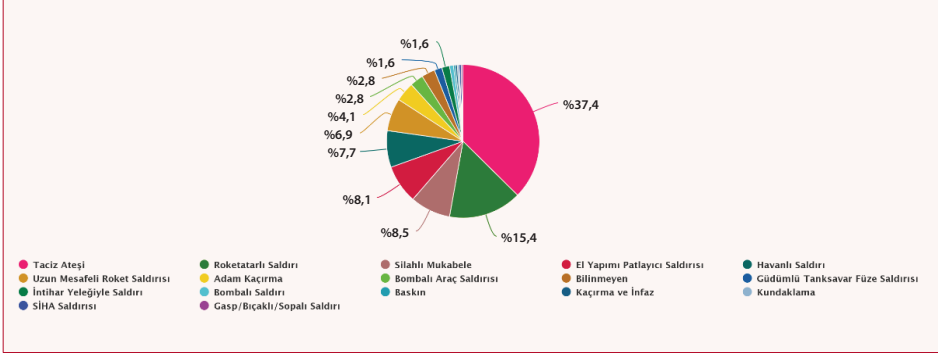
Saldırılarda başvurulan yöntem incelendiğinde; yüzde 37,4'ünün taciz ateşi, yüzde 15,4'ünün roketatar, yüzde 8,5'inin silahlı mukabele, yüzde 2,85'inin bombalı araç, yüzde 1,63'ünün intihar saldırısı ve yüzde 0,81'inin bombalı saldırı şeklinde meydana geldiği görülmektedir. Mersin Mezitli ve İstanbul İstiklal Caddesi saldırıları, terör örgütünün bomba yüklü araç ile intihar saldırısı, bombalı yüklü araç saldırısı, canlı bomba saldırısı ve bombalı saldırı gibi ses getiren "sofistike saldırılar" gerçekleştirdiği dönemdeki saldırılara geri dönüş niteliğinde olsa da terör örgütünün o dönemdeki saldırı kapasitesini ve hacmini üzerindeki operasyonel baskı nedeniyle kaybettiği görünmektedir. İç güvenlik ve sınır ötesi operasyonlarla terör örgütü baskılanmaya devam etmektedir. Öyle ki Nisan 2022'de kentlerde bombalı eylem hazırlığındaki iki PKK'lı terörist, jandarma tarafından Suriye'de ve Türkiye'de (Şanlıurfa) eş zamanlı yapılan operasyon neticesinde, biri Resulayn'da diğeri ise Ceylanpınar'da olmak üzere çok miktarda patlayıcı ile birlikte yakalanmıştır.⁵⁵ İçişleri Bakanlığına göre yıl boyunca düzenlenen operasyonlarla 18 canlı bomba eylemi de engellenmiştir.⁵⁶

⁵⁴ "PKK Operasyonlarında Önemli Aşama! Zap Vadisi'ne 'Kilit' Vuruldu", *Milliyet*, 20 Eylül 2022.

⁵⁵ "Metropollerde Bombalı Eylem Hazırlığındaki 2 PKK'lı, Jandarmanın Operasyonuyla Yakalandı!", T.C. İçişleri Bakanlığı, 21 Nisan 2022.

⁵⁶ "Teröre Büyük Darbe: 2022'de 739 Terörist Etkisiz Hale Getirildi", TRT Haber, 19 Kasım 2022.

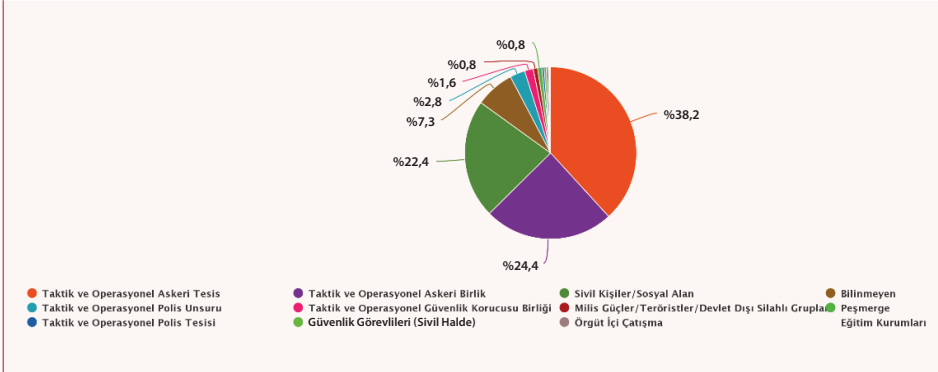
GRAFİK 2. TÜRKİYE-SURİYE-IRAK SAHALARINDA MEYDANA GELEN PKK/YPG SALDIRILARININ TÜRLERİ (1 OCAK-1 ARALIK 2022)

Kaynak: Terörizm Analiz Platformu

Yıl boyunca gerçekleştirilen saldırıların yüzde 38,2'si taktik ve operasyonel askeri tesisleri, yüzde 24,4'ü taktik ve operasyonel askeri birlikleri ve yüzde 22,4'ü sivil kişileri/sosyal alanları hedef almıştır. Saldırıların sonucunda 45'i güvenlik görevlisi olmak üzere 301 kişi yaralanmış; 94'ü güvenlik görevlisi olmak üzere 163 kişi şehit olmuştur. 2021'de ise 77'si güvenlik görevlisi olmak üzere 204 kişi şehit edilmiş, 39'u güvenlik görevlisi olmak üzere 434 kişi de terör saldırılarının sonucu yaralanmıştır. Geçtiğimiz yıllara mukayese edildiğinde terör saldırılarında şehit olan ve yaralanan kişi sayısında azalma olduğu görülse de güvenlik güçleri saldırıların birincil hedefi olmaya devam etmiştir.

GRAFİK 3. TÜRKİYE-SURİYE-IRAK SAHALARINDA MEYDANA GELEN PKK/YPG SALDIRILARIN HEDEF TÜRLERİ (1 OCAK-1 ARALIK 2022)

Kaynak: Terörizm Analiz Platformu

2022'de kaydedilen 1.142 operasyonun yüzde 81,52'si PKK'ya, yüzde 18,48'i ise YPG hedeflerine yönelik tatbik edilmiştir. 2 Şubat'ta icra edilen 6 farklı üsden kalkan savaş uçaklarının yanı sıra tanker uçakları, havadan ihbar kontrol (HİK) uçağı ile S/İHA'ların görev aldığı Kış Kartalı Hava Harekatı ile Irak ve Suriye'nin kuzeyinde teröristler tarafından üs olarak kullanılan Derik, Sincar ve Karacak'taki barınak, sığınak, mağara, tünel, mühimmat depoları, sözde karargah ve eğitim

kompları tahrip edilmiştir.⁵⁷ 7 Kasım 2021'de başlatılan ve 4 Nisan 2022'de tamamlanan Eren Kış Operasyonları kapsamında 35 ayrı bölgede 31 terörist etkisiz hale getirilirken akabinde 15 Nisan'da Jandarma Komando, Jandarma Özel Harekat (JÖH), Polis Özel Harekat (PÖH) ve güvenlik korucularının katılımıyla Eren-Abluka ilkbahar-yaz operasyonları başlatılmış, 9 bin 768 operasyonda 28 sözde üst düzey yönetici olmak üzere 98 terörist etkisiz hale getirilmiştir.⁵⁸

Takiben 18 Nisan'da Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından Irak'ın kuzeyinde Metina, Zap ve Avaşın-Basyan bölgelerindeki terörist hedeflere yönelik karadan ve havadan Pençe Kilit Harekatı'nın başlatıldığı duyurulmuştur.⁵⁹ 1 Ekim itibarıyla Eren-Abluka sonbahar-kış operasyonları başlatılarak Kasım'a kadar 2 bin 564 operasyon icra edilmiş, 4 bölgede tamamlanan ve 10 ayrı bölgede devam eden operasyonlarda 8 terörist etkisiz hale getirilmiştir.⁶⁰ 20 Kasım'da ise muharip ve destek uçaklarının yanı sıra S/İHA'lar ile 70'e yakın hava aracının görev aldığı, Irak'ın kuzeyindeki Kandil, Asos, Hakurk ile Suriye'nin kuzeyindeki Ayn el-Arap, Tel Rıfat, Cizire ve Derik bölgelerindeki hedeflere yönelik Pençe-Kılıç Harekatı'nın başlatıldığı duyurulmuştur.⁶¹ Pençe-Kılıç Harekatı'yla 326 terörist etkisiz hale getirilmiştir.⁶²

Tüm bu operasyonlarda, PKK'nın Türkiye'nin güney bölgelerindeki ve Irak'taki varlığı kara hareketlerinin birincil önceliğini teşkil ederken; Suriye'nin kuzeyindeki bileşenleri sık sık hava gücü ve ateş destek vasıtalarının marifetiyle baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Pençe-Kılıç gibi kapsamlı bir hava harekatıyla ilk kez Ayn el-Arap'taki PKK hedefleri havadan hedef alınmıştır.

Türkiye sınırlarında yürütülen Abluka operasyonları terör örgütünü dar bir havza sıkıştırarak saldırı kapasitesini ve operasyonel insan gücünü daraltmayı sürdürürken Irak topraklarında TSK'nın operasyonel üstünlüğüne ve aralıksız operasyon temposuna karşılık vermekte zorlanan terör örgütü nispeten daha kırılgan alanlarda eylemsel hareketliliğini devreye sokmak için çabalamaktadır.⁶³

57 "Terör Yuvalarının Vurulduğu 'Kış Kartalı Harekatı'nın Detayları Ortaya Çıktı", Anadolu Ajansı, 2 Şubat 2022.

58 "Eren ve Eren-Kış Operasyonlarında 339 Terörist Etkisiz Hale Getirildi", Anadolu Ajansı, 15 Nisan 2022; "Terörle Mücadelede PKK, DEAŞ, FETÖ ve Sol Örgütlere Ağır Darbe", Anadolu Ajansı, 22 Kasım 2022.

59 "Kuzey Irak'ta 'Pençe-Kilit' Harekatı", NTV, 18 Nisan 2022.

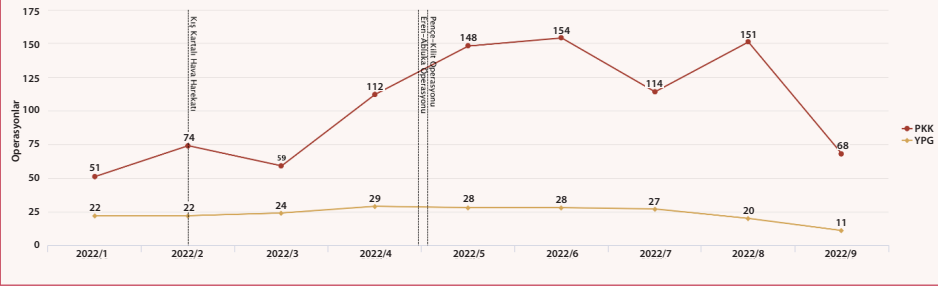
60 "Terörle Mücadelede PKK, DEAŞ, FETÖ ve Sol Örgütlere Ağır Darbe".

61 "Pençe-Kılıç Hava Harekatı'nın Detayları Ortaya Çıktı", Anadolu Ajansı, 20 Kasım 2022.

62 "Milli Savunma Bakanı Akar: Pençe-Kılıç Harekatı'nda 326 Terörist Etkisiz Hale Getirildi", Anadolu Ajansı, 25 Kasım 2022.

63 Sibel Düz, "Pençe Kilit Harekatı ve PKK'nın Direnç Cepeleri", *Kriter*, Cilt: 7, Sayı: 68, 1 Mayıs 2022.

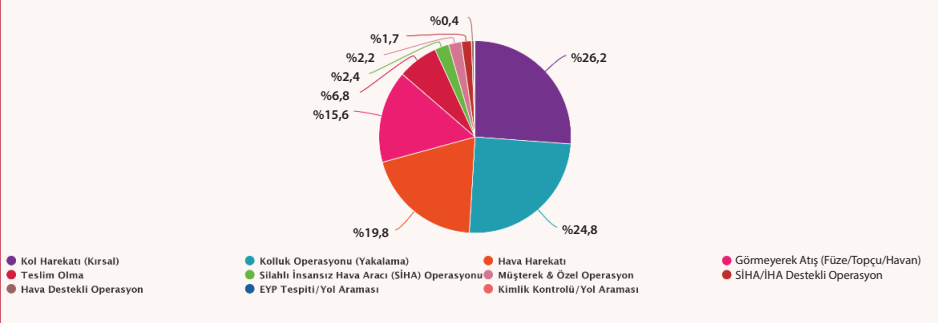
GRAFİK 4. TÜRKİYE-SURİYE-IRAK SAHALARINDA İCRA EDİLEN PKK/YPG'YE YÖNELİK OPERASYONLAR (1 OCAK-1 EYLÜL 2022)

Kaynak: Terörizm Analiz Platformu

İcra edilen operasyonların türleri incelendiğinde; yüzde 26,18'inin kol hareketi, yüzde 24,78'inin kolluk operasyonu, yüzde 19,79'unun hava hareketi; yüzde 2,36'sının S/İHA'lı, yüzde 1,66'sının S/İHA destekli, yüzde 2,19'unun müşterek ve özel operasyon şeklinde ifa edildiği görülmektedir. Hava gücünün, kara gücünü destekleyici bir unsur olarak ön plana çıktığı değerlendirilmektedir. Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve Özel Kuvvetler Komutanlığı marifetiyle icra edilen istihbari ve özel operasyonların sayısının ise son beş yıl içerisinde istikrarlı bir artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Bir yandan kurumlar arası koordinasyon ve müşterek hareket icra edebilme kapasitesi gelişirken diğer yandan terörle mücadelenin askeri ve istihbari koluna bu kurumlar vasıtasıyla coğrafi derinlik kazandırılmıştır.⁶⁴

GRAFİK 5. TÜRKİYE-SURİYE-IRAK SAHALARINDA İCRA EDİLEN PKK/YPG'YE YÖNELİK OPERASYONLARIN TÜRLERİ (1 OCAK-1 EYLÜL 2022)

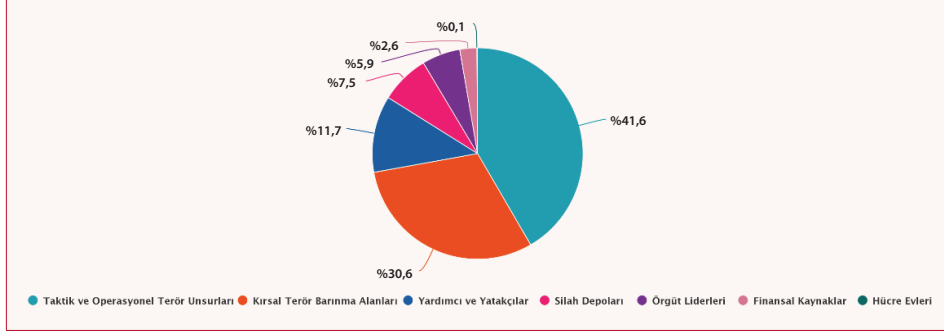
Kaynak: Terörizm Analiz Platformu

Operasyonların hedef tipolojisi mercek altına alındığında, PKK/YPG'ye yönelik operasyonların yüzde 41,6'sı taktik ve operasyonel terör unsurlarını, yüzde 30,6'sı kırsal barınma alanlarını, yüzde 11,7'si yardım ve yatakcıları, yüzde 5,9'u terör örgütü sözde liderlerini hedef almıştır. Terör örgütünün nitelikli insan kaynağının yanı sıra örgüte ait ana materyal kaynaklar ve en önemlisi terör örgütünün komuta kont-

64 Sibel Düz, "Türkiye'nin Askeri Varlığını Derinleştirmesi ve Pençe Kilit Harekatı", *Sabah*, 23 Nisan 2022.

rol ağı/yapısı gibi hayati hedeflerin örgütün faaliyetlerine son verme maksadıyla sıklıkla hedef alındığı tespit edilmektedir.

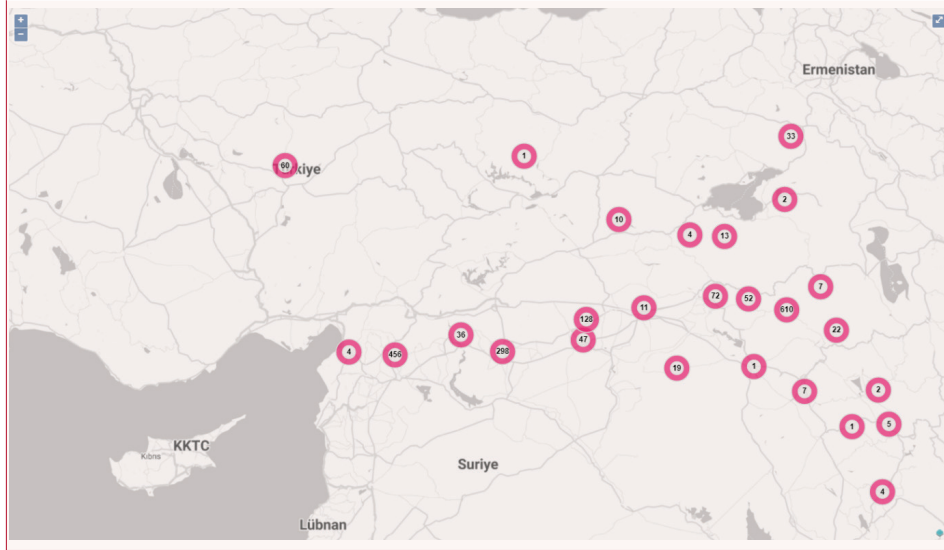
GRAFİK 6. TÜRKİYE-SURİYE-IRAK SAHALARINDA İCRA EDİLEN PKK/YPG'YE YÖNELİK OPERASYONLARIN HEDEF TİPLERİ (1 OCAK-1 EYLÜL 2022)

Kaynak: Terörizm Analiz Platformu

Terör örgütünün sözde lider kadrolarının hedef alınması, komuta kontrol yapısının tahribi ve nitelikli eleman kapasitesinin tahrip edilerek terör örgütü kadrolarının zayıflatılması öncelikli bir hedef haline gelmiştir. Özellikle ileri askeri teknolojiler, platformlar ve akıllı mühimmatlardan terörle mücadelede istifade edilmesi, bu stratejik hedefin realize edilmesinde önemli ölçüde katkı sunmuştur.⁶⁵

HARİTA 1. TÜRKİYE-SURİYE-IRAK SAHALARINDA İCRA EDİLEN PKK/YPG'YE YÖNELİK OPERASYONLARDA ETKİSİZ HALE GETİRİLENLER (1 OCAK-1 EYLÜL 2022)

Kaynak: Terörizm Analiz Platformu

⁶⁵ Sibel Düz, "Türkiye'nin Terörle Mücadelesinde Etki Temelli Operasyonel Yaklaşım ve Örgütsel Etkileri", *Kriter*, Cilt: 6, Sayı: 66, (Mart 2022).

Terörizm Analiz Platformu'nun (TAP) verilerine göre 2022'de 1.905 terörist etkisiz hale getirilmiştir. Bu süreç dahilinde İçişleri Bakanlığının resmi açıklamalarına göre 113 terörist teslim olmuş, 69 üst düzey terörist de etkisiz hale getirilmiştir. İHA ve keşif uçakları 24 saat esasıyla görev uçuşu gerçekleştirerek 2022'de 74 teröristin etkisiz hale getirilmesine katkı sağlarken 26 terörist de SİHA ile etkisiz hale getirilmiştir. ⁶⁶

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE'NİN TERÖRLE MÜCADELE KAPSAMINDA YÜRÜTTÜĞÜ OPERASYONLAR	
17 Ocak	Eren Kış-15 Batman-Zori Şehit Jandarma Er Fatih Tekdoğan Operasyonu başlatıldı.
30 Ocak	Muş'ta Eren Kış-17 Muş-Şenyayla Şehit Jandarma Üsteğmen İsmail Moray Operasyonu başlatıldı.
2 Şubat	Eren Kış-18 Operasyonu başlatıldı.
3 Şubat	Eren Kış-19 Diyarbakır-Kendal Jandarma Astsubay Üstçavuş Selçuk Acar Operasyonu başlatıldı.
6 Şubat	Mardin'de Eren Kış-20 Operasyonu başlatıldı.
7 Şubat	Diyarbakır'da Eren Kış-21 Operasyonu başlatıldı.
11 Şubat	Diyarbakır'da 1.280 personelin katılımıyla Eren Kış-22 Şehit Jandarma Er Fedai Efe Operasyonu başlatıldı.
12 Şubat	Tunceli'de 1.062 personel ile Eren Kış-23 Şehit Jandarma Astsubay Üstçavuş Celil Mutlu Operasyonu başlatıldı.
13 Şubat	Siirt'te Eren Kış-24 Şehit Jandarma Astsubay Kıdemli Çavuş Erkan Yalçın Operasyonu başlatıldı.
14 Şubat	Hakkari'de Eren Kış-25 Şehit Jandarma Astsubay Başçavuş Timuçin Aladağ Operasyonu başlatıldı.
23 Şubat	Elazığ'da Eren Kış-26 Şehit Jandarma Yarbay Alim Yılmaz Operasyonu başlatıldı.
28 Şubat	Diyarbakır'da Eren Kış-27 Şehit Jandarma Astsubay Çavuş Erdal Şen Operasyonu başlatıldı.
1 Mart	Şırnak'ta Eren Kış-28 Şehit Jandarma Er Adem Erbaş Operasyonu başlatıldı.
2 Mart	Mardin'de Eren Kış-29 Şehit Jandarma Uzman Onbaşı Hakan Öcalan Operasyonu başlatıldı.
9 Mart	Hakkari'de Eren Kış-30 Şehit Jandarma Çavuş Mehmet Sancar Operasyonu başlatıldı.
12 Mart	Diyarbakır'da Eren Kış-31 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Mehmet Çelik Operasyonu başlatıldı.
31 Mart	Hakkari'de Eren Kış-32 Şehit Jandarma Binbaşı Yavuz Başayar Operasyonu başlatıldı.
2 Nisan	Mardin'de 566 personelin katılımıyla Eren Kış-33 Şehit Jandarma Er Harun Lal Operasyonu başlatıldı.
6 Nisan	Batman'da Eren Kış-34 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Cemil Turan Operasyonu başlatıldı.
15 Nisan	Eren Operasyonları bitti, ilkbahar-yaz döneminde Abluka operasyonları başlatıldı.
17 Nisan	Diyarbakır'da Abluka-1 Jandarma Astsubay Kıdemli Çavuş Kadir Aydın Operasyonu başlatıldı.
18 Nisan	Irak'ın kuzeyinde bulunan terörist hedeflere karşı Pençe-Kilit Harekatı başlatıldı.
19 Nisan	Hakkari'de Eren Abluka-2 Şehit Uzman Jandarma Çavuş Mehmet Bayar Operasyonu başlatıldı.

⁶⁶ "Teröre Büyük Darbe: 2022'de 739 Terörist Etkisiz Hale Getirildi", TRT Haber, 19 Kasım 2022.

22 Nisan	Batman'da Eren Abluka-3 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Cemil Turan ve Diyarbakır ili Yaylak bölgesinde Eren Abluka-4 Şehit Jandarma Er Mustafa Özkan operasyonları başlatıldı.
24 Nisan	Şırnak'ta Eren Abluka-5 Şehit Jandarma Er Şakir Elkovan Operasyonu başlatıldı.
25 Nisan	Mardin'de Eren Abluka-6 Şehit Jandarma Uzman Çavuş İlhan Çaylan Operasyonu başlatıldı.
28 Nisan	Tunceli'de Eren Abluka-7 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Burak Tortumlu Operasyonu başlatıldı.
29 Nisan	Eren Abluka-8 Şehit İnfaz Koruma Memuru Cengiz Yiğit Operasyonu başlatıldı.
12 Mayıs	Bingöl'de Eren Abluka-9 Şehit Jandarma Astsubay Çavuş Ferdican Altunkaş Operasyonu başlatıldı.
17 Mayıs	Ağrı'da Eren Abluka-10 Ağrı Dağı Operasyonu başlatıldı.
20 Mayıs	Hatay'da Eren Abluka-12 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Abdullah Akdeniz Operasyonu başlatıldı.
28 Mayıs	Muş'ta Eren Abluka-13 Şehit Jandarma Üsteğmen İsmail Moray Operasyonu başlatıldı.
1 Haziran	Şırnak'ta Eren Abluka-14 Şehit Jandarma Teğmen İsmail Can Akdeniz Operasyonu 585 personelin katılımıyla başlatıldı.
9 Haziran	Diyarbakır'da Eren Abluka-15 (Diyarbakır Yalaza/Bağlan) Jandarma Uzman Çavuş Mehmet Çelik Narko Terör Operasyonu başlatıldı.
12 Haziran	Muş'ta Eren Abluka-16 Şehit Jandarma Üsteğmen İsmail Moray Operasyonu başlatıldı.
13 Haziran	Şırnak'ta Eren Abluka-17 Şehit Jandarma Teğmen İsmail Can Akdeniz Operasyonu başlatıldı.
22 Haziran	Diyarbakır'da Eren Abluka-18 Diyarbakır (Dernek) Şehit Jandarma Çavuş Murat Doğan Operasyonu başlatıldı.
29 Haziran	Diyarbakır'da Eren Abluka-19 Hani/Gömeç Narko Terör Operasyonu başlatıldı.
5 Temmuz	Mardin'de Eren Abluka-20 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Muzaffer Karaca Operasyonu başlatıldı.
7 Temmuz	Diyarbakır'da Eren Abluka-21 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Kadir Çakı Operasyonu başlatıldı.
19 Temmuz	Van'da Eren Abluka-22 Şehit Jandarma Kıdemli Yüzbaşı Mahmut Top Operasyonu başlatıldı.
21 Temmuz	Diyarbakır'da Eren Abluka-23 Şehit Jandarma Astsubay Kıdemli Çavuş Ümmet Ufacık Narko Terör Operasyonu başlatıldı.
23 Temmuz	Bitlis'te Eren Abluka-24 Şehit Jandarma Teğmen Baki Koçak Operasyonu başlatıldı.
26 Temmuz	Diyarbakır'da Eren Abluka-25 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Mustafa Eser Narko Terör Operasyonu başlatıldı.
28 Temmuz	Mardin'de Eren Abluka-26 Şehit Jandarma Uzman Onbaşı Mehmet Acar Operasyonu başlatıldı.
30 Temmuz	Şırnak'ta ve Siirt'te Eren Abluka-27 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Ercan Özcan Operasyonu başlatıldı.
31 Temmuz	Diyarbakır'da Eren Abluka-28 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Mehmet Arıyeşil Operasyonu başlatıldı.
4 Ağustos	Hakkari'de Eren Abluka-29 Şehit Jandarma Astsubay Kıdemli Çavuş Sinan Aktay Operasyonu başlatıldı.
5 Ağustos	Diyarbakır'da Eren Abluka-30 Şehit Jandarma Uzman Çavuş İlyas Genel Operasyonu başlatıldı.
7 Ağustos	Mardin'de Eren Abluka-31 Operasyonu başlatıldı.

8 Ağustos	Bitlis'te Eren Abluka-32 Şehit Güvenlik Korucusu Ekrem Akkaya Operasyonu başlatıldı.
11 Ağustos	Diyarbakır'da Eren Abluka-33 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Muhammet Tufan Operasyonu başlatıldı.
13 Ağustos	Eren Abluka-34 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Mustafa Sarı Narko Terör Operasyonu başlatıldı.
24 Ağustos	Van'da Eren Abluka-35 Şehit Jandarma Astsubay Başçavuş Coşkun Tanrıöver Operasyonu başlatıldı.
10 Eylül	Muş'ta Eren Abluka-36 Şehit Jandarma Üsteğmen İsmail Moray Operasyonu başlatıldı.
15 Eylül	Hakkari'de Eren Abluka-37 Operasyonu başlatıldı.
23 Eylül	Eren Abluka-38 Şehit Jandarma Er Cem Havale Operasyonu başlatıldı.
26 Eylül	Mersin'de polisevine saldırı gerçekleştirildi.
1 Ekim	Eren Abluka Sonbahar-Kış Operasyonları başlatıldı.
9 Ekim	Diyarbakır'da 650 personelin katılımıyla Eren Abluka Sonbahar-Kış Şehit Jandarma Uzman Çavuş Ali Şirin Operasyonu başlatıldı.
20 Ekim	Diyarbakır-Lice-Ulucak-Yorulmaz'da Eren Abluka Sonbahar-Kış-3 Şehit Jandarma Yüzbaşı Fuat Oğuzcan Operasyonu başlatıldı.
27 Ekim	Tunceli'de Eren Abluka Sonbahar-Kış-4 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Burak Tortumlu Operasyonu başlatıldı.
28 Ekim	Muş'ta Eren Abluka Sonbahar-Kış-6 Şehit Jandarma Üsteğmen İsmail Moray Operasyonu başlatıldı.
31 Ekim	Bingöl'de Eren Abluka Sonbahar-Kış-7 Şehit Güvenlik Korucusu Ali Kalan Operasyonu başlatıldı.
4 Kasım	Hatay, Osmaniye, Gaziantep ve Kilis illerinde Eren Abluka Sonbahar-Kış-8 Şehit Jandarma Astsubay Kıdemli Başçavuş Ferhat Gedik Operasyonu başlatıldı.
5 Kasım	Bitlis'te Eren Abluka Sonbahar-Kış-9 Şehit Jandarma Teğmen Baki Koçak Operasyonu başlatıldı.
6 Kasım	Van'da Eren Abluka Sonbahar-Kış-10 Şehit Uzman Jandarma Çavuş Mustafa Bozkurt Operasyonu başlatıldı.
7 Kasım	Şırnak'ta Eren Abluka Sonbahar-Kış-11 Şehit Jandarma Teğmen İsmail Can Akdeniz Operasyonu başlatıldı.
12 Kasım	Ağrı ve Iğdır'da Eren Abluka Sonbahar-Kış 12 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Dursun Pampal Operasyonu başlatıldı.
15 Kasım	Tunceli'de Eren Abluka Sonbahar-Kış 13 Şehit Jandarma Astsubay Üstçavuş Celil Mutlu Operasyonu başlatıldı.
17 Kasım	Şırnak'ta Eren Abluka Sonbahar Kış-14 Şehit Jandarma Teğmen İsmail Can Akdeniz Operasyonu başlatıldı.
20 Kasım	Pençe-Kılıç Harekatı başlatıldı.
24 Kasım	Şırnak'ta ve Siirt'te Eren Abluka Sonbahar-Kış-15 Şehit Jandarma Uzman Çavuş Fatih Berkay Akgün Operasyonu başlatıldı.

GÖÇ YÖNETİMİ

HACI MEHMET BOYRAZ VE SELİM YEŞİLTAŞ

GİRİŞ

Sahip olduğu coğrafi konum itibarıyla göç veren ülkeler ile göç alan ülkeler arasında köprü olan Türkiye’de önceki yıllarda olduğu gibi 2022’de de yoğun bir göç hareketliliği yaşandı. 24 Şubat 2022’de Rusya ve Ukrayna arasında başlayan savaş nedeniyle baş gösteren Ukraynalı sığınmacılar meselesi, konuyla ilgili yıl boyunca ön plana çıkan en önemli gelişme oldu.

Bu çalışmada 2022’ye özgü olarak Türkiye’nin göç yönetimi ve 2022 boyunca Türkiye’de göçle ilgili yaşanan önemli gelişmeler değerlendirilmektedir. Bunun için ilk kısımda sayılarla yılın özeti yapılmakta, ikinci kısımda Ukraynalı sığınmacılar meselesi değerlendirilmekte, üçüncü kısımda Türkiye’nin yıl boyunca düzensiz göçle mücadele için attığı adımlar anlatılmakta ve son kısımda AB’nin aday ülke Türkiye için her yıl yayımladığı raporda Türkiye’nin göç yönetimine dair yaptığı tespitler incelenmektedir.

SAYILARLA YILIN ÖZETİ

2022’de Türkiye’nin göç yönetimine ve Türkiye’de göçe dair yaşanan gelişmelere değinmeden önce Türkiye’de uluslararası koruma altında bulunan kişilere dair bazı rakamları paylaşmak faydalı olacaktır. Uluslararası Göç Örgütü’nün yayımladığı *Dünya Göç Raporu*’na göre Türkiye, göçmenlerin hedef ülkeleri (*country of destination*) listesinde 12. sırada yer almıştır.⁶⁷ Ayrıca BM Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (UNHCR) 27 Ekim 2022’de yayımladığı bir rapora göre Türkiye, 3 milyon 673 bin 800 mülteciye ev sahipliği yaparak en fazla mülteci barındıran ülke özelliğini korumuştur.⁶⁸

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre Türkiye’de 24 Kasım 2022 itibarıyla geçici koruma kapsamında 3 milyon 577 bin 714 Suriyeli bulunmaktadır. 2021’in sonunda bu sayının 3 milyon 737 bin 369 olduğu dikkate alındığında, geçen bir yıllık süre zarfında Türkiye’de geçici koruma kapsamında bulunan Suriye uyruklu-

67 *World Migration Report 2022*, (International Organizations for Migration, Cenevre: 2021), s. 25.

68 “Mid Year Trends 2022”, UNHCR, <https://www.unhcr.org>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022).

ların sayısının yaklaşık 160 bin kişi azaldığı anlaşılmaktadır.⁶⁹ Bunun en önemli sebebi, Türkiye'nin Suriyelileri kendi ülkelerinde oluşturulan güvenli bölgelere geri dönmeye teşvik etmesidir. Nitekim bir yıl içerisinde istatistiklere yansayan söz konusu düşüş Türkiye'nin bu stratejisinin olumlu sonuç verdiğini göstermektedir.

Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre ikamet izniyle Türkiye'de bulunan yabancıların sayısı 11 Kasım 2021'de 1 milyon 251 bin 569 olarak kaydedilmişken bu sayı 24 Kasım 2022 itibarıyla 1 milyon 342 bin 995'e yükselmiştir.⁷⁰ Bunların 944 bin 511'inin kısa dönem izni, 130 bin 802'sinin öğrenci ikamet izni, 100 bin 108'inin aile ikamet izni ve 167 bin 574'ünün diğer izinler ile Türkiye'de buldukları kaydedilmiştir. Uyrukları ve ikamet izinlerine göre Türkiye'de bulunan yabancıların sayısı Tablo 1'de gösterilmiştir.

TABLO 1. TÜRKİYE'DE İKAMET İZİNLERİYLE BULUNAN KİŞİLERİN UYRUKLARI (24 KASIM 2022)			
İKAMET İZİNİYLE BULUNANLAR	KISA DÖNEM İKAMET İZİNİYLE BULUNANLAR	ÖĞRENCİ İKAMET İZİNİYLE BULUNANLAR	AİLE İKAMET İZİNİYLE BULUNANLAR
Irak (135 bin 388)	Irak (122 bin 489)	Azerbaycan (14 bin 933)	Azerbaycan (12 bin 813)
Rusya (126 bin 848)	Rusya (106 bin 721)	İran (13 bin 649)	Özbekistan (8 bin 671)
Türkmenistan (113 bin 685)	Türkmenistan (90 bin 937)	Türkmenistan (9 bin 807)	Rusya (7 bin 146)
Suriye (102 bin 504)	Suriye (84 bin 541)	Irak (7 bin 426)	Ukrayna (6 bin 648)
İran (95 bin 808)	İran (72 bin 344)	Somali (6 bin 557)	Fas (6 bin 554)
Azerbaycan (65 bin 854)	Özbekistan (45 bin 225)	Suriye (6 bin 427)	Türkmenistan (4 bin 948)
Özbekistan (62 bin 281)	Afganistan (41 bin 197)	Ürdün (4 bin 952)	İran (4 bin 603)
Afganistan (51 bin 993)	Ukrayna (34 bin 40)	Afganistan (4 bin 787)	Kırgızistan (3 bin 874)
Ukrayna (46 bin 712)	Azerbaycan (26 bin 780)	Yemen (4 bin 753)	Suriye (3 bin 529)
Kazakistan (44 bin 550)	Mısır (21 bin 877)	Kazakistan (4 bin 713)	Kazakistan (3 bin 199)
Diğer (497 bin 372)	Diğer (298 bin 360)	Diğer (52 bin 798)	Diğer (38 bin 123)
1 milyon 342 bin 995	944 bin 511	130 bin 802	100 bin 108

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı verilerinden derlenmiştir.

69 "Geçici Koruma", Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022).

70 Hacı Mehmet Boyraz, "Göç Yönetimi", *2021'de Türkiye*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2022), s. 212; "İkamet İzinleri", Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022).

UKRAYNALI SIĞINMACILAR

2022'de Türkiye'de göç adına yaşanan en önemli gelişme Ukraynalı sığınmacılar meselesi oldu. 24 Şubat 2022'de Rusya ve Ukrayna arasında başlayan savaş nedeniyle can ve mal güvenlikleri tehlikeye giren Ukraynalılar, hızla güvenli bölge olarak gördükleri komşu ülkelere sığındılar. Savaşın başlamasını müteakiben Türkiye, insani prensipler ekseninde açık kapı politikası izlemeye başladı ve kendisine sığınan tüm Ukraynalıları kabul etti.⁷¹ Ukrayna'nın Ankara Büyükelçisi Vasyl Bodnar 2 Aralık'ta yaptığı açıklamayla savaş nedeniyle yaklaşık 400 bin Ukraynalının Türkiye'ye sığındığını fakat bir kısmının daha sonra Türkiye'den farklı ülkelere geçmeleri ya da Ukrayna'ya geri dönmelerinden ötürü bu sayının 50 bine düştüğünü ifade etti.⁷²

Konuyla ilgili olarak Türkiye ve Ukrayna arasında 24 Mart 2012'den beri yürürlükte olan vize serbestisi uyarınca Ukrayna vatandaşlarının Türkiye'ye vizesiz seyahat edebildiklerini ve doksan gün vizesiz kalabildiklerini not etmek gerekir.⁷³ Dolayısıyla savaş nedeniyle olsun ya da olmasın Türkiye'ye gelen Ukraynalıların doksan güne kadar Türkiye'de kalma imkanı vardır. Ukrayna'da devam eden savaş nedeniyle doksan günü aşan ve Türkiye'de kalmaya devam etmek isteyen Ukraynalılar içinse iki yol bulunmaktadır: (i) ikamet izni almak, (ii) uluslararası koruma altına girmek.⁷⁴ Ayrıca Tablo 1'in gösterdiği gibi önceki yıllarda çeşitli vesilelerle Türkiye'ye gelenler dahil olmak üzere 24 Kasım 2022 itibarıyla Türkiye'deki Ukraynalıların 46 bin 712'si ikamet, 34 bin 40'ı kısa dönem ikamet ve 6 bin 648'i aile ikamet iznine sahiptir.

Öte yandan Türkiye kamuoyunda Suriyeliler özelinde yürütülen olumsuz tartışmalara benzer bir tartışmanın Ukraynalılar için yürütülmemesi dikkat çekicidir. Bunun için üç sebep gösterilebilir. Birincisi Ukraynalıların ülkelerindeki savaş nedeniyle Türkiye'ye sığındıkları gerçeğidir. Ancak benzer durum Suriyeliler için de geçerlidir. Dolayısıyla bu açıklama tek başına yeterli değildir. İkincisi savaştan kaçıp Türkiye'ye sığınan Ukraynalıların sayısının görece düşük (yaklaşık 50 bin) olmasıyla ilgilidir. Üçüncüsü de Türkiye kamuoyunda savaş bittikten sonra Ukraynalıların ülkelerine geri döneceklerine dair güçlü bir algının var olmasıdır. Nitekim savaştan kaçıp Türkiye'ye sığınan toplam 400 bin Ukraynalının zamanla Türkiye'den ayrılması ve bu sayının 50 bine düşmesi dikkat çekicidir. Ayrıca Ukraynalılarla ilgili yapılan haberlerde bu kişilerin geri dönmeye istekli olduklarına dair mesajların ön plana

71 "Fahrettin Altun: Savaşı Sona Erdirmek için Çabalarımızı Sürdürüyoruz", TRT Haber, 14 Nisan 2022.

72 "Ukrayna'nın Ankara Büyükelçisi Bodnar: Bizim Savaşımız, Türklerin Kurtuluş Savaşı Gibi", T24, 2 Aralık 2022.

73 "Milletlerarası Andlaşma Karar Sayısı: 2012/2855", Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022).

74 Hamza Aktan, "Avrupa'da ve Türkiye'de Ukraynalı Sığınmacıların Hukuki Durumu", Hayata Destek, 29 Nisan 2022, <https://www.hayatadestek.org/blog/kategori/goc/avrupada-ve-turkiyede-ukraynali-siginmacilarin-hukuki-durumu>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022); "Geçici Korumanın Unsurları", Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022).

çıkartıldığı görülmektedir.⁷⁵ Kısacası özellikle Ukraynalıların Suriyeliler gibi Türkiye'de uzun süre kalmayacağına ve bu kişilerin savaştan sonra ülkelerine döneceğine dair güçlü algı nedeniyle, Ukraynalı sığınmacılara yönelik Türkiye'de olumsuz bir gündem oluşmamıştır.

DÜZENSİZ GÖÇLE MÜCADELE

Türkiye, 2015'ten beri İçişleri Bakanlığının koordinasyonunda takip edilen Düzensiz Göçle Mücadele Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı kapsamında 2022 boyunca Suriyelilerin gönüllü geri dönüşlerine öncelik vermiştir. Bu kapsamda Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı hareketleri neticesinde Suriye'nin kuzeyinde güvenli hale getirilen bölgelere geri dönüşler yıl boyunca devam etmiştir. Yılın ilk dokuz ayında 40 bini aşkın Suriyeli, geçici koruma altında oldukları Türkiye'den ayrılarak ülkelerine dönmüştür.⁷⁶ Ayrıca Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriye ile ilişkilerin normalleşmesi ve Suriyelilerin ülkelerine geri dönebilmeleri için Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'le görüşmeye yeşil ışık yakması önemli bir gelişme olmuştur.⁷⁷ İkili ilişkilerin normalleşmesi ve tarafların siyasi ilişkilerini yeniden tesis etmesi durumunda Türkiye'den Suriye'ye geri dönüşlerin artması beklenmektedir.

Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde 2022'nin ilk on bir ayında 248 bin 727 düzensiz göçmenin Türkiye'ye girişi engellenmiştir.⁷⁸ Dahası Türkiye'de yılın ilk on bir ayında 258 bin 838 düzensiz göçmen yakalanmıştır. Tablo 2'de görüldüğü gibi yıl boyunca yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afgan uyruklular açık ara ilk sırada yer almıştır. Ayrıca 3 Aralık'ta açıklanan verilere göre 109 bin 816 düzensiz göçmen sınır dışı edilmiştir. Böylece Türkiye açısından 2022, bir yılda en fazla sınır dışı yapılan yıl olmuştur.⁷⁹ Son olarak düzensiz göçme imkan sağlayan göçmen kaçakçılara yönelik de yıl boyunca operasyonlar düzenlenmiştir. Örneğin düzenlenen operasyonlar neticesinde 22 Kasım'da Van'da 17 kişi, 9 Kasım'da Antalya'da 9 kişi ve 3 Aralık'ta İzmir'de 8 kişi göçmen kaçakçılığı suçuyla yakalanmıştır.⁸⁰

75 Örnekler için bkz. "Türkiye'deki Ukraynalılar: Savaş Bitsin Dönmek İstiyorum", T24, 2 Mart 2022; "Ukraynalılar Ülkelerine Dönüyor", Yeni Akit, 24 Eylül 2022.

76 "Suriyelilerin Ülkelerine Gönüllü Geri Dönüşü Sürüyor", Anadolu Ajanstı, 19 Eylül 2022.

77 "Erdoğan'dan Esad'la Görüşme Sorusuna Yanıt: Haziran Seçiminden Sonra Sil Baştan Yapabiliriz", BBC Türkçe, 17 Kasım 2022.

78 "11 Aylık Dönemde Sınır Dışı Edilen Düzensiz Göçmen Sayısı 100 Bini Aştı", Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022).

79 "Türkiye'de Bu Yıl 109 Bin Düzensiz Göçmen Sınır Dışı Edildi", TRT Haber, 3 Aralık 2022.

80 "Van'da 915 Kaçak Göçmen ile 17 Göçmen Kaçakçısı Yakalandı", En Son Haber, 22 Kasım 2022; "İzmir'de Göçmen Operasyonu: 442 Düzensiz Göçmen ve 8 Göçmen Kaçakçısı Yakalandı", *Yeni Asır*, 3 Aralık 2022; "Antalya'da Göçmen Kaçakçısı 9 Kişi Tutuklandı", TRT Haber, 9 Kasım 2022.

TABLO 2. TÜRKİYE'DE YAKALANAN DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN UYRUKLARI (24 KASIM 2022)	
MENŞE ÜLKE	YAKALANAN DÜZENSİZ GÖÇMEN SAYISI
Afganistan	107 bin 143
Suriye	41 bin 28
Pakistan	14 bin 582
Filistin	12 bin 686
Türkmenistan	11 bin 928
Bangladeş	7 bin 415
Yemen	6 bin 802
Özbekistan	6 bin 653
Fas	6 bin 332
Irak	5 bin 989
Diğer	38 bin 280
TOPLAM	258 bin 838

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı verilerinden derlenmiştir.

Türkiye düzensiz göçle yoğun şekilde mücadele ederken göçmenlere yönelik insani sorumluluğunu ihmal etmemiştir. Nitekim savaştan kaçıp kendisine sığınan yaklaşık 400 bin Ukraynalıya kapılarını açmış ve bu kişileri koruma altına almıştır. Dahası Türkiye, 2022'nin sadece ilk beş ayında 260'ı geri itme hadisesi olmak üzere 417 farklı olayda 12 bin 846 düzensiz göçmenin hayatını kurtarmıştır.⁸¹ Dolayısıyla Türkiye kendi sınırlarını korurken göçmenlere yönelik insani ilkelere taviz vermemiş ve acil durumlara müdahale ederek göçmenlerin hayatını kurtarmıştır.

AB RAPORU'NDA TÜRKİYE'NİN GÖÇ YÖNETİMİ

Türkiye'nin son bir yıl içerisinde göç yönetimi ve düzensiz göçle mücadele konularında katettiği ilerleme, AB Komisyonunun Ekim'de yayımladığı *2022 Türkiye Raporu*'nda olumlu yankı bulmuştur. Raporun genel olarak olumsuz atmosferine karşılık komisyonun "Türkiye'nin göç ve iltica politikası alanında ilerleme kaydettiğini ve Türkiye'nin İran ile kara sınırının gözetimi ve korunmasına yönelik kapasitesini güçlendirdiğini" belirtmesi en dikkat çekici tespitlerdir. Bunların yanı sıra komisyon, Türkiye'nin dünyadaki en büyük mülteci nüfuslarından birine ev sahipliği yapmasına ve bu kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için yoğun çaba sarf etmesine dikkat çekmiştir. Ayrıca bu konuyla ilgili olarak mülteciler için AB Mali Yardım Programı kapsamında Türkiye'ye ayrılan 6 milyar avroluk bütçenin yaklaşık 4,7 milyar avrosunun Haziran 2022 itibarıyla kullanıldığı vurgulanmıştır. Son olarak komisyon geçen

⁸¹ "Sahil Güvenlik: 2022'de 12 Bin 846 Düzensiz Göçmenin Kurtarıldı", TRT Haber, 18 Mayıs 2022.

yıllık raporda olduğu gibi Türkiye'ye, ülkede kalış süreleri uzayan mültecilerin uyum süreçleri için yeni tedbirlerin alınması ile göçmenlerin ve mültecilerin halk sağlığına erişimlerinin artırılması yönünde önerilerde bulunmuştur.⁸²

KRONOLOJİ: 2022'DE TÜRKİYE'DE GÖÇ VE GÜVENLİK	
3 Mayıs	Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2016'dan bu yana 500 bin Suriyelinin Türkiye tarafından Suriye'de oluşturulan güvenli bölgelere geri döndüğünü açıkladı.
7 Mayıs	İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun katılımıyla Düzensiz Göç, Uyuşturucu ve Terör Değerlendirme Toplantısı düzenlendi.
9 Haziran	İçişleri Bakanı Soylu başkanlığında 12. Göç Kurulu Toplantısı gerçekleştirildi.
20 Haziran	Cumhurbaşkanı Erdoğan TBMM'nin ev sahipliğinde düzenlenen Küresel Parlamenter Göç Konferansı'na video mesajla katıldı.
20 Temmuz	İçişleri Bakanlığınca düzensiz göçle mücadeleye yönelik yapılan "Huzur-2022/7" uygulaması kapsamında 18 göçmen kaçakçısı gözaltına alındı ve 1.141 düzensiz göçmen yakalandı.
20 Ekim	İçişleri Bakanı Soylu başkanlığında 13. Göç Kurulu Toplantısı gerçekleştirildi.
12 Kasım	Göç İdaresi Başkanlığı, yılın ilk on bir ayında 248 bin 727 düzensiz göçmenin Türkiye'ye girişinin engellendiğini ve 101 bin 574 düzensiz göçmenin sınır dışı edildiğini açıkladı.

⁸² "Türkiye Report 2022", European Commission, <https://www.avrupa.info.tr>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2022).

2022'DE

EKONOMİ

YAZAR: DENİZ İSTİKBAL

GİRİŞ

Bu bölümde Türkiye'nin makroekonomik göstergelerine göre 2022'deki gelişmeler ele alındı. Türk ekonomisine etkileri sebebiyle dünya ekonomisinde yaşanan gıda, enerji ve tedarik krizleri de çalışmaya dahil edildi. Son kırk yılın en yüksek rakamlarına ulaşan küresel enflasyon bu yıla damgasını vurdu. Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle gıda ve enerji fiyatlarında yaşanan yükseliş koronavirüs (Covid-19) salgını sonrasında küresel enflasyonu birçok ülkede çift haneli rakamların üzerine taşıdı. Türkiye de küresel istikrarsızlıklardan etkilenen ülkeler arasında yer aldı. Ancak kamu öncülüğünde başlatılan teşvik, destek ve denetleme mekanizmaları süreci bu türbülansı daha az zararlı atlatmasına katkı sağladı. Ukrayna tahıl koridoru ve Türkiye enerji tedarik merkezi gibi girişimler hem dünya hem de Türkiye ekonomisinin toparlanmasına yardımcı oldu. Türkiye'nin tahıl girişimi sonrasında düşüşe giren küresel gıda enflasyonu ise dünya genelinde insanların gıdaya daha rahat erişimini sağladı.

2022'nin ilk üç çeyreğinde Türkiye ekonomisi gelişmiş ülkelere kıyasla daha iyi bir büyüme performansı gösterdi. Birinci çeyrekte karşılaşılan küresel şoklara rağmen ekonomi yüzde 7,5 büyüdü. İkinci çeyrekte yüzde 7,7 büyüyen Türkiye ekonomisi üçüncü çeyreği yüzde 3,9'luk büyüme ile kapattı. Yıl genelinde Türkiye ekonomisinin yüzde 5 büyüme göstermesi bekleniyor. Küresel gıda, enerji ve tedarik krizlerinin etkisiyle artışa geçen enflasyon, cari açık ve dış ticaret açığı yılın önemli gelişmeleri arasında yer aldı. Türk lirasında geçen yılın son aylarında yaşanan değer kaybı ise enflasyona olumsuz yansıdı. Cumhuriyet tarihinin en yüksek istihdam rakamlarına ulaşılırken Türkiye ilk defa küresel ihracattan yüzde 1'in üzerinde pay aldı. Küresel salgın nedeniyle ciddi kayba uğrayan turizm sektörü ise genel bir toparlanma yaşayarak ulusal ekonomiye olumlu katkı sundu. Yıl sonunda 50 milyon ziyaretçi ve 44 milyar dolar gelire ulaşması beklenen turizm sektörü diğer sektörleri de olumlu etkiledi.

Bu yılın en önemli gelişmelerinden biri de Türkiye Ekonomi Modeli'nin devreye alınmasıydı. İhracat, istihdam ve büyüme merkezli bir yaklaşımla oluşturulan bu model üretimi teşvik etti. 2 Aralık 2021'de bakan değişiminin yaşanmasıyla daha da belirgin hale gelen model yıl boyunca Türkiye ekonomisinin gidişatını belirledi.

Bu bölümde kamu maliyesi, ekonomik büyüme, enflasyon ve para politikası, Orta Vadeli Program (OVP) (2023-2025), dış ticaret ve cari işlemler dengesi gibi

birçok başlık altında Türkiye ekonomisinin 2022 performansının bir röntgeni ortaya konulmaktadır. Son olarak bir yıllık süreçte yaşanan önemli gelişme ve açıklamalar kronolojik şekilde verilmektedir.

KÜRESEL ENFLASYON VE RESESYON

Salgının ortaya çıkardığı krizler silsilesinin etkileri 2022’de de devam etti. 2021’de genişletici maliye ve para politika uygulamaları, hane halklarını ve şirketleri destekleyici önlemler ve aşılamanın yaygınlaştırılması sayesinde küresel ekonomide belirgin bir toparlanma yaşandı. Ancak 2022’de gözlemlenen gıda, enerji ve tedarik krizleri küresel ekonomiye ciddi düzeyde olumsuz yansıdı. Rusya-Ukrayna savaşının ilk yansımaları gıda ve enerji fiyatlarında görüldü. Birleşmiş Milletler gıda enflasyonunun yüzde 50’in üzerine çıktığını vurgularken ticaret de oluşan istikrarsızlıktan etkilendi.¹

Rusya’ya karşı uygulanan yaptırımlar enerji fiyatlarının hızla artmasına neden olurken doğal gaz fiyatları tarihi yüksek seviyeleri gördü. Enerji ve gıda fiyatlarındaki artıştan beslenen enflasyon arz merkezli olacak şekilde son elli yılın en yüksek rakamlarına yükseldi. AB genelinde üretici enflasyonu da hızla çift haneli rakamlara çıkarak ortalama yüzde 30 seviyesini gördü. Merkez bankalarının enflasyonu dizginlemek için faiz artışına gitmeye başlaması küresel talebi kontrol altına alma hedefini amaçlıyordu. Fakat ekonomik büyüme üzerinde baskı oluşturan faiz artışları hane halkları ve firmaların finansmana erişimini kısıtladı ve küresel resesyon tehlikesi ortaya çıktı. Hem enflasyon hem de ekonomik küçülmenin birlikte gerçekleşmesi istihdam piyasasını ciddi anlamda tehdit etmektedir. Amazon, Meta, Apple ve Credit Suisse gibi küresel firmaların çalışan alımlarının durması ve bazı şirketlerin toplu işten çıkarmalara başvurması küresel resesyonun etkilerini göstermeye başladığına işaret etmektedir.²

1 “FAO Food Price Index”, Birleşmiş Milletler, <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en>, (Erişim tarihi: 15 Kasım 2022).

2 “Orta Vadeli Program 2023-2025”, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-orta-vadeli-program>, (Erişim tarihi: 15 Kasım 2022).

Küresel ekonomi stagfasyona doğru ilerlerken merkez bankalarının son kırk yılın en sert faiz artışlarını devreye almaları enflasyonist baskının daha da artmasına neden oldu. OPEC ülkelerinin günlük petrol üretimini 2 milyon varil düşürmeleri ise enflasyonu iyice körükleyen bir adıma dönüştü. Artan üretim maliyetleri nedeniyle küresel ekonominin salgın öncesi seviyelerine dönmesi de gecikiyor. 2024'ün sonlarına doğru 2019'daki konumuna erişmesi beklenen dünya ekonomisinin yüksek işsizlikle mücadelesinin ise sürmesi beklenebilir.³

2022'de enerji, gıda, tedarik ve diğer birçok alanda krizlere maruz kalan küresel ekonomi üretim gücünü korumaya çalıştı. Ancak yüksek enflasyon ve düşük büyüme nedeniyle ortaya çıkan sorunlar ülkeleri derinden etkiledi.

3 Nurullah Gür, "Ateşe Benzin Döküyorlar", *Sabah*, 9 Ekim 2022.

EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM

Rusya-Ukrayna savaşının ortaya çıkardığı istikrarsızlık, enerji fiyatlarındaki artış ve küresel gıda enflasyonundaki yükseliş trendi doğal olarak Türkiye'yi de etkiledi. Bununla birlikte Türkiye 2022'de güçlü bir ekonomik büyüme performansı gösterdi. İhracatta ise Cumhuriyet tarihinde ilk defa küresel ihracattan yüzde 1'in üzerinde pay sahibi olundu. Ekonomi yılın ilk çeyreğinde yüzde 7,5, ikinci çeyrekte yüzde 7,7 ve üçüncü çeyrekte yüzde 3,9 oranında büyüdü. Türkiye ekonomisinin 2022'de yüzde 5,0 civarında büyüme performansı göstermesi beklenmektedir.

Yüksek ekonomik büyüme performansının arka planında sanayide kapasite kullanım oranının artması, selektif kredi uygulamasının hayata geçirilmesi ve finansmana erişimin kolaylaştırılması gibi etmenler büyük rol oynadı. Benimsenen politikanın katkısı ve salgın döneminde ertelenen talebin birleşimiyle ekonomik büyüme hane halkı tüketimi ve ihracat merkezli olarak gelişme gösterdi. Küresel talebin artmasının da etkisiyle Türkiye ihracat pazarlarını geliştirme imkanı yakaladı. İmalat sanayii ve tarım sektörlerinde üretimin artırılması ve firmaların finansal kredilere erişiminin kolaylaştırılması kamu tarafından teşvik edildi. Türk lirasındaki rekabetçi düzey de ihracat artışına katkı sundu. Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle gıda ürünlerinde yaşanan fiyat baskısı ve enerji arz güvenliğindeki dengesizlik Türkiye'nin girişim ve üretim gücüyle aşılmaya çalışıldı.

2022 birinci çeyrekte yakalanan 7,5'lik büyümede hane halkı tüketimi (yüzde 21,1) ve ihracatta (yüzde 14,8) yaşanan artış önemli paya sahip oldu. İkinci çeyrekte hane halkı tüketimi (yüzde 22,5) ve ihracat (yüzde 16,4) büyümeye ciddi oranlarda katkı sağladı. Üçüncü çeyrekte de yılın ilk yarısındakine benzer bir ekonomik performans sergilendi. Küresel resesyonun neden olduğu risklere rağmen Türkiye ekonomik büyümede OECD ülkeleri arasında ayrışarak iyi bir ekonomik büyüme gösterdi (Tablo 1).

TABLO 1. HARCAMA KALEMLERİNİN GELİŞİM HIZI* (2022, YÜZDE)

HARCAMA KALEMLERİ	BİRİNCİ ÇEYREK	İKİNCİ ÇEYREK	ÜÇÜNCÜ ÇEYREK
Hane Halkı Tüketim Harcamaları	21,1	22,5	19,9
Kamu Tüketim Harcamaları	4,7	2,0	8,5
Yatırımlar	4,1	5,0	-1,3
Mal ve Hizmet İhracatı	14,8	16,4	12,6
Mal ve Hizmet İthalatı	2,2	5,8	12,2
GSYH	7,5	7,7	3,9

Kaynak: TÜİK

* Önceki yılın aynı çeyreğine göre

2021'de Türkiye ekonomisi aşılama yakalanan başarı, artan talep ve üretimdeki ivme yardımıyla yüzde 11'lik büyüme gösterdi. Bu yılda yüzde 5'lik ekonomik büyümenin bekleniyor olması diğer ülkelere kıyasla Türkiye'nin daha iyi bir performans yakaladığına işaret etmektedir. Türkiye 2022'nin ilk üç çeyreğinde gösterdiği büyüme performansı ile birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi geride bıraktı. Birinci çeyrekte İngiltere ve Suudi Arabistan'ın ardından üçüncü, ikinci çeyrekte Suudi Arabistan, Hindistan ve Arjantin'in ardından dördüncü olan Türkiye üçüncü çeyrekte de güçlü performansını sürdürdü (Tablo 2). Ekonomik büyümede gelişmiş ülkelerin geride bırakılmasında sanayi üretimi ve ihracatta yaşanan artışın önemli bir payı oldu. Sanayi sektörü artan küresel taleple birlikte ihracat merkezli üretimi artırarak dış ticaretteki rekabet gücünü ciddi anlamda güçlendirdi.

TABLO 2. G20 ÜLKELERİNİN ÇEYREKLİK BÜYÜME ORANLARI (2022, YÜZDE)

ÜLKELER	BİRİNCİ ÇEYREK	İKİNCİ ÇEYREK	ÜÇÜNCÜ ÇEYREK
Çin	4,8	0,4	3,9
Endonezya	4,9	5,5	5,9
Hindistan	3,6	13,5	-
ABD	3,7	1,8	1,8
Hollanda	6,5	5,2	3,1
Güney Kore	3,0	3,0	3,0
Suudi Arabistan	10,4	12,6	9,3
Kanada	2,9	4,6	3,6
Avustralya	3,3	3,6	-
Fransa	4,7	4,2	1,0
AB	5,6	4,3	2,4
İngiltere	10,9	4,4	2,4

Brezilya	1,7	3,2	-
Japonya	0,9	1,6	1,9
Rusya	-	-	-
Güney Afrika	2,7	0,5	-
Almanya	3,5	1,7	1,1
İtalya	6,4	5,0	2,6
Meksika	1,9	1,9	4,2
Türkiye	7,5	7,6	-
Arjantin	6,1	7,9	-

Kaynak: OECD

2022'de küresel ekonomide yaşanan enerji, gıda ve tedarik krizlerine rağmen Türkiye'de istihdam piyasası ciddi düzeyde bir gelişme gösterdi. Rusya-Ukrayna savaşı devam ederken kamunun benimsediği selektif kredi uygulaması ve finansmana erişimin kolaylaştırılması istihdam piyasasının korunmasına yardımcı oldu. Ağustos'ta yüzde 9,6'ya kadar inen işsizlik oranı Mart 2014'ten itibaren en düşük seviyesine ulaştı. Salgın nedeniyle yüzde 14'lere kadar yükselen işsizlik rakamları ekonomik büyümede yakalanan patika yardımıyla yeniden tek haneli rakamlara indirildi. Toplam istihdam edilen kişi sayısı Ocak'ta 29,9 milyon kişi iken Ağustos'ta 31 milyona çıkarak sekiz ayda 1 milyondan fazla istihdam sağlandı. İşsiz sayısı da Ocak-Ağustos arasında 3,85 milyondan 3,31 milyona düşerek Türkiye Ekonomi Modeli'nde vurgulandığı haliyle ciddi azalma gösterdi (Tablo 3).

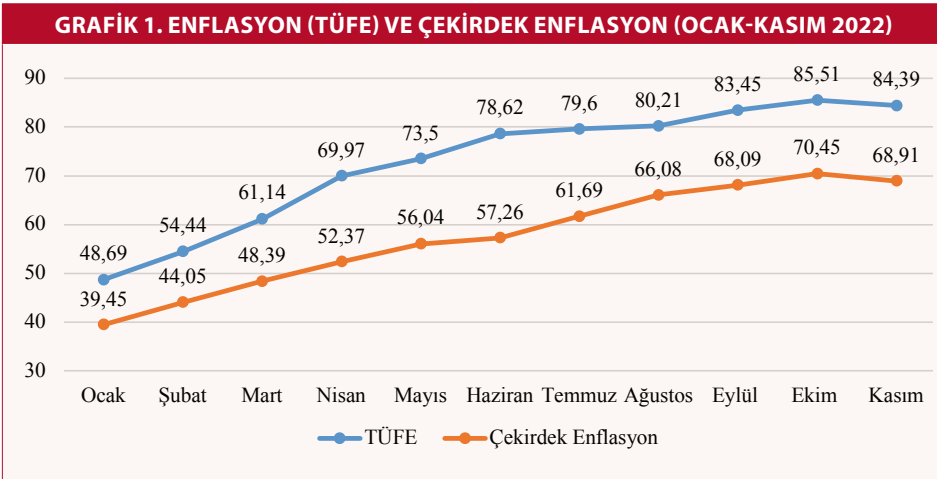
TABLO 3. İSTİHDAM GÖSTERGELERİ* (BİN, 2022)						
AYLAR	15 VE YUKARI YAŞTAKİ NÜFUS	İŞ GÜCÜ	İSTİHDAM EDİLENLER	İŞSİZ	İŞ GÜCÜNE KATILIM ORANI (YÜZDE)	İŞSİZLİK ORANI (YÜZDE)
Ocak	64.256	33.789	29.910	3.859	52,6	11,4
Şubat	64.334	33.585	30.006	3.579	52,2	10,7
Mart	64.405	33.851	29.956	3.894	52,6	11,5
Nisan	64.484	34.371	30.371	3.853	53,1	11,3
Mayıs	64.560	34.624	30.839	3.785	53,6	10,9
Haziran	64.639	34.407	30.866	3.541	53,2	10,3
Temmuz	64.714	34.052	30.608	3.445	52,6	10,1
Ağustos	64.793	34.326	31.014	3.312	53,0	9,6
Eylül	64.871	34.349	30.867	3.482	52,9	10,1

Kaynak: TÜİK

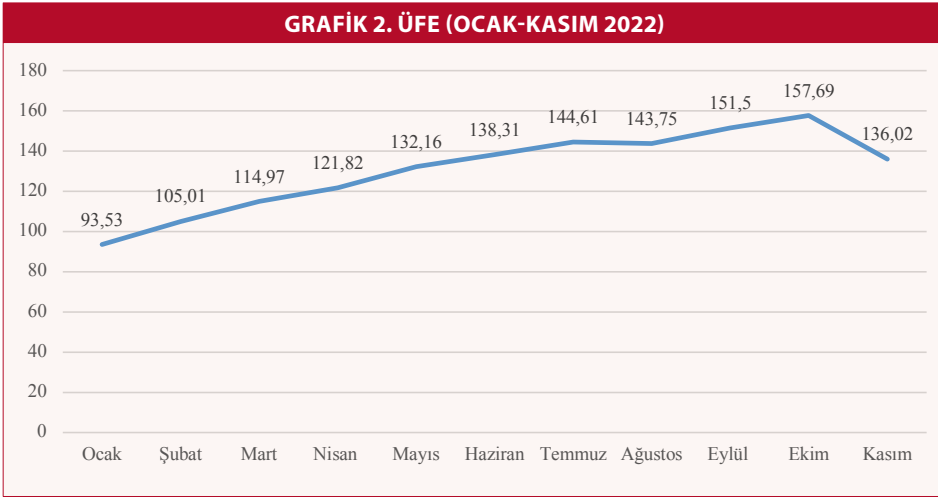
* Mevsim etkilerinden arındırılmamış temel iş gücü göstergeleridir.

ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI

2021'de genel itibarıyla yükseliş trendine giren enflasyon oranı 2022'de de artış eğilimini sürdürdü ve Kasım'da yüzde 84,39'a ulaştı. Çekirdek enflasyon da yükseliş eğilimini koruyarak yüzde 68,91'e erişti (Grafik 1). Enflasyonunun 2022'de Kasım'da artış kuvvetini kaybederek yıl sonunda baz etkisiyle düşmesi bekleniyor. Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE), Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) gibi 2022'de güçlü bir yükseliş gösterdi. ÜFE Ocak'taki yüzde 93,53 seviyesinden Kasım'da yüzde 136,02'ye çıktı. Böylece ÜFE yıl boyunca güçlü seviyelerini korumuş oldu. ÜFE ve TÜFE'nin artış kuvvetinde iç etmenlerin yanında küresel enflasyon seviyesinin tarihi zirvelere ulaşması da ciddi anlamda etkili oldu (Grafik 2).

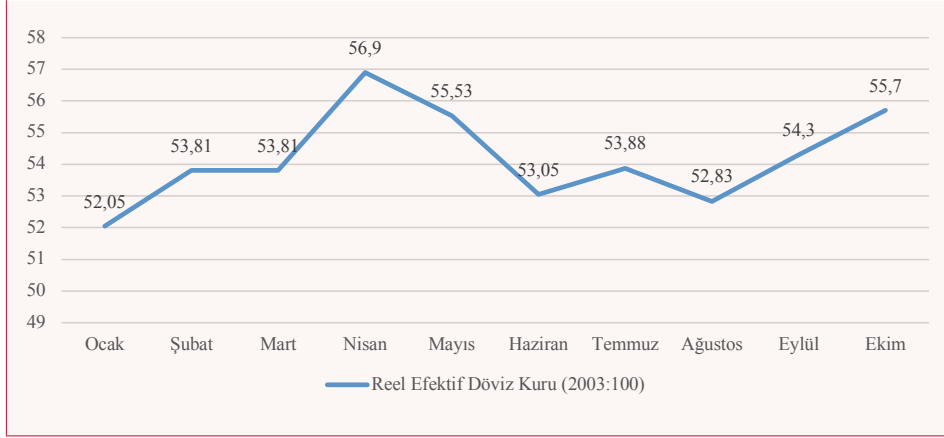
Kaynak: TÜİK

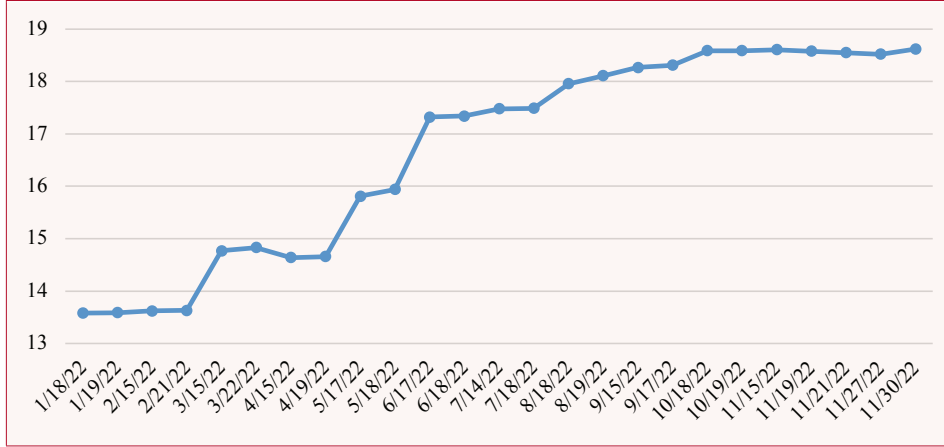
Kaynak: TÜİK

Enflasyondaki yükselişin arka planında 2021'de Türk lirasındaki değer kaybı büyük rol oynadı. Ayrıca küresel enflasyonun ÜFE ve TÜFE tarafında tarihi yüksek seviyelerin görülmesi yurt içi fiyatlara olumsuz yansıdı. Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle gıda tedarikinde yaşanan kriz ve enerji fiyatlarındaki ani sıçrayış Türkiye'deki enflasyonun yükselişini etkiledi. Birleşmiş Milletler'in açıkladığı Küresel Gıda Fiyat Endeksi kayıtlara alındığı tarihten itibaren en yüksek seviyeye çıkarak bütün dünyayı etkisi altına alırken Türkiye de mevcut dış şoklardan etkilendi.

2022'nin başlarından itibaren dünya merkez bankaları parasal sıkılaştırmaya gittiler. FED başta olmak üzere enflasyonu dizginlemek için faizleri artırmaya başlayan merkez bankaları 2021'de enflasyonun geçici olduğunu vurguluyorlardı. Ancak 2022'de tarihi zirvelere ulaşan enflasyon gıda, enerji ve tedarik yönlü olarak birçok açıdan yaşanan krizlerle yükseliş trendine girdi. Faiz oranlarının küresel düzeyde artması nedeniyle birçok gelişmekte olan ülkenin para birimlerinde değer kayıpları yaşandı. Örneğin Japon yeni yüzde 30'dan fazla değer kaybederek küresel enflasyon baskısından ciddi derecede etkilendi. Avro ve sterlin gibi uluslararası ticarete rağbet edilen para birimleri de değer yitirerek son yirmi yılın en düşük seviyelerine geldi.

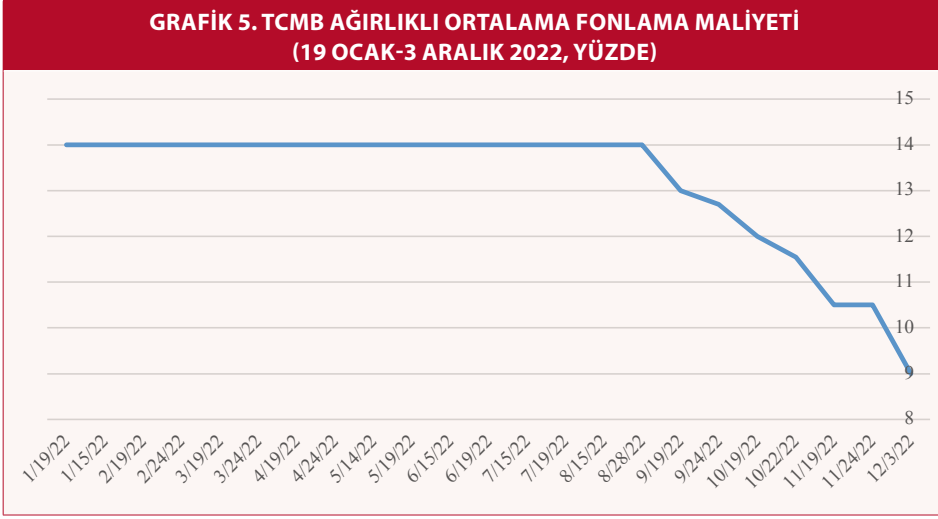
GRAFİK 3. TÜFE BAZLI REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU (OCAK-EKİM 2022)

Kaynak: TCMB

GRAFİK 4. DOLAR/TL KURU (18 OCAK-30 KASIM 2022)

Kaynak: TCMB

2022'nin önemli gelişmelerinden biri Türk lirasının değerinde yakalanan istikrar oldu. 2021'e kıyasla iç piyasada dövize talebin düşmesiyle birlikte Türk lirasında göreceli bir düzey yakalandı. Yılın büyük kısmında 13,5-18,60 aralığında dolara karşı değer bulan Türk lirası diğer değer kaybı yaşayan para birimlerine kıyasla daha güçlü bir pozisyon üstlendi (Grafik 4). TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru yıla yüzde 52,05'ten başlarken Ekim'i yüzde 55,7 ile tamamladı (Grafik 3). TCMB Ocak-Ağustos döneminde politika faiz oranını sabit tuttu ve Eylül'den başlayarak parasal genişleme yönlü bir politika tercih etti. Eylül, Ekim ve Kasım'daki faiz indirimleriyle piyasayı fonlama oranı tek haneli rakamlara indi (Grafik 5).

Kaynak: TCMB

KAMU MALİYESİ

2022'de ekonominin üretken yapısı, iç talebin canlılığı ve ihracattaki ivme gibi etmenlerin birleşimiyle Türkiye ekonomisi yüksek düzeyli bir büyüme sağlamıştır. OVP'de Türkiye ekonomisinin bu yıl yüzde 5 gibi yüksek bir oranda büyümesi öngörülmüştür (Tablo 4). Beklenen büyümenin özel tüketim merkezli olarak gelişim göstermesi iç talebin canlılığına işaret etmektedir. 2022'de özel tüketimin yüzde 10,8 ve kamu tüketiminin yüzde 3 ile toplam büyümeye katkı sunması beklenmektedir. Toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 3,6 ve kamu harcamalarının da yüzde 3 oranında artarak büyümeye katkı sunması beklenmektedir. 2023'te yurt içi tasarruf oranlarının milli gelire oranında artış öngörülmürken görece sıkı bir maliye politikasına işaret edilmekte ve mali disipline dikkat çekilmektedir.

TABLO 4. TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER (OVP 2023-2025)

	2021	2022*	2023**	2024**	2025**
GSYH Büyümesi***	11,4	5,0	5,0	5,5	5,5
Toplam Tüketim***	12,8	9,9	3,8	4,3	4,0
Kamu	1,5	3,0	3,6	4,0	3,5
Özel	14,5	10,8	3,9	4,3	4,1
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı***	7,4	3,6	4,2	6,6	6,9
Kamu	2,6	2,7	1,0	1,2	1,5
Özel	7,9	3,7	4,5	6,6	7,4
Toplam Yurt İçi Tasarruf/GSYH	30,0	30,6	31,4	32,0	32,6
Kamu	0,8	-2,1	-0,5	0,5	2,0
Özel	29,2	32,7	31,9	31,5	30,6
Toplam Tasarruf-Yatırım Farkı/GSYH****	-1,9	-5,7	-2,3	-1,2	-0,7
Kamu	-2,5	-5,9	-3,9	-2,8	-1,2
Özel	0,5	0,3	1,6	1,6	0,5

Kaynak: OVP (2023-2025)

* Gerçekleşme tahmini

** Program

*** Zincirlenmiş hacim endeksi (yüzde değişim)

**** Toplam tasarruf-yatırım farkı ile cari açık arasındaki fark milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

OVP'de kamu gelirlerinin GSYH'ye oranının 2022'de 1,4 puan azalışla yüzde 29,5'e gerilemesi beklenmektedir. 2021'de yüzde 16,3 olarak gerçekleşen vergi gelirlerinin de 0,8 puanlık artışla yüzde 17,1'e yükselmesi öngörülmektedir (Tablo 5). Faktör gelirlerinin ise 0,5 puanlık azalışla yüzde 4,2 düzeyine gerilemesi beklenmektedir. Mevcut beklentilerle kesişen şekliyle kamu harcamalarının yüzde 32,8 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Kamu harcama ve gelirlerindeki azalmaya bağlı olarak bütçe dengesi açığının yüzde 3,2 olarak yılı tamamlaması hedeflenmektedir. Kamu borcunun (AB tanımlı genel devlet borç stoku) GSYH'ye oranının da öngörülerle uyumlu şekilde yüzde 42'den yüzde 36,7'ye düşmesi beklenmektedir. 2022'de AB tanımlı borç stokunda üye ülkelere kıyasla daha iyi bir seviyede bulunan Türkiye'nin mevcut borç düzeyinde daha da iyi bir performans sergilemesi ve en az borçlu ülkeler arasındaki konumunu sürdürmesi öngörülmektedir (Grafik 6).

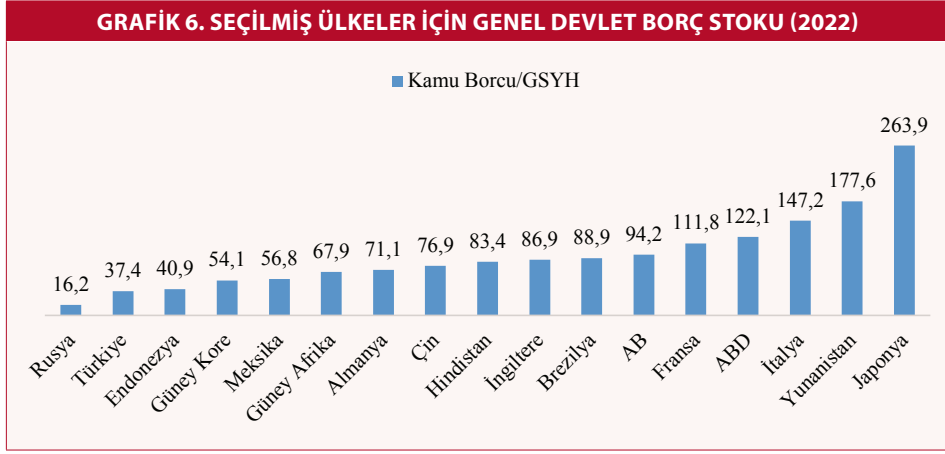
TABLO 5. GENEL DEVLET DENGESİ (2021-2025, GSYH'YE ORANI)

	2021	2022*	2023**	2024**	2025**
Gelirler	30,9	29,5	30,8	30,5	30,4
Vergiler	16,3	17,1	17,4	17,4	17,4
Vergi Dışı Normal Gelirler	1,7	1,4	1,6	1,6	1,6
Faktör Gelirleri	4,7	4,2	4,0	3,9	3,8
Sosyal Fonlar	8,2	6,8	7,7	7,6	7,6
Özelleştirme Gelirleri	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0
Harcamalar	33,5	32,8	34,3	32,9	31,8
Faiz Dışı Harcamalar	30,9	30,2	31,2	29,8	28,9
Cari Harcamalar	14,4	13,4	13,8	13,4	13,3
Yatırım Harcamaları	2,6	3,0	2,5	2,5	2,5
Transfer Harcamaları	13,9	13,8	14,8	13,9	13,1
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Faiz Harcamaları	2,6	2,5	3,1	3,1	2,9
Genel Devlet Dengesi	-2,6	-3,2	-3,5	-2,4	-1,4
Faiz Giderleri Hariç Denge	0,0	-0,7	-0,4	0,7	1,5
Özelleştirme Giderleri Hariç Denge	-2,7	-3,3	-3,5	-2,4	-1,4
Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç Denge	-0,1	-0,7	-0,4	0,7	1,5
AB Tanımlı Genel Devlet Borç Stoku	42,0	36,7	35,2	33,6	32,1

Kaynak: OVP (2023-2025)

* Gerçekleşme Tahmini

** Program

Kaynak: IMF

ORTA VADELİ EKONOMİ PROGRAMI

2023-2025 arası kapsayan OVP'nin temel hedefi Türkiye Ekonomi Modeli'ni esas alarak yatırım, istihdam, üretim ve ihracatı önceleyen büyümenin sürdürülebilir hale getirilmesidir. Verimli ve rekabetçi üretimin artırılması ve ithalata bağımlılığın azaltılması temel hedefler arasında yer almaktadır. Kalıcı fiyat istikrarına ulaşılması, beşeri sermaye ve iş gücü kalitesinin artırılması, yatırım şartlarının iyileştirilmesi ve kapsayıcı büyümeyle adil paylaşımın dönük ekonomik dönüşümün gerçekleştirilmesi OVP'de özellikle vurgulanan alanların başında gelmektedir.

Salgının ardından kısmi olarak ekonomik toparlanma sürecine giren küresel ekonomi yüksek enflasyon, jeopolitik riskler ve istikrarsızlaşan ekonomik koşullarla mücadele etmektedir. Türkiye ise mevcut zorluklara rağmen ekonomik büyümesini sürdürebilmiştir. OVP'de büyüme potansiyeline dikkat çekilerek istihdam odaklı ve yüksek katma değerli üretimin teşvikine vurgu yapılmaktadır. İhracat merkezli sürdürülebilir büyüme stratejisi de programda değinilen diğer önemli bir noktadır. Hizmet gelirlerinde artışın sağlanması ve dijital dönüşümün ithalata olan bağımlılığı azaltacak şekilde geliştirilmesi OVP'nin değindiği diğer önemli hedeflerdir.

HEDEFLER	2022	2023	2024	2025
GSYH Büyüme Hedefi (Yüzde)	5,0	5,0	5,5	5,5
Enflasyon Büyüme Hedefi (Yüzde)	65,0	24,9	13,8	9,9
Bütçe Açığı/GSYH	3,4	3,5	2,5	1,5
Cari Açık Hedefi/GSYH	-5,9	-2,5	-1,4	-0,9
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,4	10,4	9,9	9,6

Kaynak: OVP

Fiyat istikrarı ve enflasyonun kalıcı olacak şekilde tek haneli rakamlara düşürülmesine OVP'de özel bir önem verilmektedir. Programda fiyat istikrarını önceleyen bir yaklaşımla tasarrufların artırılması, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi yoluyla finansmana erişimin kolaylaştırılması enflasyonla mücadele yöntemleri olarak sıralanmıştır.

Türkiye ekonomisi yılın ilk üç çeyreğinde iyi bir büyüme performansı göstermiştir. OVP'de de vurgulandığı haliyle 2022'de yüzde 5 ekonomik büyüme beklenmektedir. 2023, 2024 ve 2025'de de dengeli bir büyüme trendinin gerçekleşeceği öngörülmektedir (Tablo 6).

DIŞ TİCARET

2021’de salgın nedeniyle kayba uğrayan küresel ticaret toparlanma sürecine girmiştir. Küresel talebin 2020 ve 2021’de eski seviyelere kıyasla uğradığı düşüş 2022’de güçlü bir toparlanma yaşamıştır. Yılın başından itibaren güçlü bir seyir izleyen dünya ticaretindeki büyüme yıl sonuna doğru durgunluk endişeleri nedeniyle yerini yavaşlamaya bırakmıştır. 2022’de yüzde 3,5 büyümesi beklenen küresel ticaretin 2023’te ise yüzde 1’lik büyümesi öngörülüyor. 2023’te dünya ticaretini yüksek fiyat ve enflasyon, gelişmekte olan ülkelerdeki sorunlar ve ticari kısıtlamaların ciddi anlamda etkilemesi bekleniyor. Rusya-Ukrayna savaşının başlamasıyla birlikte gıda, enerji ve tedarik hatlarında yaşanan krizler silsilesinin de uzun vadeli olarak dünya ekonomisini etkileyeceği öngörülüyor. Enerji ve gıda fiyatlarındaki artışın küresel ticaretteki talebi olumsuz etkilemesi ve savaşın sürüyor olması dış ticaret üzerindeki baskının devam etmesine neden olmuştur. TaŐımacılık maliyetleri küresel salgın öncesindeki fiyatlara geri döndüğü halde enerji ve gıdada yaşanan krizin etkileri ticari korumacılık nedeniyle ağır Şekilde hissedilmektedir.⁴

2020’de küresel salgının ortaya çıkardığı olumsuz gidiŐat Türkiye’nin dış ticaretini de etkilemiştir. 2021’de yaşanan güçlü büyüme ise dış ticaretin geniŐlemesine yardımcı olmuştur. 2021’de 495 milyar dolarlık hacme ulaşan dış ticaretin 2022’de 600 milyar doları aşması bekleniyor. Yılın ilk on ayında 510 milyar dolara erişen dış ticaret geçen yıla göre yüzde 20’den fazla artış göstermiştir. Aynı dönem aralığında ihracat ve ithalatta da benzer bir eğilim söz konusudur. 2021’de 225 milyar dolar olan ihracatın 2022’de 250 milyar doları aşması bekleniyor. Enerji fiyatlarında yaşanan aşırı fiyat artışları nedeniyle ithalatta da benzer bir yükseliş trendi yaşanmıştır. 2022’de 350 milyar dolarlık hacme ulaşması öngörülen ithalatın yılın ilk on ayında 300 milyar doları aÇığı görülmüyor (Tablo 7).

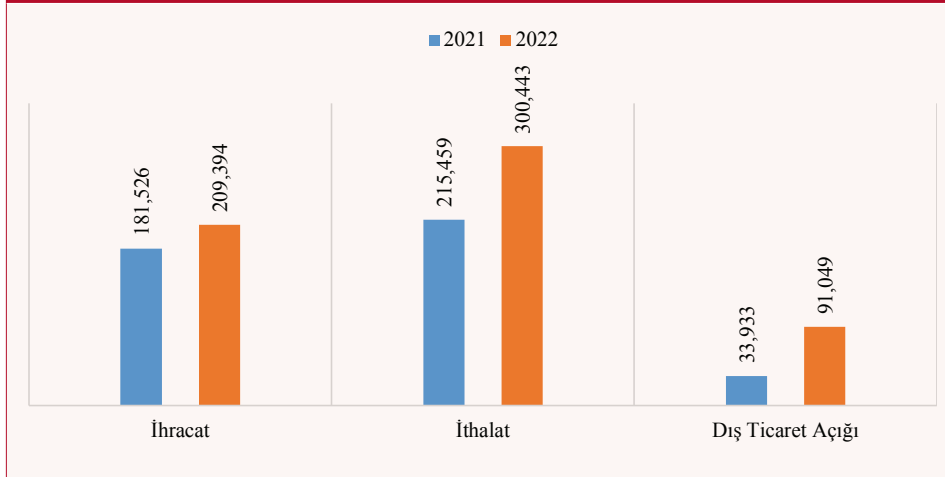
⁴ “WTO Anticipates Sharp Slowdown in World Trade Growth in 2023”, Birleşmiş Milletler, 6 Ekim 2022, <https://news.un.org/en/story/2022/10/1129302>, (Erişim tarihi: 21 Kasım 2022).

TABLO 7. DIŞ TİCARET VERİLERİ (OCAK-EKİM 2022, MİLYAR DOLAR)

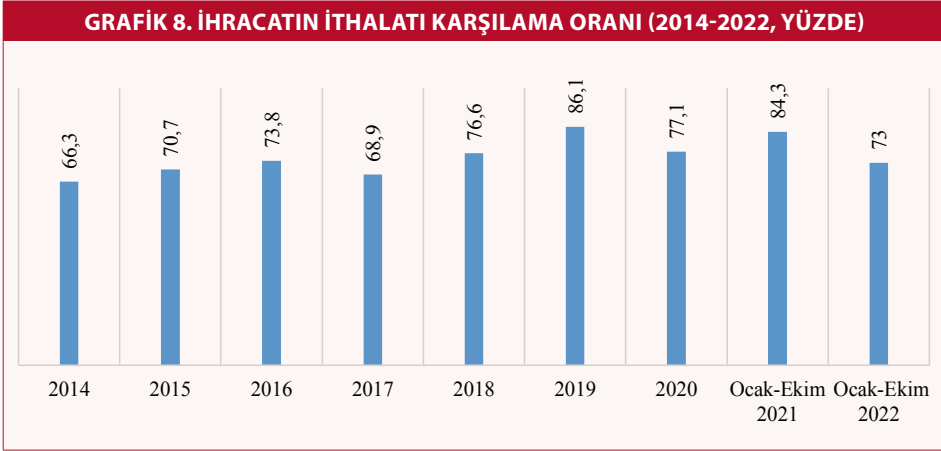
AYLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ
Ocak	17.587	27.848	-10.261	45.435
Şubat	20.004	27.885	-7.881	47.889
Mart	22.709	30.878	-8.169	53.587
Nisan	23.368	29.480	-6.113	52.848
Mayıs	18.984	29.588	-10.605	48.572
Haziran	23.428	31.595	-8.167	55.023
Temmuz	18.551	29.240	-10.690	47.791
Ağustos	21.337	32.531	-11.194	53.868
Eylül	22.612	32.208	-9.595	54.820
Ekim	21.328	29.202	-7.874	50.530

Kaynak: TÜİK

Küresel resesyon endişelerinin güç kazanmasının ardından yılın son çeyreğinde yavaşlamaya başlayan dünya ticaretinin Türkiye'yi de etkilemesi beklenmektedir. Enerji fiyatlarındaki artışın getirmiş olduğu ithalatın yükseliş eğilimi 2022'nin sonuna doğru hafiflemeye başladı. Brent petrol fiyatlarının 120 dolara kadar çıktığı aylara kıyasla Kasım'dan itibaren 80-85 dolar seviyelerine düşen petrol fiyatları ithalat üzerindeki artış eğiliminin kırılmasına neden oldu. Ancak Türkiye'nin dış ticaretinin yüzde 50'den fazlasını gerçekleştirdiği Avrupa'da enerji arzında yaşanan kriz ise talebin ve siparişlerin düşmesinde etkili oldu. Yılın son çeyreğindeki yavaşlamanın dış ticaret beklentilerinde kötüleşmeye yol açması ekonomik büyümenin de hız kesmesine neden oldu.

GRAFİK 7. DIŞ TİCARET TOPLAM RAKAMLARI (OCAK-EKİM 2021-2022, MİLYAR DOLAR)**Kaynak:** TÜİK

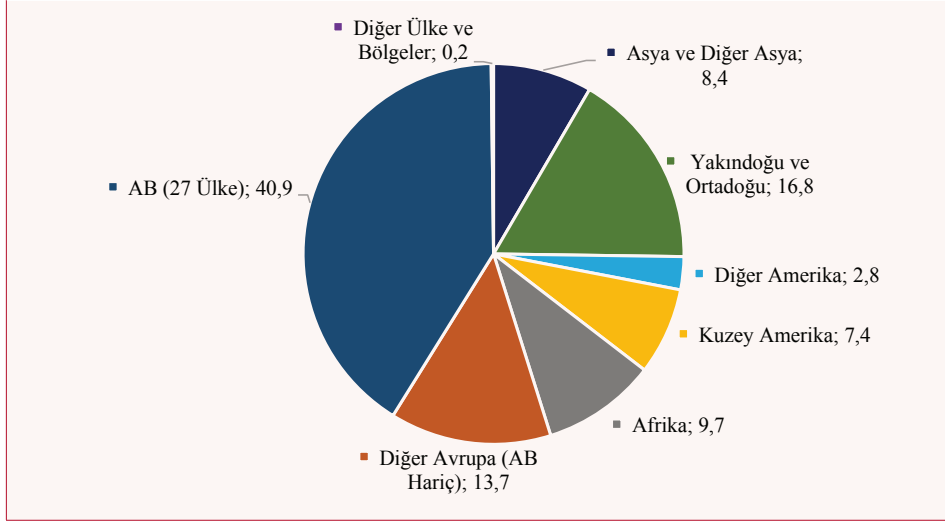
İhracat 2022'nin ilk on ayında 209,39 milyar dolar olarak gerçekleşti. 2021'e göre yüzde 15'ten fazla artış gösteren ihracat ekonomik büyümeye ciddi anlamda katkı sağladı. İthalat ise aynı dönemde 300,44 milyar dolar olarak gerçekleşti. 2021'e göre yüzde 30'dan fazla artış gösteren ithalatın temel bileşenleri arasında yükselen enerji fiyatları yer aldı. 2022'nin ilk on ayında dış ticaret açığı da 2021'e göre hızla artış göstererek 90 milyar doların üzerine çıktı. Aynı dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı ise yüzde 84'ten yüzde 73'e düştü (Grafik 8).

Kaynak: TÜİK

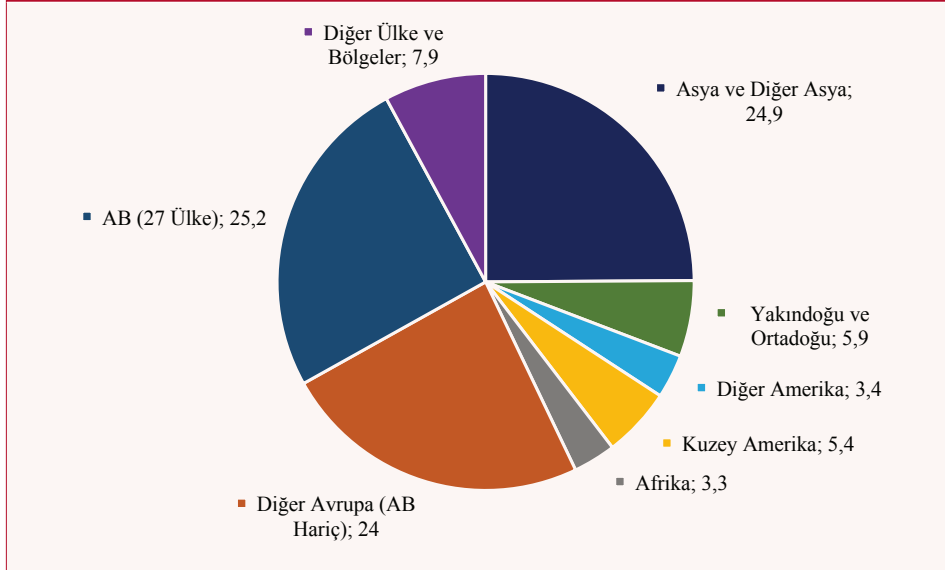
2022'nin Ocak-Ekim döneminde Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında Almanya yüzde 8,2 ile ilk sırayı aldı. Almanya'yı sırasıyla ABD, İngiltere, İtalya ve Irak izledi. Toplam ihracatın yüzde 25,2'si bu beş ülkeye yapıldı. Bu ülkeleri İspanya, Fransa, Hollanda, İsrail ve Rusya takip etti. Toplam ihracatın yaklaşık yarısı bu on ülkeye gerçekleşti.

Ocak-Ekim arasında ithalatta ise ilk sırayı yüzde 17,1'lik pay ile Rusya aldı. Rusya'nın ardından Çin, Almanya, ABD ve İtalya en fazla ithalat yapılan ülkeler oldu. Bu ülkelerden yapılan ithalat toplam ithalatın yüzde 42,8'ini oluşturdu. En fazla ithalat yapılan bu beş ülkeyi İsviçre, Fransa, Hindistan, Güney Kore ve İspanya izledi. Bu on ülke toplam ithalatın yüzde 56,2'sini teşkil etti.

GRAFİK 9. ÜLKE GRUPLARININ İHRACATTAKİ PAYLARI (OCAK-EKİM 2022, YÜZDE)

Kaynak: TÜİK

Grafik 9'da bölgelere göre 2022'nin ilk on ayında ihracatın yüzdeleri yer almaktadır. Avrupa toplamda yüzde 40,9 pay ile en fazla ihracat yapılan bölge olmuştur. Bu payın büyük kısmı AB üyesi ülkeleri kapsamaktadır. Avrupa'yı yüzde 16,8'lik pay ile Yakınoğu ve Ortadoğu takip etmektedir. Afrika ve Asya ise yüzde 9,7 ve yüzde 8,4'lük paylara sahiptir. İhracatta AB'nin payı geçen yıla kıyasla düşüş göstermiştir. Kuzey Amerika ve Güney Amerika'nın payları da sırayla yüzde 7,4 ve yüzde 2,8 olarak gerçekleşmiştir.

GRAFİK 10. ÜLKE GRUPLARININ İTHALATTAKİ PAYLARI (OCAK-EKİM 2022, YÜZDE)

Kaynak: TÜİK

Grafik 10'da Ocak-Ekim döneminde Türkiye'nin ithalatının bölgelere göre dağılım yüzdesi yer almaktadır. Avrupa toplam ithalattan yüzde 49,2 pay alarak en fazla ithalat yapılan dış ticaret ortağımız olmuştur. AB de Avrupa içerisinde yüzde 25,2'lik payı ile en fazla ithalat yapılan bölge olmuştur. Avrupa'yı yüzde 24,9 ile Asya takip etmektedir. Bu iki bölge ithalatın büyük çoğunluğunu (yüzde 74,1) oluşturmaktadır. Bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla Asya'nın ithalattaki payı 0,7 puanlık azalışla yüzde 25,6'dan yüzde 24,9'a düşmüştür. Kuzey Amerika'nın payı ise 0,1 puanlık artışla yüzde 5,3'ten yüzde 5,4'e yükselmiştir.

Tablo 8'de imalat sanayii ürünlerinin teknoloji yoğunluğuna göre dış ticaret kompozisyonu yer almaktadır. 2022'nin ilk on ayında ihracatta orta düşük teknoloji ürünlerinin payı 0,9 puan artarken diğer grupların hepsinde düşüş yaşanmıştır. Ancak ileri teknoloji ürünlerin payında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Orta ileri teknoloji ürünlerinin payında da 0,6'lık gerileme olmuştur. İleri teknoloji ürünlerinin payı diğer gruplara göre düşük sayılabilecek bir seviyede ilk on ayı tamamlamıştır.

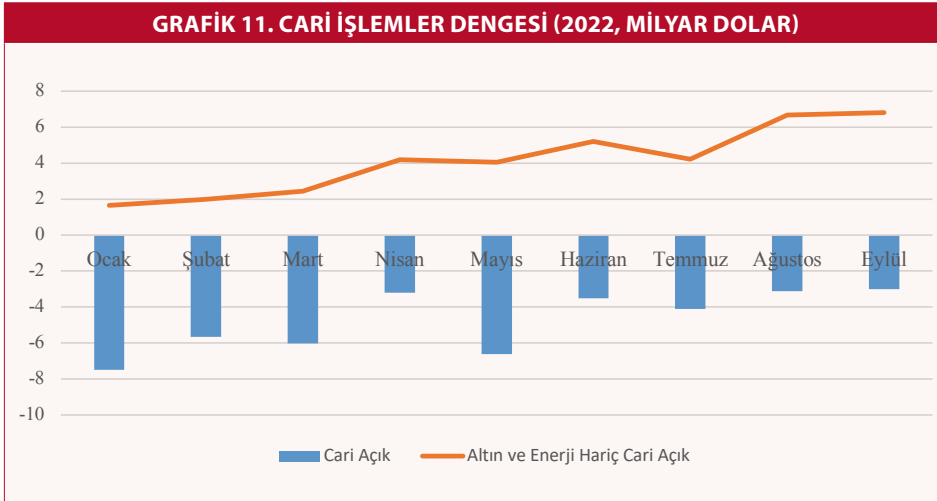
İmalat sanayii ithalatında orta ileri teknoloji grubu 4,5 puanlık düşüşle yüzde 41,6'ya inerken diğer gruplarda da genel olarak (yüksek teknoloji ürünler hariç) düşüş yaşanmıştır. En fazla düşüş gerçekleşen grup orta teknoloji olurken onu yüksek teknoloji ürünleri izlemiştir. İmalat sanayii ithalatı genel hatlarıyla orta yüksek ve orta düşük teknoloji ürünlerinden (yüzde 77,9) oluşmuştur. Düşük ve ileri teknoloji ise diğer alanlara kıyasla daha az yer kaplamıştır.

TABLO 8. TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞUNA GÖRE İMALAT SANAYİİ ÜRÜNLERİNİN DIŞ TİCARETİ (OCAK-EKİM 2021-2022, MİLYON DOLAR)				
TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞU	OCAK-EKİM 2021		OCAK-EKİM 2022	
	DEĞER	YÜZDE	DEĞER	YÜZDE
İhracat (FOB)				
Toplam İmalat Sanayii	171.755	100,0	198.271	100,0
Yüksek Teknolojili Ürünler	5.061	2,9	5.745	2,9
Orta Teknolojili Ürünler	57.886	33,7	65.622	33,1
Orta Düşük Teknolojili Ürünler	52.708	30,7	62.726	31,6
Düşük Teknolojili Ürünler	56.234	32,7	64.178	32,4
İthalat (CIF)				
Toplam İmalat Sanayii	166.649	100,0	213.149	100,0
Yüksek Teknolojili Ürünler	21.118	12,7	20.611	9,7
Orta Teknolojili Ürünler	76.786	46,1	88.607	41,6
Orta Düşük Teknolojili Ürünler	50.652	30,4	77.315	36,3
Düşük Teknolojili Ürünler	18.094	10,9	26.615	12,5

Kaynak: TÜİK

CARİ İŞLEMLER DENGESİ

Türkiye ekonomisi 2022'nin Ocak-Ekim döneminde 42,7 milyar dolar cari açık verdi. Geçen yılın aynı döneminde ise 8,4 milyar dolar açık verilmişti. Türkiye ekonomisinin ciddi oranda büyüme gerçekleştirdiği bir dönemde cari açıktaki artışın temel sebepleri arasında enerji fiyatlarındaki aşırı yükselişin önemli bir payı oldu. Altın ve enerji hariç cari denge ise 2022'nin Ocak-Ekim döneminde 37,2 milyar dolar olarak gerçekleşti. 2021'de mevcut rakam 24,6 milyar dolar iken 2022'de altın ve enerji hariç cari dengede iyileşme devam etti (Grafik 11). Bu iyileşmenin arkasında ihracattaki iyileşme, altın ithalatının yavaşlaması ve turizm sektöründeki toparlanma ciddi rol oynadı. Geçen yıl Ocak-Ekim döneminde Türkiye'ye gelen turist sayısı 21,1 milyon iken bu yıl ise 42 milyonun üzerinde turist sayısına ulaşıldı. Yılın ilk on ayında ihracatta yakalanan başarı ve Türk lirasındaki rekabetçi düzey altın ve enerji hariç cari dengenin iyileşmesine ciddi katkı sundu.

Kaynak: TÜİK

KRONOLOJİ: 2022'DE EKONOMİ	
3 Ocak	2021'de TÜFE yüzde 36,08, ÜFE yüzde 79,89 ve çekirdek enflasyon yüzde 31,9 olarak gerçekleşti.
10 Ocak	TÜİK verilerine göre Kasım 2021'de işsizlik oranı yüzde 11,2 oldu. İstihdama katılım oranı ise yüzde 46,6 olarak gerçekleşti.
16 Ocak	TCMB yılın ilk Para Politikası Kurulu toplantısında politika faizini yüzde 14'te sabit bıraktı.
28 Ocak	Ekonomik Güven Endeksi Aralık 2021'de 98,2 iken Ocak 2022'de 2,7 puan artarak 100,8 değerine yükseldi. Ekonomik güven endeksindeki artış tüketici ve reel kesim güven endekslerindeki artışlardan kaynaklandı.
31 Ocak	Merkezi yönetim brüt borç stoku 2,844 trilyon TL olarak gerçekleşti. Borç stokunun 950,1 milyar TL tutarındaki kısmı Türk lirası cinsi ve 1,894 trilyon TL tutarındaki kısmı da döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır.
3 Şubat	Ocak 2022'de TÜFE yüzde 48,69, ÜFE yüzde 93,53 ve çekirdek enflasyon yüzde 39,45 olarak gerçekleşti.
28 Şubat	Ekonomik Güven Endeksi Ocak'ta 100,8 iken Şubat'ta 2,6 puan azalarak 98,2 değerine düştü. Ekonomik Güven Endeksi'ndeki düşüş reel kesim (imalat sanayii), hizmet ve inşaat sektörü güven endekslerindeki düşüşlerden kaynaklandı. Ocak'ta ihracat yüzde 17,3 artışla 17,59 milyar dolar ve ithalat yüzde 55,2 artışla 28,03 milyar dolar oldu. Merkezi yönetim brüt borç stoku 2,948 trilyon TL olarak gerçekleşti. Borç stokunun 985,1 milyar TL tutarındaki kısmı Türk lirası cinsi ve 1,926 trilyon TL tutarındaki kısmı da döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır.
3 Mart	Şubatta TÜFE yüzde 54,44 ve ÜFE yüzde 106,13 olarak gerçekleşti.
10 Mart	TÜİK verilerine göre Ocak'ta işsizlik oranı yüzde 11,4 oldu. İstihdama katılım oranı ise yüzde 46,5 olarak gerçekleşti.
28 Mart	Ekonomik Güven Endeksi Şubat'ta 98,2 iken Martta 2,5 puan azalarak 95,7 değerine düştü. Ekonomik Güven Endeksi'ndeki azalma ise tüketici, reel kesim (imalat sanayii), hizmet ve perakende ticaret sektörü güven endekslerindeki artışlardan kaynaklandı.
31 Mart	Şubat'ta ihracat yüzde 25,4 artışla 20 milyar dolar ve ithalat yüzde 44,5 artışla 27,885 milyar dolar oldu.
3 Nisan	Mart'ta TÜFE yüzde 61,14 ve ÜFE yüzde 114,97 olarak gerçekleşti.
11 Nisan	TÜİK verilerine göre Şubat'ta işsizlik oranı yüzde 10,7 oldu. İstihdama katılım oranı ise yüzde 46,6 olarak gerçekleşti.
29 Nisan	Ekonomik Güven Endeksi Martta 95,7 iken Nisan'da 1,1 puan azalarak 94,7 değerine düştü. Ekonomik Güven Endeksi'ndeki düşüş ise tüketici, reel kesim (imalat sanayii), hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörü güven endekslerindeki düşüşlerden kaynaklandı. Mart'ta ihracat yüzde 18,6 artışla 21,32 milyar dolar ve ithalat yüzde 30,4 artışla 29,67 milyar dolar oldu.
30 Nisan	Merkezi yönetim brüt borç stoku 3,125 trilyon TL olarak gerçekleşti. Borç stokunun 1,074 trilyon TL tutarındaki kısmı Türk lirası cinsi, 2,051 trilyon TL tutarındaki kısmı döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır.
3 Mayıs	Nisan'da TÜFE yüzde 69,97 ve ÜFE yüzde 121,82 olarak gerçekleşti.
10 Mayıs	TÜİK verilerine göre Mart'ta işsizlik yüzde 11,5 oldu. İstihdama katılım oranı ise yüzde 46,5 olarak gerçekleşti.
28 Mayıs	Ekonomik Güven Endeksi Nisan'da 94,7 iken Mayıs'ta 2,1 puan artarak 96,7 değerine yükseldi. Ekonomik Güven Endeksi'ndeki artış ise tüketici, reel kesim (imalat sanayii), hizmet ve perakende ticaret sektörü güven endekslerindeki düşüşlerden kaynaklandı. Nisan'da ihracat yüzde 24,6 artışla 23,37 milyar dolar ve ithalat yüzde 35 artışla 29,48 milyar dolar oldu.

31 Mayıs	Türkiye ekonomisi yılın ilk çeyreğinde yüzde 7,5 büyüyerek beklentileri aştı. Merkezi yönetim brüt borç stoku 3,363 trilyon TL olarak gerçekleşti. Borç stokunun 1,087 trilyon TL tutarındaki kısmı Türk lirası cinsi ve 2,276 trilyon TL tutarındaki kısmı döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır.
3 Haziran	Mayıs'ta TÜFE yüzde 73,50 ve ÜFE yüzde 132,16 olarak gerçekleşti.
29 Haziran	Ekonomik Güven Endeksi Mayıs'ta 96,7 iken Haziran'da 3,3 puan azalarak 93,6 değerine düştü. Ekonomik Güven Endeksi'ndeki artış ise tüketici, reel kesim (imalat sanayii), hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörü güven endekslerindeki artışlardan kaynaklandı.
30 Haziran	Merkezi yönetim brüt borç stoku 3,431 trilyon TL olarak gerçekleşti. Borç stokunun 1,131 trilyon TL tutarındaki kısmı Türk lirası cinsi, 2,299 trilyon TL tutarındaki kısmı da döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır. Haziran'da ihracat yüzde 18,5 artarak 23,395 milyar dolar ve ithalat yüzde 39,6 artarak 31,555 milyar dolar oldu.
3 Temmuz	Haziran'da TÜFE yüzde 78,62 ve ÜFE yüzde 138,31 olarak gerçekleşti.
6 Temmuz	Türkiye 84 milyon 680 bin 273 kişi nüfusu ile nüfus büyüklüğüne göre 195 ülke arasında 18. sırada yer alırken dünya toplam nüfusunun yüzde 1,1'ini oluşturdu.
13 Temmuz	TÜİK verilerine göre Mayıs'ta işsizlik oranı yüzde 10,9 oldu. İstihdama katılım oranı ise yüzde 47,8 olarak gerçekleşti.
29 Temmuz	Ekonomik Güven Endeksi Haziran'da 93,6 iken Temmuz'da 0,2 puan azalarak 93,4 değerine düştü. Ekonomik Güven Endeksi'ndeki artış ise reel kesim (imalat sanayii), hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörü güven endekslerindeki artışlardan kaynaklandı.
31 Temmuz	Merkezi yönetim brüt borç stoku 3,620 milyar TL olarak gerçekleşti. Borç stokunun 1,170 trilyon TL tutarındaki kısmı Türk lirası cinsi ve 2,450 trilyon TL tutarındaki kısmı döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır. Temmuz'da ihracat yüzde 13,4 artarak 18,551 milyar dolar ve ithalat yüzde 41,4 artarak 29,24 milyar dolar oldu.
3 Ağustos	Temmuz'da TÜFE yüzde 79,60 ve ÜFE yüzde 144,61 olarak gerçekleşti.
10 Ağustos	TÜİK verilerine göre işsizlik oranı yüzde 10,3 oldu. İstihdama katılım oranı ise yüzde 47,8 olarak gerçekleşti.
27 Ağustos	Ekonomik Güven Endeksi Temmuz'da 93,4 iken Ağustos'ta yaklaşık 1 puan artarak 94,3 değerine yükseldi. Ekonomik Güven Endeksi'ndeki artış ise reel kesim (imalat sanayii), hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörü güven endekslerindeki artışlardan kaynaklandı.
29 Ağustos	Türkiye ekonomisi ikinci çeyrekte yüzde 7,7 büyüme gösterdi.
2 Eylül	Merkezi yönetim brüt borç stoku 3,651 trilyon TL olarak gerçekleşti. Borç stokunun 1,205 trilyon TL tutarındaki kısmı Türk lirası cinsi ve 2,445 trilyon TL tutarındaki kısmı ise döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır. Ağustos'ta ihracat yüzde 13,2 artarak 21,34 milyar dolar ve ithalat yüzde 28,4 artarak 53,96 milyar dolar oldu.
3 Eylül	Ağustos 2022'de TÜFE yüzde 80,21 ve ÜFE yüzde 118,94 olarak gerçekleşti.
16 Eylül	OVP (2023-2025) açıklandı.
29 Eylül	Ekonomik Güven Endeksi Ağustos'ta 94,3 iken Eylül'de aynı oranında kalarak 94,3 değerinde gelişme gösterdi.
30 Eylül	Merkezi yönetim brüt borç stoku 3,674 trilyon TL olarak gerçekleşti. Borç stokunun 1,259 trilyon TL tutarındaki kısmı Türk lirası cinsi ve 2,415 milyar TL tutarındaki kısmı döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır.
3 Ekim	Eylül 2022'de TÜFE yüzde 83,45, ÜFE yüzde 151,50 oldu.
10 Ekim	Ağustos'ta işsizlik oranı yüzde 9,6 oldu. İstihdama katılım oranı ise yüzde 47,9 olarak gerçekleşti. Böylelikle 2014'ten sonra ilk defa aylık tek haneli en düşük işsizlik rakamına ulaşıldı.

27 Ekim	Ekonomik Güven Endeksi Eylül'de 94,3 iken Ekim'de 3 puan artarak 97,1 değerine yükseldi. Ekonomik Güven Endeksi'ndeki artış ise tüketici ve reel kesim (imalat sanayii) güven endekslerindeki yükselişten kaynaklandı.
31 Ekim	Merkezi yönetim brüt borç stoku 3,807 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Borç stokunun 1,313 trilyon TL tutarındaki kısmı Türk lirası cinsi, 2,494 trilyon TL tutarındaki kısmı döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır.
2 Kasım	Ekim'de ihracat yüzde 2,8 artarak 21,298 milyar dolar ve ithalat yüzde 31,9 artarak 29,303 milyar dolar oldu.
3 Kasım	Ekim'de TÜFE yüzde 83,45 ve ÜFE yüzde 157,69 olarak gerçekleşti.
10 Kasım	Ekim'de işsizlik oranı yüzde 10,1 oldu. İstihdama katılım oranı ise yüzde 47,6 olarak gerçekleşti.
29 Kasım	Ekonomik Güven Endeksi Ekim'de 97,1 iken Kasım'da 0,2 puan azalarak 96,9 değerine düştü. Ekonomik Güven Endeksi'ndeki düşüş ise tüketici ve hizmet sektörü güven endekslerindeki düşüşlerden kaynaklandı. Kasım'da ihracat yüzde artarak milyar dolar ve ithalat yüzde artarak milyar dolar oldu.
2 Aralık	Kasım'da ihracat yüzde 1,9 artarak 21,854 milyar dolar ve ithalat yüzde 14 artarak 30,655 milyar dolar oldu.
5 Aralık	Kasım'da TÜFE yüzde 84,39 ve ÜFE yüzde 136,02 olarak gerçekleşti.

2022'DE ENERJİ

YAZAR: BÜŞRA ZEYNEP ÖZDEMİR

GİRİŞ

Dünya 2022'ye, koronavirüs (Covid-19) salgınının etkilerinin sürdüğü ve 2021'deki hızlı normalleşmenin de enerji piyasaları dahil hemen her sektörü etkilemeye devam ettiği bir giriş yapmıştır. Henüz yılın başında yüksek fiyatların etkisindeki enerji piyasaları 24 Şubat'ta Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açmasının ardından yeni bir döneme girmiştir. Çok sayıda enerji emtiası açısından üretici ve ihracatçı konumunda olan Rusya'nın başlattığı savaş petrolden doğal gaz, kömürden yenilenebilir enerjiye tüm enerji piyasalarını daha önce görülmemiş ölçüde etkilemiştir. Bu yazının kaleme alındığı günlerde onuncu ayına giren Rusya-Ukrayna savaşı enerji piyasaları üzerinde etkili olmaya devam etmektedir.

Böylesi bir ortamda Türkiye 2022'de önemli gelişmelere sahne olmuştur. Yılın ilk sekiz ayında elektrik enerjisi kurulu gücüne ilave eklenen santrallerin tamamını yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üreten santraller oluşturmuştur.¹ Bu sayede yenilenebilir enerjiye dayalı kurulu güç 55 bin megavata (MW) yükselirken toplam 102 bin MW'lık elektrik enerjisi kurulu gücünün yaklaşık yüzde 54'ünü oluşturur hale gelmiştir.

Mevsimselliğin büyük ölçüde etkili olduğu –hidroelektrik dahil– yenilenebilir enerji kaynakları ile üretilen elektrik bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla yaklaşık yüzde 20 artış gösterirken toplam elektrik üretimindeki payı yüzde 50,6 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu sayede doğal gaz ve kömür kaynaklı termik üretimin toplam elektrik üretimi içindeki payında bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla gerileme gerçekleşmiştir.

Yıl boyunca deniz yetki alanlarında ve karalarda petrol ve doğal gaz arama ve sondaj çalışmaları devam etmiş, karada petrol keşiflerinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Sakarya Gaz Sahası'nın geliştirilmesi sürerken Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin kurulumu da ilerletilmiştir. Türkiye'nin en büyük, dünyanın ise beşinci büyük hidroelektrik santrali olan Yusufeli Barajı ve Hidroelektrik Santrali (HES) açılmış, litium pil teknolojisinde yerleşmenin sağlanması adına önemli adımlar atılmıştır.

¹ Lisanslı ve lisanssız

Bu bölümde ilk olarak Türkiye'nin 2022 enerji görünümü temel hatlarıyla mercek altına alınmaktadır. Ardından elektrik enerjisi kurulu gücünün yıl içindeki gelişimi, elektrik üretiminin kaynak bazlı dağılımı, doğal gaz ve petrol tüketimi ve söz konusu kaynakların ithal edildiği ülkeler incelenmektedir. 2022'de hayata geçirilen projelere değinildikten sonra dış politikada enerji alanını etkileyen gelişmelerin irdelenmesiyle bölüm sona ermektedir.

TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÖRÜNÜMÜ

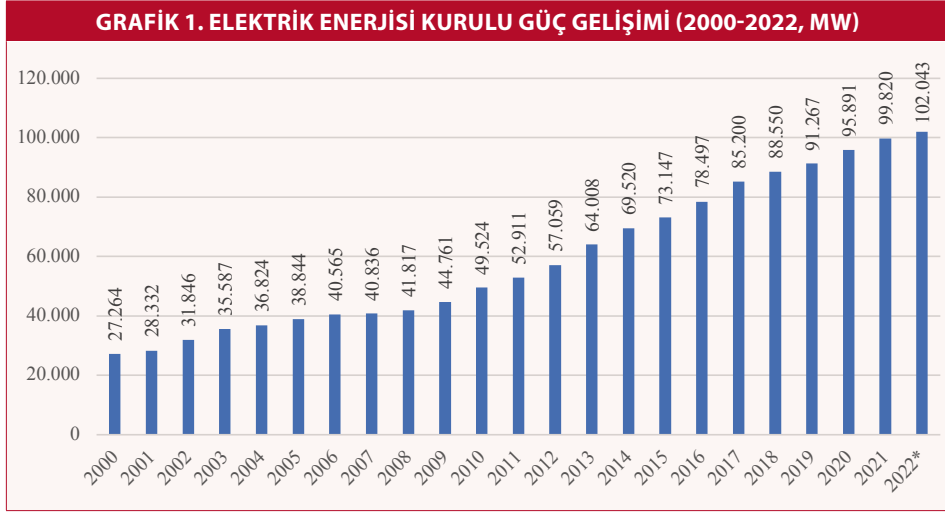
2022 elektrik enerjisi sektörü için önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Elektrik üretiminde Ocak-Ekim döneminde bir önceki yıla kıyasla yenilenebilir enerji santrallerinden daha fazla yararlanılmıştır. Yağışların 2021'e göre daha fazla olması hidroelektrik santrallerinin elektrik üretimini artırmış ve bu sayede bir önceki yıl yüzde 12,4 olan hidrolik enerjinin payı 2022'nin ilk on ayında yüzde 25,5'e çıkmıştır. Rüzgar, güneş ve jeotermal enerjiden de benzer şekilde daha fazla elektrik üretilmiş ve yüzde 18 olan pay yüzde 22'ye ulaşmıştır. Bu durum doğal gaz ve kömürün elektrik üretimindeki payının azalması anlamına da gelmektedir. Her iki kaynaktan da elektrik üretimi önceki yıla kıyasla toplam yüzde 32,92 azalmıştır (Tablo 1).

TABLO 1. ELEKTRİK ÜRETİMİNİN KAYNAK BAZLI DAĞILIMI (OCAK-EKİM 2021-2022)

KAYNAK	2021		2022		FARK (YÜZDE)
	ÜRETİM (GWH)	PAY (YÜZDE)	ÜRETİM (GWH)	PAY (YÜZDE)	
Doğal Gaz	90.709,66	40,62	60.942,28	25,64	-32,81
Kömür	83.887,87	26,13	53.345,17	22,44	-36,40
Hidrolik	48.911,39	12,43	60.733,30	25,55	24,17
Jeotermal+Güneş+Rüzgar	45.719,88	18,09	52.133,30	21,93	14,02
Yenilenebilir+Atık	6.209,07	2,62	7.457,38	3,13	20,10
Diğer	282,89	0,12	3.006,58	1,26	963
Termik Toplam	174.880,42	63,42	117.294,03	49,36	-32,92
Yenilenebilir Toplam	100.840,34	36,57	120.323,98	50,63	19,32
Brüt Üretim	275.720,8	-	237.618	-	13,81

Kaynak: TEİAŞ 2022 aylık elektrik üretim-tüketim raporlarından derlenmiştir.

2022, önceki yıllara benzer şekilde elektrik enerjisi kurulu gücünün artmaya devam ettiği bir yıl olmuştur. 2021 sonunda 99 bin 820 MW olan kurulu güç 2022'nin ilk sekiz ayında 100 bin MW'ın üzerine çıkmıştır. On yıl öncesine kıyasla yaklaşık iki katına çıkan toplam kurulu güç 2002 ile kıyaslandığında ise üç katından daha yüksek bir seviyeye çıkmıştır (Grafik 1).

Kaynak: EPDK Elektrik Piyasası aylık ve yıllık sektör raporlarından derlenmiştir.
* Ağustos 2022 itibarıyla

Elektrik enerjisi kurulu gücünün mevcut durumu (Ağustos 2022 sonu itibarıyla) incelendiğinde ise en yüksek payın yaklaşık yüzde 31 ile hidrolik enerjiye ait olduğu görülmektedir. Hidrolik enerjiyi doğal gaz ve kömür izlerken yenilenebilir enerji kaynaklarının (hidroelektrik dahil) oluşturduğu kurulu gücün fosil enerji kaynaklarına dayalı termik kurulu gücünden fazla olduğu görülmektedir (Tablo 2).

TABLO 2. ELEKTRİK ENERJİSİ KURULU GÜCÜNÜN KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI (2021-2022*, MW, YÜZDE)*

KAYNAK TÜRÜ	KURULU GÜÇ (2021)	KURULU GÜÇTEKİ PAYI (YÜZDE)**	KURULU GÜÇ (2022)	KURULU GÜÇTEKİ PAYI (YÜZDE)**	DEĞİŞİM (YÜZDE)***
Hidrolik	31.492,58	31,55	31.568,21	30,94	0,24
Doğal Gaz	25.964,56	26,01	25.688,59	25,17	-1,06
Kömür	20.359,49	20,39	21.100,83	20,67	3,64
Rüzgar	10.606,98	10,63	11.137,08	10,91	4,99
Güneş	7.815,63	7,83	8.793,26	8,62	12,5
Jeotermal	1.676,17	1,68	1.686,34	1,65	0,6
Biyokütle	1.644,52	1,65	1.815,94	1,78	10,42
Diğer	257,80	0,25	252,97	0,25	0,06
Termik Toplam	46.581,85	46,66	47.042,39	46,1	0,98
Yenilenebilir Toplam	53.235,88	53,33	55.000,83	53,89	3,31
Toplam	99.819,57	99,99	102.043,22	99,99	2,22

Kaynak: EPDK Elektrik Piyasası Aylık Sektör Raporu (Ağustos 2022)

* Lisanslı ve lisanssız kurulu güç bir arada verilmektedir.

** Ağustos 2022 sonu itibarıyla

*** 2021 sonundan Ağustos 2022 sonuna kadar

Bahse konu kurulu güç artışı 2021 sonundan Ağustos 2022 sonuna dek 2.223,65 MW olarak gerçekleşmiştir. Bu artışta hem kapasite hem de santral sayısı açısından en büyük pay güneş enerjisi santrallerine aittir. 978 MW kurulu gücünde toplam 814 santral bir önceki yıla göre yüzde 12,5 artmıştır. Hemen ardından biyokütle ve katı atığa dayalı 4 santral 171,42 MW kurulu güç ve bir önceki yıla kıyasla yüzde 10,42'lik artışla gelmektedir. Asıl dikkate değer olan ise 2022'nin ilk on ayında termik enerjiye dayalı yeni bir santralin devreye alınmaması, ilave kurulu gücün tamamının yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı santrallerden oluşmasıdır (Tablo 2 ve 3).

TABLO 3. LİSANSLI VE LİSANSIZ İLAVE KURULU GÜÇ (OCAK-EKİM 2022)	
KAYNAK TÜRÜ	SANTRAL SAYISI
Güneş	814
Biyokütle+Atık Isı	4
Hidroelektrik	5
Rüzgar	3
Jeotermal	0
Diğer	0
Toplam	826

Kaynak: TEİAŞ aylık kurulu güç raporlarından derlenmiştir.

2002'den bu yana yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı kurulu güç gelişimi yakından incelendiğinde kurulu gücün her yıl artış gösterdiği görülmektedir. En fazla artış güneş enerjisine dayalı kurulu güçte gerçekleşirken onu rüzgar ve biyokütle enerjisine dayalı santraller izlemektedir. Bu sayede 2002'de toplam kurulu güç içinde 12 bin 291 MW kurulu güçle yüzde 38,6 olan yenilenebilir enerji kaynaklarının payı Ağustos 2022 sonu itibarıyla 55 bin MW kurulu güç ile yüzde 53,9'a çıkmıştır (Tablo 4).

TABLO 4. YENİLENEBİLİR KAYNAKLI KURULU GÜCÜN TOPLAM KURULU GÜÇ İÇİNDEKİ PAYININ GELİŞİMİ (2002-2022, MW)*

YILLAR	HİDROLİK	JEOTERMAL	RÜZGAR	GÜNEŞ	BIYOKÜTLE	YENİLENEBİLİR KURULU GÜCÜ	TÜRKİYE TOPLAM KURULU GÜCÜ	YENİLENEBİLİRİN PAYI (YÜZDE)	DEĞİŞİM (YÜZDE)**
2002	12.240,90	17,5	18,9		13,8	12.291,10	31.845,80	38,6	-
2003	12.578,70	15	18,9		13,8	12.626,40	35.587,00	35,5	0,12
2004	12.645,40	15	18,9		13,8	12.693,10	36.824,00	34,5	0,03
2005	12.906,10	15	20,1		13,8	12.955,00	38.843,50	33,4	0,05
2006	13.062,70	23	59		19,8	13.164,40	40.564,80	32,5	0,04
2007	13.394,90	23	147,5		21,2	13.586,60	40.835,70	33,3	0,006
2008	13.828,70	29,8	363,7		38,2	14.260,40	41.817,20	34,1	0,02
2009	14.553,30	77,2	791,6		65	15.487,10	44.761,20	34,6	0,07
2010	15.831,20	94,2	1.320,20		85,7	17.331,30	49.524,10	35	0,10
2011	17.137,10	114,2	1.728,70		104,2	19.084,20	52.911,10	36,1	0,07
2012	19.609,40	162,2	2.260,60		147,3	22.179,50	57.059,40	38,9	0,07
2013	22.289,00	310,8	2.759,70		178	25.537,50	64.007,50	39,9	0,12
2014	23.643,20	404,9	3.629,70	40,2	227	27.945,00	69.519,80	40,2	0,09
2015	25.867,80	623,9	4.503,20	248,8	277,1	31.520,80	73.146,70	43,1	0,05
2016	26.681,10	820,9	5.751,30	832,5	363,8	34.449,60	78.497,40	43,9	0,07
2017	27.273,10	1.063,70	6.516,20	3.420,70	477,4	38.751,10	85.200,00	45,5	0,09
2018	28.291,40	1.282,50	7.005,40	5.062,80	621,9	42.264,00	88.550,80	47,7	0,03
2019	28.503,00	1.514,70	7.591,20	5.995,20	791,3	44.395,30	91.267,00	48,6	0,03
2020	30.983,90	1.613,20	8.832,40	6.667,40	1.484,70	49.581,60	95.890,60	51,7	0,05
2021	31.492,58	1.676,17	10.606,98	7.815,63	1.644,52	53.235,88	99.819,57	53,34	0,04
2022***	31.568,21	1.686,34	11.137,08	8.793,26	1.815,94	55.000,83	102.043,22	53,9	0,02

Kaynak: TEİAŞ

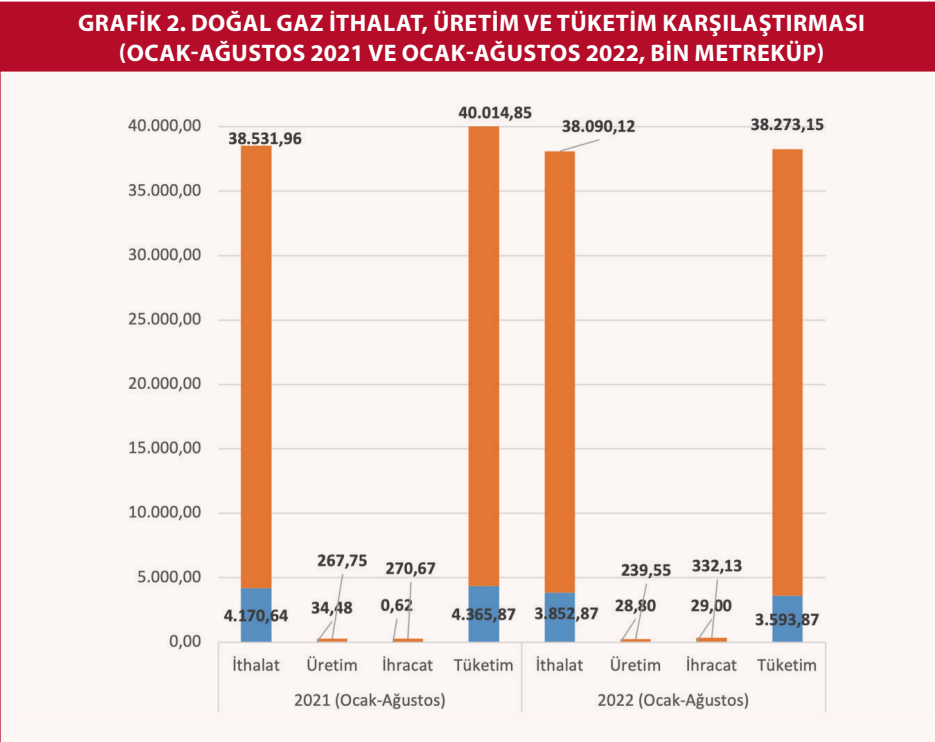
* TEİAŞ verileri kullanılmıştır. EPDK verileri ile farklılık gösterebilir. Bunun nedeni EPDK'nın toplam kurulu güce kurulumu tamamlanmış veya tamamlanmakta olan ve henüz elektrik üretimine başlamayan santralleri de dahil etmesi, TEİAŞ'ın ise aktif olan santralleri dikkate almasıdır.

** Yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı toplam kurulu gücün bir önceki yıla göre değişimi

*** Ağustos sonu itibarıyla

ENERJİ İTHALATI

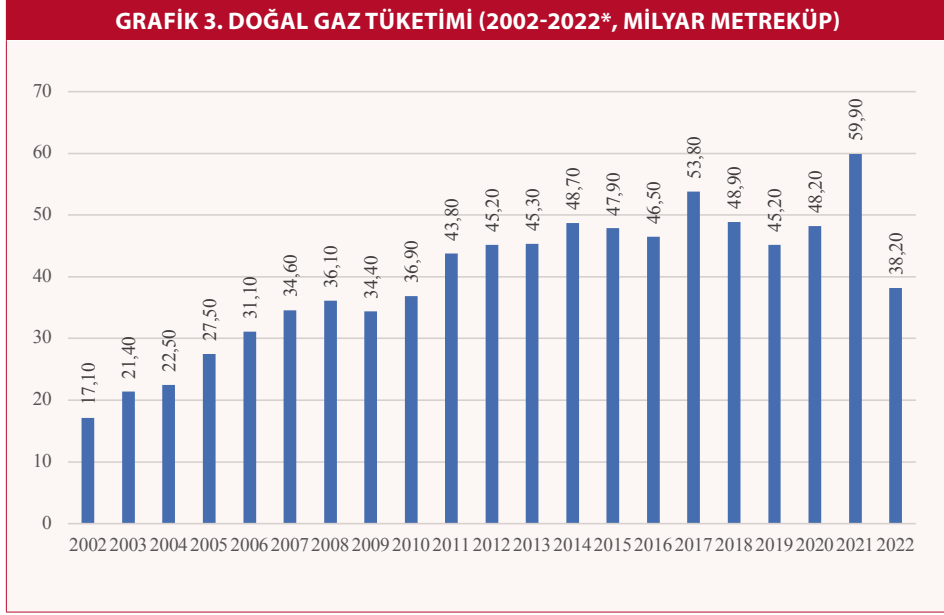
2022'nin ilk sekiz ayında doğal gaz ithalatı bir önceki yılın ilk sekiz ayına kıyasla (38,5 milyon metreküpten 38 milyon metreküpe) gerilememiştir. Yüzde 1,14'lük gerileme tüketimde de kendisini göstermiş, Ocak-Ağustos arasında doğal gaz tüketiminde yüzde 4,35'lik bir gerileme gerçekleşmiştir. Bahsi geçen dönemde doğal gaz üretiminde de gerileme yaşanırken ihraç edilen doğal gaz miktarında ise ciddi bir artış gerçekleşmiştir (Grafik 2).

Kaynak: EPDK Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu (Ağustos 2022)

Yıllar itibarıyla doğal gaz tüketimi incelendiğinde 2021'de tüm zamanların en yüksek doğal gaz tüketiminin gerçekleştiği görülmektedir (Grafik 3). 2022'de bu rekorun kırılmasının ya da tekrarlanmasının Eylül-Aralık dönemindeki talebe,

yağışlara² ve büyük ölçüde de kış şartlarının ağırlığına bağlı olduğu unutulmamalıdır. İlık geçen bir kış ile Kasım-Aralık dönemindeki talebin düşük olması halinde tüketimin 60 milyar metreküpün altında kalacağı düşünülebilir. Benzer şekilde son on yıllık ortalama tüketimin (yaklaşık 48 milyar metreküp) aşılması da yine büyük ölçüde Kasım-Aralık dönemindeki kış (ısıtma) talebine ve yağışlara bağlı olduğu söylenebilir.

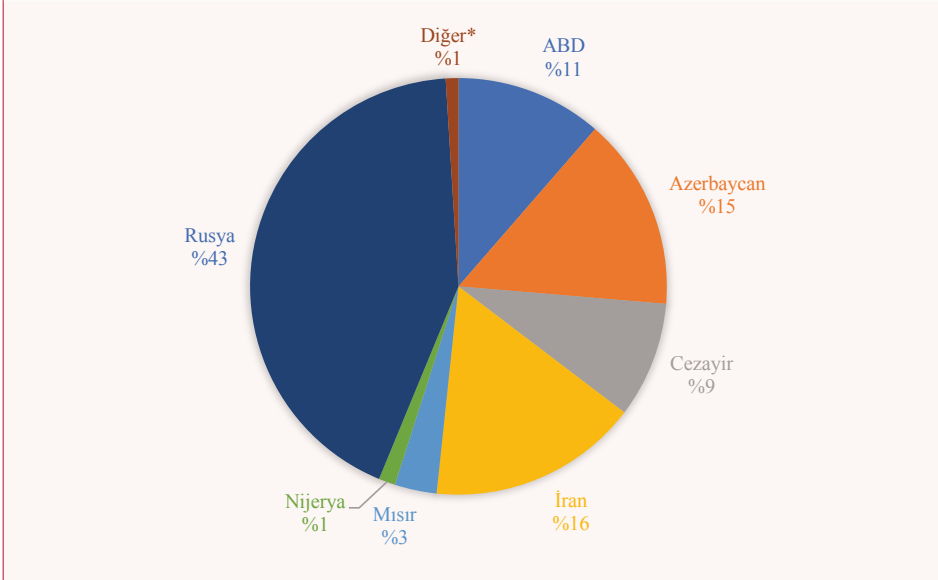

Kaynak: EPDK Doğal Gaz Piyasası aylık ve yıllık sektör raporlarından derlenmiştir.
* Ağustos 2022 sonu itibarıyla

2022'nin ilk sekiz ayında doğal gaz ithalatının kaynak ülkelere göre dağılımı incelendiğinde yüzde 43 ile ilk sırada yer alan Rusya'yı yüzde 16 ile İran ve yüzde 15 ile Azerbaycan'ın izlediği görülmektedir. Bunun yanında spot piyasalar üzerinden gerçekleştirilen sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ithalatının uzun dönemli kontratlarla ithal edilen LNG'ye göre daha fazla olduğu ABD'den yapılan alımın Cezayir ve Nijerya'yı geride bırakmasından anlaşılabilir (Grafik 4).

² Yağışların az olması durumu elektrik üretiminde doğal gaz talebini artırıcı etki oluşturabilmektedir. Bkz. 2021 yılı elektrik üretiminin kaynak bazlı dağılımı.

**GRAFİK 4. DOĞAL GAZ İTHALATININ KAYNAK ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI
(OCAK-AĞUSTOS 2022, YÜZDE)**

Kaynak: EPDK Doğal Gaz Piyasası aylık sektör raporlarından derlenmiştir.

*Trinidad ve Tobago, Angola ve Fransa

Ham petrol –doğal gaz ile birlikte– en büyük enerji ithalat kalemini oluşturmaktadır. Dönemlere değişen ithalat miktarı 2005'ten bu yana ortalama 22,7 milyon ton/yıl olarak gerçekleşmektedir. 2022'nin ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla (28.423.440 ton-23.161.496 ton) yüzde 18 daha az ham petrol ithal edilmiştir. Bu miktar 2005'ten bu yana ithal edilen ortalama ham petrol ithalatının üzerindedir. Buna karşılık bir önceki yıl gerçekleştirilen ham petrol ithalatına kıyasla nasıl bir durum ortaya çıkacağı ise Eylül-Aralık döneminin talebine bağlı olacaktır (Tablo 5).

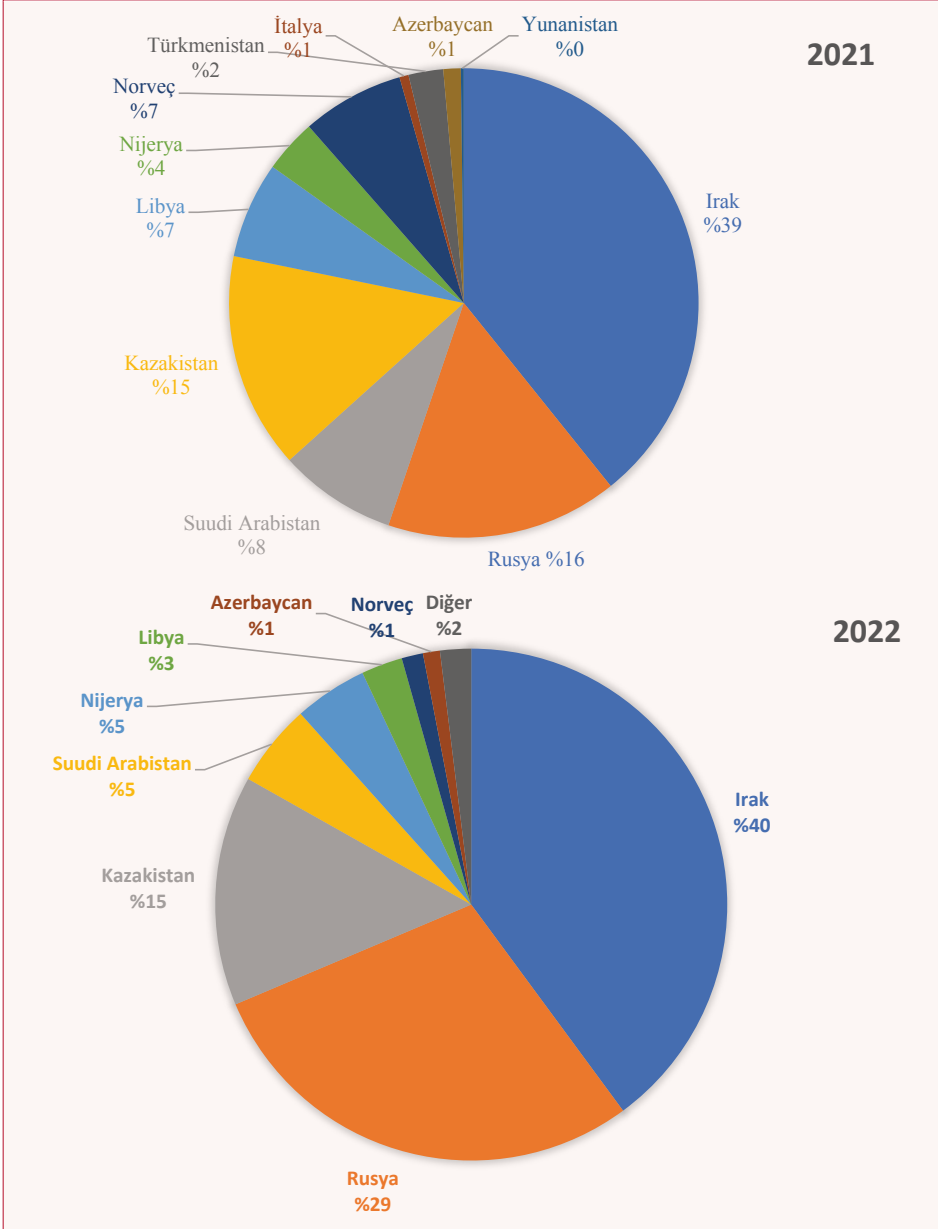
TABLO 5. HAM PETROL İTHALATI (2005-2022, TON)	
YILLAR	TON
2005	23.389.000,00
2006	24.061.000,00
2007	23.445.000,00
2008	21.743.000,00
2009	14.192.000,00
2010	16.837.000,00
2011	18.092.206,00
2012	19.484.000,00
2013	18.554.156,00
2014	17.477.986,00
2015	25.064.776,00
2016	24.957.985,00
2017	25.766.549,00
2018	20.970.669,00
2019	31.073.819,00
2020	29.368.757,25
2021	31.418.359,93
2022*	23.161.496,30

Kaynak: EPDK Petrol Piyasası aylık ve yıllık sektör raporlarından derlenmiştir.

* Ağustos 2022 sonu itibarıyla

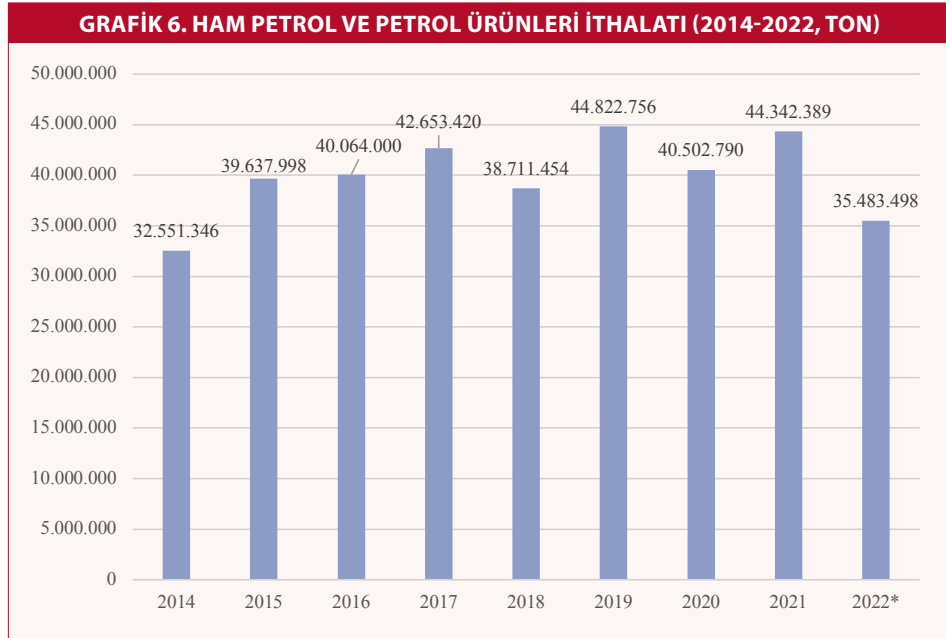
2022'nin ilk sekiz ayında ham petrol ithal edilen ülkeler incelendiğinde ithalatın yaklaşık dörtte üçünün Irak (yüzde 40) ve Rusya'dan (yüzde 29) karşılandığı görülmektedir. Kazakistan, Nijerya ve Suudi Arabistan diğer ham petrol ithal edilen ülkeler arasında yer almaktadır. Bir önceki yılın aynı dönemi ile kıyaslandığında ham petrol ithal edilen ülkeler arasında Irak'ın yine benzer bir pay ile ilk sırada yer aldığı ancak Rusya'nın 2022'de daha yüksek bir pay ile ikinci sırada yer aldığı ve diğer ülkelerin önceki yıla kıyasla paylarının azaldığı görülmektedir (Grafik 5). Bu durum doğal gazdan farklı olarak ham petrol ithalatının uzun dönemli kontratlarla değil spot piyasalar üzerinden gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

GRAFİK 5. HAM PETROL İTHALATININ KAYNAK ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (OCAK-AĞUSTOS 2021-2022, YÜZDE)

Kaynak: EPDK Petrol Piyasası aylık sektör raporlarından derlenmiştir.

Toplam petrol ithalatı (ham petrol ve petrol ürünleri) 2022'nin ilk dokuz ayında yaklaşık 35,5 milyon ton olmuştur. Bu miktar 2014-2021 döneminde gerçekleştirilen yıllık ortalama petrol ithalatının (40,4 milyon ton) altında seyretmekle birlikte yılın son üç ayında talebin yükselmesi durumunda ortalamanın üzerinde gerçekleşmesi beklenebilir (Grafik 6). 2021 sonu talebinin üzerinde veya altında gerçekleşmesi durumunu da yine Ekim-Aralık dönemi ithalatı belirleyecektir.

Kaynak: EPDK Petrol Piyasası sektör raporlarından derlenmiştir.

* Eylül 2022 sonu itibarıyla

ENERJİ PROJELERİ

Mevcut enerji projeleri 2022'de de devam etmiştir. Bunlardan en önemlisi şüphesiz 2020'de keşfedilen Sakarya Gaz Sahası'nın geliştirilmesi projesidir. Bilindiği üzere 2020'de 320 milyar metreküplük doğal gaz rezervi ile dünya genelinde yılın en büyük açık deniz hidrokarbon keşfi olarak kayıtlara geçen saha 2021'de açılan yeni kuyular eşliğinde 540 milyar metreküp olarak güncellenmiştir.³ Aralık sonunda projeye ilişkin ÇED raporunun olumlu sonuçlanmasının ardından Ocak 2022 itibarıyla keşfin yapıldığı noktadan gazı karaya taşıyacak deniz altı borularının sevkiyatına başlanmıştır.⁴ Yaklaşık 170 kilometre olması planlanan boru hattını oluşturacak borular Haziran'a dek bölgeye sevk edilmeye devam etmiştir. Mart'ta gazı karaya taşıyacak ünitenin ilk kaynağı yapılırken boru hattının sığ deniz tarafındaki 5 kilometrelik kısmı Haziran'da döşenmiş, Temmuz'da ise derin deniz tabanında boru hattı yapım çalışmalarına başlanmıştır.⁵ Kasım'da Filyos Doğal Gaz İşleme Tesisi'ndeki çalışmalar yüzde 80 oranında tamamlanırken denizdeki 170 kilometrelik boru hattının inşası bitirilmiş, deniz tabanındaki üretim tesisi ve gaz kuyularının kontrolünü yapacak Ana Kordon Bağı Hattı'nın serim işlemleri de gerçekleştirilmiştir. Yine aynı ay içinde 10 üretim kuyusundan 9'unun sondajı bitirilmiştir.⁶ Son olarak Aralık başında gaz hattının akış kontrolünü sağlayacak ekipmanlar denizin derinliklerine indirilmiştir.⁷ Sahanın 2023'ün ilk çeyreğinde kullanıma alınması planlanmaktadır.

2022'de devam eden ve dışa bağımlılığın azaltılmasında önemli rol oynaması beklenen bir diğer proje Akkuyu Nükleer Güç Santrali'dir (NGS). Mart'ta santralin devreye alınacak ilk reaktöründe ana montaj işlemine başlanırken Kasım'da ise hem

3 Büşra Zeynep Özdemir ve Münevver Yüksel, "2021'de Enerji", *2021'de Türkiye*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2021).

4 Yasemin Kalyoncuoğlu, "Sakarya Gaz Sahası için Olumlu ÇED Raporu", Anadolu Ajansı, 28 Aralık 2021; Gökhan Yılmaz, "En Büyük Doğalgaz Keşfini Taşıyacak Boruların İlk Etabı Filyos Limanı'na Getirildi", Anadolu Ajansı, 16 Ocak 2022.

5 "Karadeniz Gazını Karaya Ulaştıracak Ünitenin İlk Kaynağı Yapıldı", TRT Haber, 10 Mart 2022; "Sakarya Gaz Sahası Projesi'nde Boru Hattının Derin Sulardaki Kısmında Çalışmaya Başlandı", *Yeni Şafak*, 11 Temmuz 2022.

6 "Bakan Dönmez: 170 Kilometrelik Boru Hattının Serim İşlemini Tamamladık", DHA, 21 Kasım 2022; "Karadeniz Gazında Son Durum: TPAO Resmen Duyurdu: İşlem Tamamlandı", *Yeni Akit*, 17 Kasım 2022.

7 "Karadeniz Gazında Kritik Gelişme! TPAO Duyurdu: Denizin Derinliklerine Yerleştirildi", *Sabah*, 5 Aralık 2022.

inşaat hem de ekipmanın montaj işlemi büyük ölçüde tamamlanmıştır.⁸ 21 Temmuz'da dördüncü reaktörün temel atma töreni gerçekleştirilmiş ve bu sayede Akkuyu NGS aynı anda dört reaktörün inşasının sürdüğü dünyadaki sayılı projeler arasında yer almıştır.⁹ Santralin ilk reaktörünün Mayıs 2023'te nükleer yakıtın santrale getirilmesinin ardından devreye alınması planlanmaktadır.¹⁰

Silivri Yer Altı Doğal Gaz Depolama Tesisi enerji arz güvenliğinin artırılmasına katkı sunacak 2022'de devam eden projelerden bir diğeridir. Türkiye'nin ilk doğal gaz depolama tesisi olan Silivri Yer Altı Doğal Gaz Depolama Tesisi'nde 2017'de başlayan genişletme çalışmaları sürdürülmüştür.¹¹ Çalışmalar sonucunda Kasım'da 4,6 milyar metreküp depolama ve günlük 75 milyon metreküp geri üretim kapasitelerine ulaşılmıştır. Yine aynı ayda deponun doluluk oranı yüzde 100'e ulaştırılmıştır.¹²

2022 boyunca karada ve denizde hidrokarbon arama ve sondaj faaliyetleri de sürdürülmüştür. Fatih, Yavuz ve Kanuni sondaj gemileri eş zamanlı olarak Sakarya Gaz Sahası'ndaki kuyularda sondaj faaliyetleri yürüterek 15 kuyu açmış ve 10 üretim kuyusundan 9'undaki işlemleri tamamlamıştır.¹³ 19 Mayıs'ta Türkiye'ye ulaşan dördüncü sondaj gemisi Abdülhamit Han da Mersin Taşucu Limanı'ndaki bakım çalışmalarının ardından ilk sondaj ve arama faaliyetlerini yürütmek üzere Doğu Akdeniz'e hareket etmiştir. Gemi 10 Ağustos'ta yayımlanan Navtex'in ardından Doğu Akdeniz'de yer alan Yörükler-1 kuyusunda arama ve sondaj faaliyetlerine başlamıştır.¹⁴ Ekim'de tamamlanan sondaj çalışmalarının ardından yine aynı bölgedeki Taşucu-1 kuyusunda sondaj faaliyetlerine başlamış ve halen sondajını sürdürmektedir.¹⁵

Denizlerde arama ve sondaj çalışmaları sürdürülürken karada da petrol ve doğal gaz arama ve sondaj çalışmaları yürütülmüştür. Haziran'da Adana'da iki yıldır devam eden çalışmalar sonucunda yüksek kalitede petrol keşfedildiği açıklanmıştır. Çukurova-1 isimli kuyuda keşfedilen rezervle birlikte bölgedeki üretilebilir petrol rezervinin yaklaşık 7,5 milyon varile ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu sayede petrol üretiminin önemli ölçüde artıracığı öngörülmektedir.¹⁶

Son olarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez tarafından Aralık başında Şırnak'ta önemli miktarda petrol keşfedildiğine dair bulgulara rastlandığı açıklanmıştır. Yaklaşık bir yıldır devam eden sismik çalışmaların tamamlanmak üzere

8 "Akkuyu NGS'nin Birinci Güç Ünitesinde Ana Montaj İşlemi Başladı", Anadolu Ajansı, 21 Mart 2022; "Akkuyu'da Kullanılacak Nükleer Yakıt Mayıs 2023'te Türkiye'ye Gelecek", Anadolu Ajansı, 22 Kasım 2022.

9 "Türkiye'nin İlk Nükleer Santralinde Son Reaktörün Temeli Atıldı", Anadolu Ajansı, 21 Temmuz 2022.

10 "Akkuyu'da Kullanılacak Nükleer Yakıt Mayıs 2023'te Türkiye'ye Gelecek".

11 "Silivri Doğal Gaz Depolama Tesisinde Genişletme Çalışmaları Aralıksız Sürüyor", Anadolu Ajansı, 24 Temmuz 2022.

12 "BOTAŞ'tan Doğalgaz Depolarına İlişkin Açıklama", Anadolu Ajansı, 8 Ekim 2022.

13 "Bakan Dönmez'den Doğalgaz Açıklaması: Yeni Bir Müjde Gelecek mi?", CNN Türk, 7 Aralık 2022.

14 "Türkiye Akdeniz'de Yeni NAVTEX İlan Etti", Enerji Günlüğü, 10 Ağustos 2022.

15 "Bakan Dönmez'den Doğalgaz Açıklaması: Yeni Bir Müjde Gelecek mi?".

16 Burak Karaca, "Kapatılan Kuyudan Yüksek Kaliteli Petrol Fıskırdı: Yıllık Üretimin Yarısı Adana'dan", *Yeni Şafak*, 29 Haziran 2022; "Adana'da Yeni Petrol Umudu: Yüksek Potansiyelli 4 Saha İçin Çalışma", NTV, 7 Temmuz 2022.

olduğu ve Gabar Dağı civarında Türkiye tarihinin en büyük petrol keşiflerinden birinin gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir. Keşfin yıl sonunda veya gelecek yılın başında açıklanması beklenmektedir.¹⁷

2022, yenilenebilir enerji alanında da önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. 26 Ocak'ta Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank'ın katılımıyla Ankara'da Polatlı Organize Sanayi Bölgesi'nde KontrolMatik Teknoloji Lityum Demir Fosfat Batarya Fabrikası'nın temel atma töreni düzenlenmiştir. Fabrikada üretilen lityum pillerin elektrikli araçların yanı sıra enerji depolama amaçlı da kullanılması ve bu alanda yerliliğin artırılmasına büyük ölçüde katkı sağlanması hedeflenmektedir.¹⁸ Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın yüzde 98 hissesine sahip olduğu ASPİLSAN Enerji de yine 2022'de lityum pil alanında üretime başlamıştır. Avrupa'nın ilk şarj edilebilir silindirik lityum pillerinin üretildiği tesisin savunma sanayiinin yanı sıra enerji depolama teknolojileri alanında da katkı sağlaması planlanmaktadır.¹⁹

11 Ağustos'ta kamu-özel sektör iş birliğiyle 20 farklı ilde inşa edilen 34 hidroelektrik santralının açılışı gerçekleştirilmiştir. Yılda 2,3 milyar kW/saat elektrik üretmesi beklenen santraller ile son yirmi yılda faaliyete alınan hidroelektrik santral sayısı 605'e ulaşmıştır.²⁰ 19 Kasım'da ise Türkiye'nin en büyük ve dünyanın ise beşinci en büyük hidroelektrik santrali olan Yusufeli HES Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından açılmıştır. 186 MW kurulu gücünde üç ayrı üniteden oluşan barajın yılda 1,89 kW/saat elektrik üretmesi hedeflenmektedir.²¹

Son olarak 2022 rüzgar enerjisiyle rekor düzeyde elektriğin üretildiği bir yıl olmuştur. 11 Aralık'ta rüzgar enerjisinden elektrik üretiminde tüm zamanların rekoru kırılmıştır. Türkiye tarihinde ilk kez rüzgardan 207 bin 906 MW/saat elektrik üretilmiştir. Söz konusu üretim toplam elektrik üretiminin yüzde 27,8'ine karşılık gelmektedir. Daha önce 21 Kasım 2022'de rüzgar enerjisinden 204 bin 375 MW/saatlik elektrik üretilmişti. 11 Aralık'ta gerçekleştirilen üretimle 21 Kasım'daki rekor da tazelenmiştir.²²

17 "Şirnak'ta Petrol Keşfi... Bakan Dönmez: Karada Yapılmış En Büyük Keşiflerden Biri Olabilir", TRT Haber, 6 Aralık 2022.

18 "Bakan Varank, Türkiye'nin İlk Lityum Demir Fosfat Batarya Fabrikasının Temelini Attı", Anadolu Ajansı, 25 Ocak 2022.

19 Esra Küçükşahin, "ASPİLSAN Enerji, Yılın İlk Yarısında Lityum Pilde Seri Üretime Gececek", Anadolu Ajansı, 17 Ocak 2022; "Tarihçe", ASPİLSAN, <https://www.aspilsan.com/kurumsal/tarihcemiz>, (Erişim tarihi: 5 Aralık 2022).

20 "34 Hidroelektrik Santrali Açıldı! Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Önemli Mesajlar...", CNN Türk, 11 Ağustos 2022; "34 Adet Hidroelektrik Santral Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Himayelerinde Hizmete Alındı", Devlet Su İşleri, 12 Ağustos 2022, <https://www.dsi.gov.tr/Haber/Detay/6831>, (Erişim tarihi: 2 Aralık 2022).

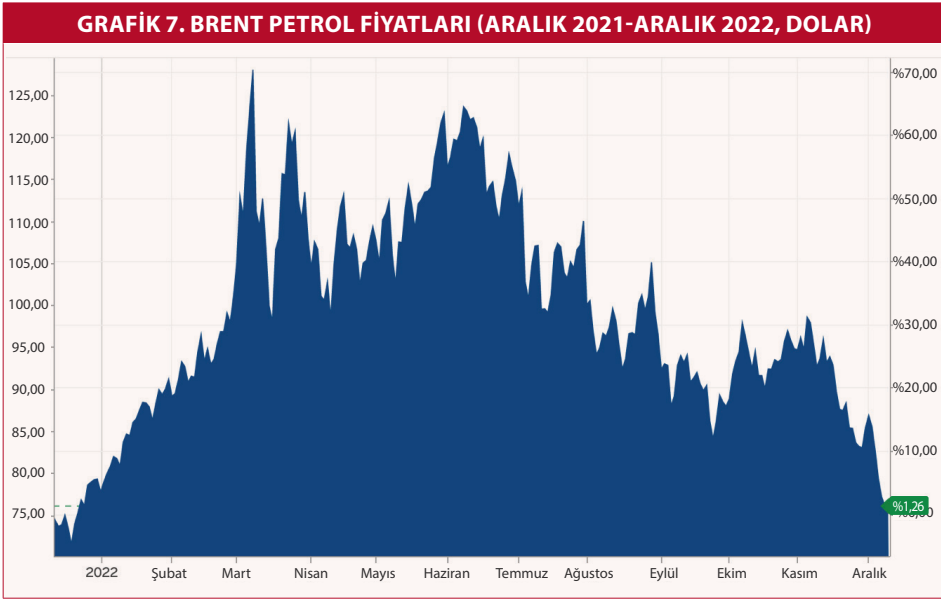
21 Sevgi Ceren Gökkoç, "Yusufeli Barajı ve HES'i Bugün Açılıyor", Anadolu Ajansı, 19 Kasım 2022.

22 Gülşen Çağatay, "Türkiye's Daily Wind Power Generation Hit All Time High On Sunday", Anadolu Ajansı, 12 Aralık 2022.

ENERJİ PİYASASINI ETKİLEYEN DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ VE ENERJİ DİPLOMASİSİ

2022, küresel salgının etkilerinin henüz tam olarak atlatılmadığı bir dönemde Rusya'nın Ukrayna'ya açtığı savaş ile tüm enerji piyasalarının derinden etkilendiği bir yıl olmuştur. Petrol, doğal gaz ve kömürün yanı sıra nükleer enerji alanında da başat ülkelerden biri olan Rusya'nın girdiği bu savaş tüm dünyayı etkisi altına alan bir kriz süreci başlatmıştır.

24 Şubat'ta başlayan savaş yıl sonu itibarıyla halen sürerken Rusya'ya yönelik alınan yaptırım kararlarında da artış görülmektedir. Savaşın ardından ABD, AB ve İngiltere'nin öncülük ettiği çok sayıda ülke Rus bankalarını uluslararası ödemeler sisteminin en önemli bileşenlerinden biri olan SWIFT sisteminden çıkardığını açıklamış; ardından Mart'ta sırasıyla Kanada, ABD ve İngiltere Rus petrolü ithalatına yaptırım uygulama kararı almıştır. Alınan karar henüz uygulamaya alınmadan petrol piyasalarını etkilemiş ve fiyatlar yukarı yönlü hareketlenmeye başlamıştır. 2021'in Aralık ortasında 70 dolar seviyesindeki Brent petrolün varil fiyatı artan gerilimle 80 doların üzerine çıkmış ve savaşın başladığı 24 Şubat'ta 99 dolara ulaşmıştır. 8 Mart'ta 127 dolar ile son on yılın en yüksek seviyesine ulaşan Brent petrolün varil fiyatı 2022'nin son günlerinde 80-90 dolar arasında seyretmektedir (Grafik 7).

Kaynak: Markets Insider

Yıl boyunca uluslararası piyasalarda değişkenlik gösteren petrol fiyatları iç piyasada da kendisini hissettirmiştir. Akaryakıt fiyatlarında ciddi yükseliş gerçekleşirken benzin, motorin, LPG vb. ürünlerin fiyatları hatırı sayılır oranda artmıştır. Öyle ki 2 Aralık 2021'de litresi 9,07 TL olan kurşunsuz benzin 1 Haziran 2022'de 25,01 TL'ye yükselirken 3 Aralık 2022'de ise 20,15 TL olarak kayıtlara geçmiştir. Bu yazının kaleme alındığı tarihte ise benzin fiyatları motorin fiyatlarından daha düşüktür (Tablo 6).²³

TABLO 6. AKARYAKIT FİYATLARINDAKİ DEĞİŞİM (1 ARALIK 2021-3 ARALIK 2022, TL/LİTRE)				
TARİH	KURŞUNSUZ BENZİN	MOTORİN	FUEL OİL	GAZ
2 Aralık 2021	9,07	9,34	8,79	8,25
1 Ocak 2022	12,94	12,72	9,25	9,05
2 Şubat 2022	14,44	14,59	10,63	9,35
1 Mart 2022	16,53	16,04	11,80	10,08
1 Nisan 2022	19,69	21,15	14,13	11,14
6 Mayıs 2022	20,33	22,00	13,12	10,79
1 Haziran 2022	25,01	24,40	15,06	11,55
2 Temmuz 2022	25,12	26,59	14,82	10,66
2 Ağustos 2022	22,24	24,47	15,77	11,37
2 Eylül 2022	20,13	26,85	14,76	11,47
4 Ekim 2022	19,24	23,08	13,96	11,07
1 Kasım 2022	21,38	26,36	14,00	10,32
3 Aralık 2022	20,15	23,59	12,24	10,82

Kaynak: "Geçmiş Dönem Akaryakıt Fiyatları", Türkiye Petrolleri, <https://www.tppd.com.tr/tr/gecmis-akaryakit-fiyatları>, (Erişim tarihi: 3 Aralık 2022).

* İstanbul, Avrupa yakası fiyatları

²³ İstanbul Avrupa yakası için kurşunsuz benzin 20,18 TL/LT ve motorin 22,96 TL/LT'dir

Yıl içinde Türkiye'nin diğer ülkelerle birebir ilişkileri de enerji sektöründe etkili olmuştur. Uzunca bir süredir elektrik arzında sorun yaşayan Irak'ın bazı kentlerine günde ortalama 3-5 saat elektrik temin edilebildiği bilinmektedir. Şubat'ta sert geçen kış şartlarının da etkisiyle İran'dan ithal ettiği doğal gazın azalması Irak genelinde elektrik sorununun daha ciddi boyutlara ulaşabileceği endişelerine neden olmuştur. Irak Elektrik Bakanı Adil Kerim bu durumun üstesinden gelebilmek için Türkiye'den elektrik ithal edeceklerini açıklamıştır.²⁴ 2020'den bu yana Irak'a elektrik ihraç eden Türkiye ürettiği elektriğin fazlasını bölgesindeki ülkelerin de ihtiyacını karşılamak için kullanmaktadır.²⁵

Türkiye ile Cezayir arasındaki uzun yıllara dayanan ilişkilerin ticaret ayağında yaklaşık otuz yıldır LNG ticareti büyük rol oynamaktadır. 2022'de iki ülke arasında gerçekleştirilen temaslar da enerji ilişkilerinin derinleştirilmesi yönündeki iradeyi göz önüne sermiştir. İlk olarak Şubat'ta Cezayir milli enerji şirketi SONATRACH ile iki Türk firma arasında Adana Yumurtalık'ta 1 milyar dolarlık petrokimya yatırımı anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre otomotiv endüstrisinden mutfak gereçleri ve gıda paketlemesine kadar kullanılan polipropilen üretimi yapılmak üzere bir tesis kurulacak, üretimde kullanılacak ham madde de SONATRACH tarafından temin edilecektir.²⁶ İki ülke enerji bakanları daha sonra Kasım'da Cezayir'de düzenlenen bir etkinlikte bir araya gelmiş, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ve SONATRACH arasında ortak bir enerji şirketi kurulması kararı alınmıştır. Cezayir'de kurulacak şirketin başta bu ülke üzere bölgedeki diğer ülkelerde de petrol ve doğal gaz aramaları alanında faaliyet göstermesi planlanmaktadır.²⁷

Yıl içinde benzer bir gelişme Malezya ile ilişkilerde de gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan Ağustos'taki açıklamasında TPAO ve Malezya ulusal petrol şirketi PETRONAS arasında enerji alanında iş birliği planladıklarını duyurmuştur. Buna göre iki şirketin belirlenecek bölgelerde petrol ve doğal gaz arama çalışmaları yürütmesi öngörülmekte, çalışmalara Çin'in de dahil olabileceği düşünülmektedir. TPAO'nun mevcut arama ve sondaj filosunun çalışmalarda aktif rol alması planlanırken iki ülke arasındaki iş birliğinin üçüncü ülkelere de genişletilerek ilişkilerin derinleştirilmesi hedeflenmektedir.²⁸

Ekim enerji diplomasisi açısından oldukça yoğun bir ay olmuştur. Ayın henüz başında Türkiye ve Libya arasında petrol ve doğal gaz alanında iş birliğini öngören bir mutabakat muhtırası imzalanmıştır. 3 Ekim'de imzalanan muhtıra ile Türk ve

24 "Irak Elektrik Bakanlığı: Türkiye'den Elektrik İthal Edeceğiz", Bloomberg HT, 10 Şubat 2022.

25 Türkiye mevcut durumda Irak'ın yanı sıra Bulgaristan, Gürcistan, Suriye ve Yunanistan'a elektrik ihraç etmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. "Elektrik Piyasası Yıllık Sektör Raporu Listesi", EPDK, <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-24/yillik-sektor-raporu>, (Erişim tarihi: 27 Aralık 2022).

26 "Türkiye ile Cezayir Arasında 1 Milyar Dolarlık Anlaşma", *Dünya*, 27 Şubat 2022.

27 Esat Fırat, "Türkiye ile Cezayir Ortak Petrol ve Doğalgaz Arama Şirketi Kuruyor", Anadolu Ajansı, 11 Kasım 2022.

28 "Erdoğan: TPAO ve Petronas Arasında Ortak Çalışma Planlıyoruz", Enerji Günlüğü, 19 Ağustos 2022.

Libyalı şirketlerin karada ve denizde petrol ve doğal gaz arama ve geliştirme alanında iş birliği yapması planlanmıştır.²⁹ Anlaşma iki ülke arasındaki iş birliklerini daha da derinleştirmesi açısından dikkate değer iken Kasım 2019'da iki devlet arasında imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırasına benzer şekilde Yunanistan ve Mısır tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 11 Ekim'de Kahire'de bir araya gelen taraflar düzenledikleri ortak basın toplantısında anlaşmayı Akdeniz'deki güvenlik ve istikrara tehdit olarak gördüklerini ifade etmiş ve yasa dışı olarak nitelendirmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanı Dendias anlaşmaya karşı çıkmak için uluslararası hukuktan doğan haklarını kullanacaklarını belirtirken Mısırlı mevkidaşı Şukri de Libya'daki Dibebe hükümetinin uluslararası bir anlaşma imzalamaya yetkisinin olmadığını öne sürmüştür.³⁰

Ekim'de Bakü'de düzenlenen Türkiye-Azerbaycan 2. Enerji Forumu'nda Azerbaycan Enerji Bakanı Perviz Şahbazov ile bir araya gelen Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez açıklamasında Azerbaycan doğal gazını önce Türkiye'ye ve sonra Avrupa'ya ileten TANAP Doğal Gaz Boru Hattı'nın kapasitesinin iki katına çıkarılmasına karar verildiğini duyurmuştur. Mevcut durumda 6 milyar metreküpü Türkiye'ye ve 10 milyar metreküpü de Avrupa'ya iletilen hattın 16 milyar metreküp olan taşıma kapasitesi 32 milyar metreküpe çıkarılacaktır. Şahbazov bu sayede Avrupa'nın doğal gaz arz güvenliğine sağlanan katkının artırılmasının yanı sıra Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji iş birliğinin de derinleştirilmesini hedeflediklerini ifade etmiştir.³¹ Forumdaki konuşmacılardan biri olan BOTAŞ Genel Müdürü Burhan Özcan, BOTAŞ ve Azerbaycan ulusal enerji şirketi SOCAR arasında ortak bir enerji şirketi kurulacağını ve bu şirketin doğal gaz depolama, hidrojen ve bunkering gibi farklı alanlarda hizmet vermesinin planlandığını açıklamıştır.³²

Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında Ukrayna üzerinden Avrupa'ya gönderdiği gazı büyük ölçüde kesen Rusya'nın savaştan çok daha önce de Ukrayna'ya alternatif aradığı, gazı doğrudan veya başka bir transit ülke aracılığıyla Avrupa'ya iletmek istediği bilinmektedir. Savaşın başlamasının ardından 2021 sonunda hizmete hazır hale gelen Kuzey Akım 2 Doğal Gaz Boru Hattı'nın sertifikasyon sürecini Berlin yönetimi askıya almış, Ağustos'ta ise Moskova yönetimi Kuzey Akım 1'in gaz akışı durdurmuştur. Avrupa piyasasını bütünüyle kaybetmek istemeyen Rusya gaz arzını Türkiye üzerinden sağlama alternatifi üzerinde durmaya başlamıştır. 13 Ekim'de Kazakistan'ın başkenti Astana'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir araya gelen Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Türkiye rotası düşüncesini Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile paylaşmıştır. Putin, Avrupalı devletlerin anlaşması halinde Türkiye'nin bölgede bir gaz ticareti merkezine dönüştürülebileceğini ve Rus gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya

29 "Türkiye ve Libya'dan Enerjide Yeni İş Birliği", TRT Haber, 3 Ekim 2022.

30 "Mısır ve Yunanistan'dan Libya Anlaşmasına Tepki", Enerji Günlüğü, 11 Ekim 2022.

31 "TANAP Kapasitesi 2 Katına Çıkarılacak", Enerji Günlüğü, 6 Ekim 2022.

32 "Türkiye, Azerbaycan ile Yeni Enerji Projelerine İmza Atacak", Enerji Günlüğü, 8 Ekim 2022.

taşınabileceğini söylemiştir.³³ Cumhurbaşkanı Erdoğan bu açıklamayı memnuniyetle karşılayarak Türkiye'nin uluslararası bir gaz ticaret merkezi haline gelmesinin hem Türkiye hem de bölge ülkeleri için faydalı olabileceğini ifade etmiştir.³⁴

Ağustos'ta Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez Körfez ülkelerine bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaretinin Umman ayağında mevkidaşı ile görüşen Dönmez iki ülke arasındaki doğal gaz ticareti konusunu görüşmüştür.³⁵ Ürettiği gazın yaklaşık dörtte birini ihraç eden Umman için Türkiye alternatif bir pazar konumunda iken Türkiye için de Umman yeni bir gaz tedarikçisi anlamına gelmektedir. Anlaşmaya varılması halinde Umman'ın gaz tedarik güvenliğine, Türkiye'nin de gaz arz güvenliğine katkı sunulacağı açıktır. Umman ziyaretinin ardından Katar'a giden Fatih Dönmez ile Enerji İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Saad Sherida Kaabi arasında iki ülke enerji ilişkilerinin geliştirilmesi konusu ele alınmıştır. Her iki bakan Türkiye ve Katar dışında üçüncü ülkelerde de petrol ve doğal gaz arama ve üretim faaliyetlerinin yürütülmesi dahil çok sayıda konuda fikir alışverişinde bulunmuştur.³⁶

Türkiye-Almanya enerji ilişkileri de 2022'de öne çıkan başlıklardan biri olmuştur. 11 Ekim'de Berlin'de düzenlenen Dördüncü Türk-Alman Enerji Forumu iki ülkeden önde gelen iş dünyası temsilcilerinin yanı sıra Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez ve Almanya Ekonomi ve İklim Koruma Bakanı Robert Habeck ve ekiplerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Forumda odak çalışma gruplarının yürüttüğü yoğun çalışmalar sonucunda iki mutabakat zaptı imzalanmıştır. Bunlardan ilki Türkiye'de entegre güneş paneli üreticisi bir firma ile Alman teknoloji araştırma enstitüsü arasında imzalanan Ar-Ge protokolüdür. Protokole göre güneş panellerinin yeni alanlarda ve daha geniş ölçekli kullanımına yönelik Ar-Ge iş birliği yapılacaktır. İmzalanan bir diğer mutabakat zaptı ise yenilenebilir enerji kaynaklarından hidrojen enerjisi üretimine yönelik çalışmaları içeren yeşil hidrojen iş birliğidir.³⁷ Her iki mutabakat zaptı da Türkiye'nin yenilenebilir enerji teknolojileri alanında kaydettiği başarıları pekiştirmesine yardımcı olmanın yanı sıra iki ülke arasında enerji alanındaki iş birliklerinin daha da derinleşmesine vesile olma potansiyeline de sahiptir.

33 "Putin Offers to Make Turkey a Gas Hub to Preserve E.U. Energy Hold", *The New York Times*, 13 Ekim 2022.

34 Beril Akman ve Firat Kozok, "Erdogan Welcomes Putin's Idea to Make Turkey a Gas Hub", Bloomberg, 14 Ekim 2022.

35 "Katar ve Umman ile Doğal Gaz Ticareti Adımları", TRT Haber, 6 Eylül 2022.

36 "Bakan Dönmez'in Körfez Mesaisi Verimli Geçti", Anadolu Ajansı, 25 Ağustos 2022.

37 Sırrı Uyanık, "Analiz: Almanya-Türkiye İlişkileri Enerjiyle Yeni Bir Boyut Kazanıyor", Anadolu Ajansı, 28 Ekim 2022.

SONUÇ

2022 küresel enerji piyasalarının Rusya-Ukrayna savaşının gölgesinde ciddi bir sına-madan geçtiği bir yıl olmuştur. Savaşın başlamasının ardından Batılı ülkelerin öncü-lüğünde Rusya'ya uygulanan ekonomik, finansal ve ticari yaptırımlar caydırıcılığın artırılması amacıyla enerji sektörüne taşınmıştır. Yaptırımlar eşliğinde yıl boyunca dalgalanan küresel piyasalardaki enerji fiyatları hemen her ülkede olduğu gibi Türki-ye'de de kendisini hissettirmiştir. İç piyasaya doğrudan yansıyan ham petrol fiyatları akaryakıt fiyatlarının da hatırı sayılır ölçüde artmasına neden olmuştur.

Buna karşılık hem doğal gaz hem de petrol ithalatında bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla gerileme kaydedilmesi dış ticarete enerji ithalatı kaynaklı baskının tahmin edilenden daha hafif olması sonucunu ortaya çıkarabilir. Dahası Türkiye'nin uzun dönemli doğal gaz kontratlarının uluslararası piyasalardaki doğal gaz fiyatları değişiminden gecikmeli etkilenmesini sağladığı da unutulmamalıdır.

Yıl içinde Sakarya Gaz Sahası'nda denizdeki boru hattı inşası tamamlanarak sahanın hızla 2023'ün ilk yarısına hazırlanmasına yönelik çalışmalar devam etmiştir. Benzer şekilde Akkuyu NGS'de de çalışmalar sürdürülmüş, aynı anda dört reaktörün inşası gerçekleştirilmiş ve ilk ünitenin 2023'ün ilk yarısında devreye alınması için gerekli çalışmalar yapılmıştır.

2022 yenilenebilir enerji açısından da son derece önemli bir yıl olmuştur. Yıl içinde rüzgar enerjisi ilk kez elektrik üretiminin yüzde 30'a yakınına karşılar duruma gelmiştir. Türkiye'nin en büyük, dünyanın ise beşinci en büyük hidroelektrik sant-rali olan Yusufeli HES dahil olmak üzere çok sayıda HES ve yenilenebilir kaynaklı santral devreye alınmıştır. Dahası Ocak-Ekim döneminde kurulu güce eklenen 826 elektrik santralinin tamamının yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı santrallerden oluşması özellikle dikkate değerdir. Bu sayede toplam 55 bin MW'lık yenilenebilir kurulu gücü ile Türkiye yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı kurulu güç bakımın-dan Avrupa'nın beşinci ülkesi konumundadır.

Son olarak şarj edilebilir lityum piller alanında yaşanan gelişmeler Türkiye'nin bu alanda da yerleşme konusunda kararlı olduğunu göstermektedir. Bu sayede Tür-kiye bir yandan yenilenebilir kaynak potansiyelinden yararlanmayı artırırken diğer yandan yenilenebilir kaynaklı ürettiği elektriği depolayarak dışa bağımlılığını azalt-

mada önemli bir aşama kaydedebilecektir. Tüm bu çalışmaların 2023'e girerken devam etmesiyle Türkiye'nin Cumhuriyet'in 100. yılına enerjide bağımsızlık politikasını güçlendirecek projelerle güçlü bir giriş yapması beklenmektedir.

KRONOLOJİ: 2022'DE ENERJİ	
25 Ocak	Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank'ın katılımıyla Polatlı OSB'de Türkiye'nin ilk lityum demir fosfat batarya fabrikasının temelini atıldı.
22 Şubat	Yapılan incelemeler sonucunda 2021'de devreye alınan elektrik enerjisi kurulu gücünün yüzde 97'sini yenilenebilir enerji santralleri oluşturdu. Böylece Türkiye'de 2021'de devreye giren lisanslı elektrik üretim kapasitesinin yüzde 97'si temiz enerji kaynaklarından sağlandı.
19 Mayıs	Türkiye'nin ve TPAO'nun dördüncü derin deniz sondaj gemisi Mersin'in Taşucu Limanı'na ulaştı.
7 Temmuz	Adana'da iki yıl süren çalışmaların sonucunda Çukurova-1 kuyusunda yüksek kalitede petrol keşfedildiği açıklandı.
21 Temmuz	Akkuyu NGS'nin dördüncü ve son reaktörü için temel atma töreni düzenlendi.
8 Ağustos	Türkiye'nin dördüncü sondaj gemisi Abdülhamid Han'ın Doğu Akdeniz'deki Yörükler-1 sahasında 9 Ağustos-7 Ekim arasında sondaj çalışmaları yürüteceğine dair Navtex yayımlandı.
11 Ağustos	34 adet hidroelektrik santralini açılışını gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Erdoğan uzun dönemde Türkiye'nin hidroelektrik yatırımlarının değerinin artacağını belirtti.
19 Ağustos	Cumhurbaşkanı Erdoğan TPAO ve Malezya ulusal petrol şirketi PETRONAS arasında enerji alanında iş birliği planlandığını açıkladı.
28 Eylül	Türk Devletleri Teşkilatları Enerji Bakanları Toplantısı'nda Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan enerji bakanlarıyla görüşen Fatih Dönmez enerji alanında çeşitli mutabakatlara varılması ve iş birliklerinin artırılması üzerinde çalıştıklarını belirtti.
3 Ekim	Türkiye ve Libya arasında petrol ve doğal gaz alanında iş birliği yapılmasına yönelik bir mutabakat muhtırası imzalandı.
6 Ekim	Bakü'de düzenlenen Türkiye-Azerbaycan 2. Enerji Forumu'nda Azerbaycan Enerji Bakanı Perviz Şahbazov ile bir araya gelen Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez Azerbaycan gazını önce Türkiye'ye ve sonra Avrupa'ya ileten TANAP'ın kapasitesinin iki katına çıkarılmasına karar verildiğini açıkladı. Türkiye-Azerbaycan 2. Enerji Forumu'na katılan BOTAŞ Genel Müdürü Burhan Özcan BOTAŞ ile Azerbaycan ulusal enerji şirketi SOCAR arasında ortak bir enerji şirketi kurulacağını açıkladı.
11 Ekim	Berlin'de Almanya Ekonomi ve İklim Koruma Bakanı Robert Habeck ile 4. Türk-Alman Enerji Forumu'nda bir araya gelen Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez arasında yeşil hidrojen ve güneş paneli üretimi ile ilgili iki mutabakat muhtırası imzalandı.
13 Ekim	Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmesinde Türkiye'nin doğal gaz ticaret merkezi haline getirilmesini istediğini ve Rus gazını Avrupa piyasalarına iletilmesinde önemli bir rol oynayabileceğini belirtti.
19 Ekim	Rusya Devlet Atom Enerjisi Kurumu Rosatom'un Genel Müdürü Aleksey Lihaçev, Rus devlet kanalı Rossiya-24'teki açıklamasında Türkiye'nin ikinci nükleer güç santralini Sinop'ta inşa etmek üzere görüşmelerini dile getirdi.
10 Kasım	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Dönmez, Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbun ile görüştü.
11 Kasım	Adıyaman, Ankara, Batman, Bilecik, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Mardin, Muş, Şanlıurfa, Şırnak, Van ve Yozgat illerinin muhtelif ilçeleri sınırlarında yer alan 59 saha, YEKA Yönetmeliği kapsamında güneş enerjisine dayalı YEKA alanları olarak ilan edildi. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, Türkiye ile Cezayir'in başta bu ülke olmak üzere bölge ülkelerinde faaliyet gösterecek ortak bir petrol ve doğal gaz arama şirketi kuracağını açıkladı.

19 Kasım	Sakarya Gaz Sahası'nı karaya bağlayan 170 kilometrelik deniz altı boru hattının inşası tamamlandı. Türkiye'nin en büyük, dünyanın ise beşinci büyük hidroelektrik santrali Yusufeli HES devreye alındı.
21 Kasım	Cezayir Hidrokarbon Düzenleyici Kurumu ARH'den EPDK'ya iş birliği ziyareti gerçekleştirdi.
26 Kasım	Pakistan Başbakanı Şahbaz Şerif Türkiye ile yenilenebilir enerji konusunda kararlı adımlar attıklarını, Türk yatırımcıların Pakistan'da yenilenebilir enerji alanında ortak adımlar atmalarını beklediklerini açıkladı.
1 Aralık	Abdülhamid Han derin deniz sondaj gemisinin Doğu Akdeniz'deki Taşucu-1 kuyusunda 2 Aralık 2022-31 Ocak 2023 arasında sondaj çalışmaları yürüteceği Antalya'dan yayımlanan Navtex ile duyuruldu.
11 Aralık	Rüzgar enerjisinden elektrik üretiminde tüm zamanların rekoru kırdı ve ilk kez rüzgar enerjisi santrallerinden 207 bin 906 MW/saat elektrik üretildi. Söz konusu üretim 11 Aralık'taki elektrik üretiminin yüzde 27,8'ini karşıladı.
12 Aralık	Şırnak'ın Gabar bölgesinde 150 milyon varillik yüksek kalitede petrol rezervi keşfedildiği Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından açıklandı.
16 Aralık	Genişletme çalışmaları sonucu 4,6 milyar metreküplük depolama kapasitesine ulaşan Silivri Yer Altı Doğal Gaz Depolama Tesisi'nin açılışı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın katılımıyla gerçekleştirildi.

2022'DE

HUKUK

VE YARGI

YAZARLAR: CEM DURAN UZUN • MERT HÜSEYİN AKGÜN

GİRİŞ

TBMM 27. dönemin altıncı ve son yasama yılına girildiği 2022’de yoğun bir me-sai içerisinde olmuştur. 2021’de toplam 87 kanun teklifi yasalaşırken 2022’de kabul edilen yasa sayısı 1 Aralık itibarıyla 77’dir. Ayrıca Ocak-Aralık arasında toplam 36 Meclis kararı kabul edilmiştir. Meclis kararlarıyla Amasra’da meydana gelen maden kazasına ilişkin araştırma komisyonu kurulmuş, Azerbaycan, Lübnan, Mali ve Orta Afrika tezkereleri yenilenmiş, Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) Katar’da görevlendi-rilmesine izin verilmiş, Anayasa Mahkemesi (AYM), Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ve Kişisel Verileri Koruma Kuruluna üye seçimleri yapılmıştır.

Yasama alanında diğer bir önemli gelişme yılın son ayında TBMM’ye sunulan anayasa değişikliği teklifidir. 9 Aralık’ta 336 milletvekilinin imzasıyla verilen, Anaya-sa’nın 24 ve 41. maddelerini değiştiren kanun teklifi başörtüsü serbestisini açık bir anayasal güvenceye kavuşturmanın yanı sıra aile kurumunu korumaya yönelik de önemli bir düzenleme öngörüyor.

2000’lerin başından itibaren önce AB müktesebatına uyumun ardından strateji belgeleri çerçevesinde sürdürülen yargı reformunda 3. Yargı Reformu Strateji Belgesi’ n-de belirtilen hedefler ışığında geride bıraktığımız yılda adalete güveni ve erişilebilirliği önceleyen adımlar atılmıştır. Eylül’de yayımlanan Yargı Reformu Stratejisi Uygulama Raporu’na göre 3. Yargı Reformu Strateji Belgesi’nde belirtilen “hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi; savunma hakkının etkin kullanımının sağlanması; yargı bağımsızlığı, tarafsızlığı ve şeffaflığının geliştirilmesi; yargıdaki insan kaynaklarının ni-telik ve niceliğinin artırılması; adalete erişimin kolaylaştırılması ve adalet hizmetlerin-den memnuniyetin artırılması; ceza adaleti sisteminin etkinliğinin artırılması; yargıla-manın sadeleştirilmesi” şeklinde sekiz başlık altında toplanan 256 faaliyetin yüzde 70’i yasal veya idari düzenlemeler yapmak suretiyle hayata geçirilmiştir.

2022’nin en kapsamlı yargı reformu düzenlemesi 6. Yargı Paketi olarak bilinen yirmi dört maddelik 7413 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’dur. Bu kanun ile uzun süredir beklenen hakim ve savcı yardımcılığı müessesesi hayata geçirilmiştir.

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türk yargısının en önemli gündem başlıklarından birisi şüphesiz darbe ve FETÖ hakkında yürütülen adli süreçlerdir.

Örgüte dair 100 bine yakın adli soruşturma yürütülmüştür. Darbe girişimine ilişkin açılan aralarında 15 Temmuz'u aydınlatan Genelkurmay Çatı ve Akıncı gibi iki ana yargılamanın da olduğu 289 davanın tamamı hakkında 2022 içerisinde ilk derece mahkemelerindeki yargılamalar tamamlanarak hükümler verilmiştir. Yargılamalar neticesinde 4 bin 891 sanık cezalandırılırken bunların 3 bini müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. 85'i eski general, 1.116'sı eski subay olmak üzere toplam 1.634 sanık ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum edilmiştir. 1.366 sanık ise müebbet hapis cezası almıştır.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, AYM, Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK), Kişisel Verileri Koruma Kurumu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), OHAL Komisyonu ve Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulundan oluşan insan hakları koruma mekanizmaları ulusal düzeyde temel hak ve özgürlüklerin korunmasına dönük faaliyetlerini 2022 içinde de sürdürmüştür. 2012'de faaliyete geçen ve 2022'de onuncu yılını dolduran AYM'ye bireysel başvuru yolu insan haklarının ulusal düzeyde korunmasına önemli katkıda bulunmaya devam etmektedir. On yılda mahkemeye toplam 450 bin 173 bireysel başvuru yapılmıştır. Bu başvuruların yaklaşık yüzde 73'ü (328 bin 196) sonuçlandırılmıştır. 30 Eylül 2022 itibarıyla mahkemenin önünde 121 bin 977 derdest bireysel başvuru dosyası bulunmaktadır. 2022'de verilen kararlardan 17 bin 690'ı (yüzde 60,2) makul sürede yargılanma hakkına ilişkindir. Başvuruların 3 bin 115'inde mülkiyet hakkı, 2 bin 914'ünde adil yargılanma hakkı ve 2 bin 623'ünde ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verilmiştir.

YASAMA FAALİYETLERİ

TBMM 27. dönemin altıncı ve son yasama yılına girildiği 2022’de yoğun bir me-sai içerisinde olmuştur. 2021’de toplam 87 kanun teklifi yasalaşırken 2022’de kabul edilen yasa sayısı ise 1 Aralık itibarıyla 77’dir. Özellikle toplum gündeminde yer alan hususlarda Meclisin çözüm getiren düzenlemeler yaptığı görülmektedir. Ayrıca Ocak-Aralık arasında toplam 36 Meclis kararı kabul edilmiştir. Meclis kararlarıyla Amasra’da meydana gelen maden kazasına ilişkin araştırma komisyonu kurulmuş, Azerbaycan, Lübnan, Mali ve Orta Afrika tezkereleri yenilenmiş, TSK’nın Katar’da görevlendirilmesine izin verilmiş, AYM, RTÜK ve Kişisel Verileri Koruma Kurulu-na üye seçimi yapılmış ve HDP Diyarbakır milletvekili Semra Güzel’in yasama dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Meclis kararları tek tek ele alınmayacaktır. Ancak TBMM’nin 2022’de kabul ettiği bazı önemli kanunlara aşağıda yer verilmektedir.

7392 SAYILI TÜKETİCİNİN KORUNMASI HAKKINDA KANUN İLE KAT MÜLKİYETİ KANUNUNDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN

Kabul edilen kanunla tüketicilerin korunmasına yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda tüketici ve konut kredisi satışlarında tüketicilere sigorta ve diğer ürünlerin satışının bir ön şart olarak sunulması sınırlandırılmış, tüketici kredilerinde müşteri lehine düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca ikinci el ürünlerin ekonomiye yeni-den kazandırılmasını kolaylaştırmak için servis ve tamir uygulamalarında zararların tazmin edilmesi, “yenilenmiş ürünlere tüketiciye teslim tarihinden itibaren asgari bir yıl garanti verilmesi” gibi tüketici güvenini gözeten koşullar öngörülmüştür. Ayrıca tüketici hakem heyetlerine başvuru yolunun kapsamının genişletilmesi ve etkinliğinin güçlendirilmesine yönelik de düzenlemeler yapılmıştır.¹

¹ “24.03.2022 tarihli ve 7392 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile Kat Mülkiyeti Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 1 Nisan 2022, Sayı: 31796.

7406 SAYILI TÜRK CEZA KANUNU VE BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN²

12 Mayıs'ta kabul edilen kanunla hem sağlık çalışanları hem de kadına yönelik şiddetle mücadele bakımından çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Kanunla kasten öldürme, kasten yaralama ve işkence gibi belli suçların kadına karşı işlenmesi halinde tutuklama tedbirinin uygulanması kolaylaştırılmakta, daha ağır cezalar öngörülmekte, "ısrarlı takip" adı verilen ve kadınların fiziksel takip edilmesi, aranması, mesaj atılması gibi hususlara yeni bir suç ihdas edilmekte ve kamuoyunda "iyi hal" olarak bilinen "takdiri" indirim sebeplerinin gerekçelendirilmesi ve keyfilik önlenmesini sağlamak için düzenleme yapılmaktadır.³

7410 SAYILI ÇEVRE KANUNU İLE BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN

10 Haziran'da kabul edilen kanun ile 2872 sayılı Çevre Kanunu, 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun başta olmak üzere birçok kanunda değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenlemeyle İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi'nde ortaya çıkan müsilaj ve kirlilik sorununun ortadan kaldırılması amacıyla kirliliğe yol açan gemi, tanker, tersane ve liman gibi deniz araçlarına, kıyı tesislerine ve denize atık madde boşaltan işletmelere yeni yükümlülük ve yaptırımlar getirilmiştir. Ayrıca "ileri arıtma teknikleri ile arıtılmış atık suyu yeniden kullanan" kuruluşlara bazı avantajlar sağlanmıştır. Öte yandan İstanbul, Bursa ve Kocaeli illerindeki tüm yerel yönetimlerin 15 Haziran 2025'e kadar "ileri atık su arıtma tesislerini kurup işletmeye almakla" yükümlü olduğu da belirtilmiştir.⁴

7411 SAYILI SAĞLIKLA İLGİLİ BAZI KANUNLARDA VE 375 SAYILI KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMEDE DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN

16 Haziran'da kabul edilen kanun ile uzun süredir gündemde olan sağlık çalışanlarının çalışma ve özlük haklarında iyileştirme yapılmıştır.⁵

2 "12.05.2022 tarihli ve 7406 sayılı Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 27 Mayıs 2022, Sayı: 31848.

3 Bkz. Mert Hüseyin Akgün, "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele: Yükseltelen Cezalar ve İsrarlı Takip Suçu", *SETA Analiz*, Sayı: 372, (Mayıs 2022), s. 13.

4 "10.06.2022 tarihli ve 7410 sayılı Çevre Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 15 Haziran 2022, Sayı: 31867.

5 "16.06.2022 tarihli ve 7411 sayılı Sağlıkla İlgili Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 23 Haziran 2022, Sayı: 31875.

7409 SAYILI AVUKATLIK KANUNU İLE TÜRK BORÇLAR KANUNU'NDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN⁶

Kanun ile 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmıştır. Stajyer avukatların avukatlık stajına engel olmamak şartıyla sigortalı olarak başka bir işte çalışmalarına izin veren kanunla 1 Temmuz 2023'e kadar yenilenen kira sözleşmelerinde kira bedeli artışlarının en fazla yüzde 25 olarak belirlenebileceği hükme bağlanmıştır.

7413 SAYILI HAKİMLER VE SAVCILAR KANUNU İLE BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN⁷

Kanun ile 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmıştır. 6. Yargı Paketi olarak bilinen ve hakim yardımcılığı müessesesini Türk yargısına kazandıran bu kanuna ilişkin detaylı açıklamalar "Yargı Reformu" başlığı altında yapılmıştır.

7418 SAYILI BASIN KANUNU İLE BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN⁸

13 Ekim'de kabul edilen kanun dijital medyaya yönelik çok kapsamlı hükümler içermektedir. 40 maddeden oluşan kanun dezenformasyonun engellenmesi ve internet medyasının yasal bir altyapıya kavuşturulmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda Türk Ceza Kanunu'na "halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu" eklenmiş, sosyal medya platformlarına şeffaf şekilde faaliyet göstermesini temin edebilmek için işlemlerine ilişkin bilgileri resmi makamlarla paylaşması gibi çeşitli yükümlülükler öngörülmüş, haber sitelerinin resmi ilan ve reklam alması, çalışanların gazetecilerin unvan ve haklarına sahip olması sağlanmıştır.⁹ Ayrıca internet haber sitelerinde yayımlanan içeriklerin "doğruluğu ve bütünlüğü" korunmuş şekilde en az iki yıl boyunca muhafaza edileceği ve talep edilmesi halinde cumhuriyet savcılığıyla paylaşılacağı belirtilmiştir.

⁶ "08.06.2022 tarihli ve 7409 sayılı Avukatlık Kanunu ile Türk Borçlar Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 11 Haziran 2022, Sayı: 31863.

⁷ "23.06.2022 tarihli ve 7413 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 28 Haziran 2022, Sayı: 31880.

⁸ "13.10.2022 tarihli ve 7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 18 Ekim 2022, Sayı: 31987.

⁹ Mert Hüseyin Akgün, "Sosyal Medya ve Regülasyon Trendi", *Kriter*, Cilt: 7, Sayı: 69, (2022).

7420 SAYILI GELİR VERGİSİ KANUNU İLE BAZI KANUN VE KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELERDE DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN¹⁰

9 Kasım'da *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren kanun ile işverenlerin çalışanlara yaptığı yemek ödemelerinin 51 Türk lirasına kadar olan kısmı gelir vergisinden muaf tutulmuştur. Ayrıca öğrencilerin öğrenim kredilerinin faizleri silinmiş ve ödeme kolaylığı sağlayan yeni düzenlemeler kabul edilmiştir. Bunun yanında tıp ve diş hekimliği fakültelerinin son sınıf öğrencilerine staj çalışmaları karşılığında net asgari ücret tutarında aylık maaş ödenmesi öngörülmüştür.

7421 SAYILI VERGİ USUL KANUNU İLE BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN¹¹

16 Kasım'da kabul edilen kanun ile cemevlerinin yapımı, bakımı ve onarımıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 3194 sayılı İmar Kanunu'na eklenen 10. madde ile imar planlarında cemevleri için yer ayrılması sağlanmıştır. Ayrıca 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na eklenen hükümlerle de büyükşehir ve ilçe belediyelerinin cemevleri için bina ve tesisler yapmak, bunların her türlü bakımını ve onarımını gerçekleştirmek ve gerekli malzeme desteğini sağlamakla görevli oldukları belirtilmiştir. Öte yandan Fiyat İstikrarı Komitesine ilişkin Cumhurbaşkanlığı kararnamesini iptal eden AYM kararı dikkate alınarak komitenin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin düzenleme yapılmıştır.¹²

2/4779 ESAS SAYILI TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASINDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN TEKLİFİ¹³

Cumhuriyet Halk Partisi 4 Ekim 2022'de kamu görevlilerine kıyafet serbestisini öngören bir kanun teklifi sunmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise geçmişte yaşanan tecrübelerin etkisiyle başörtüsü ve kılık kıyafet özgürlüğünde elde edilen kazanımlara gerçek anlamda bir güvence sağlamak için Anayasa değişikliği yapma çağrısında bulunmuştur.

10 "03.11.2022 tarihli ve 7420 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmi Gazete*, 9 Kasım 2022, Sayı: 32008.

11 "16.11.2022 tarihli ve 7421 sayılı Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmi Gazete*, 26 Kasım 2022, Sayı: 32025.

12 "İptal Karar No: 2021/85E., 2022/60 K., Karar Tarihi: 1 Haziran 2022", T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2022/60>, (Erişim tarihi: 1 Aralık 2022).

13 TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4779.pdf>, (Erişim tarihi: 14 Aralık 2022).

Bu bağlamda 9 Aralık'ta 336 milletvekilinin imzasıyla Anayasa'nın 24 ve 41. maddelerini değiştiren kanun teklifi TBMM Başkanlığına sunulmuştur. Teklif başörtüsü serbestisini açık bir anayasal güvenceye kavuşturmanın yanı sıra aile kurumunu korumaya yönelik önemli bir düzenleme de öngörmektedir. Teklifin öngördüğü düzenlemeler şu şekildedir:

m. 24 “Temel hak ve hürriyetlerin kullanılması ile kamu veya özel kesim tarafından sunulan mal ve hizmetlerden yararlanılması, hiçbir kadının başının örtülü veya açık olması şartına bağlanamaz.

Hiçbir kadın; dini inancı sebebiyle başını örtmesi ve tercih ettiği kıyafetinden dolayı eğitim ve öğrenim, çalışma, seçme, seçilme, siyasi faaliyette bulunma, kamu hizmetlerine girme ile diğer herhangi bir temel hak ve hürriyeti kullanmaktan ya da kamu veya özel kesim tarafından sunulan mal ve hizmetlerden yararlanmaktan hiçbir surette yoksun bırakılamaz. Bu nedenle kınanamaz, suçlanamaz ve herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulamaz. Alınan veya verilen bir hizmetin gereği olan kıyafet söz konusu olduğunda Devlet, ancak dini inancı sebebiyle kadının başını örtmesini ve tercih ettiği kıyafetini hiçbir surette engellemek şartıyla gerekli tedbirleri alabilir.”

m. 41 “Evlilik birliği, ancak kadın ile erkeğin evlenmesiyle kurulabilir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.”

YÜRÜTMENİN DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ: CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ

Dünyadaki diğer başkanlık sistemlerinde olduğu gibi Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle Türkiye’de de yürütme erkine ilk elden yasaya dayanmadan düzenleme yapma yetkisi tanınmıştır. Cumhurbaşkanlığı sistemine geçildiği 2018’den itibaren Anayasa’nın 104. maddesinin 17. fıkrası çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı kararname çıkarılmaya başlanmıştır. İlk kararname 10 Temmuz 2018’de *Resmî Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2018’de 25, 2019’da 30, 2020’de 13 ve 2021’de 21 kararname çıkarılmıştır. 2022’de ise (1 Aralık 2022 itibarıyla) yayımlanan 25 kararnameyle çıkarılan toplam Cumhurbaşkanlığı kararnamesi sayısı 114’e ulaşmıştır. Bu yıl yürürlüğe giren kararnamelerden 23’ü daha önce çıkarılmış Cumhurbaşkanlığı kararnameleri hakkında değişiklik yapılması veya kurumlara yeni kadro ihdas edilmesine ilişkindir.

7 MART 2022 TARİHLİ VE 95 SAYILI NÜKLEER DÜZENLEME KURUMUNUN TEŞKİLAT VE GÖREVLERİ HAKKINDA CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ

Nükleer Düzenleme Kurumu esasen 2 Temmuz 2018’de 702 sayılı kanun hükmünde kararname (KHK) ile kurulmuştur. Ancak AYM bu KHK’yı 30 Aralık 2020’deki

kararıyla iptal etmiştir. Bunun üzerine 95 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile nükleer enerji ve radyasyona ilişkin faaliyetlerin güvenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak için kurul ve başkanlıktan oluşan “kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip Nükleer Düzenleme Kurumu” teşkil edilmiştir. Böylece Türkiye’de son yıllarda gelişmeye başlayan nükleer enerji sektörünü denetleyecek ve düzenleyecek bağımsız bir idari otorite ihdas edilmiştir.

8 HAZİRAN 2022 TARİHLİ VE 102 SAYILI DEVLET YARDIMLARININ UYGULANMASI, KOORDİNASYONU, İZLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ HAKKINDA CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ

Kararname ile ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için “hibe, kredi, taşınır/taşınmaz mal tahsisi, kamu gelir veya alacağından vazgeçme, sermaye katılımı” gibi araçlarla gerçek ya da tüzel kişilere yapılacak devlet yardımlarının uygulanması, koordinasyonu, izlenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

3 AĞUSTOS 2022 TARİHLİ VE 108 SAYILI ÜST KADEME KAMU YÖNETİCİLERİ İLE KAMU KURUM VE KURULUŞLARINDA ATAMA USULLERİNE DAİR CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİNDE DEĞİŞİKLİK YAPILMASI HAKKINDA CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ

Genelkurmay başkanının dört yıllık görev süresinin cumhurbaşkanı tarafından her defasında birer yıl olmak üzere yaş haddine kadar uzatılabileceği öngörülmüştür.

YARGI

YARGI REFORMU SÜRECİ

2000'lerin başından itibaren önce AB müktesebatına uyum ve ardından strateji belgeleri çerçevesinde sürdürülen yargı reformunda 3. Yargı Reformu Strateji Belgesi'nde belirtilen hedefler ışığında 2022'de adalete güveni ve erişilebilirliği önceleyen kazanımlar elde edilmiştir. 22 Temmuz 2020'de Adalet Bakanlığı bünyesinde Yargı Reformu Stratejisi İzleme ve Değerlendirme Kurulu oluşturularak faaliyetlerin hedeflere uygunluğu izlenmeye başlanmıştır. Eylül'de yayımlanan Yargı Reformu Stratejisi Uygulama Raporu'na göre 3. Yargı Reformu Strateji Belgesi'nde belirtilen “hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi; savunma hakkının etkin kullanımının sağlanması; yargı bağımsızlığı, tarafsızlığı ve şeffaflığının geliştirilmesi; yargıdaki insan kaynaklarının nitelik ve niceliğinin artırılması; adalete erişimin kolaylaştırılması ve adalet hizmetlerinden memnuniyetin artırılması; ceza adaleti sisteminin etkinliğinin artırılması; yargılamanın sadeleştirilmesi” şeklinde 8 başlık altında toplanan 256 faaliyetin yüzde 70'i hayata geçirilmiştir.¹⁴

Yargı reformu kapsamında atılan adımlar idari tasarrufların yanı sıra “yargı paketi” olarak bilinen yasal düzenlemelerle gerçekleştirilmektedir. 3. Yargı Reformu Strateji Belgesi döneminde toplam altı yargı paketi kabul edilmiştir. 17 Ekim 2019'daki 1. Yargı Paketi ile ceza yargılamasındaki alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin kapsamı genişletilmiş, seri muhakeme ve basit yargılama usulü getirilmiş, soruşturma evresi için ayrı bir azami tutukluluk süresi öngörülmüştür. 2020'de kabul edilen 2. Yargı Paketi ile koşullu salıverilme ve denetimli serbestlik rejimi yeniden belirlenmiş, iyi hal şartının etkili bir kontrol mekanizmasına tabi tutulması ve alternatif ceza infaz usullerinin kapsamının genişletilmesi gibi önemli değişiklikler yapılmıştır. 3. Yargı Paketi ile adalete erişimin kolaylaştırılması bağlamında e-tebligat, e-duruşma ve e-noter gibi yargıda bilişim teknolojisini kullanan uygulamaları geliştirmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

¹⁴ “Yargı Reformu Stratejisi Uygulama Raporu”, T.C. Adalet Bakanlığı, Eylül 2022, <https://yargireformu.adalet.gov.tr/dosyalar/yrsuygulama.pdf>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2022).

2021'de iki yargı paketi ve yargısal süreçleri de ilgilendiren İnsan Hakları Eylem Planı kabul edilmiştir. Hem yargı reformu süreci hem de İnsan Hakları Eylem Planı kapsamında belirlenen hedefler doğrultusunda birçok kanunda değişikliğe gidilen 4. ve 5. yargı paketleri kabul edilmiştir. 4. Yargı Paketi ile masumiyet karinesini ve lekelenmeme hakkını güçlendiren düzenlemeler hayata geçirilmiştir. 5. Yargı Paketi ile İcra ve İflas Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmıştır. Özellikle çocuk teslimine ilişkin çocuğun üstün yararını gözeten yeni bir düzenleme getirilmiştir.

2022'de ise en kapsamlı yargı reformu düzenlemesi olan ve 6. Yargı Paketi olarak bilinen yirmi dört maddelik 7413 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kabul edilmiştir. Kanun ile uzun süredir beklenen hakim ve savcı yardımcılığı müessesesi nihayet hayata geçirilmiştir. Yapılan düzenlemeye göre hakim ve savcı yardımcıları hakimlik ve savcılık mesleğine atanmadan önce biri temel eğitim döneminde ve ikisi de görev dönemindeki ara eğitim dönemlerinden sonra olmak üzere toplam üç yazılı sınava girecektir. Bu sınavlar neticesinde en az 70 puan alabilen kişiler üçüncü eğitim döneminin sonunda yapılacak sözlü sınava girmeye hak kazanacaktır. Etkin bir şekilde uygulandığı takdirde bu düzenleme hakimlik ve savcılık mesleğinde niteliğin yükseltilmesine katkı sunacaktır.¹⁵ Bunun dışında 7413 sayılı Kanun ile hukuki işlemlerin daha etkin ve hızlı şekilde yürütülmesini temin için noterliklere de taşınmaz satış sözleşmesi düzenleme yetkisi tanınmıştır.

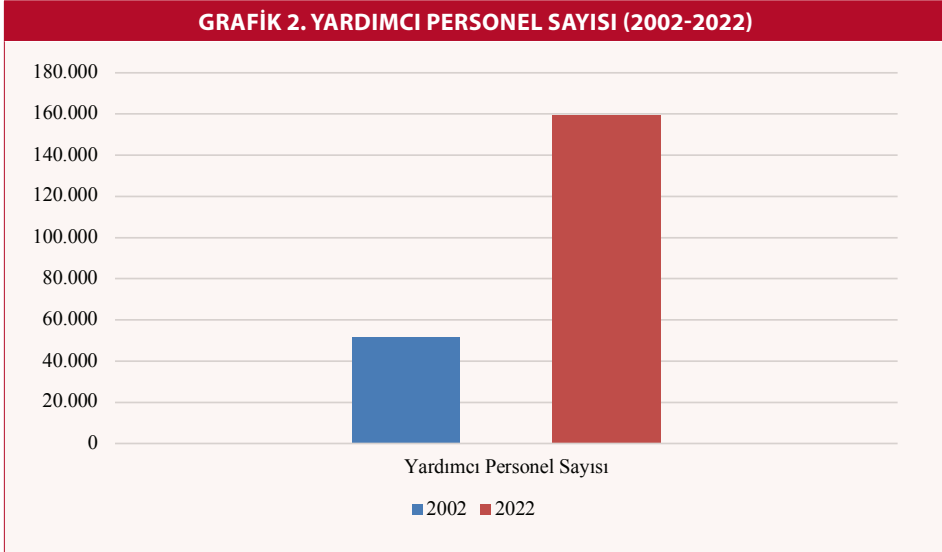
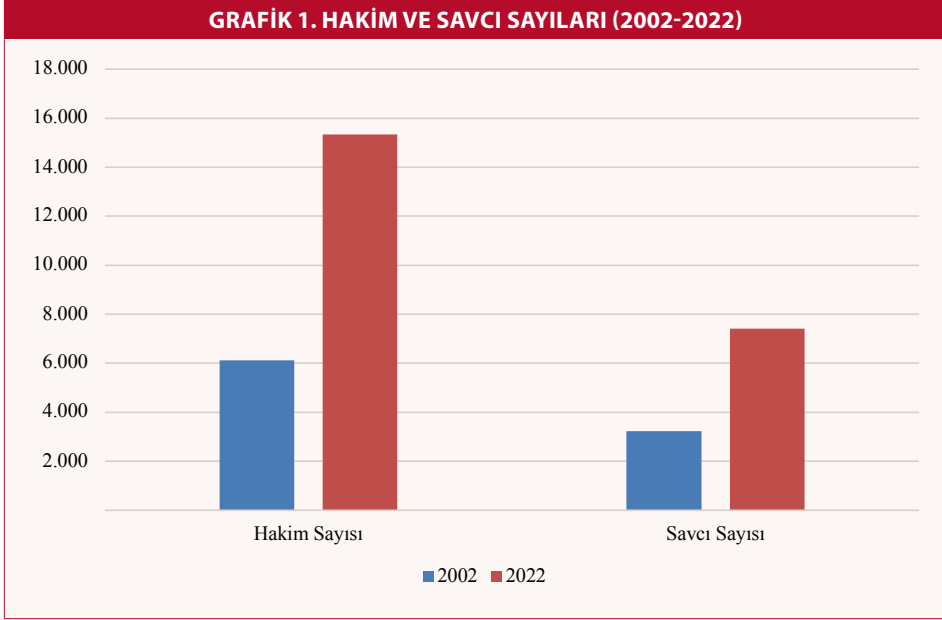
12 Mayıs'ta kabul edilen 7406 sayılı Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun¹⁶ ile hem sağlık çalışanları hem de kadına yönelik şiddetle mücadele amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. Kanunla kasten öldürme, kasten yaralama ve işkence gibi belli suçların kadına karşı işlenmesi halinde tutuklama tedbirinin uygulanması kolaylaştırılmış ve daha ağır cezalar öngörülmüştür. Ayrıca "ısrarlı takip" adı verilen ve kadınların fiziken takip edilmesi, aranması, mesaj atılması gibi hususlar için yeni bir suç ihdas edilmiştir. Son olarak kamuoyunda "iyi hal" olarak bilinen "takdiri" indirim sebeplerinin gerekçelendirilmesi ve keyfiliğin önlenmesini sağlamak için düzenleme yapılmıştır.

Türk yargısının geçmişteki kronik sorunlarından olan uzun yargılama sürelerine nihai bir çözüm getirecek yargıda hedef süre uygulaması 2022'de de etkin bir şekilde tatbik edilmiştir. Yargıda hedef süre uygulaması ile vatandaşların kendileriyle ilgili adli süreçlerin süresi hakkında önceden bilgilendirilmeleri sağlanarak hukuki öngörülebilirlik adına önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Bu bağlamda ilk derece yargı yerlerinin yanı sıra adli tıp kurumları için hedef süreler belirlenmiştir. Öte yandan istinaf sisteminin yaygınlaştırılması kapsamında 2022'de Denizli, Malatya ve Tekir-

¹⁵ "Yargı Reformu Stratejisi Uygulama Raporu".

¹⁶ "12.05.2022 tarihli ve 7406 sayılı Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 27 Mayıs 2022, Sayı: 31848.

dağ'da üç yeni bölge adliye mahkemesi kurulmuştur. Ayrıca yargının insan kaynağının güçlendirilmesi için hakim, savcı ve personel sayısında son yirmi yılda yüzde 150'ye varan oranlarda artışlar yaşanmıştır.¹⁷

17 Adalet Bakanı Bekir Bozdağ'ın 15 Kasım 2022'de TBMM Plan ve Bütçe Komisyonundaki sunumu için bkz. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonu Tutanak Dergisi", TBMM, 15 Kasım 2022, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=3056, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2022).

KAMUOYUNDA YAKINDAN İZLENEN DAVALAR

FETÖ ve 15 Temmuz Darbe Girişimi Davaları

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türk yargısının en önemli gündem başlıklarından birisi şüphesiz darbe ve FETÖ hakkında yürütülen adli süreçler olmuştur. Örgüte dair 100 bine yakın adli soruşturma yürütülmüştür. Darbe girişimine ilişkin aralarında 15 Temmuz'u aydınlatan Genelkurmay Çatı ve Akıncı gibi iki ana yargılamanın da olduğu 289 davanın tamamı hakkında 2022 içerisinde ilk derece mahkemelerindeki yargılamalar tamamlanarak hükümler verilmiştir. Yargılamalar neticesinde 4 bin 891 sanık cezalandırılırken bunların 3 bini müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. 85'i eski general, 1.116'sı eski subay olmak üzere toplam 1.634 sanık ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum edilmiştir. 1.366 sanık ise müebbet hapis cezası almıştır. Müebbet hapis cezasına mahkum olan sanıkların 24'ü eski general, 536'sı eski subaydır. 1.891 sanık ise süreli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Bu davalarda 2 bin 870 sanığın ise beraatına hükmedilmiştir.¹⁸

Sanıkların yüzde 40'a yakınının beraat ettirilmesi davalara bakan mahkemelelerin peşin hükümlü bir yaklaşım içinde olmayıp hem makul sürede hem de adil bir yargılama gerçekleştirme çabalarını ortaya koymaktadır. Öte yandan bu davaların istinaf ve temyiz incelemeleri de süratle devam etmektedir. Açılan 289 davanın yüzde 90'dan fazlasının istinaf incelemesi tamamlanmış, 139 dava Yargıtayda onanmış, 4 dava ise temyiz yoluna gitmeden kesinleşmiştir.¹⁹

FETÖ tarafından darbenin karargahı olarak belirlenen Akıncı Üssü'ndeki eylemlere ilişkin 475 sanıklı Akıncı davasında ise 2022'de istinaf incelemesi tamamlanmış ve Ankara Bölge Adliye Mahkemesi 20. Ceza Dairesi verilen kararların hukuka uygun olduğuna hükmetmiştir.²⁰ Bir diğer ana darbe davası olan Genelkurmay Çatı davası ise Yargıtay 3. Ceza Dairesinde temyiz incelemesi aşamasındadır.²¹

Bilindiği üzere darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL döneminde örgütün kamu kurumlarındaki mensuplarının tasfiye edilmesine yönelik kapsamlı bir çalışma yürütülmüştür. Bu bağlamda 4 bine yakın hakim ve savcı meslekten ihraç edilmiştir. Kamu görevinden çıkarılmalarına karşı 26 Ekim 2022 itibarıyla Danıştay 5. Dairesinde 5 bin 112 dava açılmış ve bunların yüzde 94'ü (4 bin 788) hakkında karar verilmiştir. 324 dava ise derdest durumdadır. Sonuçlandırılan davaların 4 bin 246'sında esastan ret kararı verirken haklarında iptal kararı verilen kişi sayısı 323 olmuştur. Öte yandan bu dava dosyaları Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunca temyiz incelemesine de tabi tutulmaktadır.²²

18 "15 Temmuz Darbe Girişimine Yönelik 143 Davadaki Kararlar Kesinleşti", TRT Haber, 8 Temmuz 2022.

19 "FETÖ'nün Darbe Girişiminden Hesap Soran 143 Davadaki Kararlar Kesinleşti", Anadolu Ajansı, 8 Temmuz 2022.

20 "Akıncı Üssü Darbe Girişimi Davası İstinaf Mahkemesinden Geçti", Anadolu Ajansı, 3 Haziran 2022.

21 Sedat Ergin, "15 Temmuz'un Altıncı Yıldönümünde Darbe Davalarının Bir Muhasebesi", *Hürriyet*, 15 Temmuz 2022.

22 "Danıştay Basın Duyurusu", T.C. Danıştay Başkanlığı, 26 Ekim 2022, <https://www.danistay.gov.tr/haber/1796>, (Erişim tarihi 12 Aralık 2022).

Hablemitoğlu Davası

Bilindiği üzere akademisyen Necip Hablemitoğlu 18 Aralık 2002'de Ankara'da uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Uzun süre faili meçhul olarak kalan suikast hakkında ulaşılan yeni bilgiler sonucu 2016'da yeni bir soruşturma başlatılmış, bu kapsamda hakkında kırmızı bülten çıkarılan şüpheli eski asker Nuri Gökhan Bozkır Ukrayna'dan Türkiye'ye MİT tarafından getirilerek 8 Şubat'ta tutuklanmıştır. Haziran'da ise aralarında emekli Albay Levent Göktaş, emekli Binbaşı Fikret Emek ile suikastı gerçekleştirdiği iddia edilen emekli Yüzbaşı Ahmet Tarkan Mumcuoğlu'nun da bulunduğu 9 kişi hakkında gözaltı kararı verilmiştir. Emek, Mumcuoğlu ve Enver Altaylı hakkında soruşturma kapsamında tutuklama kararı verilirken Göktaş'ın firar ettiği ortaya çıkmıştır. Bulgaristan Filibe Temyiz Mahkemesinin 14 Aralık'ta Göktaş'ın Türkiye'ye iadesini kabul etmesi üzerine 15 Aralık'ta iadesi gerçekleşmiştir.²³

Savcılığın soruşturmanın ardından hazırladığı ve Ankara 36. Ağır Ceza Mahkemesince kabul edilen iddianameye göre tasarlayarak öldürme eylemini Göktaş, Mumcuoğlu ve Emek gerçekleştirirken FETÖ lideri Fetullah Gülen ile örgüt yöneticilerinden Mustafa Özcan, Aydın Köstem ve Enver Altaylı azmettirici olmakla suçlanmaktadır.²⁴

AYM'de İptal/İtiraz Davaları

Sanığın Sorgusu Yapılmadan Davanın Yokluğunda Bitirilebileceğini Öngören Kuralın İptali

AYM'nin iptal kararına konu olan Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 193. maddesinde düzenlenen kuralda; toplanan delillere göre mahkumiyet dışında bir karar verilmesi kanısına varılması durumunda sanığın sorgusu yapılmadan davanın yokluğunda bitirilebileceği öngörülmektedir. Bu kurala karşı adil yargılanma hakkı ve masumiyet karinesinin ihlal edildiği gerekçesiyle AYM'ye başvurulmuştur.

Mahkeme kuralı adil yargılama hakkına bir sınırlama getirdiği gerekçesiyle Anayasa'nın 13. maddesinde düzenlenen "temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması" yönünden incelemiştir. AYM kanunilik ve amaca uygunluk unsurlarının sağlandığını belirterek konuyu ölçülülük bağlamında incelemeye geçmiştir.

İtiraz konusu kural mahkumiyet dışında bir karar verilmesi durumunda sanığın yokluğunda da karar verilebileceğini düzenlemektedir. Mahkeme ceza verilmesine yer olmadığı ve/veya güvenlik tedbirlerine hükmedilmesi kararlarının sanığın yokluğunda verilmesinin Anayasa'nın 38. maddesinde düzenlenen masumiyet karinesini ihlal ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca güvenlik tedbirine hükmedilmesi halinde sanık masumiyet karinesinin ihlali yanında yaptırıma da maruz kalmaktadır. Sonuç olarak adil yargılama hakkına getirilen bu sınırlamanın ölçüsüz (orantısız) olduğu kanaatine

²³ "Hablemitoğlu Suikastı Faillerinden Levent Göktaş Türkiye'ye Getirildi", Anadolu Ajansı, 16 Aralık 2022.

²⁴ "Necip Hablemitoğlu Suikastı İddianamesi Kabul Edildi", Anadolu Ajansı, 22 Kasım 2022.

varan AYM kuralın Anayasa'nın 13 ve 36. maddelerine aykırılığı sebebiyle iptaline karar vermiştir.²⁵

Yükseköğrenim Kredilerinin Birden Fazla Taksiti Ödenmediğinde Borcun Tamamının Muaccel Olmasını Öngören Kuralın İptali

İptale konu olan 16 Ağustos 1961 tarihli ve 351 sayılı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurt Hizmetleri Kanunu'nun 17. maddesinin 1. fıkrası yükseköğretim kredi borçlarının birden fazla taksitinin ödenmemesi durumunda tüm borcun muaccel hale gelmesini düzenlemektedir. Bu kuralın ölçülülük ilkesine aykırılık oluşturduğu, sosyal devlet ilkesiyle bağdaşmadığı ve mülkiyet hakkının ihlalini oluşturduğu iddialarıyla AYM'ye başvurulmuştur.

Mahkemenin gönderme yaptığı 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'da şu ifadeler geçmektedir:

Devlete, il özel idarelerine ve belediyelere ait vergi, resim, harç, yargılama masrafı, vergi cezası, para cezası gibi asli, gecikme zammı ve gecikme faizi gibi ferî kamu alacakları ile aynı idarelerin sözleşme, haksız fiil ve sebepsiz zenginleşmeden doğanlar dışında kalan ve kamu hizmetlerinin yürütülmesinden kaynaklanan diğer alacakları ve bunların takip masrafları bu kanuna göre tahsil edilmektedir.

AYM de 6183 sayılı Kanun'daki düzenlemeye atıf yaparak yaptırım aracı olarak gecikme zammı ve cebri tahsil gibi uygulamalar varken tüm borcu muaccel hale getiren kuralın ulaşılmak istenen amaç için tek yol olmadığını ifade etmiştir. Bu sebeple kuralın Anayasa'nın 13. maddesi bağlamında temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması için var olması gereken gereklilik unsurunu sağlamadığından dolayı iptal edilmesine karar vermiştir.²⁶

Fiyat İstikrarı Komitesi ile Sanayileşme İcra Komitesi Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin İptali

İptal davasına konu olan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri açısından AYM incelemesini Anayasa'nın 104. maddesi uyarınca yapmıştır. Bu maddeye göre Anayasa'da münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Anayasa'nın 123. maddesinde ise "İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir" denilerek idarenin kanuniliği ilkesinden bahsedilmiştir.

AYM yaptığı değerlendirmede Komitelerin idare içinde Cumhurbaşkanlığı veya herhangi bir bakanlık teşkilatına dahil olmadığını (m. 106/son) dolayısıyla Anayasa'nın 123. maddesinin 1. fıkrasındaki "İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür

25 "İptal Karar No: 2021/118 E., 2022/98 K., Karar Tarihi: 8 Eylül 2022", T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2022/98>, (Erişim tarihi: 24 Kasım 2022).

26 "İptal Kararı: 2022/67 E., 2022/103 K., Karar Tarihi: 8 Eylül 2022".

ve kanunla düzenlenir” kuralının geçerli olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle mahkeme 74 numaralı Fiyat İstikrarı Komitesini kuran Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin tümünü ve 68 numaralı Sanayileşme İcra Komitesini kuran Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin m. 4/3 hükmünü oy çokluğu ile iptal etmiştir.²⁷

Devlet Denetleme Kurulunun Yetkilerini Düzenleyen Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Kurallarının İncelenmesi

İptal davasına konu kuralda Devlet Denetleme Kurulu (DDK) grup başkanının “görevden uzaklaştırma tedbiri” uygulayabileceği haller düzenlenmektedir. Bu kurala karşı “Anayasa’da 108. maddede düzenlenen DDK’nin görevinin dışına çıktığı, bahsedilen görevden uzaklaştırma işlemine karşı idari ve yargısal bir yol öngörülmediği memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamuya yararlı dernek ve vakıflarda görev yapanlara ilişkin soruşturma süreçlerinin münhasıran kanunla düzenlenmesi gerektiği” iddiasıyla iptal isteminde bulunulmuştur.

Mahkeme incelemesini Anayasa’nın 33. maddesinde düzenlenen “dernek kurma hürriyeti” ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ilişkin konu bakımından yetki kurallarının düzenlendiği Anayasa’nın 104. maddesinin 17. fıkrası ışığında gerçekleştirmiştir. Mahkeme Anayasa’nın 33. maddesinde dernek kurma hakkının kullanılması sırasında kamu makamlarının keyfi müdahalelerinden korunmasının düzenlendiğini belirterek iptal kararına konu olan kuralın Anayasa’nın 33. maddesinde düzenlenen dernek kurma hakkına getirilen bir sınırlama olduğuna değinmiştir. Dernek kurma hakkı Anayasa’nın ikinci kısım ikinci bölümünde düzenlenen kişi hak ve hürriyetlerindedir. Anayasa’nın 104. maddesinin 17. fıkrasına göre “Anayasa’nın ikinci kısım ikinci bölümünde bulunan düzenlemeler kişi hak ve ödevlerinin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi mümkün değildir.” Dolayısıyla AYM ilgili hükmü Anayasa’daki konu bakımından yetki kurallarına aykırılık sebebiyle iptal etmiştir.²⁸

Kovuşturma veya Yargılamanın Tamamlanması için Hedef Süre Öngören Kurallın Anayasa’ya Aykırı Olmadığı

İptali istenen kural 24 Şubat 1983 tarihli ve 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu’nun 28. maddesinin 7. fıkrasının “soruşturma, kovuşturma veya yargılamanın tamamlanması için öngörülen hedef sürelerin Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun görüşü alınarak Adalet Bakanlığı tarafından belirleneceğini” öngören kısmıdır. Hedef sürenin yürütme organınca belirlenmesinin hukuk devleti ve yargı bağımsızlığı ilkeleriyle bağdaşmadığı gerekçesiyle Hatay 6. Asliye Ceza Mahkemesi

27 “İptal Kararı: 2021/85 E., 2022/60 K., Karar Tarihi: 1 Haziran 2022”; “2020/94 E., 2022/61 K., Karar Tarihi: 1 Haziran 2022”.

28 “İptal Kararı: 2018/121 E.2021/84 K., Karar Tarihi 11 Kasım 2021”, T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2021/84>, (Erişim tarihi: 15 Ekim 2022).

ilgili yasa hükmünün iptali istemiyle AYM'ye somut norm denetimi mekanizmasını işleterek başvurmuştur.

AYM'nin incelemesinde kuralın Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen "adil yargılanma hakkı"nın gereği olarak makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olduğu ve bunun hukuk devletinin bir gereği olduğu vurgulanmıştır. Hedef sürenin uzmanlık boyutuna dikkat çekilerek Adalet Bakanlığı tarafından belirlenmesinin tek başına yargı bağımsızlığı ilkesine aykırılık oluşturmayacağı belirtilmiştir.

AYM hedef sürenin hakim ve savcılarının derece yükselmesinde dikkate alınacak olmasını ise ayrıca incelemiştir. Hakim ve savcılarının derece yükselmesinde hedef süreye uyulmasının tek değerlendirme unsuru olmadığına dikkat çekilerek kuralın mahkemelerin bağımsızlığı ilkesiyle çelişmediği ifade edilmiş ve bu gerekçelerle Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla yapılan iptal istemi reddedilmiştir.²⁹

HDP Kapatma Davası

Halkların Demokratik Partisi (HDP) hakkında Yargıtay cumhuriyet başsavcısı tarafından 17 Mart 2021'de kapatılma istemiyle AYM'de dava açılmış ancak iddianame eksiklikler sebebiyle iade edilmiştir. Başsavcılık 7 Haziran 2021'de tekrar dava açmış ve iddianame 21 Haziran'da kabul edilmiştir. Sonraki süreç HDP'nin ön savunması, yazılı savunması ve ek savunmaları ile savcılığın ek deliller sunması, davalının buna karşı beyanları, savcılığın esas hakkındaki mütalaası ve HDP'nin esasa karşı savunması şeklinde ilerlemiştir. AYM, HDP'ye son olarak 26 Ekim 2022'de dosyaya sunulan ek deliller sebebiyle otuz günlük bir ek savunma süresi vermiştir.³⁰

Mahkemenin 10 Ocak 2023'te ilgili AYM raportörünün raporunu sunacağı oturumunda hem Yargıtay cumhuriyet başsavcısı mütalaada bulunacak hem de HDP sözlü savunmasını gerçekleştirecektir.³¹ AYM, HDP'nin devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı veya suç işlenmesini teşvik eden eylemlerin işlendiği bir odak haline geldiğine hükmederse partiyi temelli olarak kapatabilir. Ancak mahkeme söz konusu eylemlerin ağırlığına göre temelli kapatma yerine partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına da karar verebilecektir (Anayasa, m. 68).

29 "İptal Kararı: 2021/17 E., 2021/103 K., Karar Tarihi: 30 Aralık 2021", T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2021/103>, (Erişim tarihi: 25 Kasım 2022).

30 "Anayasa Mahkemesi, HDP'ye Savunma için 30 Günlük Ek Süre Verdi", Anadolu Ajansı, 26 Ekim 2022.

31 "HDP Kapatma Davası'nda Süreç", CNN Türk, 12 Aralık 2022.

ULUSAL İNSAN HAKLARI KORUMA MEKANİZMALARI

TBMM İNSAN HAKLARI İNCELEME KOMİSYONU

Meclis İnsan Hakları İnceleme Komisyonu 5 Aralık 1990'da kabul edilen 3686 sayılı Kanun ile kurulan ilk ulusal insan hakları koruma mekanizmasıdır. Komisyonun amacı Türkiye'de insan haklarıyla ilgili uygulamaları denetlemek, ilgili kanun tekliflerini görüşmek ve insan hakları ihlali iddialarına ilişkin bireysel başvuruları incelemektir.

Komisyon bünyesinde Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu, Çocuk Hakları Alt Komisyonu, Göç ve Uyum Alt Komisyonu, Avrupa'da Yükselen İrkçilik ve İslamofobi İnceleme ve Araştırma Alt Komisyonu, Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırması ile Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu, İsrail'in İşgal Altında Tuttuğu Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Abluka Altındaki Gazze'de Yaşayanlarla Bir Bütün Halinde Filistinlilere Uyguladığı Ayrımcılık Politikaları, İnsan Hakları ve Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlallerinin İncelenmesi Alt Komisyonu olmak üzere 6 alt komisyon kurulmuştur.

Komisyon 28 Ekim 2022 itibarıyla toplamda 6 toplantı yapmıştır. 29 Haziran 2022 tarihli son toplantı tutanağına göre komisyona 27. yasama döneminde 28 Haziran 2022 itibarıyla ulaşan toplam başvuru sayısı 11 bin 237'dir. Bu başvurulardan 10 bin 784'ü değerlendirilmiştir. İncelenmeyi bekleyen başvuru sayısı 453'tür. Başvuruların çoğunluğunu cezaevlerine ilişkin başvurular (8 bin 505) oluşturmaktadır.³²

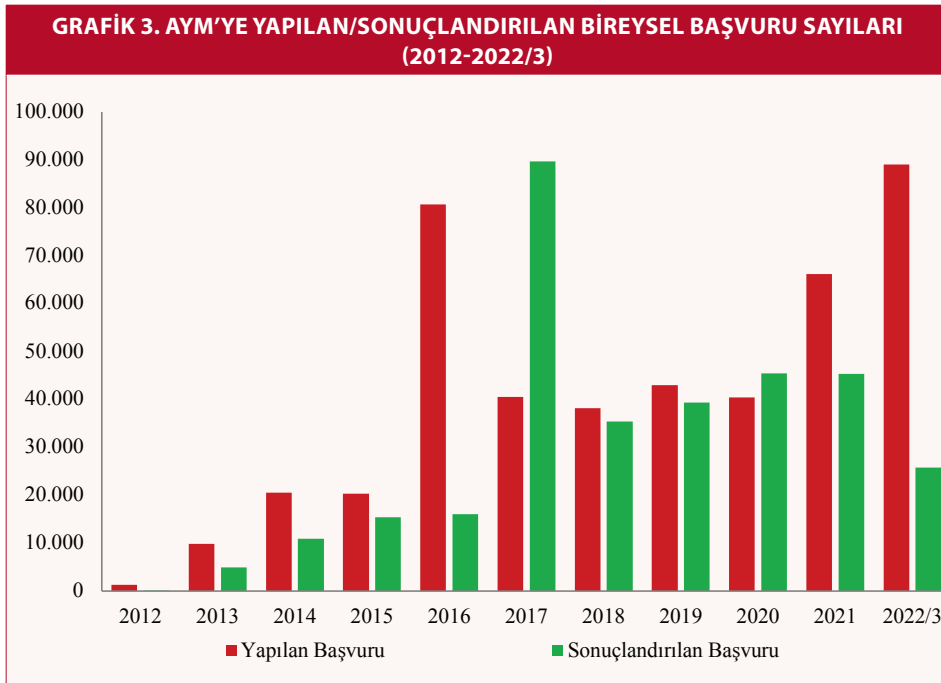
³² "29/06/2022 tarihli İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Toplantı Tutanağı", TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, s. 5, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=3012, (Erişim tarihi: 28 Ekim 2022).

ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURU YOLU

AYM'ye 2010 Anayasa değişikliği ile kişilerin Anayasa'da ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) koruma altına alınan temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği iddiasıyla yapacağı bireysel başvuruları inceleme görevi verilmiştir. 2022 itibarıyla onuncu yılını geride bırakan AYM'ye bireysel başvuru yolu Anayasa'da güvence altına alınmış ve aynı zamanda AİHS kapsamına giren insan hak ve özgürlüklerinin ulusal alanda korunmasına önemli katkıda bulunmaya devam etmektedir.

On yılda mahkemeye toplam 450 bin 173 bireysel başvuru yapılmıştır. Bu başvurulardan 328 bin 196'sı (yüzde 73'ü) sonuçlandırılmıştır. 30 Eylül 2022 itibarıyla mahkemenin önünde 121 bin 977 derdest bireysel başvuru dosyası bulunmaktadır.

2022'de verilen kararlardan 17 bin 690'ı (yüzde 60,2) makul sürede yargılanma hakkına ilişkindir. Başvuruların 3 bin 115'inde mülkiyet hakkı, 2 bin 914'ünde adil yargılanma hakkı ve 2 bin 623'ünde ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verilmiştir.³³

İş Yerindeki Bilgisayardan Yaptığı Mesajlaşmalar Sebebiyle İş Akdi Feshedilen Başvurucunun Özel Hayata Saygı Hakkı ile Haberleşme Hürriyetinin İhlal Edilmesi

Başvurucunun çalıştığı şirkete ait bilgisayarda mesai saatleri içinde WhatsApp mesajlaşma programından yaptığı kişisel görüşmelerinde kullandığı ifadeler sebebiyle iş

³³ "Bireysel Başvuru İstatistikleri (23/9/2012-30/9/2022/3)", T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, (2022), https://www.anayasa.gov.tr/media/8309/bb_2022_3_tr.pdf, (Erişim tarihi: 25 Ekim 2022).

akdi feshedilmiştir. Başvurucunun özel hayata saygı ve haberleşme hürriyetinin ihlal edildiği gerekçesiyle AYM'ye yaptığı bireysel başvuru üzerine mahkeme öncelikle WhatsApp programının herkesçe bilinen özel bir mesajlaşma programı olduğunu ancak bu programın işverence sağlanan bilgisayarda kullanıldığı için kural olarak “işçinin kullanımına sunduğu iletişim araçlarını denetleyebileceğini ve kullanıma ilişkin sınırlamalar getirebileceğini”³⁴ belirtmiştir. Ancak mahkeme denetim faaliyetinde kişinin özel hayatının gizliliğine yapılacak müdahalenin; ulaşılmak istenen amaçla ilgili, sınırlı ve orantılı olması, haklı bir nedene dayanması, şeffaf şekilde gerçekleşmesi ve amaca ulaşmaya elverişli olması, bu amaca ulaşmak için daha hafif bir müdahalenin bulunmaması ve yapılan denetlemenin ulaşılmak istenen amaçla sınırlı olması gerektiğini vurgulamıştır.

Somut olayda ise işveren yaptığı müdahalenin meşruluğunu ve gerekçelerini bahse konu koşullar yönünden kanıtlayamamıştır. Yerel mahkemeler de bu koşulları incelemeyen karar verdiği için AYM; başvurucunun Anayasa'nın 20. maddesindeki “özel hayatın gizliliği” hakkının ve Anayasa'nın 22. maddesindeki “haberleşme hürriyeti”nin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Tutuklunun Günlüğünde Kullandığı İfadelerden Dolayı Cezalandırılması Nedeniyle İfade Özgürlüğünün İhlal Edilmesi

Başvurucunun ceza infaz kurumunda tutuklu bulunduğu odada yapılan aramada içinde kurum görevlilerine hakaret içeren ifadelerin yer aldığı belirtilen günlüğü ele geçirilmiş ve disiplin cezasına çarptırılmıştır. Başvurucunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasıyla yaptığı bireysel başvuru üzerine AYM hükümlü ve tutukluların Anayasa ve AİHS kapsamındaki temel hak ve hürriyetlere sahip olduklarını ve yapılacak müdahalenin “zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılaması ve orantılı olması”³⁵ gerektiğini belirtmiştir. Somut olayda ise başvurucunun disiplin cezasına çarptırılmasının “zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşıladığı” koşulunun kanıtlanmadığını belirterek Anayasa'nın 26. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine oy birliği ile karar vermiştir.

Sağlık Hizmetlerinin Yetersizliği Nedeniyle Yaşam Hakkının İhlal Edilmesi

Samsun'da meydana gelen olayda, başvurucuların beş ve altı yaşlarındaki çocukları evde yalnızken çıkan yangında dumandan zehirlenerek hastaneye kaldırılmış, uzun tedavi süreçleri sonrasında yapılan müdahalelere rağmen çocuklar yaşamını yitirmiştir. Başvurucuların aldıkları sağlık hizmetinin yetersizliğine ilişkin idare mahkemesinde açtığı tam yargı davası reddedilmiş ve bu karar Danıştay tarafından onanmıştır.

34 “Bireysel Başvuru No: 2018/34548, Karar Tarihi: 28 Aralık 2021”, T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/34548>, (Erişim tarihi: 24 Kasım 2022).

35 “Bireysel Başvuru No: 2018/31084, Karar Tarihi: 26 Temmuz 2022”, T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/31084>, (Erişim tarihi: 23 Kasım 2022).

Başvurucular çocuklarına gerekli tıbbi müdahalenin yapılmaması sebebiyle yaşam hakkının ihlal edildiğini iddia ederek bireysel başvuruda bulunmuş, ölümün gerekli tıbbi müdahalenin yapılmaması sebebiyle meydana geldiğini iddia etmiştir.

AYM “kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı” yönünden yaptığı değerlendirmede ilk derece mahkemesince incelemenin yetersiz olduğunu, bilirkişi raporunda eksiklikler olmasına ve başvurucuların itiraz etmesine rağmen ilk derece mahkemesince bilirkişi raporu esas alınarak karar verildiğini, yerel mahkemenin başvurucuların iddialarının yalnızca bir kısmıyla ilgili karar verdiğini belirtmiştir. Ayrıca yargılama sürecinin on bir yıl sürmesinin makul sürede yargılanma ilkesine uygun olmadığını da ifade etmiştir.

Mahkeme bu gerekçelerle “Anayasa’nın 17. maddesinin gerektirdiği seviyede derinlik, özen ve süratle bir inceleme yapılmadığı ve sonuç olarak devlete ait pozitif yükümlülüklerin (usul yükümlülüğünün) gereği gibi yerine getirilmediği, yaşam hakkının bu yönüyle ihlal edildiği” sonucuna ulaşmıştır.³⁶

KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU

2012’de 6328 sayılı Kanun ile kurulan KDK yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler, yargı yetkisinin kullanılmasına dair kararlar ve TSK’nın sırf askeri nitelikteki faaliyetlerinin dışında idarenin her türlü eylem ve işlemleri hakkında yapılan şikayetleri hukuk ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir.

Kurulduğu günden bu yana bağlayıcı karar alma yetkisi bulunmasa da etkin şekilde faaliyet gösteren KDK’ya 2022 içinde 15 Ekim itibarıyla toplam 13 bin 708 bireysel başvuru yapılmıştır. Kurumun bu yıl verdiği karar sayısı ise bir önceki yıldan devreden dosyalar hakkında verilenler de dahil olmak üzere 14 bin 16’dır. Esas yönünden incelenen dosyalardan 496’sı hakkında kısmen tavsiye kısmen ret, 807’sine ilişkin ret, 848’i hakkında tavsiye kararı ve 1.793 dosya hakkında da dostane çözüm kararı verilmiştir. Kurumun tavsiye kararlarına ilgili mercilerin uyma oranının yüzde 79 olması etkili bir koruma mekanizmasına dönüştüğünü göstermektedir. Bunun dışında 2022 içerisinde toplam 97 bin 350 kişi KDK’dan muhtelif uyuşmazlıkları hakkında destek isterken bu kişilere kurum tarafından telefon, e-posta veya yüz yüze görüşmek suretiyle hukuki destek sağlanmıştır.

KDK ayrıca farkındalık çalışmaları kapsamında 150 üniversitede ombudsmanlık kulübü kurmuş, 22 üniversitede konferans verilmiş, 8 bin öğrenciye KDK ve hak arama yolları anlatılmıştır.³⁷

³⁶ “Bireysel Başvuru No: 2019/2549, Karar Tarihi: 21 Eylül 2022”, T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/2549>, (Erişim tarihi: 22 Kasım 2022).

³⁷ “27.10.2022 tarihli Plan ve Bütçe Komisyonu Tutanacağı”, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, s. 21-22, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=3035, (Erişim tarihi: 24 Kasım 2022).

KİŞİSEL VERİLERİ KORUMA KURUMU

2010 Anayasa değişikliği ile Türkiye’de kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Buna göre “Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar.” 2016’da kabul edilen 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’yla kişisel verilerin korunması hakkı uluslararası normlara paralel şekilde düzenlenmiş; etkin bir ulusal koruma mekanizması sağlamak üzere idari ve mali özerkliğe sahip ve kamu tüzel kişiliğini haiz Kişisel Verileri Koruma Kurumu kurulmuştur.

2022’de beşinci yılını dolduran kuruma bugüne kadar toplam 27 bin 415 bireysel başvuru yapılırken bunlardan 25 bin 441’i (yüzde 93’ü) sonuçlandırılmıştır. Ayrıca yapılan incelemeler sonucunda 13 milyon 513 bin Türk lirası idari para cezası uygulanmıştır. Kurum 2022’de kamuoyu nezdinde bilinirliğini sağlamak amacıyla 72 farkındalık ve bilgilendirme toplantısı, 38 etkinlik, 17 semineri ve 15 çalıştay düzenlemiş veya katılım sağlamıştır.³⁸

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

2012’de kabul edilen 6332 sayılı Kanun’la Türkiye İnsan Hakları Kurumu adıyla kurulan TİHEK 20 Nisan 2016 tarihli ve 29690 sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ile ulusal önleme mekanizması olarak kurulmuştur.³⁹ Ayrımcılığın, işkence ve kötü muamelenin önlenmesiyle görevli olan kurum insan hakları ihlalleriyle ilgili resen harekete geçebileceği gibi gerçek ve tüzel kişiler de kuruma başvurabilmektedir. Kurumun yaptırım aracı ise idari para cezasıdır. Ayrıca cezaevleri ve geri gönderme merkezleri gibi kişilerin hürriyetlerinin sınırlandırıldığı yerlere haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmek de kurumun görevleri arasındadır. Son açıklanan verilere göre kuruma Kasım 2022 itibarıyla 1.602 bireysel başvuru yapılırken bunların 248’i (yüzde 15’i) ayrımcılık iddiasıyla yapılmıştır. Ayrımcılık gerekçesiyle yapılan başvuruların 37’si cinsiyet temelli olup 2 başvuru da gebelik sebebiyle yapılan ayrımcılığa ilişkindir. 2017’den bu yana gebelik konusunda kurulun 6 ihlal kararı verdiği belirtilmektedir.⁴⁰ TİHEK 2022 içinde toplam 454 karar verirken bunların 25’inde ihlal tespiti yapılmıştır.

38 “15.11.2022 tarihli Plan ve Bütçe Komisyonu Tutanağı”, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, s. 32-35, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=3056, (Erişim tarihi: 24 Kasım 2022).

39 “Hakkımızda”, TİHEK, <https://www.tih.gov.tr/hakkimizda>, (Erişim tarihi: 24 Kasım 2022).

40 Enes Taha Ersen, “Hamile ya da Çocuk Sahibi Kadınlar Çalışma Hayatında Cinsiyet Temelli Ayrımcılığa Uğruyor”, Anadolu Ajansı, 10 Kasım 2022.

OHAL KOMİSYONU

OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonu 23 Ocak 2017 tarih ve 685 sayılı OHAL KHK'sı ile doğrudan KHK hükümleriyle tesis edilen kamu görevinden ihraç edilme, öğrencilikle ilişkin kesilmesi, sivil toplum, özel eğitim ve basın yayın kuruluşlarının kapatılması işlemlerine ilişkin başvuruları değerlendirip karar vermek üzere kurulmuştur. Komisyon kararlarına karşı Ankara idare mahkemelerinde iptal davası açılabilmesi mümkündür. Böylece KHK ile gerçekleştirilen işlemlere karşı hem idari hem de yargısal itiraz imkanı getirilerek hak ihlallerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

27 Mayıs 2022 itibarıyla komisyona yapılan başvuru sayısı 127 bin 130'dur. Komisyon yapılan başvuruların 124 bin 235'i (yüzde 98'i) hakkında karar vermiştir. Bu kararlardan 17 bin 265'i hakkında kabul, 106 bin 970'i ret şeklindedir. Dosyaların yaklaşık yüzde 14'ü hakkında kabul kararı verilirken bunların yüzde 61'i kapatılan kuruluşların (dernek, vakıf, öğrenci yurdu, televizyon kanalı, gazete) açılmasına ilişkindir. 27 Mayıs 2022 itibarıyla incelemesi devam eden başvuru sayısı ise 2 bin 895'tir.⁴¹

BİLGİ EDİNME DEĞERLENDİRME KURULU

Hukuk devleti ilkesini hayata geçirmek, kamu yönetiminde şeffaflığı ve hesap verilebilirliği sağlamak amacıyla 9 Ekim 2003 tarih ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile kurulan Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu bilgi edinme başvurusuyla ilgili yapılan bireysel itirazlar hakkında karar vermekle görevlidir. 1 Haziran 2022'deki kararlarla kurula başvuru e-devlet üzerinden veya ıslak imzalı olarak gerçekleştirilebilmektedir. Mezkur kanununun 14. maddesi şöyledir:

Kurul; birer üyesi Yargıtay ve Danıştay genel kurullarının kendi kurumları içinden önerecekleri ikişer aday, birer üyesi ceza hukuku, idare hukuku ve anayasa hukuku alanlarında profesör veya doçent unvanına sahip kişiler, bir üyesi Türkiye Barolar Birliğinin baro başkanı seçilme yeterliliğine sahip kişiler içinden göstereceği iki aday, iki üyesi en az genel müdür düzeyinde görev yapmakta olanlar ve bir üyesi de adalet bakanının önerisi üzerine bu Bakanlıkta idari görevlerde çalışan hakimler arasından cumhurbaşkanınca seçilecek dokuz üyeden oluşur.

2021'de kamu kurum ve kuruluşlarına 2 milyondan fazla bilgi edinme başvurusu yapılmıştır. Bu başvuruların yüzde 81'i hakkında olumlu karar verilmiştir. Reddedilen bilgi edinme başvurularının oranı ise yüzde 11'dir. 2021'de Bilgi Edinme Kuruluna 1.314 itiraz başvurusu yapılırken bunların 1.396'sı karara bağlanmıştır. 181 itiraz hakkında kabul, 222 itiraz hakkında ise kısmen kabul-kısmen ret

41 OHAL Komisyonu, <https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr> , (Erişim tarihi: 28 Ekim 2022).

ve 4 itiraz hakkında usulden kabul kararı verilirken 610 başvuru hakkında ise ret kararı verilmiştir.⁴²

KRONOLOJİ: 2022'DE HUKUK VE YARGI	
29 Ocak	Abdülhamit Gül'den boşalan adalet bakanlığı görevine Bekir Bozdağ atandı.
1 Mart	HDP Diyarbakır milletvekili Semra Güzel'in yasama dokunulmazlığı kaldırıldı.
7 Mart	Nükleer Düzenleme Kurumunun teşkilat ve görevlerini düzenleyen Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yayımlandı.
12 Mayıs	Sağlık çalışanlarına ve kadına yönelik şiddetle mücadeleyle yönelik önemli düzenlemeler getiren 7406 sayılı Kanun kabul edildi.
1 Haziran	AYM, Fiyat İstikrarı Komitesini kuran Cumhurbaşkanlığı kararnamesini iptal etti.
10 Haziran	Denizli, Malatya ve Tekirdağ'da üç yeni bölge adliye mahkemesi kuruldu.
16 Haziran	Sağlık çalışanlarının çalışma ve özlük haklarında iyileştirme sağlayan 7411 sayılı Kanun kabul edildi.
21 Haziran	TSK'nın gerektiği takdirde Libya'ya gönderilmesine izin veren tezkerenin süresi on sekiz ay uzatıldı.
23 Haziran	6. Yargı Paketi olarak bilinen ve hakim ve savcı yardımcılığı müessesesini hayata geçiren 7413 sayılı Kanun kabul edildi.
30 Eylül	AYM'ye 2022 içinde yapılan bireysel başvuru sayısı 89 bine ulaştı.
5 Ekim	TSK'nın 2022 FIFA Dünya Kupası Kalkınma Harekatı'na iştirak etmek üzere Katar'a gönderilmesine izin veren tezkere kabul edildi. Sayıştay üyesi Muhterem İnce TBMM tarafından AYM üyeliğine seçildi.
19 Ekim	Bartın'ın Amasra ilçesinde meydana gelen maden kazasına ilişkin Meclis Araştırması Komisyonu kuruldu.
16 Kasım	İmar planlarında cemevleri için yer ayrılması gibi düzenlemeler getiren 7421 sayılı Kanun kabul edildi.
9 Aralık	336 milletvekilinin imzasıyla Anayasa'nın 24 ve 41. maddelerini değiştiren kanun teklifi TBMM'ye sunuldu.

⁴² "TBMM Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Bilgi Edinme Hakkının Kullanılması Bakımından 2021 Yılına İlişkin Değerlendirme", TBMM, https://www5.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/2021_raporu_baskanlik_aciklamasi.pdf, (Erişim tarihi: 29 Kasım 2022).

2 022'de Türkiye'nin iç siyasetinde yaklaşan 2023 seçimleri, ittifaklar ve parti içi gelişmelerin yanı sıra ekonomi, güvenlik ve dış politikada yaşanan gelişmeler belirleyici oldu. 2022 hem Türkiye siyaseti hem de Cumhurbaşkanı Erdoğan açısından çok yoğun geçti. Cumhurbaşkanı'nın faaliyetlerinde yeni ekonomi modeli, "müjdelere", reform girişimleri, altyapı ve üstyapı yatırımları ana gündem maddeleriydi. Yıl içerisinde AK Parti 2023 çalışmalarını hızlandırırken gençlerin öne çıktığı teşkilat çalışmalarına yoğunlaştı. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından "Türkiye Yüzyılı" vizyonu açıklandı.

MHP, ittifak ortağı AK Parti ile özellikle yasama faaliyetlerinde yakın iş birliği gösterirken liderler arasındaki uyum yıl içerisinde güçlü bir şekilde devam etti. Muhalefet partilerinin de 2023 seçimlerine odaklandığı 2022'de altılı masa etrafındaki tartışmalar, ortak aday ve rekabet siyasetin gündemini belirledi.

Dünya ekonomisinde 2022'de yaşanan gıda, enerji ve tedarik krizleri ile son kırk yılın en yüksek rakamlarına ulaşan küresel enflasyondan Türkiye de etkilendi. Buna rağmen yeni ekonomi modeli ile kamu öncülüğünde başlatılan teşvik, destek ve denetleme mekanizmaları sayesinde Türkiye bu türbülans az zararlar yönetmeyi başardı.

2022, Türk dış politikası açısından oldukça verimli ve etkili geçti. Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğinde yürütülen lider diplomasisi sayesinde önemli adımlar atıldı. Ancak Türkiye'nin Batılı devletler ile gerilimli ilişkilerinde ciddi bir değişiklik olmadı. Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Türkiye çok taraflı uluslararası platformlarda hem gündem olmaya hem de gündem belirlemeye devam etti.

Türkiye terörle mücadelesini yeni konseptine göre 2022'de de sürdürdü. Terörün kaynağında yok etme politikası gereğince hem yurt içinde hem de Irak ve Suriye başta olmak üzere başka devletlerdeki terör örgütlerine etkili bir şekilde müdahale edildi.

SETA'nın her yılın sonunda hazırladığı gelenekselleşen *SETA Yıllığı* Türkiye'nin hem temel gündem maddelerini zengin bir içerikle analiz etmekte hem de gelecek yıllara dair bütüncül bir bakış açısı sağlamaktadır.